RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA 250

RAZREDA HISTORIČKO-FILOLOGIČKOGA
I FILOZOFIČKO-JURIDIČKOGA

112

U ZAGREBU 1935
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Sadržaj

Strana

Dr. Mirko Deanović: Odrazi talijanske akademije „degli Arcadi" preko Jadrana. Svršetak I. dijela 1

Dr. A. Musić: Značenje i upotreba participâ u srpsko-hrvatskom jeziku 127

Dr. Stjepan Matičević: K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj 159

Dr. Ljudmil Hauptmann: Grofovi Višnjegorski 215

Odrazi talijanske akademije „degli Arcadi" preko Jadrana

(Svršetak I dijela*)

Napisao

Dr Mirko Deanović

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 27. januara 1933.

10. *Pero Frana Sorkčević*
1662—1728

Pero je prvi od porodice Sorkčevića (Sorgo) koga sretamo među Ispraznim, a osim njega znamo još za pet akademika istog roda.

Bio je učenik G. B. Tolomei, kao i Klašić, Vitušić i mnogi drugi Isprazni. Vršio je razne državne službe; bio je pet puta i knez republike.[233]

O njegovu sudjelovanju u radu dubrovačke akademije zna se samo to da je u raspravi koja se tu vodila o preimućstvu jednoga od triju jezika on bio uz Morena (Mat. I. 26—28). Može se prema tome suditi da je po svoj orijentaciji i on bio latinista, premda čini se da nije dao književnih djela. Biće valjada taj Sorkčević ušao u skup Ispraznih zbog svoga društvenog položaja, a ne zbog književnih vrlina. Čini se da je u svim nazorima bio konservativan, jer u oporuci preporučuje sinovima da gaje »i sentimenti e costumi da Cavalieri Christiani«, da se čuvaju oholosti i strasti, te da »lascino star certe dottrine vane, come sempre inutili e spessissimo dannose« (Testam. Notar. 76, l. 10 v). I na taj se način u Du-

* Početak I dijela v. u 248 knjizi Rada Jugoslavenske akademije znan. i umjet. 1933.

[233] U Veliko vijeće ušao je 25. IX. 1680, a zatim je bio na brojnim položajima. Cfr. Liber speculi cit. l. 111 r, 112 r, 150 r, 157 r, 159 v, 165 r, 227 r, 321 r, 398 v. Registro originale cit. l. 3 v.

brovniku prenosila tradicija i konservativizam od koljena na koljeno.

11. *Ivo Rafa Gučetić*
1664—1704

Kao i od porodice Sorkčevića tako se od brojnog roda Gučetića (Gozze) spominje nekoliko članova u akademiji Ispraznih.

O Ivu Gučetiću zna se vrlo malo. A kratko je i živio.[234]

Da je bio među Ispraznim znamo po S. Cervi, koji je slušao posmrtni govor Vice Petrovića što je akademija priredila tom svom članu.

12. *Dživo S. Bunić Vučićević mlađi*
1664—1712

Dživo Bunić mlađi sin je akademika Sara i unuk poznatog istoimenog pjesnika iz prve polovine XVII vijeka.[235] Bio je svestrano i skladno izučen, ne samo u humanističkom pravcu, te je poznavao i savremenu svjetsku književnost, kao i razne vještine u običaju kod ondašnjeg aristokratskog društva. Imao je talenta i za ples i pjevanje i sviranje. Humanističke je predmete učio u dubrovačkoj kolegiji, gdje je i njemu bio nastavnik G. B. Tolomei koji ga je poučavao također u govorništvu i pjesništvu. Poznavao je i oba prava, pa je vršio i teže službe u republici; bio je tri puta i knez republike. Svog je oca pratio na nekim poslanstvima; tako je na pr. 1694 ostao u Mlecima i nakon očeva povratka u domovinu, jer je njemu povjerio da svrši državne poslove zbog kojih je bio tamo poslan (Mat. IV. 17). Drug mu u akademiji Bernardin Ricciardi ispjeva epigram u čast kada je bio izabran za kneza republike (Cerva IV. 130).

Dživo se rano počeo baviti knjigom i pjevati. Već je i po tradiciji u porodici bio na to upućen, sve i da nije imao dara za to.

---

[234] Lib. speculi cit. l. 398 v. Testam. Notar. 73, l. 35 r v. S. Cerva, o. c. IV, 233. Đ. Körbler, V. Petrović. Rad 186, 1911, 248 n. 1. Ne može se ništa više saznati o I. Gučetiću iz spomenutog Petrovićeva govora naprosto stoga što se nije sačuvao.

[235] O Dž. S. Buniću v.: Liber speculi cit. l. 111 v, 398 v. Registro cit. l. 3 v, 26 r v, 7 v, 70 r, 83 v. Cerva II. 265—66. Dolci 31. Append. II. 237. Šafař. II. 51, 135. Gliubich 46. Ljubić II. 411, 412. Поповић 330, 339, 346 369. Vodnik 304. — Cerva kaže da je umro 1712, kad mu nije bilo još 50 god., a po Lib. spec. vidi se da je ušao u Veliko vijeće 4. I. 1683, i prema tome je dakle na kraju 1682 navršio svoju 18-tu godinu života.

Preveo je na pr. pedeseti psalam, kaže Cerva, tako da se njegov prijevod »vix sine lacrymis legi possit«. Isticao se i kao vrstan pravnik u većim parnicama. Njegovu je na talijanskom sastavljenu obranu dubrovačkih dominikanaca protiv arcibiskupa Andrije de Robertisa (1710) Đuro Matijašević pokazivao u Rimu znancima, te su je osobito hvalili, čak i Gasparri, profesor kanonskog prava na rimskom sveučilištu (Mat. IV. 197). Kada je akademija Ispraznih zaključila izraditi rječnik, uz pučane Matijaševića i Aletina, povjerava i vlastelinu Dživu Buniću da radi na tom velikom pothvatu. Teško je kazati koju je zapravo zadaću on imao u tom radnom odboru od trojice i kakva je bila njegova filološka sprema. Osim toga Cerva spominje i njegove prijevode francuskih komedija, ali se o tome ništa više ne zna. Prema tome bi on uz Pera Boškovića bio među prvim prevođačima francuskog teatra u Dubrovniku.[236]

Koliko su ga cijenili i drugovi u akademiji vidi se po načinu kako su požalili njegovu preranu smrt. Sačuvao se epigram Vice Petrovića na čast njegove uspomene; hvali ga upravo kao zaslužnog člana njihove akademije, u kojoj mu je on sam u toj prigodi održao također i osmrtni latinski govor.[237] Tada je i B. Ricciardi ispjevao njemu u čast pravu arkadsku eklogu na latinskom jeziku, u kojoj tuži za izgubljenim vrlim drugom pastirom i oslovljuje ga ovako na početku:

O nomen, quod mundus amat, divine Poëta,
Dulce decus Patriae, Musarum gloria, Thyrsi...[238]

Od svih Bunićevih djela koja se spominju nije se ni jedno sačuvalo. Jedino je poznat još njegov prijevod jednog Marcijalova epigrama, koji je preveo također i Vice Petrović.[239] Obojica ga prevode u dvije osmeračke strofe, ali je Petrovićev bolji. I Ricciardi je također parafrazirao Marcijalove epigrame (FB br. 360), te je karakteristično da se Ispraznim sviđao upravo taj klasik jednako

[236] Cerva IV. 31. R. Boscovich, De Solis ac Lunae defectibus. Venetiis 1761, 262 n. Đ. Körbler, Прилози II. 1922, 256—57, F. Fancev, Dva dubrovačka komediografa iz kraja 18. stolj. Прилози VIII. 1928, 167.

[237] Cerva IV. 233. FB br. 601. Đ. Körbler, Rad 186, 1911, 248—49. Taj se Petrovićev govor izgubio.

[238] In funere Illmi D. Joannis Seraphini Bona sub nomine Thyrsidis Egloga. Zibaldone di Gian Maria Mattei. I. 299—301. Rkps FB br. 415 (265).

[239] FB br. 134 (40), l. 120; br. 192 (28). Zagrebačka Sveuč. knjižnica R 3119, l. 374. Đ. Körbler, ibid. 261—62.

kao i savremenim Arkađanima. Sačuvao se još jedan Buničev prijevod beznačajnog soneta *Della passione di Cristo.*[240]

Kako se zna da je u svojim tridesetim godinama neko vrijeme proboravio u Mlecima, gdje je onda Apostolo Zeno podržavao aktivnost tamošnje arkadske »kolonije« *degli Animosi,* vjerojatno je da je i Bunić došao u direktan dodir s tim krugom kojega je djelovanje jamačno poznavao i otprije. Bio je tako učen čovjek i prijatelj knjige, te je nemoguće da mu je bio nepoznat savremeni pokret talijanske Arkadije.

13. *Lorenco Džona Sorkočević*

1665—1706

Čini se da se ni ovaj Sorkčević nije osobito istaknuo, jer je ostao nepoznat.

Pošto je 14. IV. 1683 ušao u Veliko vijeće, vršio je i on razne državne službe; bio je knez u Stonu i u Župi, pa član Senata.[241] Putujući u Mletke utopi se 2. XI. 1706 negdje u blizini otoka Hvara.

Isprazni ožališe svog rano izgubljenog druga i od posmrtnih počasti koje mu priredište u akademiji 10. I. 1707 g. sačuvao se samo epitaf Đura Matijaševića *Nadgrobnica Lovorka Pastijera,* što je on recitirao u toj prigodi. Ni u tim se stihovima ne spominje njegov književni rad, dok se naprotiv hvale druge vrline toga »uresa slavnog sej Dubrave«, među kojima:

Gospodska zrak pozora
lijepa uljudnos, ljupkos draga,
svijes visoka, čud priblaga,
razbornoga srca vrijedna.[242]

Neće dakle ni taj Sorkčević biti ušao u akademiju Ispraznih kao istaknuti književnik.

---

[240] FB br. 134 (40), l. 120; br. 346 (74), l. 378. Zagr. Sveuč. knjiž. R 3119, l. 372—73.

[241] Lib. speculi cit. l. 101 v, 102 v, 141 v, 157 v, 165 r, 243 v, 266 v, 281 r,309 r, 398 r. Registro cit. l. 83 r.

[242] FB br. 254 (8); br. 192 (28), l. 465—67; pa u mom rkpsu iz XVIII vijeka Piesni D. G. Mattei, l. 6.

14. *Giambattista F. Zappi*

1667—1719

Od talijanskih književnika koje je Gigli predložio da ih Isprazni imenuju svojim članovima sačuvalo se jedino ime pjesnika Zappi, koji je bio njegov prijatelj i najomiljeliji liričar Arkadije u njenoj prvoj periodi.

Pošto je svršio u isusovačkom zavodu svoga rodnog mjesta Imola, Zappi je u Bologni izučio pravo.[243] Istaknuo se kao dobar govornik i pravnik, te je od 1687 god. živio stalno u Rimu, gdje postane jedan od najpoznatijih advokata. Kako je bio nadaren raznim lijepim sposobnostima i veliki majstor riječi, zavoljeli su ga u rimskim književnim i aristokratskim krugovima. Oženio se 1705 Faustinom Maratti, koja je onda bila među najinteresantnijim ženama u Rimu: lijepa, duhovita pjesnikinja, najznamenitija od svih pastirica Arkadije. Njihov je ukusni dom bio stjecište ne samo talijanskih nego i stranih književnika i ljubitelja poezije, pa ga je valjada pohodio i koji od brojnih Dubrovčana koji su onda boravili u Rimu.

Zappi je bio među četrnaestoricom osnivača akademije *degli Arcadi*, te je uz Gravinu i Crescimbenija jamačno najbolji književnik toga užeg kruga, koji će se malo zatim preveć raširiti tako da su se i oni vredniji morali utopiti u moru snobovskih stihotvoraca i erudita. Arkadija mora zahvaliti najviše Zappijevoj lakoj poeziji što je odmah na početku naišla na veliki odaziv.[244] Imao je naime sve odlike koje su ugađale ukusu vremena, pa je zato igrao važnu ulogu u književnim krugovima i bio slavljen još za svog života kao malo koji pjesnik. Za nj su jamačno znali i u Dubrovniku mnogo prije negoli ga je Gigli predložio Ispraznima nekoliko mjeseci pred njegovu smrt.

U Arkadiji se Zappi isticao od prvog njena početka, osobito kao lirski i prigodni pjesnik. On je, nakon Chiabrere, ponovo obnovio anakreontsku poeziju i uveo je u Arkadiju.[245] U tom je

[243] Podatke o Zappiju, kojima ne navodim izvora, crpem iz monografija: G. M. Crescimbeni, Notizie istoriche degli Arcadi morti. I. Roma 1720, 151 id. F. M. Mancurti, Vita di GB. F. Zappi. Vite degli Arcadi illustri. IV. Roma 1727, no 7. I. Carini, o. c. 27—33. G. Galli, Nel Settecento. I poeti GB. F. Zappi e Faustina Maratti. Bologna 1925.

[244] G. Tiraboschi, Storia della letteratura italiana. N. E. VIII. Venezia 1824, 644.

[245] G. M. Crescimbeni, Dell' istoria i t. d. cit. VI. 185. A. K. Salza, La lirica. Milano. 154—55.

bio srećne ruke, jer je takva lirika mnogo više odgovarala ukusu onog ležernog doba negoli neiskrena platonska lirika Petrarkinih obožavalaca. Zato su se njegovi laki soneti i kancone osobito svidale još kroz cio XVIII vijek (usprkos svim nepovoljnim kritikama) pa čak i izvan Italije.[246] Koliko je i sam Đuro Matijašević cijenio Zappijevu poeziju vidi se iz ovih riječi kojima popraća Đurđeviću vijest o njegovoj smrti: »Con dispiacere ben grande delle muse italiane avvezze a godere le di lui nobili e spiritose composizioni (Mat. II. 144).

Nas ovdje najviše zanima da li je Zappijeva arkadska lirika našla odjeka i u Dubrovniku među savremenim književnicima u krugu Ispraznih. Zappi je najprije privukao na se pažnju recitiranjem i improviziranjem svojih galantnih pjesmica, koje su pak kolale pojedinačno u rukopisima, a samo su neke od njih bile štampane tek u drugom deceniju XVIII vijeka u zbirci *Rime degli Arcadi* i u nekim povijestima književnosti.[247] Prema tome su tada Dubrovčani teško mogli doći do njih, osim dakako onih koji su boravili neko vrijeme u Italiji, pogotovu u Rimu. Zato se baš i opaža neka srodnost između Zappijeve i Đurđevićeve ljubavne lirike, budući da je on proživio upravo u Rimu neko vrijeme na prijelazu iz XVII u XVIII vijek. I to je sve što se može kazati o vezama između poezije tog »arkadskog slavuja« i one njegovih drugova u dubrovačkoj akademiji. Tek pošto je potpuno zamrla djelatnost Ispraznih, počinju izlaziti zbirke Zappijevih pjesama, pa je zato gotovo uzaludno tražiti njihov odraz preko Jadrana u toj prvoj četvrti XVIII vijeka.[248] One su se nešto kasnije čitale rado

[246] J. G. T. Graesse (Trésor de livres rares i t. d. VI. 507) spominje na pr. devet talijanskih izdanja Zappijevih pjesama u XVIII vijeku, pa engleski njihov prijevod (London 1755), no bilo ih je oko 20, a prevode ih i na latinski, francuski i španjolski. G. M. Crescimbeni, o. c. II. 528. — G. Baretti (La frusta letteraria I. X. 1763. I. Milano s. a. 32 i d.) ovako se izruguje Zappijevim stihovima: »Il Zappi, il mio lezioso, il mio galante, il mio inzuccheratissimo Zappi, è il poeta favorito di tutte le nobili damigelle che si fanno spose, che tutte lo leggono un mese prima, e un mese dopo le nozze loro.« I na kraju dodaje još da će njegovo ime živjeti »sintanto che non cessa in Italia il gusto della poesia eunuca... Oh cari que' suoi smascolinati sonettini, pargoletti piccinini, mollemente femminini, tutti pieni di amorini.«

[247] Rime degli Arcadi, I. Roma 1716, 283—311; III. 1716, 392—93; VII. 1717, 380—81; VIII. 1720, 331—41; IX. 1722, 241—57; X. 1747, 330—33. G. M. Crescimbeni, Dell' istoria i t. d. cit. I. 47—56, 397; II. 528; VI. 185. L. A. Muratori, Della perfetta poesia... cit. IV. 125—26, 192, 198—99, 216—17, 235, 241, 308.

[248] Prvo je izdanje Zappinih Rime izašlo u Mlecima 1723 god. J. G. T. Graese, o. c. 507. I. Carini, o. c. 27.

i u Dubrovniku, te ih na primjer tu prepisuje franjevac Inocent Čulić (1780—1852) i slaže ih, kako smo vidjeli, u svoju zbirku arkadskih pjesnika [FB br. 405 (334)]. Mnogi su Isprazni poput Zappija, i nezavisno od njega, odmah reagirali prigodnim stihovima na tadašnje pobjede kršćanskih vojska. On je na pr. na vijest o padu Beograda 1717 recitirao u akademiji *degli Arcadi* sonet u slavu poginulih junaka, a slično i u drugim prigodama koje je ta ustanova uvijek slavila.[249]

15. *Đuro Matijašević (Mattei)*
1670—1728

Nijedan se član akademije Ispraznih nije toliko za nju zauzimao i više od nje očekivao koliko Đuro Matijašević i njegov intimni prijatelji Ivo Natalić Aletin. Već smo vidjeli kako su ta dvojica bili upravo duša tog pothvata.

Porodica je Matijaševića bila porijeklom iz Konavala.[250] Đuro se rodio u gradu Dubrovniku tri godine nakon velike trešnje, pa je zato, osobito u mladosti, osjetio njene pogubne posljedice. Već se vrlo mlad odlikovao u humanističkim predmetima i odmah je počeo poučavati »gramatiku« u dubrovačkoj kolegiji. Kao svog učitelja hvali ga i sam Saro Cerva, šesnaest godina mlađi od njega. Matijašević je poučavao i pojedine mlade plemiće, još prije no što je postao svećenik. Učio je na pr. mladog Lukšu Gučetića Rafova, s kojim će se kasnije naći skupa u akademiji Ispraznih. Od godine 1689 imao je pak čitavu svoju školu, koja nije bila jedina, jer se tada spominju još dvije, ona Dum Mata Frančeskovića (Franceskovich) i Dum Sima Garmogliesi (Mat. IV. 32, 61, 105, 116). Pri kraju XVII vijeka osjećao se neki nazadak u isusovačkoj kolegiji zbog nedostatka nastavnika, pa su zato privatne škole imale

[249] Rime di GB. F. Zappi i t. d. I. Venezia 1818, 17, son. XL; 22, son. LI; 23, son. LII. To je petnaesto mletačko izdanje. Osim toga ima takovih njegovih pjesama i u zbirci Rime degli Arcadi, VII. Roma 1717, 347—381; VIII. 1720, 45; X. 1747, 176.

[250] O Đ. Matijaševiću v. Cerva II. 117—23. Dolci 26. Append. II. 303. Šafař. II. 57, 109. Gliubich 206. Ljubić II. 417, 455. Поповић 330—31, 338—39, 346, 347, 373. П. Колендић, Гргићев извјештај ... Срђ, V. 1906, 727, 729 n. 3. Osim toga obilna je građa u G. M. Mattei. Genealogia Mattei. Rkps. FB. br. 56 (346), pa u četiri knjige njegove bogate korespondencije FB. br. 423—25 (205—07) i 373 (208), od koje je sada u izvodu izdao jedan mali dio M. Rešetar, Pisma I. Đurđevića i Dum Đ. Matijaševića. Građa XI. 1932, 124—44. O dva oblika njegova prezimena v. SPH, XXV, 1926, XX n. 1. Pa i sam je Đurov nećak Ivo Marija zabilježio oblik Matijašević. Mat. IV. 226.

tada više đaka. Dok ih je god. 1698 bilo u isusovačkom zavodu usve sedam ili osam, Matijašević je imao oko 70 a Garmogliesi oko 40 učenika (Mat. IV. 106). Godinu dana kasnije promijenile su se donekle prilike, te se uvećao broj isusovačkih, a smanjio onaj Matijašićevih đaka (na 26). U njegovoj školi nisu učili sami Dubrovčani; spominje na pr. među svojim učenicima također »un Nobile di Cattaro« (Mat. IV. 111—12; 1699). A pošto je učiteljovao punih deset godina, dojadi mu taj »bellissimo mestiere«, kako ga on nazivlje. On se time bavio samo zato da prehrani svoju brojnu i neoskrbljenu porodicu, za koju se žrtvovao i na taj način pokazao plemenitu crtu svoga karaktera. I tako je nastavio poučavati sve dok nije napustio domovinu 1710 godine. Matijašević je dakle kroz ta tri decenija posijao mnogo sjeme u mlade duše brojnih Dubrovčana i na taj način utjecao na razvoj kulture tadašnje generacije.

Matijašević je ujedno od 1694 god. bio tajnik austrijskog konzula u Dubrovniku, barona Filippo Saponara, koji ga sedam godina kasnije imenuje svojim zamjenikom (Mat. III. 231).

Već je iz mladih dana Matijašević, željan znanja, živo težio da nastavi nauke u Rimu, »di potermi — kako on kaže — tutto immerger nei studj secondo la mia inclinazione« (Mat. IV. 48—49). I ta ćemu se želja od česti ispuniti tek u četrdesetoj godini života kada je na silu morao otići u Rim. Čini se da ga je 1703 god. poveo sa sobom u Rim trebinjski biskup Antun Righi, ali za vrlo malo vremena. On je osobito preko svojih bivših učitelja u dubrovačkoj kolegiji pratio razvoj kulturnih pojava u Italiji i preko njih je dobavljao mnogo knjiga iz Italije. To su bila većinom učena djela, koja su mu trebala kao nastavniku. Samom se poezijom nije mnogo bavio; najmilija mu je bila povijest i filozofija, što je shvatljivo u onoj eri erudicije. Popis djela što ih je on kroz to vrijeme dobijao interesantan je za ondašnji dubrovački kulturni milieu, u kojem je djelovao, pa ću ga iznijeti u drugoj prigodi. Naručivao je ne samo latinskih i talijanskih nego i francuskih knjiga. Na taj su način isusovački nastavnici u dubrovačkoj kolegiji i nakon svog povratka u Italiju utjecali savjetima i izborom lektire na formiranje mentaliteta i ukusa svojih bivših učenika u Dubrovniku.

I među klerom se Matijašević počeo rano isticati. Godine 1701 odrede da on održi latinski svečani govor u počast novom arcibiskupu Tomi Antunu Scotti, kome će pak isti Matijašević, osam

godina kasnije, držati i pogrebni govor. On je u ime klera na isti način pozdravio i Scottijeva nasljednika Andriju de Robertisa 1708 (*Zibaldone* I. 11). Godine 1703 dobio je naslov apostolskog protonotara (Mat. I. 217—24), a 1707 je postao duhovnik dumanskog manastira sv. Klare, što je bila vrlo delikatna služba, zbog koje će domalo doživjeti velikih neugodnosti (Mat. III. 440). Kako su tu živjele samo dumne iz vlasteoskih porodica, bilo ih je mnogo koje su se na silu morale povući daleko od svijeta samo po želji roditelja ne osjećajući zvanja za taj asketski život; zbog toga su se često događale razne neprilike, te je Matijašević snosio veliku odgovornost za sve to. On je htio da sredi nekako te odnose između izvanjskog svijeta i života koludrica, ali je u tome nastradao. Pošto je proveo dvije godine na tom položaju, optuže ga da pretjerava u strogosti, da je kvijetista i da je, premda svećenik, tražio intervenciju civilne vlasti. Zato ga arcibiskup kazni zabranom mise i izgonom iz grada za dvije godine dana u udaljenosti od najmanje šest milja (Mat. III. 143, 439—40, 467). Spomenuti su razlozi bili dakako samo nečije sredstvo da se makne taj uzoran čovjek i svećenik koga su općeno cijenili i poštovali. Uzaludno je bilo sve zauzimanje njegovih prijatelja da ga obrane i kod biskupa i u Rimu. Zato je 1710 god. otišao da se opravda u Rim, odakle se više neće udaljiti niti će se ikada vratiti u svoj rodni kraj.

Po brojnim izjavama o njemu, koje je sa sobom ponio u Rim, vidi se najbolje koliko je bio cijenjen i kao čovjek i kao svećenik.[251] Upravo je tada bio jedan od kandidata dubrovačke vlastele za biskupsku stolicu u Stonu (Mat. II. 381, 459).

Interesantno je pismo kojim se Matijašević iz izgnanstva obraća dumnama koje su mu baš prouzročile sve te nezgode. U tom pismu on nastoji pogoditi ondašnji retorički način pisanja i u

[251] Među tim su uglednim ličnostima koje su na Matijaševićevoj strani, a protiv arcibiskupa: vikar dominikanske kongregacije Domenico Tomaselli sa 19 potpisa svoje braće, pa franjevci i isusovci, među kojima i njegov drug Isprazni Injacijo Gradić; zatim benediktinac Lodovico Moreno i Saro Đž. Bunić, također Isprazni, i napokon dva člana Senata koji su nadzirali taj manastir sv. Klare (Mat. II. 381—89). I neki »Nicolò di Thomaso«, koji je bio 39 godina župnik na Trstenomu, posvjedočuje da je Matijašević uzorno provodio već 18 godina svoj ljetni odmor u kući Rafa Gučetića Vlađova (Ibid. 391). Pjesnik Vice Petrović rado će kao advokat besplatno braniti svog milog prijatelja (Ibid. 276, 279). I ugledni je Ardelio Della Bella sasvim na njegovoj strani (Mat. III. 133), jednako kao i intimni mu prijatelj Injacijo Đurđević (Mat. II. 117), pa Petar Kanavelović (Mat. IV. 193) i bivši mu učenik Lukša Gučetić Rafov, koji ga je i materijalno potpomagao (Ibid. 165—66).

svom materinskom jeziku, budući da one, premda sve vladike, drugog nisu znale, te ga udešava prema tadašnjem talijanskom galantnom stilu. Htio ih je ganuti, pa nije štedio lijepih riječi. Poznato je malo takovih privatnih pisama iz onog doba, te zaslužuje da se objavi kao rijedak primjer ondašnjeg »skladnog« načina društvenog općenja u Dubrovniku i ujedno kao primjer dotjeravanja običnog saobraćajnog govora prema uzoru talijanskog stila i dikcije.

Prisvietliem Gospogiami
Gospogi Antonij Pozza, Batessi; Pavli Resti i Marii Bona,
Dumnam Svete Klare u Dubrovniku.

Cannosa 20 gennaio 1710.

ſa onu càs, kojusam imò u ono mallo bremena, u kojesam prihodio vascu zarkvu, i bio na vascoj sluſcbi, naſivajuchise Kapellan vascieh prisvietlieh Gospostua, nahodimse sada darſcan s' ovom mojom pripodniſcenom kgniggom datvam na snagne moje put Rima odjegljenje, koje ſasve bichiette cjulle od druſieh, sasviem tiem obbleghie moj oſsobitti cinitvamga ſnatti, i ù istò dobba mollitvas, kakovas i mollim u svaki naibogli nacin, dabistese degnalle kros vascu naravnu dobrottu, i galantariu pocjastitme svasciem ſapovjedima ù svakku stvar, ù koju poſnate da moſcete bitti od menne na kojmudrago nacin sluſcene. Darſcim ſaisto, dachje vascia ſamjerna blagodarnos u ovomu consolatti jednoga slugu, koj nenahoddise vecchie u onomu maerſechjemu bitju od sluscbe u komu nechievas moch nighda unaprjeda disgustati, ni oſcjallostiviti, i koj koliko daglie budde od vas, tolikochjete magne imatti sla sarza prema gnemmu. A javamse svjedocim Boggom, da kakosam u pocetak biò doscò nà vascju sluſcbu s' intenzionim sa uccinitti koris u vasciem duscami, neghledajuchi niscta druggo, takosam i do svaerhe nasljedio u istoi intenzioni, pacek iosc savisce nechjuse nighda doklesam ſcjù moch ſaboraviti od vas, negocjuvas svegh priporucivati kakosam i doslek Gospodinu Boggu, davas uccini prave slughe gnegove, i da vi napredujete svaki ciàs u dobroti, i ù svakoi karstianskoi iſvarsnosti, dase po temu putu nakon ovega ſgivota naghiemo sajedno na nebbu, ghdinas nechje moch nighda nijedna smechia smutiti, ni raſdjeliti ù vjeke ſasctochie ondi jedan drugomu bitti podpunno dragh, i ugodan, erbo nechie imatti ceſsa jedan u drugomu ni navidiet, ni maersieti.

Ostajemi sada Vammi triemma oſsobito, a paka ſa vamma sviem ostaliem, kojesù na koimudrago nacin konkurrille, protestavam, kakovam i protestavam s' ovom mojom sadà ſa onada, kad dogete, i tochie barso bitti na strahovitti cias od vasce smaerti ſa dat konat onemu Strascnomu Nebbeskomu sudzu od svieh umarlieh, dami imate prid gnim odgovorit ſa svekolike moje sctette, kojemisu kroſ vasc usrok dosle doscle, i moggu unaprieda ù svjem mojem intereſsima i ù ciasti i riputazioni; pokli jase dichiaravam da vammi niesam do niednoga uſrokka od ovega, i ovakogga moga nesmigliena, nesvaerscena, i necuvenna Progonstva. Boghvam pravu cestitos, mir i duhovni, i telesni, nadario i udielio kako scûdi iſ svega sarza jedan koije bio goregh, da priugodni slugha, i otaz Duhovni, a sada bes svaerhe, i bes isghleda

Progogneni Gjuro Mattiascev (Mat. IV, 160—61).

Tako je pisao jedan od dugogodišnjih učitelja dubrovačke omladine s kraja XVII vijeka.

Matijašević je 30. I. 1710 otputovao u Jakin, gdje mu je bio brat, a odatle je nastavio put u Rim. Iz Dubrovnika je došao tako zapušten i nepristojno odjeven da ga je brat zaustavio kod sebe dok ga ne opremi kako treba novim odijelom, šeširom, rukavicama i sl. (Mat. II. 10, 473). Od žalosti je bio čak pustio rasti bradu (Mat. II. 470). Došavši u Rim nastanio se kod kanonika Frana Volanti, Dubrovčanina, koga je tada republika designirala za biskupa u Stonu, te je tu čekao na imenovanje od pape još dva mjeseca nakon Matijaševićeva dolaska.[252] Oba su dakle kandidata za tu stolicu živjela skupa neko vrijeme, a dvorio ih je neki klerik koga je Volanti bio doveo sa sobom iz Dubrovnika. Evo kako su se hranili po Matijaševićevim riječima: »per il vitto, all' ingrosso abbiamo fatto provisioni e di vino, e di riso, e di ceci, e di aringhe, e di merluzzo, di oglio ecc., il pane si piglia ogni giorno fresco, così l' insalata, li broccoli ecc., il pesce fresco non ci piace; una volta si mangia al giorno... Il cherico sa far la cucina, la barba, il cucire...« (Mat. III. 381).

Poslije mnogo muke i intervencija Matijašević je nakon više mjeseci uspio da ga vatikanska Congregazione del Criminale riješi svake krivice i potpuno rehabilitira (20. IX. 1710). I on zadovoljan šalje tada prijateljima to štampano rješenje (Mat. I. 19; IV, 177—82, 194—99). Oprezni je dubrovački Senat tek tada vijećao o Matijaševićevoj molbi da bude riješen dušobrižništva u onom manastiru; čekao je dakle godinu dana dok nije saznao rezultat iz Rima. Na toj su istoj sjednici pročitane također anonimne optužbe protiv Matijaševića, koje su ranije bile podnesene Senatu, te je zaključeno da ih tajnik pročita i iznese pred Malo vijeće ako nađe da u njima ima nešto što tangira javne interese (*Cons. Rogat.* 143, l. 23 r; 10. XII. 1710).

Tek se tada Matijašević ponadao da će ipak moći izvršiti svoju davnu želju i upotpuniti svoje znanje u Rimu. Našao se u tako ugodnu društvu i na lijepoj prigodi da se koristi, pa je odlučio ostati tu još »koji mjesec ili koju godinu«. I tada je počeo pohađati predavanja, raditi u knjižnicama, obilaziti knjižare tražeći knjige što su ga zanimale. Družio se isprva najviše sa učenim

[252] Farlati - Coleti, o. c. VI, 361.

isusovcima, a malo pomalo se sve više širio krug njegovih znanaca i među književnicima i ljudima od nauke.

O svemu je tome izvješćivao prijatelje u Dubrovniku, slao im upute, razne časopise i knjige, beletrističke, naučne, pobožne. Slao je u domovinu također moralno poučnih djela kojima je želio utjecati na razvoj građanskih vrlina svojih sugrađana. Među takvim je na pr. knjiga uglednog Arkađanina Scipione Maffei *Della scienza chiamata cavalleresca* (Roma MDCCX), u kojoj autor raspravlja o načinu kako da se obnovi propali moral u društvu, kako da se ponovo postavi na zdrave temelje, jer ondašnje stanje opće hipokrizije i svemoći spoljašnosti i taštine dovode do propasti. Zato Matijašević šaljući to djelo Aletinu ovako ga preporučuje ne samo njemu nego i drugim građanima, osobito vlasteli: »... libro, che per la gravità della materia, per gli argomenti forti ed incontrastabili, e per la lingua Toscana tersa, ma non affettata, si può ragionevolmente dire che omne tulit punctum. Se al vostro buon gusto riuscirà di soddisfazione, come ne vivo persuasissimo, quel genio parzialissimo che avete verso tutti i vantaggi della Patria v' indurrà ad insinuare a più d' uno perche se ne proveda, e prevaglia di massime veramente cavalleresche« (Mat. I. 120).

Godine 1713 namjestio se Matijašević u kući markiza Clemente Spada Veralli kao kapelan i tajnik. Vršio je dakle ulogu ondašnjeg *abbate*, koji je imao raznih dužnosti u aristokratskim porodicama. Bio je ipak zadovoljan, jer je na taj način mogao ostati i dalje u Rimu (Mat. I. 53; IV. 318).

A volio je tu ostati negoli se povratiti u domovinu zbog više razloga; jednom to objašnjava Aletinu ovako: »anco gli esilij sanno deporre il loro arrido sembiante, e comparire con volto amabile e pieno di mille attrative, specialmente quando all' esiliato tocca il soggiorno in una Roma. Più di q[ue]sto non saprei dirle p[er] giustificazione della mia volontaria dimora in qvesto luogo« (Mat. IV. 309). Svakako je jedan od glavnih razloga što se on odlučio za Rim bio u njegovoj velikoj naučnoj ambiciji. Bila je to era osobitog kulta erudicije, pa je Matijašević bio srećan u tom ambijentu. Piše jednom (1716) svome bivšem učeniku Lukši R. Gučetiću: »Sat mihi parum, purche possa sussistere e continuare à respirare qvest' aria con prevalermi dell' occasione d' imparare qvalche cosa, ove tende tutta la mia geniale inclinazione« (Mat. IV. 321).

Napustivši mjesto u kući Spada nakon godinu i po dana Matijašević je neko vrijeme proučavao talijanski jezik nekog »Principe Michele Alexiovitz Gallizino Moscovita, venuto al Cattolicismo« te mu je ujedno služio za tumača i tajnika (Mat. I. 123, 127; IV. 347, 353). Zatim je ušao ponovo u službu jedne aristokratske porodice, Bruoncompagni Ludovisi di Piombino »in qualità di Maestro de' suoi Paggi e d' uno de' suoi Cappellani«, a iste je godine postao i kanonik zavoda sv. Jerolima (Mat. I. 163—64; IV. 362—63, 402). Zato je odlučio ne vraćati se više u domovinu. Bio je tako zadovoljan te je dozivao u Rim i svoje prijatelje; spomenutom Lukši R. Gučetiću piše, kada je on ušao u Senat navršivši svoju četrdesetu a da nije vidio Rima: »A qualsivoglia costo compete ad un suo pari portarsi a vedere q[ue]sta famosa Dominante capace tra l' altre sue maraviglie di far ringiovanire chi non vuol a bello studio iuvecchjare: ciò accade a me, il q[ua]le benchè abbia sopra li 50, stento a trovare chi me lo creda... Non richjedonsi troppi danari, massimam[ent]e q[ua]ndo la dimora non dee oltrepassare tre o quattro mesi; ne' q[ua]li a bell' agio può vedersi il Carnevale, le op[er]e Teatrali in Musica, e q[ue]llo più rileva, le funzioni della Settim[an]a S[an]ta. Questo è per il suo nobile genio un necessario divertim[ent]o, che solleva lo spirito« (Mat. III. 25).

Pošto je 1714 godine premješten arcibiskup dubrovački de Robertis, Matijašević se upozna sa njegovim nasljednikom Gior. Batt. Conventati,[253] koji ga zamoli da ga uputi u dubrovačke prilike prije negoli preuzme tu dijecezu. Zato mu Matijašević sastavi iscrpan izvještaj u kojem je prikazao ondašnje stanje ne samo crkve nego i uopće društva u domovini.[254] On je neprestano bio u vezi sa rodbinom i znancima u Dubrovniku. Nije se samo dopisivao s njima nego su se uzajamno i darivali. Kaonoti galantni abbate XVIII vijeka ne zaboravlja ni dama ni prijatelja te im šalje modernih predmeta. Na pr. starici majci »un fazzoletto di seta«, ocu »un rasojo di non ordinaria bontà«, nećakinji Frâni »due reliquiaretti, un ventaglio e una scatoletta d' avolio entrovi una crocetta«, bratu sjemenja »di anemoli«, Aletinu »un ventaglio alla moda per passatempo d' una delle Sigre Figliuole«, pa »due para di guanti Romani di pelle«, te onda omiljeli parfume »bergamotta« kao i »una

[253] Ibid. VI, 270.

[254] G. M. Mattei, Zibaldone cit. III. 401—12. Sad je objavljen cio taj izvještaj: M. Deanović, Građa XI. 1932, 145—60.

scatoletta di diversi spiriti e pomate di diversi odori« i drugih sličnih predmeta. Oskrbljivao je prijatelje i talijanskim tabakom za šmrkanje, koji je bio osobito onda u modi. Na uzvrat je pak iz Dubrovnika dobijao proizvoda domaćeg obrta i folklore, koji su se zbog svoje egzotičnosti sviđali u Rimu, kao što su na pr. preslica sa vretenima, nožići, posuđe za kafu, pa od jela slani jezici, sušena riblja ikra (buttarghe) i dr.

Matijašević je uživao toliko povjerenja i kod Senata dubrovačkog da mu on 1723 god. povjerava vrlo delikatnu zadaću sređivanja financijskih odnosa između republike i rimskih banaka, pa ga je u tu svrhu imenovao svojim »procuratorom« u Rimu skupa sa dotadašnjim agentom abatom Francesco Parenti (*Cons. Rogat.* 151, l. 132 r). Taj je posao sastojao u tome da se spasu dubrovački polozi i urede pitanja kredita kod tamošnjih bankara, a on ga je savjesno i uspješno izvršio na opće zadovoljstvo, te je stoga zaslužan ne samo za kulturnu nego i za ekonomsku obnovu Dubrovnika nakon velike trešnje.

Ni ta ga nova čisto praktična zadaća nije odalečila od knjige i erudicije. Upravo se tada zanima za teologiju i nabavlja »la Somma di S. Tommaso d' Aquino in 12 tometti« (Mat. IV. 407). I tako sve do smrti. Sabrao je malo pomalo lijepu knjižnicu, u kojoj je bilo oko četiri hiljade knjiga, a nakon njegove će je smrti prodati brat mu Vlaho, trgovac u Jakinu.

Matijašević je dakle umro u svojoj 58 godini života ostavivši na okupu mnogo sabranih tuđih, a vrlo malo svojih književnih djela. On je, kako se vidjelo, ipak na razne načine oplodio kulturni milieu dubrovački, te su u njemu oličena kulturna i patriotska nastojanja ondašnjih generacija.

Premda se Matijašević cio svoj vijek bavio knjigom, on je uza sve to dao malo književnih djela i malo vrijednih, tako da je za književnost zaslužniji zbog drugog svoga djelovanja.

Godine 1696 izdao je pjesničko djelo nekog starijeg dubrovačkog književnika, zbog čega su ga napali dvjema satirama.[256]

[255] K. Vojnović, Državni rizničari republike dubrovačke. Rad 127. 1896, 12, 66. Isti, Starine XXVIII. 1896, 187, 209, 213.

[256] Interesantno je da su se takove satire i pjevale u Dubrovniku uz pratnju neke napuljske tambure i melodije; evo što Matijašević 25. XI. 1695. kaže na pr. o nekoj satiri protiv arcibiskupu: »Satira quaedam prodiit in Archiepiscopum, at[que] eius aulam, et Aulicos sub nomine D. Macrobii N. versibus rudibus more Neapolitanorum, et Siculorum, ad calascionem ut dicunt, accinendis.« Mat. II. 43.

Po Matijaševićevoj obrani vidi se da je to bilo djelo »di uno scrittore antico, meritevolissimo, di grido imortale p[er] esser stato il piu benemerito della Poesia Illirica« (Mat. IV. 50—53). Jedanaest godina iza toga pisao je na materinskom jeziku »un libro spirituale, *Morte dell' anima*« uz druge neke »bagatelle«, te je u taj molitvenik želio unijeti i deset pobožnih slika izrađenih perom ispod kojih je dodao po nekoliko stihova.[257] Ako je sam Matijašević bio autor tih sličica,[258] onda se on okušao također u crtanju te je htio pokušati nešto što ne znamo da li je ijedan drugi dubrovački književnik, da naime knjigu ukrasi svojim vlastitim slikama. Ali to Matijaševićevo djelo nije nikada ušlo u štampu i on pred svoj odlazak u Rim javlja Pavinu da obustavi izradu njegovih slika, koju je bio povjerio »a Suora Isabella Piccini« (Mat. II. 11). Rukopis se te njegove knjižice sačuvao valjada u zbirci *Molitve bogoljubne razredene za svaki dan od sedmine* (FB br. 258 [37]).

Imao je tada namjeru da štampa još neke svoje manje radnje i latinski posmrtni govor arcibiskupu Scotti iz 1708 god. (Mat. I. 80). Htio je prevesti i neku knjigu Vicka Zmajevića, onda barskog a kasnije zadarskog arcibiskupa, ali ne znamo o kojoj se knjizi radilo (Mat. II. 277).

Premda je i sam priznavao da nije »dobar Popievalo«, Matijašević je ipak po koji put pravio stihove. Kad je jednom htio izraziti svoja rodoljubna čuvstva, kaže »usillovacjuse kliknut jednu davoriu«. A vidi se i po samim stihovima da su mu teško tekli. Sačuvalo se samo pet njegovih pjesmica na narodnom jeziku iz mlađih mu dana, koje je ispjevao još pod utjecajem škole. Ali ih je bilo više, i šaljivih i na latinskom jeziku, od kojih je neke i štampao.[258a] Ovo su natpisi tih pet pjesama:

1. *Suproć svjetovnoj ljubavi,*
2. *Žene sadanje,*

---

[257] Šalje te slike 8. X. 1707 mletačkom knjižaru Pavino i piše mu: »dieci imagini fatte in penna con alcuni versetti in lingua Slava sotto a ciascuna, le quali la prego di mostrare à q[ua]lche buon intagliatore, con prenderne informazione d[ell]a spesa ... à farle intagliarle in rami p[er] la stampa d' un libro spirituale« Mat. II. 4.

[258] Ponovo piše Pavinu 3. VI. 1708: »Sappia, che senza le d[et]te imagini la mia fatica, che mi trovo d' averla fatta in modo speciale, sarebbe p[er]duta. Mat. II. 4.

[258a] Cerva, l. c., kaže: »Illyricas potissimum Musas coluit ... Cum Ragusii esset adolescens adhuc Poematia, et cantiunculas lepidissimas lucubravit, quarum nonnullae typis editae fuerunt.«

3. *U hvalu od zlijeh žena,*

4. *Prijatelju koji žudijaše znat zašto se sad malo pjesnika nahodi u Dubrovniku.*

5. *Nadgrobnica Lovorka Pastijera* (1707).[258b]

Prve su tri ispjevane potpuno u konvencionalnom duhu moralno didaktične lirike XVII vijeka. Treća pak nije njegova, jer je »izeta iz S. Antunina ù tretjemu djelu«. U četvrtoj je izrazio svoju vruću želju da ponovo oživi i dubrovačka književnost nastradala nakon trešnje. Parnaske su vile, kaže tu, pobjegle od straha, te ih on sada poziva da se ponovo vrate u omiljelu im Dubravu:

Vrat'te se jednome, ter s vašom svjetlosti
i s dikom čudnome ožden'te tamnosti,
tamnosti svudara koje se nahode,
stupaji kudara ti vaši ne hode.
S razlogom mnogime Grad ovi ostaviste,
s razlogom boljime opet ga družiste.

On se raduje videći kako se grad obnavlja i život u njemu:

Vaskolik vidi se Dubrovnik ponavljat
i ljepše ter na se urese postavljat.
— — — — — — — — —
Tač Dubrava svijem zelena,
kû posiječe ruka kleta,
u mladosti obučena
opet draža traje ljeta.

U toj je pjesmi Matijašević iznio svoj iskreni patriotski osjećaj koji je bio glavni movens sve njegove aktivnosti. Iz ljubavi prema domaćoj tradiciji povraća se čak na najstariji metrički oblik dvanaesterca sa dvostrukom rimom.

Dok je prve četiri od navedenih pjesama Matijašević jamačno ispjevao u ranijoj mladosti, i svakako još prije kraja XVII vijeka, petu je prigodnu pjesmu dao 1707 u povodu smrti Lorenca Dž. Sorkočevića, kako smo već vidjeli. I ti su mu stihovi također izraz proživljena osjećaja, nastali pod dojmom tragične smrti mladog prijatelja, ali ipak ni u njima ne trepti pjesnička inspiracija: Matijašević nije pjesnik, pa ni od najintenzivnijih osjećaja nije mogao stvarati poezije. U toj pjesmi nema sečentizama, a alegorijska je

[258b] FB br. 258 (37); br. 192 (28), l. 461—76; br. 254 (8); br. 362 izgubljen, pa u citiranom mom rukopisu.

promjena imena Lorenco u »Lovorko Pastijer« u stilu savremenih arkadskih pjesnika, koji su u svojim »pastirskim« pjesmama prijatelje nazivali klasičnim pastirskim imenima.

Cerva kaže da je Matijašević u Rimu bio započeo neku odulju pjesmu na srpskohrvatskom jeziku, ali da mu nije htio kazati o čemu radi; on samo naslućuje da je pobožnog karaktera. I do danas je ostalo nepoznato to njegovo djelo ispjevano u središtu i baš u najveći jek Arkadije. — Ni njegovi se klasični epigrami nisu sačuvali, a upotrebljavao ih je i kao primjere pravljenja stihova za svoje đake (Mat. IV. 59).

Da je Matijašević malo pjevao vidi se i po riječima prijatelja mu iz Splita, Ivana Dražića, koji mu nakon svog odlaska iz Dubrovnika 1702 ovako prigovara:

Bolno i cvijeli srce moje
čim vil neće tvâ da poje.
Biser imat a ne uviti
s njim dostojne vijence sebi
— — — — — — —
perivoja slovinskoga
stat po sridi, ne kruniti
a cvijećem čela svoga,
Biti u družbi od diklica
sred Parnasa rodna svoga,
a ne ljubit svoga lica...

te zbog toga »prinaša družbi«:

Žalos, cvil, plač, uzdisanje
za tolikom tvom kriposti,
kâ bi bila radovanje
svoje dike i svjetlosti.

(Mat. I. 508—09.)

Sačuvao se je još Matijaševićev šaljivi Poëma Macaronicum u heksametrima *Scortegatio lupi*, koji je ispjevao u mladosti po Ezopovoj basni i recitirao ga u akademiji Ispraznih (Mat. I. 563, 569—85). Tu on imitira duhovitog pjesnika Teofila Folenga (Merlin Cocai, 1469—1544), koga naziva »il gran Merlino«, i koji se mogao sviđati Dubrovčanima, velikim prijateljima šale i satire. Matijašević je u svojim heksametrima naprosto prepričao basnu

Λέων, λύκος και ἀλώπηξ,[259] u kojoj se pripovijeda kako je vuk bolesnom lavu optužio lisicu zbog toga što ga ona jedina nije posjetila iz oholosti, te kako se pak lija odmah osvetila vuku i savjetovala lavu kao najbolji lijek da se sav prekrije vrućim krznom tek oderanog vuka. Na kraju dakako ni kod Matijaševića ne fali pouka. Ali on je cijelu tu radnju prenio u dubrovačku okolinu, te je i zbog toga zanimljiva ta pjesma. Opisani se događaji naime razvijaju sve u krajevima koje u Dubrovniku svi poznaju, na Dančama i Brgatu, u Konavlima, Crnoj Gori i sl., čime je ona u tom ambijentu mnogo dobila na zanimljivosti. Dubrovački su književnici dakle prenosili radnju na poznato im domaće tlo ne samo u svojim prijevodima i preradbama talijanskih drama već i u pjesmama drugih književnih rodova. — Matijašević se pak u svojoj 58 godini ponovo zabavio tim svojim spijevom i toliko ga je cijenio da ga je spremao za štampu uz učeni uvod i komentar. On te svoje mladenačke stihove hoće da izda također u nakani da pruži »alcun onesto divertimento e sollievo dell' animo e forse a qualche ... de' nostri Sigri Coaccademici darà impulso perchè dia alla luce componimenti di sostanza« (Mat. I. 563; 7. VIII. 1728). Kako mu je to glavni cilj, neće ih objaviti pod svojim imenom, nego kao »il minimo degli Accademici Oziosi Eruditi di Ragusa, sopranominato l' Ingordo«. On dakle u Rimu i pošto se dubrovačka akademija potpuno raspala, samih par mjeseca pred svoju smrt, misli i radi, kako bi potakao na aktivnost te akademike.

U Rimu je još spremao skupa s nekim isusovcem izdanje Fedrovih basana za školu te ih je izdao 1712 godine. Kako on sam kaže, tek su tada, tom njihovom knjigom, po prvi put Fedrove basne uvedene u talijanske škole (Mat. I. 55—56). Za akademiju je pak sastavljao »qualche concettuccio accademico sopra la singolarità del fiore e della pianta« (Ibid. 411).

To je sve što se zna o Matijaševićevoj književnoj djelatnosti. Na drugom će polju on dati boljih i korisnijih plodova.

Vidjelo se kako je Matijašević posvećivao osobitu pažnju narodnom jeziku, za koji se zanimao cijelog svoga života. Imao je neku osobitu naklonost za filologiju, ali mu je nedostajalo stručnog znanja. Nije ni u tome imao svojih osobitih ideja ni originalnosti;

[259] Fabulae Aesopicae. Ed. C. Halmii. Lipsiae MDCCCLXXXI, 124—25. Matijašević dakako nije prepjevao sam original, nego koji njegov latinski ili talijanski prijevod. Ne znamo da li je on poznavao grčki jezik.

pokazao je samo rijetku ustrajnost i marljivost, koje su se vrline višeput pretvarale u puku pedanteriju. Već je 1695 god. imao Micaglin rječnik, a i kasnije će se baviti mišlju da i on sam izradi bolji rječnik, budući da je uviđao od kolike je potrebe za razvoj domaćeg jezika, književnosti i kulture uopće. Zato je i shvatljivo da je akademija Ispraznih povjerila uz drugu dvojicu i Matijaševiću zadaću da izradi rječnik. To je jamačno bila upravo njegova inicijativa, jer se niko drugi među tim akademicima nije bavio oko jezika toliko koliko baš on. Po sačuvanim predradnjama vidi se najbolje kako je on savjesno zamišljao taj plan. Marljivo je pravio izvode iz mnogih književnih djela, pa čak i iz rječnika Jerolima Megiser, *Thesaurus polyglottus vel Dictionarium multilingue ex quadrigentis linguis* (Frankfunt 1603. Ispisi FB br. 369 [105]). Praveći te izvode, na pr. iz drama Marina Držića i Džona Palmotića,[260] Matijašević je često zamjenjivao arhaične jezične oblike savremenim živim oblicima, i talijanske elemente narodnim, pa se u neku ruku može smatrati tadašnjim puristom. I nije se ograničio na same dubrovačke književnike, jer on ekscerpira na pr. i *Istumacsenja pisnî Davidovih* od Andrije Vitaljića (U Bnecich 1703. FB br. 258 [37]) i *Pjesni duhovne* Bartolomeja Kašića (Rim 1617. Ibid.). Jamačno je u tu istu svrhu, zbog prikupljanja leksičkog blaga, prepisao svojom ortografijom sa ćirilice *Desset Besjeda* Matije Divkovića (U Mletzieh 1616) i dr. ćirilske tekstove (FB ibid.). Prije svog odlaska u Rim izradio je još i *Meditationes grammaticales pro Lingua Slavonica*, kojim je analizirao neke jezične oblike Gučetićeva *Rozarija* (Rim 1597).[261] I sam Cerva drži da se započeti rječnik Ispraznih nije nastavio upravo zbog Matijaševićeva izbivanja. Ali je on i u Rimu nastavio baviti se oko rječnika, te je 1715 i 1716 sastavljao *Dictionarium Latino-Illyricum compendiatum . . . ex pervetusto Dictionario Ragusino*,[262] a njemu su se obraćali za savjete i upute u jezičnim pitanjima i drugovi mu u akademiji, kao na pr. I. Đurđević, I. Gradić, I. Natalić Aletin, Dž. Angeli i dr. (Mat. I. 437; II. 341—43, 357—59). Ovako piše Gradiću o njegovu prijevodu djela Marije d' Agrada, koje mu je bio poslao na ocjenu: »singolare è il godimento che mi deriva quando

[260] FB br. 198 (82). P. Budmani, »Pjerin« M. Držića. Rad 148. 1902, 52, 79—80. SPH. VII.[2] 1930. Uvod M. Rešetara, str. VII, XVIII.

[261] П. Колендић, Гризићев извјештај. Срђ VI. 1907, 106 n. 12.

[262] Rkps ima na 103 strane oko 13.000 riječi FB br. 263 (189). O tim rječnicima v. P. Mitrović, l. c.

vedo che altri fa quello io non posso per render sempre più copiosa e di termini e di frasi e di nuove composizioni la nostra lingua, che per la sua nativa leggiadria, maestà, ed eleganza merita d' esser un po' più coltivata, e meno negletta« (Mat. II. 341; 1720). A da se dubrovački pisci oslobode utjecaja talijanskog jezika, koji im kvari materinski, savjetuje ih da uče jezik Bošnjaka, Hrvata i Dalmatinaca, pa Rusa, Čeha i Poljaka, »poichè in cotal guisa, rigettati gl' imbastarditi del commercio de' linguaggi adjacenti, agevolm[en]te riuscirà loro riporvi i proprj termini«. Osuđuje pisce koji se ne brinu za jezičnu ispravnost, te kaže: »Omnia Graece, cum sit turpe magis nostris nescire latine, disse il Satirico a quei del suo tempo affettatori del grecismo per quello riguardara sì la lingua, che le mode. Paucis mutatis, somigliante rimprovero può tutto quanto calzare a più d' uno de' nostri, per non dire alla maggior parte, i quali pare si rechino a vergogna lo studiar la Lingua Slava, e comporre in essa, intenti solo ad apprender le straniere, e farsi loro adoratori« (Ibid.). Iste je te misli iznosio u drugim prigodama (na pr. Mat. I. 272). Tako Matijašević misli i pošto je punih deset godina proživio u Rimu, on odgojen u klasičnom duhu i živeći u ambijentu u kojem je vrlo lako mogao prezreti svoje skromno porijeklo. I dok se je u Dubrovniku osnivala *Accademia Slava* sa zadaćom da se bavi narodnim jezikom, dotle se Matijašević i Dubrovčani isusovci Zuzzeri, Bašić, Baro Bošković, Sabo Zamagna i dr. udružuju 1719 u Rimu u malu akademiju sa jedinim ciljem da se vježbaju u materinskom jeziku: »vicendevolmente — kaže — si correggono gli errori, e s' insegna, e s'impara ... i termini Polacchi, Russi, Boemi, Croati ecc. quei soli di buon peso e di perfetta qualità si ammettono nell' Erario della lingua, i mancanti, o di metallo adulterato si rigettano, formandone dei nuovi colla scorta dell' etimologia sì Greca, che Latina« (Mat. I 316—17).[264] Zato se S. Cerva iznenadio kad je 1725, došavši u Rim, čuo kako Matijašević nije nimalo zapustio svoga rodnog jezika, te ga zato hvali, a to je karakteristično i za toga našeg latinistu.[265] Matijašević

[263] A. Della Bella davao je Matijaševiću na ogled rukopis rječnika još 1709 god., a on je tražio i dodavao nove sinonime. Mat. IV. 134.

[264] Nije vjerojatno da je ta mala skupina ostavila ikakve leksičke građe, koja bi bila eventualno poslužila Bašiću priređivaču drugog izdanja Della Bellina rječnika; u tu magućnost sumnja i sam V. Dukat (Rad 237. 1930, 265) koji je to samo nabacio.

[265] »Memini ... me eum Romae Illyrice, et quidem eleganter loquentem, ac si nunquam Ragusio excessisset cum uoluptate audire, immo meipsum in

je htio da se Dubrovčani priuče i dopisivati međusobno na srpskohrvatskom jeziku, pa je u tu svrhu namjeravao i štampati kao uzore svoju korespondenciju sa sugrađanima (Mat. I. 314; 1719). Ali te nakane nije mogao ostvariti naprosto stoga što nije ni on sam ni do tada ni kasnije pisao pisma na materinskom jeziku. Videći što je sve tada radio Petar Veliki za unapređenje ruske knjige i jezika piše o tome sa zanosom prijateljima, te žali što i oni ne mogu slijediti njegova primjera (Mat. I. 437; 1722).

Jamačno je Matijašević zbog te svoje ljubavi prema jeziku počeo zapisivati i sakupljati naše narodne pjesme. Njegova je zbirka od 14 narodnih pjesama po vremenu prva, oko stotinu godina starija od Vukove.[266] U toj eri klasicizma i Arkadije Matijašević podaje važnost neuglednim stihovima prostog i prezrenog seljačkog svijeta. Tolika je bila njegova ljubav za sve ono što je narodno. Toj je pojavi slična ona iz XV vijeka kada je šibenski humanista Juraj Šižgorić osjećao i hvalio naše narodne pjesme, ili pak onoj u drugoj polovini XVIII vijeka kada će latinista Đuro Ferić prevoditi na latinski to naše narodno blago. To su sve plodovi interesatne kulturne simbioze na našim obalama Jadrana.

Usprkos tome zanosu za materinski jezik Matijašević je nastojao dotjerati svoje poznavanje i talijanskoga. On čak neprestano pomaže prijatelju Aletinu da usavrši svoje znanje tog jezika, kako ćemo odmah vidjeti.

Premda nije bio ni pjesnik, ni plodan književnik, ni ugledan vlastelin, ipak je Matijašević u akademiji Ispraznih bio jedan od glavnih stupova, pogotovu prije svog odlaska iz Dubrovnika.

---

dicendo ex uolgi sermone, minus elegantem corrigere, quamuis duodeuiginti anni jam tunc effluxissent, quo procul a patria, et Illyrica gente Romae commoratus eset. Id ei laudi maxime tribuo, cum ex aduerso plurimi, quod est gentis nostrae uitium, linguam, quam cum lacte suxerant, si per breue aliquod temporis spatium Ragusio absint obliviscuntur, uel oblitos se simulant, quasi ingeniosi inde habendi sint, quod exotica lingua loquuntur, cum potius a bardis, stupidisque non procul abesse videantur, qui tam facile ex memoria deponunt, quod maxime retinere deberent, praesertim quod ingenii pars ipsa memoria censeatur.« Cerva II. 1740, 122—23.

[266] Popjévke Slovinské skùpjene G[odišta] G[ospodinova] 1758 u Dubrovniku. Rkps zagrebačke Sveučilišne knjižnice R 4091, l. 1—30. Na kraju je zbirke, l. 326, zabilježeno: »In Ragusa adi 20. Agosto 1697« a ne 1698, kako kaže njen izdavač В. Богишић, Народне пјесме. Биоград 1878, Bogišić (str. 132) je posumnjao da Matijašević nije u narodu sabrao te pjesme, a V. Jagić je iznio i nekoje dokaze da sve te pjesme ne potječu direktno iz puka. Die südslavische Volksepik vor Jahrhunderten. Arch. für slav. Philol. IV. 1880, 195.

On je ušao u dubrovačku akademiju još prije kraja XVII vijeka, jer se inače I. Đurđević ne bi 1700 god. iz Rima njemu obraćao da ga izvijesti o njenu radu i da mu šalje sastavke članova (Mat. II. 49—50). Sve dok nije 1710 napustio domovinu, on je bio najaktivniji među akademicima, a također se iz Rima neprestano zanimao za uspjeh te ustanove i nukao drugove da je ne zapuste. On se mnogo, čak i previše, nadao od te akademije; držao je da će ona moći oživjeti književni i kulturni život u Dubrovniku.

Još prije svog preseljenja u Rim Matijašević u spomenutoj *Nadgrobnici* (1707) daje arkadsko obilježje dubrovačkoj akademiji nazvavši je »knjižnozborni skup Pastira«, te je on već tada bio pod utjecajem te struje i vidio u radu rimske akademije *degli Arcadi* uzor za onu domaću. A pošto se je u Rimu našao među konservativnim književnicima koji su bili Arkađani, on je malo pomalo u nizu godina postao pravi posrednik i veza između tog talijanskog književnog pokreta i dubrovačkih akademika. Zato je čudno što on kroz ono 18 godina svoga neprekidnog boravka u tom središtu Arkadije nije i formalno postao njen član. Nije valjada uživao dovoljno ugleda, nije imao utjecajnih veza, a nije se ni isticao na književnom ni naučnom polju kao neki drugi Dubrovčani koji su bili primljeni među te »pastire« (na pr. Rudže Bošković, Beno Stay, Bernardo Zamagna, Rajmondo Kunić i dr.). Preko Matijaševića upoznavaju rimski Arkađani djela Ispraznih, a preko njega Isprazni dobijaju informacije i upute u vezi s rimskom akademijom kao i brojna njena izdanja i djela tih akademika. Pjesma im se Vice Petrovića u čast Eugenu Savojskom čak tako svidjela, da su jednoglasno zaključili štampati je i poslati u Beč caru; i za nju su saznali također po Matijaševiću (1719 Mat. I. 273, 311, 313). Injaciju Đurđeviću javlja kako se i njegova pjesma svidjela arkadskim književnicima, kojima je pokazivao, te su je neki htjeli čak i prepisati.[267] Već smo vidjeli, kako je Matijašević bio posrednik

[267] Matijašević to ovako javlja Đurđeviću 1. IX. 1719: »Il Sigr. Santori, Segretario dell' Emo Tolomei, si è espresso meco, che sì il p[ri]mo che il 2.° libro del v[ost]ro Epinicio Cesareo averebbe copiato, se non avesse inteso da me, che l' op[er]a terminata che sarà, si avrà da mandar alle stampe, e p[er] q[ue]sto solo riguardo si è sparagnata la fatica di copiarlo; arguite da questo la stima che ne fa questo Letterato Arcade di gusto esquisitissimo in somiglianti Lavori.« (M. II. 143). Tako je to isto djelo Matijašević pokazao i G. Gigli, koji ga također hvali. — Giovanni Sartorio Romano bio je tajnik kardinala G. B. Tolomei i obojica su bili članovi rimske Arkadije. Il Catalogo degli Arcadi, u Prose degli Arcadi III. Roma 1718, XXXVII, LXVII.

također između uglednog Arkađanina Giglija i dubrovačke akademije, zbog čega je on bio tako zadovoljan da ih je doveo u vezu sa još dvaestak članova rimske akademije. Na taj su način dakle jačale veze između članova obiju tih ustanova. I napokon, Matijašević je imao da sa G. M. Crescimbenijem uredi pitanje kako bi skup Ispraznih mogao postati prava Colonia Arcade (1719; Mat. I. 312—13). Jednako je tako Matijašević posredovao i za neke pojedine dubrovačke akademike da ih prime u Arkadiju, kao na pr. za pjesnika Frana Lalića, koji je to živo želio (Mat. IV. 377). Da bi Isprazne što više približio Arkadiji, Matijašević im predlaže da imenuju svojim članom samog njena vođu Crescimbenija (Mat. I. 436). A i Crescimbeni je cijenio Matijaševića, i premda vrlo ambiciozan i umišljen, ipak je prihvatio i štampao neke ispravke u svojoj biografiji Đura Baglivija i to je otvoreno priznao.[268] Smrt Crescimbenija smatrali su Isprazni kao gubitak ne samo za talijansku književnost nego i za svoju akademiju (Mat. I. 559—60). Osim toga Matijašević se u Rimu sprijateljio i sa historikom Prosperom Mandosijem, članom Arkadije (*Catalogo* cit. CVIII), te ga je bio tako zainteresirao za dubrovačku akademiju i književnost uopće da je on htio sastaviti povijest dubrovačkih pisaca. Ali kako ga je Matijašević upozorio da to već sprema I. Đurđević, on je odustao od te svoje nakane (Mat. II. 145). Da nije Đurđević na tome radio, bio bi dakle na Matijaševićev poticaj spomenuti rimski Arkađanin napisao prvu povijest dubrovačke književnosti.

Matijaševićev književni ukus upoznajemo donekle i po njegovu odnosu prema djelima drugih književnika. On na pr. voli poem *Maria Maddalena peccatrice e convertita* lošeg pjesnika Antongiulio Brignole Sale[269] negoli Đurđevićevu zbog toga što mu se ta posljednja čini nemoralnom (Mat. I. 163—64), a opet mu se s istog gledišta više sviđala Đurđevićeva negoli raspojasana *Mandaljena pokornica* Dživa Bunića Vučićevića (Mat. II. 139). Matijašević je pod utjecajem Arkadije koja se borila protiv razuzdanog sečentizma, te se i on u pismima svojim drugovima Ispraznim obara na takove pretjeranosti; jednom ovako osuđuje »certe metafore troppo ardite, non poco affettate, vizio estremamente aborrito da chi è

[268] Mat. I. 436. Notizie istoriche degli Arcadi morti. III. Roma 1721, 276.

[269] A. G. Brignole Sala, 1605—65, isusovac; njegova je Maria Maddalena izašla u Mlecima 1640. F. S. Quadrio, Della storia e ragione d' ogni poesia. Milano 1736—52. II. 308, 673; III. 363, 377; V. 104, 354, 467.

di buon gusto« (Mat. I. 317—18). On je htio također da bude nekakav moderator degeneriranog književnog ukusa u Dubrovniku, kao što su to htjeli i Arkađani u Italiji. Osim toga Matijašević je i u poeziji tražio omiljelu mu erudiciju, te je često po tom kriteriju ocjenjivao i pjesnička djela.

Matijašević uistinu i nije drugo nego tipičan arkadski erudit i galantni abbate, interesantan zbog toga što je bio širok krug njegova zanimanja i što je bio pravi patriot. On je utjecao na druge svojim savjetima i inicijativom, sa mnogo dobrih nakana a sa malo sreće i pozitivnih rezultata.

16. *Ivo Natalić Aletin (Alleti)*
1670—1743

Uz Matijaševića je najviše Ivo Natalić Aletin nastojao oko uspjeha akademije Ispraznih.[270]

Kao što su očevi drugih dvaju dubrovačkih akademika, Bara Bettere i Vice Petrovića, tako je i Aletinov došao u Dubrovnik iz Beograda (oko 1666), gdje se bavio trgovinom; bio je porijeklom iz Banata i zvao se Nikola Ivanović. Doselio se baš u Dubrovnik stoga što je služio kod Dubrovčanina Ivana Petrovića, koji ga dovede sa sobom. To je mogao biti otac pjesnika Vice Petrovića, jer se i on zvao Ivo. Taj se Ivanović nastani stalno u Dubrovniku i tu se oženi Kàtom »figlia di Paolo Natali di Malfo«. Njihov sin Ivo volio je to majčino dubrovačko prezime negoli očevo, te je pod tim imenom unesen u bratovštinu Lazzarina (1684). No kako je bila još jedna porodica Natalića, koja je malo prije bila ušla u red vlastele, Ivo je tom svome prezimenu dodao i majčin naziv Aletin.[271] Mlad se oženi kćerkom dubrovačkog trgovca M. Bandur.

---

[270] O Aletinu v.: Genealogia cit. l. 61 r. Origine e Genealogia della famiglia Natali Alleti u Mat. I. 2. Cerva II. 283—85. Dolci 31. Append. II. 25—26. Gliubich 4—5. Ljubić II. 457—58. Поповић, 330, 373.

[271] Uobičajilo se pisati njegovo ime u obliku Alleti ili Alletti ili Aletić, a Ljubić ga je čak učinio Madžarom Alethy. No vidi se po ovom podatku iz citirane Origine e Genealogia njegove porodice da su ga u Dubrovniku onda općenito zvali Aletin: »Per distinguersi poi dall' altra famiglia Natali... aggiunse il cognone Alleti, e ciò perchè la stessa sua madre fu nipote di Marra di Aloisio Astili (volgarmente Aleta) nominata Marra Alletina, e stettesi insieme in casa, e così d[ett]o Giovanni comunem[ent]e era chiamato Alletin.« Slično kaže i njegov mlađi suvremenik i znanac Ivo M. Matijašević (1714—88) u svom Zibaldone, cit., II. 717: »... al cognome Natali aggiunse quello di Alleti, essendo così volgarmente sopranominato Ivo Alletin. Ancor questo sopranone li venne dalla madre Catterina, detta comunemente Catta Alletina.«

i imao je četvoro djece. Kako je stekao ugleda, primi ga i najuglednija bratovština dubrovačkih građana Antunina u svoje redove. Rano je ušao u državnu službu i 1708 god. postao tajnik republike, na kojem će položaju ostati više od tri decenija, sve do kraja života. Zbog svojih osobitih vrlina Aletin je uživao opće poštovanje, te je, premda sin doseljenika, mogao čak utjecati i na vođenje državnih poslova. I Senat i pojedinci priznaju kako on nije bio puki izvršilac odluka, nego također važan član državne uprave.[272] Zato su ga mogli onako i hvaliti u posmrtnim govorima drug mu u akademiji Vice Petrović i Kristo Stay, također vrstan književnik.[273] »Dies noctesque in agendo fuit«, kaže Stay, a ipak je našao vremena i za knjigu i nauku. Spremao se da bude što korisniji domovini svojim većim znanjem. I tako sve do posljednjeg časa, pa ga je Petrović opisao kao lijep primjer plemenitosti i građanskih vrlina.

Aletin je učio u dubrovačkoj kolegiji, gdje je i njemu bio profesor isusovac G. B. Tolomei, kasniji kardinal. Zatim ga je u pravu poučavao Giuseppe Bargagli iz Sijene, koji je bio »legista della Republica«, a i član akademije Ispraznih. Lijepu je kulturu stekao svojom velikom ustrajnošću. S. Cerva mogao je najbolje ocijeniti njegovu erudiciju i ovako piše o njemu dok je još bio živ: »ingeniosus vir est, eruditus, et egregie litteratus, ut paucos habere pares libere affirmare audeam«. Zatim isti Cerva navodi pojedine grane njegova enciklopedičnog znanja: povijest, geografija, numizmatika, arheologija, jezici. A ipak Aletin nije dao nikakva književnog djela. Spominje se samo jedan njegov šaljivi »epigramma slavo«, koji je recitirao na pokladnoj priredbi Ispraznih kad su mu bile već 53 godine (Mat. I. 445) i njegov latinski natpis na grobu dubrovačkog arcibiskupa Scotti.[274] Isticao se samo u sastavljanju pisama i diplomatskih dopisa, prinčevima i vladarima, na latinskom, talijanskom a i na narodnom jeziku, pa i ćirilicom. U tim je spisima znao naći pravi izraz nakana Senata i dati im osobitog efekta. Kako je Aletin neprestano nastojao dotjeravati

[272] Podaci o Aletinovoj službi i osobitim nagradama v. u Cons. Rogat. 136, l. 165 v; 140, l. 3 v; 141, l. 204 rv; 143, l. 8 r; 147, l. 52 v; 150, l. 128 v; 152, l. 36 v, 166 r. Cerva ga na pr. ovako hvali: »ego vero nescio, an unquam virum habuerit [dubrovačka vlada] fide, sedulitate, publicarum rerum peritia, eruditione similem ei, quem hoc tempore a secretis, in summo nempe civilium numerum loco constitutum habet.«

[273] FB br. 313 (301), l. 127—35; br. 1126, svez. XXVII.

[274] Farlati - Coleti, o. c. VI, 267—68.

svoju erudiciju najbolje se vidi iz njegove obilne korespondencije sa Matijaševićem kroz par decenija.

I Aletin je bio veliki ljubitelj starina i knjiga kao i prijatelj mu Matijašević. Među prvim je darovima što mu on šalje iz Rima bila knjiga *I Giuochi Olimpici* rimske Arkadije.[275] Nakon toga će pak Matijašević sve do kraja svoga života oskrbljivati Aletina najraznovrsnijim knjigama, učenim i beletrističnim, starim i novim, latinskim i talijanskim. On mu je slao ne samo zatražena djela nego i ona koja je želio da ih upozna Aletin, a preko njega i krug dubrovačkih književnika. I Aletin je doista davao drugovima sve aktuelne knjige što je dobavljao.[276]

Godine 1713 Aletin nije još smatrao rimsku Arkadiju kao jedini uzor akademije Ispraznih, koju je zapravo najviše on podržavao nakon Matijaševićeva odlaska. To se vidi po njegovoj želji da slijede primjer fiorentinskih *Apatista*, jer evo što on tada piše prijatelju: »Il Sigr. Abbate Anton Maria Salvini ha dato alla luce con tanto applauso della Repubblica Letteraria il 2-do Tomo dei suoi *Discorsi* fatti nell' Accademia *degli Apatisti* di Firenze,[277] e per mia maggior pena mi sono capitati nelle mani. Nell leggerli non posso quietarmi in considerar che la nostra Accademia se volesse applicare potrebbe facilmente acquistarsi il vanto d' esserne Colonia degli Apatisti tanto vedo uniforme il piano di queste Accademie« (Mat. I. 50). Aletinu su se sviđali ti duhoviti i donekle učeni govori Salvinija, tadanjeg profesora grčke književnosti u fiorentinskom Studiju i člana Arkadije; sviđao mu se također i način rada u tom skupu pedantnih erudita, koji su raspravljali o svemu i svačemu, o najraznoličnijim pitanjima, o t. zv. *dubbi*, koje je pretsjednik svaki put predlagao, a članovi bi na sastanku tada improvizirali govore i stihove kojima bi se razvijala rasprava.[278]

[275] 1710, Mat. III. 393. I Giuochi Olimpici in lode degli Arcadi defonti. Roma 1710. Priredio je za štampu G. M. Crescimbeni, koji je i 1701 i 1705 god. bio objavio pod tim natpisom druge dvije slične zbirke.

[276] Tako na pr. javlja Aletin Matijaševiću o jednoj poslatoj mu knjizi koja kola od ruke do ruke: »Il primo Tomo delle Vite degli Arcadi ho dato al Sigr. Francesco Marino Nicolò di Sorgo giusta i vostri cenni. Lo gode di tal maniera che non sa saziarsi. Compito che l' avrà egli di leggere, deve passare per molte nami perche chiumque senta nominarlo subbito si pone in voglia di averlo« Mat. I. 397.

[277] Discorsi Accademici. Parte prima. Firenze MDCXCV. Parte seconda. Firenze MDCCXII. Prva je knjiga o kojoj piše Aletin doživjela do 1725 god. tri izdanja.

[278] E. Benvenuti, A. Coltellini e l' Accademia degli Apatisti. Pistoia 1910, 269—80. M. Maylender, o. c. I. 222—24.

Aletinu tako omili taj učeni i enciklopedični karakter akademije Apatista da je zaželio da se i Isprazni u njih ugledaju.

Šest godina kasnije Matijašević je preko Aletina predložio Ispraznim da postanu »kolonija« rimske akademije *degli Arcadi*, i Aletin je odmah prihvatio taj prijedlog i za nj se zalagao. Bio bi uspio, da se I. Đurđević nije usprotivio (Mat. I. 333, 339). No Aletin nije bio ni pjesnik ni ljubitelj poezije, pa se zanimao samo za erudite i izvanjsku stranu tog pokreta (Mat. I. 427, 435). On je preko Matijaševića došao u dodir i sa G. M. Crescimbenijem koga je i on visoko cijenio (Mat. I. 417—18, 435, 525, 560).

Kako se nije zanimao za poeziju, Matijašević mu šalje samo učena djela, većinom povjesna. Šalje mu i nekoja što mu mogu služiti kao uzor u pisanju listova na talijanskom jeziku. Na pr. popularno djelo Arkađanina Isidora Nardi *Il Segretario principiante ed istruito. Lettere moderne* što je priručnik za razne vrste pisama,[279] iz koga će Aletin učiti ne samo stil nego i talijanski jezik i ortografiju (Mat. I. 55, 92). Aletin je dobio od istog prijatelja i drugih zbirki uzornih pisama talijanskih: *Lettere* del Borghesi, dell' Albertini, dell' Armanni i druge;[279a] a on mu šalje takve knjige i zbog toga što je želio da Isprazni izdadu pisma svojih uglednih članova (Mat. I. 303, 351, 353, 366).

I filološkim su se pitanjima skupno bavili prijatelji Aletin i Matijašević, pa je zato akademija Ispraznih baš njima povjerila zadaću da sastave rječnik. Matijašević je bolje poznavao i talijanski i srpskohrvatski, pa je u tom odnosu on vršio ulogu učitelja, a Aletin onu učenika. Kako on nije bio izučen u talijanskom jeziku, moli prijatelja da mu pomogne: »Più volte v' ho parlato che io scrivo in Italiano appunto in quella conformità come parla il Pappagallo in tutti gl' Idiomi; voglio dire, scrivo così, perchè così sento parlare, non perchè sappia veramente che così si debba, o si possa scrivere« (Mat. I. 24). I Matijašević će mu za dugo vremena ispravljati jezične pogreške u njegovim pismima; čak još i

[279] Izašlo je vrlo mnogo izdanja te knjige u XVIII vijeku. Vidio sam pet mletačkih izdanja od 1724 do 1757 god. I. Nardi unesen je u Catalogo degli Arcadi. cit. XLII.

[279a] Pisma D. Borghesija († 1598) čitali su mnogo i preštampavali u XVII vijeku. G. M. Crescimbeni, Istoria della volgar poesia. cit. IV. 112. G. M. Mazzucchelli, Gli scrittori d' Italia. II. par. 3, Brescia 1760, str. 1721 id. G. Tiraboschi, Storia della letteratura italiana. cit. VII. 1552. Biografia universale cit. VII, 51—52. — Vincenzo Armanni, Lettere u više knjiga, Venezia 1663 i d. B. Croce, La Critica XXVIII, 1930, 385.

u posljednjem svom pismu Aletin moli prijatelja da ne propusti javiti mu učinjene pogreške: »Se non altro correggete i medisimi originali, e rimandatemeli, e sarà una grazia soavissima: Smarci hochju riet iste moje kgnighe, dove non stanno a dovere, a tega ma bit punno temi ih tako vrati, i bichjemi ſa najvechi dar« (Mat. I. 561—62). Interesantno je vidjeti po kojim je knjigama Aletin učio talijanski jezik, i u čemu je najviše griješio, a jednako je tako interesantno upoznati i kriterije i uzore po kojima je Matijašević ispravljao njegov jezik (kako ta opažanja prelaze okvir ove radnje, iznijeću ih na drugom mjestu). U tim se jezičnim raspravama opaža utjecaj Giglijeva stajališta, koji se protivio fiorentinskoj ekskluzivnosti; Matijašević ga naime upućuje na razne jezične auktoritete iz Sijene, koji su zastupali to mišljenje; na pr. na djela puriste Diomeda Borghesi i Celsa Cittadini, koji su bili po vremenu prvi profesori talijanskog jezika na sveučilištu u svom rodnom mjestu Sijeni.[280] A jednako je tako sudio o talijanskom književnom jeziku i I. Đurđević, kako će se vidjeti. Među knjigama iz kojih je Aletin učio talijanski bila je i nova gramatika Dubrovčanina Bena Rogacci.

Aletin se zanimao i za svoj materinski jezik, te je i o njemu često raspravljao u pismima sa Matijaševićem. Pošto je zbog Matijaševića odlaska iz Dubrovnika propao pothvat Ispraznih da izdadu rječnik, Aletin se i dalje bavi jezičnim pitanjima žaleći pri tom što je sada osamljen. Kada ga je Matijašević izvijestio kako se tada u Rusiji nastojalo oko unapređenja knjige i jezika, on mu ovako odgovara: »O che santa invidia in veder che di là dell' Orsa gelata fra Sciti, e genti poco men che selvagge si coltiva il dialetto della mia lingua, et in questa Elicona d' Illirio, seggio delle muse Slavoniche, non n' è chi studij alla cultura del tanto Idioma Словински. Con la sua partenza, mio Sigre, da queste Provincie s' è sbandito anche ogni buon gusto s' aveva nello studio della Lingua« (Mat. I. 22). Aletin je bio među pokretačima one »Accademia Privata sopra la Lingua Illirica« koja nije uspjela, kako smo vidjeli (Mat. I. 298). Pristao je na Matijaševićev prijedlog da se dopisuju na materinskom jeziku kako bi mogli izdati tu svoju

[280] O tim talijanskim filolozima v. G. M. Crescimbeni, Dell' istoria cit. IV, 112. C. Trabalza, Storia della grammatica italiana. Milano 1908, 236—37, 276 n. 1, 284 n. 2. F. D' Ovidio e W. Meyer - Lübke, Grammatica storica della lingua e dei dialetti italiani[2]. Milano 1919, 28.

korespondenciju, ali na žalost nisu ostvarili te svoje nakane (Mat. I. 314).

Osim toga Aletin se zanimao za sve što je u vezi sa domaćom prošlosti, te je sakupljao svakakvih starina, rukopisa, knjiga, novaca, iskopina, natpisa i sl., od čega je bio nakupio čitav muzej.[281] Među tima ima i starih ćirilskih kodeksa, koje je on nastojao decifrirati (Mat. I. 434). Jednako se bavio i epigrafikom.[282] Prijateljevao je i dopisivao se sa glasovitim učenjacima svojim sugrađanima, kao što su Đuro Baglivi, profesor medicine i član rimske Arkadije, i historik Anselmo Banduri, Aletin šura, kome je on pribavio nekoliko građe za njegova velika historička i numizmatička djela,[283] dok je on njemu slao iz Pariza raznih knjiga. A pomogao je i Filippu Riceputiju, zasnivaču djela *Illyricum sacrum*, kad je on došao u Dubrovnik sabirati građu.[284] Francuski isusovac Aleksandar Panelius posvetio je Aletinu svoju numizmatičku raspravu *De cistophoris*.[285]

Aletin je bio duša akademije Ispraznih, tako da je Vice Petrović u spomenutom govoru mogao kazati: ono što je akademija bila Dubrovniku to je Aletin bio akademiji, »hic ille rhetor, hic chronologus, hic historicus, hic philosophus aparuit, hic denique omnes ingenij, omnes memoriae opes ostendit, explicavit, effudit«. Taj je vrijedni sekretar dubrovačke republike znao uistinu visoko cijeniti kulturne vrijednosti, osobito domaću povijest, književnost i jezik, pa premda nije dao pisanih djela, on je ipak svojom velikom erudicijom, marljivošću i zauzimanjem za razvoj kulturnog života dubrovačkog mnogo koristio domovini, koju je toliko ljubio i to cijelim svojim životom dokazao. I upravo je zbog toga nastojao dubrovačku akademiju što jače povezati uz novi pokret rimske Arkadije.

---

[281] Ostatke tog muzeja prodao je 1775 sin Iva Aletina carici Mariji Tereziji. Đ. Körbler, Zanovićeva škola. Građa VII. 1912, 15—16.

[282] Mat. I. 258, 281. P. Kolendić, Dva priloga srpskoj epigrafiji. Dubrovnik XV. 1909, br. 34 i 36. F. Ilešić, Slavensko pismo u jednoj talijanskoj knjizi XVI stoljeća. Belićev Zbornik. Beograd 1921, 233—38.

[283] A. Banduri u svom djelu Numismata Imperatorum Romanorum (Pariz 1718) spominje i Aletinovu numizmatičku zbirku. М. Решетар, Дубровачка нумизматика I. Београд 1924, 196 n. 1.

[284] Senat određuje 21. VI. 1720 da Aletin i Frano Lalić, također akademik Isprazni, budu pri ruci Riceputiju kod njegovih istraživanja. Cons. Rogat. 149, l. 197 r.

[285] Dolci 31. Append. l. c.

17. *Antun Righi*
1670—1734

Ako su akademici Isprazni svi autori pjesama u pohvalu Bara Bettere pred njegovim *Ćućenjima*, onda je i Righi bio među njima, jer su tu štampana i tri njegova epigrama.

Potječe iz pučkih krugova.[286] Pošto postade svećenik, istakao se svojim znanjem i drugim sposobnostima, te ga Senat 1703 izabere za trebinjskog biskupa (*Cons. Rogat.* 138, 49 r v). Tada pođe u Rim, čini se u pratnji Đura Matijaševića, i tu ga papa Klement XI imenuje za biskupa još iste godine. Na tom je položaju ostao sve do 1727 god., kada ga izaberu za vikara u Dubrovniku nakon smrti arcibiskupa R. Gallani. A pošto je za njegova nasljednika bio postavljen Talijan Franchi, Righi se godinu dana kasnije (1728) odbio sasvim od javnog života i proživio je povučeno na Konalu posljednje godine svoga vijeka (*Testam. Notar.* ab a. 1731, l. 99 v —100 v).

Ne zna se ništa o Righijevoj književnoj djelatnosti kao ni o njegovu sudjelovanju u radu akademije Ispraznih. Ne spominju ga ni savremeni historici (na pr. S. Cerva i S. Dolci), pa zato je čudno što Coleti kaže da je ispjevao mnogo latinskih pjesama.

18. *Džono Antuna Rastić (Resti)*
1672—1735

I najboljeg dubrovačkog kronistu Džona Rastića nalazimo također među Ispraznima.

Kao član stare vlasteoske porodice ušao je u svojoj osamnaestoj godini u Veliko vijeće, a zatim je vršio razne dužnosti u državi.[287] Bio je knez u Župi, Mljetu i Stonu, poslanik k bosanskom paši, sudac, član Senata i Malog vijeća, pa dvaput i knez republike.[288]

---

[286] O A. Righiju v.: Genealogia cit. l. 56 r. Dolci 5. Farlati-Coleti VI, 316. Append. II. 303.

[287] O Dž. Rastiću v.: Cerva II. 404—05. Dolci 35—36. Append. II. 14—15. Šafař II. 61, 136. Gliubich 267. Ljubić II. 418. N. Nodilo, Chronica Ragusina Junii Restii. Monum. spect. hist. Slav. merid. XXV. 1893, I—XIX. Поповић 255. — Nekoji su historici pobrkali ovoga Rastića sa njegovim imenjakom, latinskim pjesnikom, koji je živio 1765 do 1815. Na pr. N. Tommaseo, Galleria di Ragusei illustri. Ragusa 1841, prijevod u Slovincu 1884, 300. M. Šrepel, O lat. poeziji J. Rastića. Rad 114. 1893, 107—08. L. Voïnovitch, La Monarchie française dans l'Adriatique. Paris 1918, 71, 73.

[288] Liber speculi ab a. MDC, l. 112 r, 167 v, 266 v, 325 v, 352 r, 355 r, 389 r, 399 r. Registro orig. cit. l. 7 v, 8 r, 28 v, 71 v, 85 r. Cons. Rogat. 143, l. 218 r; 154, l. 9 v; 149, l. 15 v—16 r. Testam. Notar. 76, l. 118 v—119 r.

Pošto je svršio učenje u dubrovačkoj isusovačkoj kolegiji, ne zna se da li je nastavio nauke u Italiji. Od njegovih se književnih djela sačuvalo pet pjesmica na srpskohrvatskom i u talijanskoj prozi *Croniche di Ragusa*. A drugih mu djela niko ne spominje, pa ih valjada nije ni bilo.

Njegove su pjesme datirane godine 1699 kada je navršio dvadeset i sedmu godinu života.[289] Svih pet su ljubavne, pa će ih on »lijepoj vili pokloniti«. U prvoj pjesmi *Misli ljuvene* zamišlja i pjeva na sečentistički način kako mu misli hrle k dragoj. To su same igre riječima, t. zv. *concetti sečentistâ*, pa pretjerane hiperbole i druge pjesničke slike. On ne hvali samo ljepotu svoje mile nego i njenu draž, no i to sve na konvencionalan način:

Veseo posmijeh, riječca blaga
ponositi stupaj mili
za učinit, da je draga,
u njoj su se sjedinili.

A u lijepijem nje prsima
narav voće njeko stavi
za učinit, da u njima
stan je pravi od ljubavi.

Voće jošte nedozrelo,
kê joj dava te milosti...

I sam motiv te pjesme Rastić je uzeo od marinista, koji su se rado povraćali na takva personificiranja »misli ljuvenih«. Giuseppe Salomoni na pr. ispjevao je kanconu *Il pensiero amoroso*,[290] u kojoj i njegova »ljubavna misao« ima jednaku ulogu; ona naime ide k dragoj i uživa uza nju, pa joj pjesnik zaviđa, jednako kao i Rastić. No kod našeg se Ispraznog ne osjeća ona topla, seksualna inspiracija koja je karakteristična za marinistu Salomonija. Taj prastari motiv, koji se sviđao vrlo mnogim talijanskim pjesnicima i prije i poslije XVII vijeka,[291] opjevali su također i neki od prvih Arkađana u svojoj mladosti, prije no što ih je mogla zahvatiti nova struja Arkadije.[292]

Druga je Rastićeva pjesmica *Lovac ulovljen* ukusna arkadska sličica, u kojoj pjesnik kaže kako je u zoru pošao »povrh gora

[289] FB br. 20. Izdao ih je M. Šrepel, Pjesni J. Rastića. Građa I. 1897, 56—65.

[290] Lirici marinisti, a cura di B. Croce. Bari 1910, 272—74.

[291] Na pr. Lorenzo de' Medici u svom sonetu »Dolci pensier...« i u kanconi »I pensieri d' Amore«. Opere I. Bari 1913, 172, 235—37.

[292] Tako se igra »ljuvenim mislima« jedan od prvih osnivača rimske Arkadije Vincenzo Leonio (1650—1720) u sonetu »Dietro l' ali d' Amor...« A. Gobbi, Scelta di sonetti e canzoni i t. d.[2] III. Bologna 1718, 467. O Leoniju v. I. Carini, o. c. 12 i passim. Slično je pjevao također i G. M. Crescimbeni u sonetu »Diconmi i miei pensier...« A. Gobbi, o. c. III. 343.

za loviti tičice« i tu našao »vil ljubljenu« koja je počela očima svojim loviti njegovo srce. I mjesto ptice on stade tada loviti »srce lijepe diklice«, te kaže:

Nu loveći ja i ona tudar jedan drugoga,
Vila lijepa lasno ulovi ljubav srca od moga.

Tako se on od lovca pretvori u vilinu lovinu, dok naprotiv njeno srce osta slobodno, neulovljeno. To je motiv i manira galantne ljubavne igre u tobože pastirskoj Arkadiji.

Pastiri su ljubavnici još u dvije od tih Rastićevih pjesama pod natpisom *Ljubovnik obljubljen* i *Ljubovnik neljubljen.* U prvoj pjeva kako vila Zagorka zavoli pastira Lovorka, a u drugoj kako se pastir Radmio tuži na vilu Raklicu, »raj od ljubavi«, zbog toga što ona neće da mu se smiluje. Zagorka ugleda Lovorka »kod jezera bistre vode«, pa ga ovako doziva:

Na drage celove,
na mile razblude
mlados te mâ zove,
uživat da bude.

Na to je on sav blažen zagrli

I prošaste nepokoje
njoj ugasi u radosti
— — — — — —
sred ljuvene te razblude,
kâ najljepša jes na sviti...

U obje te pjesme Rastić je opjevao također stare pastirske motive, ali sa dosta arkadske gracije.

Kako je Rastić imao tek 18 godina kada se započeo pokret Arkadije (1690), shvatljivo je da se već u tim njegovim mladenačkim stihovima mogu naći tragovi utjecaja nove književne struje.

Aktivno je sudjelovao u radu akademije Ispraznih. Zna se na pr. da je on bio na čelu grupe koja se je 1711 i 1712 godine zalagala za prvenstvo srpskohrvatskog jezika u tom skupu (Mat. I. 23, 28). Premda se nije bavio filozofijom i premda je svoju kroniku pisao na talijanskom, on se ipak zalagao za materinski jezik i pjevao na njemu.

Rastić se među Ispraznim isticao svojom učenošću, a ne poezijom. On je i danas poznat kao autor spomenutih *Chroniche di Ragusa,* kojima je posvetio posljednje decenije svog života. Evo kako o njemu sudi savremeni erudit Đuro Grizić, koji ovako piše 30. IX. 1724 iz Stona prijatelju Đ. Matijaševiću: »L' anno passato fu qui per Conte il Sigr Giugno Antonio di Resti, cioè Gjono Veliki. Veramente è un Sig[no]re che non cede nella erudizione delle cose nuove a chi si sia: ed ha ancora bellissimi lumi delle più nobili scienze nell' universale. Sopra tutto poi ha un così acuto e delicato, come dicesi, Buongusto, che ne rimasi più volte ammiratissimo... Egli attualmente sta tessendo gl' annali della Republica, e credo sia ora giunto alla metà del secolo scorso« (Mat. II. 361). Grizić dakle ističe osobito Rastićev istančali ukus, *Buongusto,* pisan velikim početnim slovom, što je upravo bio ideal tadašnjih Arkađana, koji je zahvatao cijelo njihovo naziranje na život, kako smo već vidjeli. I u svom se historičkom radu Rastić mogao ugledati u savremene arkadske historike, koji su upravo u to doba zanosa za erudicijom i prošlosti zasnivali velika povjesna djela, na pr. G. M. Crescimbeni, G. Fontanini, A. Zeno, L. A. Muratori, Sc. Maffei i mnogi drugi. Rastić pripada u to kolo, jer što su oni bili za talijansku to je bar donekle on bio za dubrovačku historiografiju. On je naime po njihovu uzoru počeo raditi po strogo naučnoj metodi, na temelju samih izvora i za ono doba vrlo kritički. Ono što nisu mogli dati ni Matijašević, ni Aletin, dala su druga dva člana akademije Ispraznih: Dž. Rastić i I. Đurđević. Kako je rastao interes za domaću prošlost, Vlađo L. Gučetić, također akademik Isprazni, posvetiće osobitu pažnju Rastićevoj kronici i dodaće joj učeni predgovor. To je bilo doba kada je F. Riceputi zasnovao veliko djelo *Illyricum sacrum,* kada je on i u samom Dubrovniku sakupljao građu za tu svoju osnovu. Tada su izlazila u Parizu i velika historička djela Dubrovčanina Anselma Banduri. Pa i u drugim su našim krajevima baš tada posvećivali osobitu pažnju poviiesti; tako je na pr. u Zagrebu Pavao Ritter Vitezović spremao tada za štampu Vramčevu kroniku, izdavao svoje stematografiie i sastavljao druga historička djela, a i Baltazar Patačić je tada pisao svoj *Diarium.*[293]

[293] E. Laszowski, Dnevnik bar. B. Patačića. Starine XXVII. 1895, 194-217.

19. *Frano Lekić*

1673—1744

Ostao je nepoznat Frano Lekić, akademik Isprazni, te se ne zna u čemu se istaknuo da je mogao kao obični pop iz pučkih redova ući u to udruženje onda najvrednijih i najuglednijih Dubrovčana.

Neko je vrijeme učio u Collegio Illirico u Loretu, odakle se 1696 god. povratio u Dubrovnik (Mat. IV. 55) gdje je proživio cio svoj vijek kao pop.[294] Da je bio cijenjen i u popovskim redovima vidi se po tome što su ga izabrali u upravu svoje kongregacije (1717; Mat. II. 261).

Bio je prijatelj Đura Matijaševića, s kojim se dopisivao dok je još učio u Loretu od 1694 do 1696. Sačuvala su se neka duga Matijaševićeva pisma Lekiću u kojima piše sasvim na sečentistički način (Mat. IV. 19, 23—26, 42—44, 55). Ta je »literarna« proza pravi pendant marinističkoj poeziji u pompoznom stilu: nije se sa više riječi moglo manje kazati. Kako među Matijaševićevim brojnim pismima ne nalazimo sličnih, biće da je on tako odgovarao Lekiću, koji mu je valjada pisao upravo na taj način.

Čini se da je Lekić i kao propovjednik slijedio primjer sečentističkih govornika, jer evo što Aletin kaže o njegovu govoru na priredbi Ispraznih u Veliki petak 1712 god. posvećenoj muci Gospodinovoj: »Fece il discorso Sigr D. Lechich, e provò che l'Orto di Getsemani fù à Christo Paradiso di delizie« (Mat. I. 26).

Zan se da je Lekić i kasnije aktivno sudjelovao na priredbama akademije; tako na pr. o pokladima 1723, kada je recitirao jedan svoj šaljivi epigram pod natpisom *Mantala*, koji se Aletinu toliko svidio da ga šalje Matijaševiću u Rim. Odgovarao je tadašnjem ukusu, jer ga je i Matijašević vrlo rado pročitao i kazivao ga znancima, ali se nije sačuvao (Mat. I. 445, 447, 458).

20. *Injacijo Đurđević (Giorgi)*

1675—1737

Među Ispraznim je Injacijo Đurđević najvažniji književnik i gotovo jedini pravi pjesnik, koji je neko vrijeme bio na čelu te ustanove i koga su savremeni književnici osobito poštovali, jer su osjećali koliko se on po svojim sposobnostima izdiže iznad svih.

[294] Umro je 15. IV. 1744 u 71-oj godini života. Liber mortuorum 1729—68 Župskog ureda u Dubrovniku.

Danas je dovoljno poznat buran Đurđevićev život. Nas ovdje zanimaju najviše neki momenti koji mogu osvijetliti njegov odnos prema rimskoj i dubrovačkoj akademiji.[295]

Đurđević potječe od bogate pučke porodice, koja je 1650 god. primljena među vlastelu. Bio je po vremenu jedan od prvih đaka nove isusovačke gimnazije (Collegium Ragusinum otvoren je 1684). Tada su i rektori i profesori tog zavoda bili sami Talijani, osim Dubrovčanina Rafa Tudiševića (rektor 1688—90) i Mostarca Luke Kordića, profesora (*Catalogo* cit). Tu je Đurđević prošao gramatiku, poetiku i retoriku, a učio je još i filozofiju i grčki jezik. Pošto navrši 18 godinu života, uđe u Veliko vijeće (1693) i u državnu službu, te postane najprije kapetan tvrđave Lovrijenac, a zatim knez na Šipanu. Čini se da je bio pustopašan kao mladi knez, jer se pronio glas da je »pokvario sve žene, udate i neudate« na tom otoku. Pošto je tu knezovao godinu dana, povrati se u Dubrovnik gdje ponovo kao kapetan Lovrijenca provodi bezbrižan život sve dok nije doživio nešto što ga je odbilo od svijeta. U 23 godini života tako potrese neka ljubavna nezgoda tog razmaženog jedinca i darovitog, neobuzdanog, veselog vlastelina da on napušta sve ono što mu je dotad bilo najmilije na svijetu i bježi odjednom (1697) preko Mletaka u Rim s namjerom da se tu povuče u isusovački red.

Nakon tog loma u Đurđevićevoj duši on počinje sasvim nov život u novim prilikama i sa novim težnjama. Htio je tada zamijeniti smisao života: ležerni i strastveni mladić želio se pretvoriti u ozbiljnog redovnika i odati se samo učenju, erudiciji, književnom radu. Ali mu je njegova narav omela taj plan idealnog života.

Pošto je svršio novicijat (tirocinium) u isusovačkom manastiru u Rimu, Đurđević nastavi učiti filozofiju od 1698 do 1702, a zatim ga pošalju da poučava najprije u »Ilirsku kolegiju« u Loretu, te potom u Prato i Ascoli Piceno, gdje je pred nekoliko godina bio učitelj i Injacijo Gradić, kako smo već vidjeli. Na katedri se istaknuo kao vrlo dobar poznavač latinskog jezika i književnosti, pa kao vješt u pravljenju stihova.

Kao što Đurđević odjednom odluči postati redovnik, tako sedam godina kasnije i neposredno pošto postade svećenik nena-

[295] Podatke o Đurđevićevu životu i djelima, kojima ne navodim izvora, crpem iz Uvodâ M. Rešetara njegova izdanja Djela I. Đurđevića. SPH. XXIV—XXV. 1917—26, pa iz članka M. Rešetara u Прилозима X. 1930, 57—64. — Spomenute dvije knjige Đurđevićevih djela citiraću od sada ovako: Đ. I i Đ. II.

dno istupa iz isusovačkog reda. I ta je njegova nagla odluka ostala do danas neobjašnjena. To je valjada bila također posljedica njegova impulsivnog i nedispliniranog temperamenta. On nije nigdje mogao naći pravog mira, jer je nemir nosio u svojoj duši. Kako je bio neobuzdan, gušila ga je po svoj prilici stega i neprestano odricanje. Tu se nije mogao baviti niti poezijom, koju je sa uživanjem gajio cio svoj život.

Napustivši isusovački red Đurđević je po svoj prilici ostao neko vrijeme u Rimu da se nauživa slobode. Pošto se pak povratio u Dubrovnik kao svjetovni svećenik,[296] uđe 1706 god. u benediktinski red i zamijeni svoje dotadašnje ime Niko Marija sa imenom osnivača Družbe koju je netom bio napustio. Nadao se da će živeći povučeno u djelomičnoj slobodi u kojem domaćem manastiru napokon naći svoj duševni mir, pa da će se tada moći nesmetano posvetiti omiljelom književnom radu. Stupivši dakle u red benediktinaca, Đurđević je najprije proboravio pet godina (1706—1710) u manastiru sv. Jakoba na divnom položaju uz more, nedaleko od Dubrovnika, odakle mu se pružao vidik na široko beskrajno obzorje. Tu je on želio raditi u miru, ali se prevario. Njegov ga je temperamenat i ujedljivi jezik dovodio u nepriliku. Nije mogao živjeti potpuno povučen, te je i odatle sudjelovao u životu svog rodnog grada. Tako se na pr. 1710 god. zapleo u veliku i dugu aferu sa Senatom, zalažući se — kako se čini — za spajanje benediktinske kongregacije na teritoriju dubrovačke republike sa maticom reda u Monte Cassinu. Zato je bio prognan iz cijelog područja republike, premda se i sam papa zauzeo za nj.

Tri godine prognanstva ogorčeni je Đurđević proveo u južnoj Italiji, najprije u Rimu, a zatim u raznim mjestima Pulje i Kalabrije. Tako lutajući vjerojatno je da nije ništa ozbiljno radio, no ipak ni tada nije napuštao poezije. Nakon godinu dana tog besciljnog lutanja Đurđević je bio namješten kao »lector eloquentiae« u benediktinskom manastiru u Napulju, gdje je usto radio i u biblioteci, te se upoznao sa uglednim ličnostima i općio u učenim krugovima (Append. II. 241—42).

Pošto je Senat ukinuo Đurđeviću kaznu izgnanstva, on se tada povraća ponovo u domovinu i nastani se u onaj isti omiljeli mu manastir sv. Jakoba. I upravo tada, u dobi od 38 godina, Đur-

[296] A. Zaninović. Hrvatska Prosvjeta XVI. 1929, 44—46.

đević započinje najozbiljniju i najplodniju periodu svog književnog rada. Tu je proživio u miru pun jedan decenij, dok ga neki spor sa dubrovačkim biskupom Gellanijem ne prisili da se 1725 preseli još dalje od Grada. On tada ide kao opat u manastir na Mljetu, na romantični otočić u potpunoj osami. I doista, pošto je tada bio već u pedesetoj godini života, njegova se burna narav nešto slegla, te se je tu nauživao radeći ozbiljno i živeći tri godine jednostavnim asketskim životom u divnoj prirodi, koja je za nj bila prava Arkadija. On tada ovako piše prijatelju: »Juro tibi, et ex intimo sensu, hic plurima arte melior nativa amoenitas contulit. Habeant sibi alii sudata, ac miranda artificia, nobis se tota indulget suis opibus satis compta natura.«[297] Prekinuo je taj samotni idilični život na Mljetu kada je zbog izdanja svojih djela proboravio tri godine u Padovi (1728—31). Povrativši se zatim u domovinu, izaberu ga za pretsjednika dubrovačke benediktinske kongregacije, i čini se da je od tada pa sve do kraja života proveo preostalih šest godina u manastiru sv. Jakoba baveći se najviše domaćom povijesti.

Ne zna se kada je Đurđević došao prvi put u dodir sa akademijom Ispraznih. Kako su tu sarađivali i vrlo mladi ljudi, čak i u dobi ispod 20 godina, kao na pr. V. Petrović, vjerojatno je da se veoma daroviti mladi vlastelin Đurđević našao u tom društvu još prije svog prvog odlaska iz domovine 1697 godine. On je već do tada bio ispjevao mnogo stihova i tako pokazao svoju vještinu u pravljenju pjesama, a to je bilo dovoljno da ga i tako mlada prime u akademiju. U pismu koje je pisao prijateljima u Dubrovnik za vrijeme svog prvog boravka u Italiji, i kojim je popratio svoju raspravu o srpskohrvatskom jeziku, Đurđević se potpisuje »L'Accademico solitario« (Mat. II. 87). Jamačno je na taj način htio istaknuti kako se on, dubrovački akademik, osjeća tada osamljen daleko od svojih drugova. Da nije bio član Ispraznih već tada, ne bi se toliko zanimao za njihovo djelovanje niti bi ih nazivao »nostri Accademici«. On naime 1700 god. ovako piše Đuru Matijaševiću, kada je čuo da je oživjela akademija: »Narrant Academiam isthic recentissime excitatam acriter celebrari, utinam diu et feliciter musisque annuentibus procedat; certe mihi, ut cum maximè, iucundissimum accidit, cum audierim otio, et desidiae, solemni istius urbis malo, prospectum esse. Rogo tantùm ut ne infrequentior in

[297] M. Šrepel. Građa I. 1897, 66.

scribendo sis, utpote istis Academicis laboribus, et compositionib[us] elucubrandis distentus ... per enim mihi gratum feceris, si et quid agant nostri Academici, et quinam poti[ssi]mùm excellant, et demum pro corollario, ac specimine ex istor[um] adolescentium exercitationibus aliquid ad nos transmiseris« (Mat. II. 49—50). Tada Đurđević šalje Matijaševiću neke svoje ranije stihove, jer je htio da bar tako i dalje sudjeluje u radu domaće akademije, u kojoj bi prijatelji recitirali njegove pjesme.

Pošto se Đurđević povratio u Dubrovnik 1706 god., čini se da je sarađivao u priredbama Ispraznih gdje je kazivao svoje stihove i držao govore. Zna se samo jedna od njegovih pjesama koje je recitirao u skupu Ispraznih, i to je šaljivi latinski epigram o slanom jeziku (Đ. II, CLI), ispjevan za neku priredbu u akademiji negdje između 1706 i 1710. Kako znamo, akademija se još prije Đurđevićeva povratka u domovinu bavila jezičnim pitanjima, rječnikom i gramatikom, ali sve to, započeto sa toliko lijepih misli i riječi, nije ipak ni do čega dovelo. Valjada je ujedljivi Đurđević onim epigramom satirički uprav na to aludirao držeći da taj skup komodnih gospara ima više smisla za dobar slani negoli za dobar književni jezik.[298]

Nakon svog povratka iz prognanstva 1713 god. Đurđević je zatekao akademiju pretvorenu u igračnicu, pa se jamačno zato nije za nju zanimao, te je tada čak htio istupiti iz njenih redova. Kao izliku iznosio je razlog da mu se kao redovniku ne pristoji ostati u tom kolu, što je pak Matijašević ovako pobijao: »... a chi maggiormente conviene il comporre una virtuosa Adunanza che ai Religiosi?« Ne fan piena fede le innumerevoli Accademie sparse per lo mondo più colto. Questa famosa degli *Arcadi* forse non ammette che soli Secolari?« (Mat. I. 273). Matijašević dakle iz Rima i u toj prigodi ističe tu rimsku akademiju kao uzor Ispraznim. Međutim je na poticaj Girolama Gigli ponovo oživjela ta ustanova, u kojoj je Đurđević tada uživao toliko ugleda te su ga izabrali za njena pretsjednika (1718; Mat. I. 290). On je izradio i novi grb akademije sa slikom sove, kojim je simbolom mudrosti htio istaknuti kao glavni cilj erudiciju, a ne poeziju (Ibid. 297). Dok je

[298] Ovako završava taj epigram:

Nec timeo uestro quam sit placitura palato
Illa: licet paucis nunc bona lingua placet,
Nam sapidis sapiet: certé experientur edendo ...

Đurđević bio pretsjednik Ispraznih, radilo se, kako smo vidjeli, o tome da oni postanu »kolonijom« rimske Arkadije, ali se on usprotivio samo zbog svoje lične osjetljivosti, budući da je to neko drugi, a ne baš on predložio (Ibid. 339). Ni dok je bio na čelu tog udruženja, on se nije za nj zauzimao, tako da se Aletin godinu dana kasnije tuži: »niente si è fatto sotto il principato del P. Abbate Giorgi (Ibid.). Nije ga privlačio taj krug u kojem nije nalazio jačih ljudi. Čini se da ga je i nova moda »frančezarija« odbila od akademije, budući da se on naprotiv čvrsto držao tradicije i svog ustaljenog pravca. I 1721 doista istupa iz društva, u koje se više nije ni vratio, jer kaže: »l' Accademia nostra è piena di grilli ed io mi son esentato per uiuer in pace« (Mat. II. 174). Držao je da ga ta mlađa generacija ne shvaća i da ga dovoljno ne cijeni, kako je mislio da zaslužuje, pa zato nije ništa držao do nje. Đurđević je baš tada bio zaokupljen velikim projektima, u kojima mu Isprazni nisu mogli pomoći. A par godina zatim on se preseli (1725) na Mljet, pa u Padovu, i dok se 1731 povratio u Dubrovnik, akademija je bila već sasvim zamrzla.

Teško je kazati koliko je Đurđevićeva književna djelatnost u vezi sa dubrovačkom akademijom, jer osim onog epigrama o jeziku samo S. Cerva spominje jedan svezak njegovih *Discorsi Accademici*, o kojima kaže: »Ad ingenium exercendum hasce scripsit Orationes, quarum forte nonnullas Otiosus Ragusij Academicus publice dixit.« Ti se njegovi govori nisu sačuvali.

Nepoznati su Đurđevićevi lični odnosi sa krugovima talijanske Arkadije, o kojoj je on mnogo čuo govoriti a i čitao, pogotovu dok je boravio u Italiji. Taj je pokret upravo u ono doba bio nov događaj u književnim krugovima cijele Italije, pa je zato čudno da i Đurđević nije ušao u tu akademiju, u kojoj ćemo naći toliko Dubrovčana. Dok je bio mladi novic u Rimu, jamačno nije dolazio mnogo u dodir sa književnim pojavama izvan zavoda, a u onim provincijalnim gradićima gdje je zatim boravio nije bilo arkadskih »kolonija«. Tek je za vrijeme svog prognanstva u Napulju (1712) mogao lakše stupiti u vezu sa tamošnjom arkadskom *Colonia Sebezia* (1703—24),[299] ako je tačno sve ovo što kaže Appendini (II. 243): »Aveva egli libero accesso al Vicerè di quel tempo, ed era accolto con distinzione non meno dalle prime fa-

[299] M. Maylender, o. c. V. 142—43.

miglie di Napoli, che da tutti i letterati di grido.« Napokon je Đurđević pri kraju života proboravio tri godine (1728—31) u Padovi i u Mlecima, gdje je još od 1698 bilo vrlo aktivna arkadska kolonija *degli Animosi*.[300] Tu su ga poznavali i cijenili najugledniji književnici i učenjaci, koji su mu ponudili čak i katedru na paduanskom sveučilištu; bio je osobito intiman prijatelj na pr. tamošnjih učenjaka i profesora Antonija Vallisneri i Jacopa Facciolati, koji su bili ugledni članovi Arkadije.[301] Dakle, da je samo htio, Đurđevića bi jamačno bili vrlo rado primili u svoju mletačku arkadsku koloniju. Premda je bio ambiciozan te je mnogo držao do svog pjesničkog talenta, čini se da ipak nije mario postati arkadski pastir. Najvažnija je svoja djela dao na materinskom jeziku, pa nije valjada mogao da se pred Talijanima iskaže kojim jačim djelom na latinskom ili talijanskom jeziku, kako je držao da mu to dolikuje, pa zato nije ni namjeravao ulaziti u talijanske akademije.

Važniji je od tih ličnih veza utjecaj talijanske arkadske struje na Đurđevićev književni ukus i stvaranje.

Kako je poznato, Đurđević je propjevao vrlo mlad; njegov savremeni biograf kaže: »iz malahna od šesnes godišta počeo je spijevati; i tako, kakono plah mladić, što mu se namijeralo, to je pjevô — pjesni — ludijeh i mudroznanijeh.« On već tada nije pravio samo latinske stihove za školsku vježbu po ondašnjem običaju, nego je pjevao za zabavu i druge pjesme na narodnom jeziku. To kaže i sam Đurđević u predgovoru *Uzdasima Mandalijene pokornice:* »bjeh ih [t. j. pjesama] vele veće od djetinjstva složio.« Nema razloga posumnjati u ispravnost tih vijesti; on je i nešto kasnije kao učitelj pokazao svoju osobitu vještinu da rijetkom lakoćom siplje stihove kao iz rukava. Godine 1695 Matijašević u dva svoja pisma spominje njegove pjesme i čudi se što nije i on, poput P. Kanavelovića, propjevao u povodu tadašnjeg sniženja turskog harača (Mat. II. 22, 37). A godinu dana kasnije isti Matijašević izrijekom kaže o njemu: »... precorrendo con la saviezza gl' anni mercè le tante composizioni date sin' hora in luce con universale applauso, dà a divedere ch' un ingegno sollevato q[ua]lmente il suo non deve attender degl' anni la maturità (Mat. IV. 51). Osim toga ima još jedan dokaz da je Đurđević pjevao svakako prije 1695 godine. U

[300] Ibid. I. 205—08.

[301] Il Catalogo degli Arcadi. cit. XL, CXXIX. Append. II. 242—43. G. Natali, Il Settecento. I. Milano 1929, 206—07, 518.

spomenutoj biografiji njegova anonimnog savremenika kaže se i ovo: »u svoju plahu mlados bješe se jako zaljubio za jednom gospođom, sebi priličnom, za koju hoće se vjeriti; ovoj učini jednu pjesan koja ne bi dobro primjena ni milo, bivši je u njom ime i prizime rečene gospoje. Cić tega učini drugu pjesan, u kojoj pita proštenje, ma zaludu.« Iz Đurđevićevih pjesama br. 144 i 145 saznajemo da je to bila Mare Boždareva, koja ga je pak ostavila i udala se 20. XI. 1695 za drugoga. I Appendini kaže (II. 240) da se Đurđević htio ženiti netom je ušao u Veliko vijeće 1693. Prema tome čini se da je najveći dio svoje mladenačke lirike inspiriran od ljubavi prema toj »lijepoj Mari« ispjevao prije njezina vjenčanja. Napokon zna se da je i dvije pjesme u čast Antunu Gleđeviću ispjevao prije 1695 i da je tada na Šipanu pravio latinske stihove (Mat. II. 32).

Đurđević je dakle počeo pjevati upravo u doba kada je u Rimu nastajao spomenuti preokret u književnosti. Kako je on jedan dio svoje ljubavne lirike ispjevao prije no što je napustio Dubrovnik (1697), to on u toj prvoj periodi nije mogao osjetiti jačeg utjecaja nove književne struje, koja je tada tek izrađivala svoje određenije stajalište i obilježje. Da se i Đurđević u početku držao dotadašnje tradicije vidi se i po tomu što on u svojim najmlađim godinama pjeva po starom običaju osim ljubavnih i pobožne pjesme, te počinje prepijevati Vergilovu *Enejidu* (1695, Cerva), psalme (1695. Mat. II. 32), epizode iz eposa *Orlando furioso* i nečiju »tragediju« *Judita* po kalupu Palmotićevih historičko-romantičkih drama. To su bile dakle tada njegove glavne književne težnje, koje ne pokazuju tragova nove arkadske orijentacije.

Za vrijeme prvog osmogodišnjeg boravka u Italiji Đurđević se kao isusovac nije bavio poezijom, te je kroz to vrijeme ispjevao samo nekoliko prigodnih, sitnih i beznačajnih pjesama. Bio je tada obuzet zadaćama koje su mu nametali razni položaji u redu, te se nasilu i bolnim srcem otuđio poeziji (»totum plane Heliconem dedidici« Mat. II. 55).

Tek se nakon povratka u domovinu (1705) ponovo počinje baviti poezijom. On tada posvećuje veliku brigu svojim rastrkanim mladenačkim pjesmama, koje su se sviđale, prepisivale i kolale po Dubrovniku za vrijeme njegova izbivanja. Toliko su još i njemu samome bile mile da ih je kroz više godina sabirao, sređivao i dotjeravao te im i novih dodavao, pa je tako sastavio raznoličnu

zbirku *Pjesni razlike.*[302] Još prije te zbirke sastavio je još jednu od svojih latinskih pjesama, ispjevanih većinom između 1700 i 1708, i dao joj natpis *Poetici lusus.* Karakteristično je da je prije sabrao te latinske stihove, koje je valjada tada više cijenio od srpskohrvatskih; to je bila posljedica njegova isusovačkog odgoja i tadašnje klasicističke struje u književnosti, jer će on brzo napustiti taj način pjevanja. Osim toga S. Cerva spominje i zbirku njegovih talijanskih pjesama, *Poesie varie,* koje se nisu sačuvale. Tada je, u prvoj četvrti XVIII vijeka, Đurđević dao i svoja najveća djela u stihovima i u prozi, te je sporadično ispjevao još koju manju pjesmu.

S obzirom na vrijeme i izvanjske prilike Đurđević je dakle mogao i nesvijesno osjetiti utjecaj najnovijih književnih strujanja u Italiji. Ali za književno su rasuđivanje dakako važnije od svih bio-bibliografskih momenata same osobine njegovih pjesama, po kojima ćemo najbolje upoznati pravi duh i značaj njegove poezije.

Đurđevićeva je poezija vrlo raznolična. To nije posljedica samo njegovih individualnih svojstava, njegova nemirnog i nestalnog temperamenta, nego također i onoga doba u kome je on pjevao. Baš je kraj XVII i početak XVIII vijeka neko prelazno doba u književnosti, iz neobuzdanog sečenta u galantni vijek, iz marinizma u Arkadiju, iz baroka u rokoko. Zato se među Đurđevićevim pjesmama može naći takovih u kojima preteže barok, kao i onih arkadske inspiracije. Te razlike čak ne moraju biti u vezi sa hronološkim razvojem Đurđevićeva ukusa; naprotiv, on je u isto vrijeme mogao pjevati na pr. neke kićene, sečentističke stihove *Uzdaha,* graciozne arkadske pastorale i priproste satire u pučkoj dikciji kao što su *Suze Marunkove.* Treba zato vidjeti kako se u njegovim djelima ukrštavaju tragovi tih raznih utjecaja preko vrlo brojnih književnika koje je on poznavao iz raznih vremena i krajeva, od klasičnih grčkih i latinskih, pa preko talijanskih i dubrovačkih sve do savremenih mu pjesnika Arkadije.

Kao što u poeziji prvih arkadskih pjesnika nema naglog i određenog prijelaza iz sečentizma na Arkadiju, tako je isto i u pjesmama njihova savremenika Đurđevića teško odvojiti sam arkadski elemenat. Već je D. Prohaska ispravno uočio »da je Đorđi-

[302] Koliko je Đurđević ljubio te svoje »prvine od mladosti« i u svojim pedesetim godinama vidi se i po ovome što kaže u predgovoru Uzdaha još 1728 god.: »Malo su, znam, dobre [te pjesme]; nu svaka mati djecu i nezgrovnu ljubi ter neće da izgine«. Đ. I. 467.

ćevo djelo od dviju književnih struja, koje su se u Italiji jedna protiv druge borile: sečentizma i lirike Arkadije.«[303] Ta se ista pojava može opaziti i kod onih prvih Arkađana koji su u svojoj mladosti, prije osnutka Arkadije, pjevali jednako kao i ostali sečentisti. Kako nas ovdje interesira osobito utjecaj Arkadije na Đurđevićevu poeziju, trebaće ga po mogućnosti odvojiti od ostalih i tačnije ga odrediti.[304]

Koncepcija, motivi a višeput i stil prvih Đurđevićevih lirskih pjesama neosporno su marinistički. Njegove su mladenačke *Pjesni ljuvene* plod seksualne inspiracije i pjesničke izvještačenosti, a to su upravo dvije glavne karakteristike sve marinističke poezije.[305] Shvatljivo je da je Đurđević propjevao na taj način, jer u tadašnjem društvu nije bilo drugih jačih osjećaja ni misli. Ondašnji je čovjek prazne i površne duše u edonizmu vidio smisao života. Skupa sa etičkim i idealističkim vrednoćama u životu nestalo je u poeziji iskrenog petrarkističkog poimanja platonske ljubavi. Tadašnjem je ukusu od talijanskih klasika bio još najbliži seksualni Boccaccio, čija su djela najradije čitali i nasljedovali te iz njih crpli građu, kako ćemo vidjeti ne samo u Italiji[306] nego i u Dubrovniku, baš i sam Đurđević. Već pola vijeka prije Đurđevića pjeva Dživo Bunić Vučićević svoja anakreontska *Plandovanja* ugledajući se u laganu liriku Gabriella Chiabrere. Doista i u XVII vijeku pjesnici upotrebljavaju u crtanju ljubavi i ljubavnih odnosa još uvijek Petrarkine izraze i slike, od kojih mnogi potječu od trubadura ili čak od klasika; ali to nije više živi, individualni pjesnički izraz, nego puka tradicija, uobičajeni *loci communes* koji su se još uvijek sviđali. Duh je te poezije bio sasvim drukčiji: nisu više ljubili duše, nego samo tijelo, voljeli su lukavost, spretnost, »hitrinu«, seksualne draži više no ikakve druge odlike. I kakav je bio duh vremena, takova je bila i poezija.

---

[303] I. Đorđević i A. Kanižlić. Rad 178. 1909, 186.

[304] D. Prohaska, o. c., više se interesirao da odredi barokni karakter Uzdaha, dok se manje osvrtao na Đurđevićevu liriku i na njen odnos prema Arkadiji. To mu je bilo oteščano zbog toga što onda nije još bilo kritičkog izdanja Đurđevićevih djela. Osim toga kaže autor te studije (str. 127) da se Đurđević »u svojim Piesnima povodi za elegantnom i rafiniranom lirikom Arkadije«, ali to ne dokazuje primjerima koje navodi, jer u njima ne iznosi značajne srodnosti sa arkadskim pjesnicima, nego sličnosti izvanjske naravi i to sa pjesnicima iz više raznih epoha međusobno različitih.

[305] B. Croce, Saggi sulla letteratura italiana del Seicento.[2] Bari 1924, 351—408 passim. Isti, Storia dell' età barocca in Italia. Bari 1929, 305 i d. G. Bertoni, Spunti, scorci e commenti. Genève 1928, 84—86.

[306] A. Belloni, Il Seicento.[2] Milano 1929, 84 i d.

Sam je Đurđević, sabirajući te svoje prve pjesme, pošto je postao svećenik, osjetio potrebnim da se opravda pred čitaocima u dvije pjesme koje postavlja kao uvod pred zbirku (br. 1 i 2). Poslužio se auktoritetom svog omiljelog uzora Ovida koji ga je naučio »ljuveno naški pjeti« i kome on mnogo sliči;

...er si mnogo sličan meni:
obadva smo mi pjesnici,
i pjesnici zatravljeni.

Zato on pušta tog frivolnog klasičnog lirika da kaže kako i on cijeni ljubav, taj izvor života:

Ako ljubit nepravo je,
ako ljubav grieh je u sebi,
grieh je nebo i sve što je
zamjernije nać pod nebi;

er sve ljubav svemoguća
stvorî, da sve ljubit ima:
po ljubjenju vlas živuća
podana je sviem stvarima.

Zemlja nebu ljubav nosi,
sunce zviezdam, koje obsiva,
mjesec moru, kê zanosi,
more žalim, kê celiva.

I Ovid ga savjetuje:

...nada sve poj ljuveno,
er je i moj plam suze lievô,
kî, da mi je dopušteno,
ah kô željno još bih pjevô!

A za krunu truda tvoga
steć ćeš dragu tvû Ljubicu,
usred plama razbludnoga
užeženu ljubovnicu.

Po toj uvodnoj pjesmi odmah upoznajemo ideal i izvor inspiracije Đurđevićeve erotske lirike: u razbludnom plamu užežena diklica pod vidom i »imenom gorske vile«. Jednom hvali vrline, »mudros i razbor«, svoje radišne i »prilijepe« Ljubice, ali nakon toga ističe iznad svega:

Nu riet ću ljuvenu tvû mudros, kê slava
mom srcu stravljenu najliše prijava.
Tvâ skladnos u djelih, tvoj posmieh u vrieme,
razbludni stupaj tih s pogledom stavnieme,
tvoj govor ljuveni s čistoćom izmiešan
i celov žudjeni s nevanjem skladniem dan;
milina za dati, i kad što žudim steć,
bježeć me sretati i htjeti kô da neć;

držat me grleći sveđ željna, sveđ sita,
i sreću braneći činit me čestita, —
krepos je, kôm se ures, Ljubice, kruni tvoj
za moju vječnu čes, za stavni moj pokoj.
ter sve tvê milosti koje mi darivaš
krune se zadosti načinom kiem ih daš (br. 6, stih. 27—40)

Takva je slika Đurđevićeve drage, za koju se on zanosi dakle najviše stoga što je koketna, a slično i G. B. Marino crta svoju dragu:

Mi saluta costei,
ma nel soave iuchino
nasconde agli occhi miei
gli occhi leggiadri e 'l bel volto divino.

O pietosa in aspetto
e crudele in effetto,
avara or che farete,
se, usando cortesia, scarsa mi siete?[307]

I doista ljubav je u lirici marinista sama erotska strast i koketerija duhovito i pikantno prikazana. Važniji je bio »način i hitrina« negoli i sama suština osjećaja.

Đurđević očituje ljubav svojoj dragoj starim izrazima petrarkističke poezije, ali to ipak nije petrarkistična ljubav. U pjesmi *Otkriva ljubav gospođi* (br. 14) kaže:

Srce moje izriet želi
što riet usta neće viku,
čiem tvâ rajska ljepos dieli
oganj srcu, led jeziku.

Kad ga je ljubav ranila zlatnom strijelom, zavezala mu je usta, te ga zato

...prli jače
užeženje kê skrovno je.

Ali ipak na kraju joj kliče:

Sunčanice sunca draža,
liepi izglede od nebesi,
kê pogledom dan se uzmnaža,
kê posmiehom sviet se resi,

ti si skladna mâ gospoja,
mâ ljuvezan, mâ razbluda,
rados, misô, duša moja,
moje ufanje, mâ požuda...

I Đurđeviću su osobito usta njegove drage izvor inspiracije, jer u njima traži »ljubavnu slas«. Jednom cijelu pjesmu (br. 16)

[307] G. B. Marino, Poesie varie. Bari 1913, 68.

posvećuje tim »lijepijem ustima« u kojima »žive njegovo srce«, a jednako kaže i marinista T. Stigliani:

bocca ov' abita 'l mio core.[308]

Đurđević u njima nalazi »rajski med«, te njihov grimiz uspoređuje — po starom običaju — sa koraljom i rumenilom sunca na zapadu, sa ružom, tratorkom i zorom. U tim ustima osjeća:

rados, pokoj i razbludu,
— — — — — —
i s prisladkim celovima
drage uzdahe razbluđene,

te na kraju kaže:

Ah i unapried darovima
vašiem željna smirite me,
blagodaran er bit ima
tko 'e pun blagom neizmjernieme.

Jednako su tako ocrtana usta kao osobiti izvor uživanja i u lirici Marina i njegovih sljedbenika; već smo spomenuli Marinov ciklus pjesama o samim poljupcima, koje je pjesme i Kanavelović poznavao. Marino na pr. u ovom sonetu *Alla locca della madonna* opisuje draži njenih usta slično kao i Đurđević:

...non caduche rose,
cui non so se natura o se beltate
d' orientali porpore compose;

o di parole angeliche amorose
e di riso divin porte odorate:
labra, ove 'l ciel tutte le grazie ascose
— — — — — — — — — —

tanti cola' ne la stagion de' fiori
puri spirti non spira, aure vivaci
il felice paese degli odori... (Poesie var. 75)

A tako i marinista G. Fontanella na pr. u svojoj kanconi *Alla bocca:*

Bella fabbra d' accenti,
vaga culla del riso,
ricca cella d' odor...
— — — — — —

...odoroso giardino...
puro fonte d' ambrosia aureo e divino,
ove il fervido cor, pien d' allegrezza,
assetato d' amor beve dolcezza...

[308] Lirici marinisti, cit. 14.

dok napokon ne nađe u njima raj:

...fra i brevi confini
di duo labbri giocondi
...il paradiso ascondi (Lirici marinisti. 238-39)

Sve ćemo to naći također i u spomenutoj Đurđevićevoj pjesmi, gdje on kaže:

Zaisto rajski med tekući
prolio se zgar s nebesa,
stan priličan sebi ištući
sred vašega draga uresa
— — — — — — —

Mälu u krugu vas jedinom
sve ljeposti dikom kite
— — — — — — —
ter izbrani miris hrani
u koraljnom vašem sudu,
drobni biser i snježani
— — — — — — —

rieči i posmieh, kî vlas ima
u med stvorit srca od stiene
— — — — — — —
ah živući perivoji
moga ufanja zatravljena!

U tim mladenačkim pjesmama Đurđević, dok još nije bio izgrađen pjesnik, valjada i nesvijesno pjeva donekle u onom istom duhu koji je inspirirao i Dživa Bunića Vučićevića u prvoj polovini tog vijeka. Mladom, obijesnom i temperamentnom Đurđeviću svidalo se anakreontsko raspoloženje *Plandovanja.* Tako je na pr. u spomenutoj Đurđevićevoj pjesmi o ustima očito da se poveo za LXIII pjesmom Bunićevih *Plandovanja,* u kojoj on ovako pjeva:

O prelijepe, o premile
usti drage i rumene,
ljupko li ste zamamile
u razbludi željna mene!
Gdi 'e to drago vaše cvietje
ubirano?...
— — — — — — —
Ah da može ikad biti
da mâ duša prem vesela
može iz vas med kupiti
— — — — — — —

Vi ste, usti drage, meni
kolievčica obljubljena,
gdje se ushrani smieh medeni
i š njim riečca razbluđena.
Vi perivoj izabrani
jeste od ruže prerumene.
— — — — — — —
Vi polača prebogata
slavna raja ljuvenoga...[309]

[309] Plandovanja I. Bunića Vučićevića. Dubrovnik. Cviet nar. književstva 1849, 73—74. — Nije dakle Buniću bio jedini uzor G. Chiabrera, kako hoće F. Kulišić, o. c. passim, nego se je i on kao i ostali dubrovački književnici ugledao u više talijanskih pjesnika. I Bunić je morao osjetiti nametljivi utjecaj Marina jednako kao i njegovi savremenici u Italiji.

Kada Đurđević nastoji dati drugi vid, nešto idealniji, svojoj ljubavi, on onda u tome ne uspijeva, jer tako ne osjeća. Nije na pr. nimalo uvjerljiv i čini se da se gotovo šali kad kaže u pjesmi *Prijatelju u Dalmaciji* (br. 51):

...ma želja
prostira se dotle samo,
dokle od časna prijatelja
čistom misli dopiramo.

Mâ svies želji pršat ne da,
vjerno srce jes u meni:
do celova, ne naprieda,
moj se stere plam ljuveni.

A zatim vragoljasto nastavlja izričući s prikrivenim posmijehom ovako teške kletve:

Ah živjeli sa zlom česti
kî blud sliedeć sviem nemili
časnu ljubav s vaše obiesti
sramotnom ste učinili!

Zemlja im kosti ne primila,
er s njihove želje prike
sad se straši svaka vila
celivati ljubovnike.

Osuđuje ih dakle ne zbog moralnih, nego opet zbog frivolnih motiva. Tako je pjevao pri kraju pjesme dok je nekoliko strofa prije toga dao ovakove savjete svome prijatelju:

laži u hvalah, vjerovaće
što godier je njoj od scjene.
Primedenom tvojom pjesni
popieva' je do nebesa...
— — — — — — —
lasno tlapit pjesniku je
a oholu vjerovati,
— — — — — — —
Tiem ti ostat će ljubežljiva,
er je škaklješ gdi ona žudi;
budi pjesan tvâ laživa,
korisna je tvôj požudi.

Stihovi su dakle zaljubljenom mladom pjesniku morali služiti kao sredstvo da dođe do zadovoljenja svoje erotske strasti ili kao duhovita i pikantna igra, upravo kao kod Marina i bezbroja njegovih imitatora kroz cio XVII vijek.

U pjesmi *Sunčanici ugrabljenoj* (br. 19) Đurđević izrazuje svoju tugu kada se našao sam na mjestu gdje je jednoć uživao u ljubavi sa dragom. To je omiljela situacija Petrarkine poezije; taj mu je kontrast inspirirao više soneta (*Le Rime* br. 281, 303, 306) i

jednu od najljepših njegovih pjesama, kanconu *Chiare, fresche e dolci acque* (br. 126). Zatim su i Petrarkisti iskoristili taj motiv.[310] Ali, samo se u izvanjskoj situaciji podudaraju ti Đurđevićevi stihovi s onima spomenute škole; duh je i u toj njegovoj pjesmi posve drukčiji, jer mu njegova ljubav nije mogla udahnuti onakvih idealnih slika. To mjesto budi slatke uspomene kod pjesnika, ali je velika razlika između trečentiste i baroknog Đurđevića; dok se ovaj posljednji uspoređuje sa slavujem koji tuži u lugu bez drugarice, Petrarki naprotiv taj kraj izaziva gotovo renesansne slike u kojima kraljuje Laura i Ljubav, kao što je na pr. ova:

Da' be' rami scendea
(dolce ne la memoria)
una pioggia di fior sovra 'l suo grembo;
et ella si sedea
umile in tanta gloria,
coverta già de l' amoroso nembo.
Qual fior cadea su 'l lembo,
qual su le treccie bionde,
ch' oro forbito e perle
eran quel dì a vederle;
qual si posava in terra, e qual su 'l onde;
qual con un vago errore
girando parea dir: — Qui regna Amore. —
Quante volte diss' io
allor pien di spavento:
— Costei per fermo nacque in paradiso. —

A Đurđević kaže:

...Odi ja razgledah
najprije ures nje gizdavi;
odi željeh, sumnjih, prĕdah
vas užežen u ljubavi.

Vjernom rukom svo'om zaplati
odi želje kê me more,
— — — — — — —
odi primih celov prvi,
odi ognjeno srce moje
njoj zapisah mojom krvi...

I u tom je času Đurđevićevo raspoloženje najbliže Marinovu kada on u jednakoj situaciji ovako crta svoje uspomene:

...avrò sempre in mente
quest' antro, questa selva e queste fronde.

[310] Cfr. na pr. Lorenzo de' Medici, Opere. cit. I. 226.

In voi sol, felici acque, amiche sponde,
il mio passato ben quasi presente
Amor mi mostra, e del mio foco ardente
tra le vostre fresch' aure i semi asconde.
Qui di quel lieto dì soave riede
la rimembranza, allor che la mia Clori
tutta in dono se stessa e 'l cor mi diede. (Poesie varie. 91)

Kako je naprotiv u toj svojoj mladenačkoj pjesmi Đurđević još daleko od namještene gracije i poigravanja frazama arkadskih pjesnika, kad i oni pjevaju o sličnom motivu; evo na pr. nekoliko takvih stihova Faustine Maratti, proslavljene arkadske pastirice i žene G. B. Zappija:

Qui di quest' onde al dolce mormorio,
mentre l' armento suo l' erbe pascea,
steso sul molle praticel, tessea
belle ghirlande al suon del canto mio.
Qui vinse Alessi al dardo; ivi per gioco
sciogliea le danze; e qui, dove pur' ora
nascer si vede la viola e il croco,
qui disse: io t' amo; e il volto, che innamora
uomini e dei, tinse d' un sì bel foco,
che dir non so qual mi restassi allora.[311]

Đurđević hvali i sramežljivost svoje drage, ali mu se ta odlika ne sviđa kao odraz njene nevinosti; on u njoj osjeća draž ljubavnog umijeća. Na pr. u pjesmi *Ljubica sramežljiva* (br. 26) daje na konvencionalan način apstraktnu sentenciju:

Sram je u vilah rajska dika
od kreposti zräka mila.
— — — — — — —
Ah nie sile kâ dobiva
i podlaga duše i plieni
koli ljubav sramežljiva
i djevički stid ljuveni.

Zatim prelazi na pikanteriju:

Ah nie naći stvari draže
neg diklica u razbludi
kad pomalo ljubav kaže,
da ljubovnik većma 'e žudi.

Zato izdišem od sladosti,
kad moj dražiš plam skroviti,
kad mi ne daš tvê milosti,
nu je puštaš ugrabiti.

[311] Rime dell' avvoc. G. B. F. Zappi e di Faustina Maratti i t. d. I. Venezia 1818, 27.

— — — — — —
kada hoće, kô da neće,
i celove bježeć sreta.

I završuje pjesmu ovom poukom:

Er znaj, ona vil na sviti
dostojna je da 'e svak dvori
kâ te lasno ne zasiti,
kâ te dugo prem ne izmori.

Takve su se igre sviđale i njegovu »učitelju« Ovidu, majstoru u ljubakanju, jednako kao i Marinu:

Falso pianto, ira finta:
ancorchè pugni e neghi,
vuol pugnando esser vinta;
son le scaltre repulse inviti e preghi. (Poesie var. 46)

Kakva je ljubav u Đurđevićevoj mladenačkoj poeziji kaže i on sam još jasnije u pjesmi *Ljuveno uživanje* (br. 29) u kojoj crta svoj ljubavni ideal. Uzeo je i tu opet jedan stari motiv ljubavne lirike. Kaže kako mu se u snu pojavila draga i kako on proživljuje s njom vrhunac uživanja, do iscrpenja svih snaga, te ne želi ništa više no umrijeti u toj sreći:

Ah još sumnjim je li istina
da celivam tvoje lice
— — — — — —

i da moga posred krila
sad uživam ljepos tvoju
— — — — — —

Nie san ovo, sjena nije:
tičem, vidim, znam očito
— — — — — —

Ovo su one usti od meda
gdi se u ružah ljubav bludi.
Ovo su one prsi od sniega,
voće od rajskieh perivoja;
ovo 'e ljepos tiela onega
u kom žive duša moja.

Jak košuta utrudjena
željna vode vira živa
tebe želja moja ognjena
hlepi uživat, čiem te uživa.
Sve što uživam nie mi dosti,
iza slasti slas mi 'e draža;
ista obilnos tvo'ih milosti
veći u meni plam uzmnaža.
Tiem kô brštan stup kameni
grli a trava zemlju svoju,
kako loza dub zeleni,
kako ljubdrag tanku hvoju,
grlimo se, mâ gospođe,
ljubimo se, ah jaoh meni,
dokle od slasti iz nas pođe
u celovieh duh blaženi.

Ah kê dare od pokoja
vrh mene bi čes prosula,
sad ovako kad bi moja
duša uzdišuć izdahnula!

I tu se može naći mnogo reminiscencija iz Đurđevićeve mladenačke lektire, latinske, talijanske i domaće;[312] one su mu poslužile da iskiti pjesničku sliku ljubavne sreće, kakva se sviđala baroknom pjesniku. Bijele su mu prsi na pr. njegove drage »voće od rajskieh perivoja« slično kao i Dživu Buniću:

O veseli lieri bieli,
moje liepe mile prsi,
perivoji dragi moji
u kieh mlados mâ se smrsi. (Plandovanja V)

samo što je Đurđević tu sliku vješto komplicirao na barokan način potencirajući je i dovodeći je u vezu sa samim rajem i željom za smrću.

Frivolno se shvaćanje ljubavi očituje u svoj Đurđevićevoj lirici. Na pr. u pjesmi *Osvjetljava se gospođi špotno* (br. 30) uzeo je, čini se, neke motive od Ovida, a ipak je ona kao cjelina barokna. Tu se on ovako igra riječima, slikama i nizom poređenja da zabavi sebe i čitaoce:

Tad se vriedno srce u nami
i veliko može riti,
kad mnoziema gospođami
podobno je za stan biti.
— — — — — —
Loza, gdi god dopriet može,
svakoga se dubja hita.
Eto žedan lav po lugu
sveđ ne hrli k istoj vodi;
eto mjesec za svo'u drugu
jednu zviezdu vik ne izvodi.

Vele rieka teče u more,
nebo mnoziem svoj zrak dili
i celiva na istok zore
vele cvietja vjetric mili.
Zato čemu, mâ Ljubice,
za krivinu bro'iš veliku,
er gizdave Sunčanice
pored s tvojom sliedim diku?
Ti si draga, draga je ona,
ona 'e liepa, liepa ti si;
tiem nie ljubav mâ razdiona —
u njoj draga ti meni si.

Kad nju grlim, mâ gospoje,
na te misô moja leti;
kad celivam usti tvoje,
ona mi je na pameti.

Pa na kraju završuje pjesmu u tom istom tonu:

Ah krivi me, dušo, onada
kad ti budem posred krila,
ako uzpoznaš da me ikada
ina dikla zatravila.

[312] I. Kasumović, Rad 205, 45—47, nalazi nekojim motivima u toj pjesmi paralele kod klasičnih pjesnika, ali bi se uz te paralele moglo navesti i još više sličnih primjera iz talijanskih pjesnika, osobito onih XVII vijeka.

Sličan je motiv jednako tako ležerno opjevao i Marinov mlađi savremenik u Dubrovniku Dživo Bunić *(Plandovanja* XIII, str. 35—36), koji je bio vrlo srodan mladom Đurđeviću. I u drugim pjesmama Đurđević očituje taj način ljubavi, zapravo ljubakanja; na pr. u *Tužbi ljuvenoj, Vjernos u ljubavi, Prijatelju koji svaku vilu ljubljaše* (br. 32, 38, 53). A i žene se u tome natječu s muškarcima. Takvo je shvatanje potpuno srodno Marinovu, koji na pr. u pjesmi *L'amore incostante* ovako duhovito razlaže kako on, »Proteo d'amor«, ljubi sve lijepe žene:

Non ha sol un oggetto
il mio bramoso affetto:
cento princípi e cento
trov' io del mio tormento;
— — — — — — — — —
Ogni beltà, ch' io veggia,
il cor mi tiranneggia;
d' ogni cortese sguardo
subito avampo ed ardo.
Lasso! ch' a poco a poco
son fatto esca continua ad ogni foco.
— — — — — — — — —
or per una languisco,
or per altra mi struggo e 'ncenerisco,
— — — — — — — — —
preso di doppio nodo,
ambedue fra me stesso ammiro e lodo.

(Poesie var. 55—58)

A tako pjevaju i njegovi talijanski imitatori; evo na pr. nekoliko karakterističnih stihova Sc. Gaetana o njegovoj ležernoj dragoj:

Or arde, or gela, e l' ardor suo comparte,
prodiga a mille amanti, in mille ardori,
quasi raggio del Sol ch' in rai si parte.
Fa mille alme d' un' alma; in mille cori
cangia, infida, un cor solo; ahi, con qual arte
un amor si divide in tanti amori?

(Lirici marin. 29)

Kako je u XVII vijeku erotski osjećaj bio predominantan, shvatljivo je da se tadašnjim pjesnicima mogla toliko sviđati pastorala kojom su maskirali svoje najjače osjećaje i najslađa maštanja.

I u toj je vrsti poezije Marino bio pravi majstor koga su i u tome mnogi slijedili. Biće zato i Đurđeviću tako omiljela pastirska poezija, još više negoli starijim dubrovačkim liričarima. Osim devet *Egloga aliti razgovora pastirskih* dao je još nekoliko kraćih pjesama pastirskog karaktera. Sve te pastirske pjesme Đurđević nije ispjevao u svojoj mladosti, te se zato u mnogima od njih opaža utjecaj savremene arkadske pastorale koja ima svoje osobito obilježje.

Pastirska se poezija Arkadije razlikuje od Marinove po tome što ona nije toliko seksualna i raspojasana, niti fantastična i naduvena u formi. *Buon gusto* je Arkađane moderirao[313] i približio ih klasičnom poštovanju mjere. Njihova je pastorala morala zadovoljiti zahtjeve galantne lirike rokokoa u dotjeranoj formi. Oni su tada u obnovljenom zanosu za prirodom u poeziji zamišljali svoje ladanjske dvorce kao pastirske kolibe, svoje ukrašene parkove kao prašume, a sebe same kao proste pastire i pastirice. U tom su se vidu arkadski pjesnici najradije prenosili u prirodu i sebi dočaravali draži života u njoj.

I Đurđević je već iz mladih dana pokazivao osobitu sklonost prirodi i njenim krasotama. I pred njegovim je mladenačkim očima lebdio ideal pastirskog života, kome će on gdjekada dati i pjesnički oblik. Prema tome dakle nije bilo teško da mu se svidi obnovljena pastorala Arkadije. Dok je bio na Šipanu, on ovako opisuje svoj idilički način života: »Cum studijs uacare libet... pleno oculo ruris gratiam depascor: seu leni gradu placet in viam sucedere matutinae, seu uespertinae ambulationis gratiam capturum, uidere est, quá laecti[ssi]mas messes zephiro interludente uentilatus, quá pampinos leniter crispatas, qua uirorem montium. uallesq[ue] arbusculis, et floribus quos Estas eflagitat, undequoque decenter conuestitas, ita ut omnis natura quid gratiosi[ssi]mum spiret. Si ad mare diuertor maius, maiusq[ue] ofertur oblectamen cupienti, retia aptamus in predam, discurrimus phaselis, qua ad insulam Mediam ... qua ad recessum ruris, q[uod] Slano uocant; qua ad Cannosam, qua ad Melitam, neque ulla solatij intermittit[ur] occasio. A r c a d i c é u i u i m u s, crede, nam et ipsa Iupanensis insula voluptati cuique commodé oportuna Arcadiam pre se fert, liberales [e]n[im] campos, aeris temp[er]iem idoneam habet, neque desunt urbani animi ad coloquia adornanda« (26. VI. 1695; Mat. II. 40—41). Takva je slika Arkadije dosta slična idealu rimskih akademika pastira koji su

[313] B. Croce, Nuove curiosità storiche. Napoli MCMXXII, 160.

se tada baš sastajali u Bosco Parrasio i u drugim dotjeranim parkovima gdje su tražili i nalazili svoju Arkadiju. Zato je lako moguće da je Đurđević iz takvih raspoloženja crpao inspiraciju za neke svoje pastirske pjesme, jer odišu upravo srećom života u prirodi. On je dakle već u svojoj mladosti imao neke osobine po kojima se mogao razviti u arkadskog pjesnika.

Đurđević je kao malo koji od dubrovačkih pjesnika osjećao prirodu. Taj se njegov osjećaj opaža i u pjesmama koje nisu pastirske. Tako na pr. u pjesmi *»Svi ini spahu ljeti u podne . . .«* (br. 15) pjeva o prirodi koja mu zasladuje ljubavno uživanje:

Svi ini spahu ljeti u podne,
kad mi reče mâ gospoja:
»Hod'mo uživat sjence ugodne
domaćega perivoja«.
— — — — — — —
Tuj sjedosmo gdi vode su,
kê pusteći narav plahu
u mirisnom tihu uresu
lug raskošni obtjecahu.
Svi razbludni, svi veseli
razgovori naši bjehu;
ubra ona cvietak bieli
ter ga na me vrže u smiehu.
Uhitih joj ruku tada
veleć: »Plakat vik meni je!
što da ufam, brače, ikada,
kad me isto cvietje bije?
— — — — — — —
Da si i ubit me u odluci
isto gvozdje, znam, nemilo
toli liepu cvietu u ruci
u cviet bi se obratilo.
Tiem na milos dopusti mi,
rajski cviete moj čestiti,
celovima neizbrojnimi
liepoj ruci zahvaliti.«

Dospjeh s sladkiem celivanjem,
ljubeći je tisućkrati;
i mê srce zenu ufanjem
da za cvietom plod ću imati.

Ta se graciozna epizoda ne događa u nekoj djevičanski nedirnutoj prirodi, nego u »raskošnom lugu« vlasteoskog dvorca između ljubavnika elegantnih i profinjena ukusa koji se diskretno ljube igrajući se dražesno cvijećem. Osim ono par pretjeranih hiperbola to je sve u stilu arkadske lirike. Đurđević dakako nije izmislio ni te situacije,[314] ali joj je u onom novom pjesničkom obliku dao i nov život nekojim pojedinostima koje odgovaraju ukusu njegova doba.

Ako se s tom Đurđevićevom pjesmom uporedi na pr. jedna Marinova u kojoj on opijeva sličan motiv, vidjeće se koliko je sečentista slobodniji u izražavanju svoje strasne erotske inspiracije, dok je savremenik Arkadije vrlo diskretan i umjeren, a usto i

[314] I. Kasumović, o. c. 43.

graciozan; on uživa i u nekim estetskim momentima, ne samo u seksualnim. U svojim *Trastulli estivi* naime Marino crta majstorski i vragoljasto kako je u sličnoj situaciji, ljeti u hladu neke šumice, uživao sa svojom »Lilla la bella verginella«:

Tra le braccia la strinsi, in sen l' accolsi
de l' odorato lino
l' abito pellegrino
con frettolosa man le scinsi e sciolsi.
— — — — — — — — —
Corsi a le labra...
— — — — — —
Lentato il morso a l' avido desire
(oh dolcezze! oh bellezze!
oh bellezze! oh dolcezze!)
m' apersi il varco a l' ultimo gioire.

Nema tu one dražesne igre cvijećem ni obzira pred bujicom strasnog temperamenta; Marino se štoviše na kraju ponosi što je toj Lilli uzeo djevičanstvo:

A la piaga d' Amor cadde trafitta,
e vinta al dolce assalto
— — — — — —
Io, vincitor guerriero,
de la nemica essangue,
quasi in trionfo altero,
portai ne l' armi e ne le spoglie il sangue.
— — — — — — — — —
Canzon, lasciar intatta
da sè partire amata donna e bella
non »cortesia«, ma »villania« s' appella.

(Poesie var. 46—48)

Ali Đurđević nije bio uvijek baš tako diskretan, on se i u nekim svojim pastirskim pjesmama približao marinističkoj raspojasanosti.

Benedetto Menzini (1646—1704), jedan od ondašnjih najuglednijih pjesnika Arkadije, u jednom govoru održanu u toj akademiji ovako određuje principe nove arkadske poezije: »Quando noi diciamo A r c a d i a, noi sotto questo velame intendiamo una onorata e civile Adunanza, che togliendosi di quando in quando alle brige popolari, cangia in Accademia le selve ed esercitando l'ingegno fa della virtù suo diletto e suo pregio...

I pastori d' A r c a d i a dansi talvolta a far versi, ma però gli altri più severi studj non intralasciano. Favellano di Amore; ma dentro a i termini dell' onesto. Trattano liete materie e piacevoli; ma per coltivar l'eloquenza. Abbiano dunque altri rozzo il loro genio e selvatico; che io per me volentieri le amorose poesie ascoltando mi poso sull' artificio, sulla leggiadria, sulla grazia, colla quale sono composte; e le considero come argomento da dimostrare la vivezza dell' ingegno, non come funeste scintille da provocare gl' incendj.

Incidano pure nella nuova e verdeggiante scorza degli alberi il nome delle loro Ninfe i Pastori d' A r c a d i a, che io pur lodo il lor vivo desiderio, che insieme colle piante cresca la fiamma e cresca la gloria de' loro innocentissimi Amori. Descrivano l' amata Pastorella, se guida i suoi greggi . . . se bagna le dorate sue chiome e poscia distendendole a i fervidi raggi del Sole le espone... Dicano pure, che quando ella fa specchio dell' acque alla sua nativa bellezza, i fiumi e i fonti d' A r c a d i a a sì pregeuole ministero inalzati, di lor beata e felice sorte insuperbiscono. Questi sono Argomenti da non isfuggirsi da ogni penna più casta; e tali si ascoltano per queste selve.«[315]

To je Menzinijevo shvaćanje arkadske lirike karakteristično za najstariju generaciju tih pastira-abata, koji su se, kao i sam Menzini, bili već ispjevali i koji su tada prevalili bili pedesetu a nekoji i šezdesetu godinu života. Ti su onda nametali svima izvjesnu umjerenost i suzdržljivost u erotskoj lirici. Đurđević je naprotiv bio nekoliko decenija mlađi od njih, i njegove *Egloge*, kao ni ostale njegove pastirske pjseme, ne odgovaraju uvijek tim nazorima. Tako na pr. u trećoj eklozi, *Ljuvena zabava*, Đurđević daje potpuno marinističku sliku ljubavnikâ pastirice Raklice i pastira Radmila »ukradom noćno sadruženih«, gdje se »ljuvenijem zabavam među sobom natječu« slično kao što to čini i Marino u svojoj idili *La bruna pastorella*.[316] Tu Đurđević opisuje natjecanje i uživanje u cjelovima baš onako kao i Marino u spomenutim svojim pjesmama o poljupcima, a u tim se Marinovim pjesmama nalaze upravo sve bitne osobine njegove poezije kao i one njegovih imitatora.[317] Dakako to

[315] Opere III. Firenze MDCCXXX, 1, 19, 20.
[316] G. B. Marino, La Sampogna i t. d. I. Venetia MDCXXXII, 235—51.
[317] G. F. Damiani, Sopra la poesia del Cavalier Marino. Torino 1899, 77—78. B. Croce, Saggi, cit. 369.

su sve vječni motivi ljubavnih pjesnika, te ih ni Marino nije izmislio. Poznato je da je on crpao sve što je mogao iz tuđih djela, a osobito mu se sviđao srodni frivolni Ovid, jednako kao i Đurđeviću. Tako su se na pr. u spomenutim stihovima ugledali obojica u Katula, premda je Đurđević bez sumnje poznavao i popularne Marinove idile.

Đurđević se, valjada i nesvijesno, slaže ponekad i u pojedinostima sa Marinom. Na pr. ovim poredbama Marinovim

...o fan l' api ingegnose
ne la tua bocca i favi?
Ond' è che baci dái tanto soavi?
— — — — — — — —
Il dolce baciar tuo
sì dolce il cor m' offende,
ch' ei muor, ma 'l morir suo
l' aviva e più l' accende;
quel che morte gli dá, vita gli rende.

(Poesie var. 27)

vrlo su slične ove Đurđevićeve:

Eto, jakno pčela iz cvietja,
berem rajske med sladosti
iz živoga primaljetja
uzdisane tvê ljeposti

Gdi celivam ljepos tvoju,
dušo duše mê ranjene,
ondi ostavljam dušu moju,
kâ na ustieh stoji u mene.

Nu kad opet celivati
uzmem dragu tvû ljepotu,
duša mi se tajčas vrati
živa ljepšem u životu.

(br. 57. Egloga III)

A ta se poredba toliko sviđala Đurđeviću te je nalazimo također i u obje versije pjesme *Gospođi Mari Božđarevoj* (br. 144a, 144b):

Ah da mi je pčelom biti,
da iz priliepa usna tvoga
božanstvenu slas ispiti
mogu od meda ljuvenoga!

I kod arkadskih lirika naći ćemo takva poređenja koja su se sviđala i prije Marina; na pr. već T. Tasso bio je lijepo razvio u svom *Aminti* (I, 2). Spomenuti B. Menzini ovako počinje jednu gracioznu arkadsku kanconetu:

Qual ingegnosa
ape odorosa
su i mattutini fiori,
che va suggendo
e raccogliendo
i nutritivi umori:

Tal io da quelle
rose più belle
del volto, ov' io rimiro,
cerco licore,
che sia del core
conforto al rio martiro.

(Opere I. 223)

Tako se Menziniju sviđala ta slika da je na široko razvio i u svoja dva soneta *Api* (*Opere* cit. I. 294—95). A Zappi ovako pjeva pretvorivši se u jednoj svojoj eklozi u pastira Tirsi:

Api gentili, ch' i bei fior cercate,
a Clori andate, ch' ha ogni fiore accolto
sul vago volto; e s' anche il mel bramate,
il mel trovate, se da voi si tocca
la bella bocca. (Rime cit. II. 17)

Utjecaj arkadskog ukusa na Đurđevića morao bi biti najvjerojatniji i najvidljiviji u njegovim pastirskim pjesmama. Zato se u njegovim *Eglogama* mogu naći poneke crte koje su zajedničke i poeziji savremenih mu Arkađana. Samo se u nekoj umjerenosti stila i donekle u jednostavnijem načinu obrade starih pastoralnih motiva mogu opaziti te sličnosti između Đurđevićevih ekloga i nove pastirske poezije Arkađana.

Đurđević se nije odlikovao originalnom pjesničkom imaginacijom, te obično nije sam izmišljao građu; pa tako je i u svojim eklogama pokupio svačije motive i sadržaje, koje je znao oživjeti svojim ličnim pjesničkim zadahom. U tom je pogledu na pr. interesantna njegova četvrta ekloga *Bijelka*. Tu u obliku monologa pastir Medvjedko tuži i čezne za svojom Bijelkom, koja neće da mu uzvrati ljubav; on je doziva k sebi i htio bi je skloniti na slatko ljubavno uživanje u slobodnoj prirodi. Motiv dakle opjevan bezbroj puta nakon Teokrita i Vergila. Čak ga je i sam Đurđević obradio još u dvije pjesme: *Raklica* i *Suze Marunkove* (br. 142 i 143). On se prema tome mogao ugledati ne samo u klasične pjesnike, kako hoće I. Kasunović (str. 69—77), nego i u talijanske koji su slijedili njihov uzor. Već su od XV vijeka pjevali slične pjesme i na talijanskom jeziku; Lorenzo de' Medici na pr. crpao je iz Vergila (II ekloga) inspiraciju za svoju eklogu *Corinto* sa istim glavnim motivom a i nekim

pojedinostima kao u Đurđićevoj *Bijelki*.[318] Vijek kasnije od Magnifica taj je isti motiv pjesnički obradio na pr. i T. Tasso u jednom monologu Satira (*Aminta* II. 1), koji se osobito sviđao, tako da su ga čak i uglazbili, a u njega se zatim ugledao i sam Marino.[319] On je mnogo puta na razne načine opjevao baš taj motiv,[320] jednako kao što će to i Đurđević učiniti tri puta, pa je zato raspolagao mnogim primjerima. Od svih tih pjesnika Đurđeviću je, ne samo po vremenu, najbliži i najsrodniji Marino; zato je i njegov Medvjedko više nalik na sečentističkog Ergasta nego na renesasnog Corinta. Medvjedko nije arkadski pastir, jer je on preveć neuglađen, »divjak pastijer«. Ta je Đurđevićeva idila slična i *Gorštaku* Dživa Bunića Vučićevića,[321] ali on ne osjeća i ne shvaća baš ozbiljno taj pastirski svijet, te ne može uvijek sakriti svog ironičnog potsmijeha pred tim licima koje sam stvara; tako je na kraju i njegov naivni Medvjedko u svoj svojoj tuzi ipak više komična negoli tragična pojava, te on

> kô prid suncem mraz poginu,
> puče kako kries obliti
> kroz ljuvenu žestočinu.

Taj isti motiv gorke ljubavne čežnje i tuženja za dragom opjevao je Đurđević i u pjesmi *Suze Marunkove* (br. 143) kada je bio već u pedesetim godinama života (oko 1724). Ali to već nije pastirska ekloga, nego je njena parodija u kojoj Marunko ne govori kao »pastir« u pjesmama, već kao primitivni mljetski seljak očituje sasvim realistički i prosto svoju nagonsku strast. Odatle i njegova komičnost. Tu je Đurđević sa mnogo humora dao uspjelu karikaturu našeg seljaka i udaljio se od tradicionalne kao i od nove

---

[318] Lorenzo de' Medici, Opere cit. I. 307—12. V. Rossi, Il Quattrocento. Milano (1898), 241. E. Rho, Lorenzo il Magnifico. Bari 1926, 113—19. — I. Kasumović, o. c. 78, upozorio je na sličnost sadržaja između Corinta i Bijelke, ali ih nije mogao uporediti, budući da nije poznavao teksta Medicijeve ekloge.

[319] T. Tasso, Opere minori, a cura di A. Solerti. III. Bologna (1895), CXVII. A. Belloni, o. c. 51—52.

[320] Lira I. Venezia 1625, 86. La Sampogna cit. I. 252—74. Idillio II. La ninfa avara; ibid. II. 9—55, I sospiri di Ergasto; 56—94, Ecloga I. Tirsi, ecloga II. Il lamento. — Interesantno je da u toj Đurđevićevoj eklozi ima motiva koji su opjevani i u talijanskim pučkim popijevkama, a nema ih kod spomenutih pjesnika. Cfr. A. D' Ancona, Poesia popolare italiana.[2] Livorno 1906, 290.

[321] П. Поповић, o. c. 335. Dubrovnik Cviet i t. d. cit. 114—18. Ima među njima sličnosti i u detaljima.

arkadske pastorale. On je tada imao pred očima druge uzore, i to baš tragikomične talijanske idile, u koje se u Dubrovniku već na početku XVII vijeka bio ugledao i Stijepo Đurđević *(Derviš)*.[322] Takve su pjesme, ispjevane na »seljački« način, bile vrlo popularne u Italiji još od XV vijeka kada su ih i na dvorovima počeli pjevati po uzoru pučke popijevke.[323] I sam je Lorenzo de' Medici nakon *Corinta* opjevao tu pastirsku situaciju još jednom i šaljivo u idili *La Nencia di Barberino*,[324] koju su pak imitirali mnogi talijanski pjesnici. Prvi je bio Lorenzov prijatelj Luigi Pulci, koji je u svojoj pjesmi *La Beca da Dicomano* prepjevao taj isti sujet i nešto ga karikirao.[325] Dok je Medicijeva ironija bila diskretna, kao i Pulcijeva karikatura, dotle su njihovi kasniji imitatori napravili gotovo grotesku od tog motiva i dali joj seljački, lokalni kolorit u dijalektu svoga kraja.[326] Đurđevićev Marunko u mnogim crtama svoga karaktera i u tonu svojih ljubavnih izliva nalik je na te talijanske komične seljake. I on govori u svom rođenom mljetskom dijalektu da bude što komičniji. Đurđevićeva je parodija mnogo bliža onim imitacijama dvaju fiorentskih renesansnih pjesnika koji nisu tako prosti, groteskni i gotovo trivijalni. U toj se pjesmi Đurđević nije samo narugao mljetskom seljaku, koji je u Dubrovniku zbog svoje primitivnosti bio obično predmet šale, nego je on tu parodirao i onu ustaljenu tradicionalnu terminologiju i motive ljubavne lirike. Udaljio se i od svoje simpatije Marina i od savremene Arkadije, te je bio originalniji no ikada, sve i ako je znao za spomenute talijanske pjesme i klasične bukolike. Dok su talijanski pjesnici karikirali tp svog seljaka, Đurđević u Marunku daje s mnogo humora komičnu sliku naivnog Mljećanina postavljajući ga u sličnu pastirsku situaciju. Zato mu je to jedna od njegovih najuspjelijih pjesama i uopće među najljepšim u komici naše stare književnosti.

---

[322] П. Поповић, o. c. 258—59, 248. Антологија дубровачке лирике. Приредио М. Решетар. Београд 1894, 144—54.

[323] A. D'Ancona, o. c. 150 i d.

[324] Opere cit. II. 149—56.

[325] Poemetti contadineschi, a cura di M. Bontempelli, Lanciano 1914, 11—20.

[326] V. nekoliko takovih pjesama iz XVI i XVII vijeka u *cit.* zbirci Poemetti contadineschi, 35—47, 77—87, 101—13, 115—24, a o njima još i F. Flamini, Il Cinquecento. Milano. 225. A. Belloni, o. c. 327. — I. Kasumović, o. c. 78—79, opazivši da je sadržaj te Đurđevićeve pjesme sličan onome Medicijeve i Pulcijeve idile, zaključivao je da se on u njih ugledao, ali u pomanjkanju tekstova nije mogao to i dokazati.

I za sedmu je svoju eklogu *Čista Zagorka* (br. 61) Đurđević crpao građu kod takvih pučkih pjesnika u Italiji. Tu je, kako kaže sam autor, »razgovor, u komu mati Zagorku svjetuje na udadbu, a ona pri ljeposti od djevičanstva udadbene razblude pogrđiva«. Takvih je dijaloga o ljubavi i udadbi između majke i kćeri u obliku t. zv. contrasti bilo već u najstarijoj pučkoj poeziji Italije, te su ih neki popularni pjesnici prepijevali.[327] Tako je na pr. mletački pučki pjesnik Leonardo Giustinian (1388—1466) u dvije svoje ballate prepjevao takav razgovor između majke i njene kćeri, u koje se Đurđević mogao ugledati.[328] Dakle ni tu nema traga Arkadije.

Među Đurđevićevim eklogama ima jedna — *Posjed vilinji* (br. 62) — koju je bez sumnje ispjevao u duhu nove pastirske struje. Tu je zamislio gracioznu sliku »diklicâ« koje se u krasnoj prirodi »igraju veselo i razgovaraju«. Pejsaž u koji ih je pjesnik postavio namješten je potpuno na arkadski način:

Nad vodam perivoj s mirisom od raja
u vodah bistrieh svoj drag ures razdvaja,
gdi zima ne hara travicu ni cvietje
i s mraznieh vjetara ne umira proljetje.
Tuj diklice u ljubavi,
kieh se uresi nad sviem hvale,
na posjed se prigizdavi
u veselju bjehu stale;
i pod dubim zeleniema
uživajuć sjence mile
jur se bjehu razliciema
razgovorim zabavile.

I njihove su igre duhovite dosjetke sasvim u skladu sa ondašnjim ukusom i društvenim običajima. Može se taj način zabave Đurđevićevih diklica uporediti na pr. sa opisima izleta u prirodu mle-

[327] A. D' Ancona, o. c. 19, 108. Cantilene e ballate i t. d. a cura di G. Carducci. Sesto S. Giovanni 1912, 49—51, 70—71, 343—45. V. De Bartholomaeis, Rime giullaresche e popolari d' Italia. Bologna 1926, 32—33. G. Bertoni, Il Duecento.[2] Milano 1930, 163, 182.

[328] V. Rossi, Il Quattrocento. Milano. 144—49. Le poesie di Lionardo Giustiniani, a cura di B. Wiese. Scelta di curiosità letter. i t. d. 193. Bologna 1883, 125—30, 215—20. — Već je I. Kasumović, o. c. 86—88, naslutio sličnost sadržaja između Giustinianovih pjesama i Đurđevićeve Zagorke. Teško je odrediti pravi uzor, budući da ih je moglo biti više. Svakako je Zagorka dosta blizu drugoj od te dvije Giustinianove ballate i po sadržaju i po intonaciji.

tačkog veselog društva kod tadašnjih pripovjedača.[329] To zapravo i nisu pastirice, nego su gradske djevojke koje se igraju pastirica u lijepom parku udešenom u stilu rokoko, sa obiljem miomirisnog cvijeća, umjetnim basenima i potočićima, gdje je proljeće vječno. Takav je bio i onaj Bosco Parrasio Arkađana, takve i pastirice u njihovim pjesmama. I stariji su pjesnici u svojim eklogama i idilama crtali zabave pastirica u prirodi, ali su one ipak bile drukčije. Đurđevićeve diklice nisu kao one Tassove »vergognose e pallidette amanti«, nego su vragoljasto vesele i »hitre«, a ni njihove igre nisu nedužne. Tratorka na pr. hvaleći prednosti života u prirodi kaže kako tu pastir

... dvori, stječe, uživa
dragu ljepos a bez truda,
kâ mu dieli milostiva
sve što hoće svo'a požuda.

U igri Zagorka uzme ulogu zaljubljenog pastira, a Ljubica onu pastirice, te onda prave uzajamno jedna drugoj ljubavna očitovanja na tradicionalan način, dok na kraju u zanosu ne kliknu:

Grlimo se željno dosti!
dajmo željam sve što žude!
ah jaoh čeznem od sladosti!
ah jaoh venem od razblude!

Zanijele su svojim riječima i ostale drugarice, pa ih Dubravka hvali i dodaje:

... ljepšu stvar nije, vjerujte, nać na svit
neg vil kâ umije ljuvena skladno bit.

Ta je Đurđevićeva slika vrlo slična onoj savremenog mu Arkađanina Eustachia Manfredi (1674—1739), gdje u idili *Ninfe e pastori* jednako tako crta veseo sastanak u prirodi.[330]

I devet Đurđevićevih romanca *Zgode nesrećne ljubavi* (br. 63—71) imaju od česti pastirski karakter. Teško je kazati u koga se ugledao pjevajući te pjesme, kakvih u Dubrovniku do tada ne

[329] Na pr. G. Sagredo, Arcadia in Brenta, koja je zbirka novela doživjela tada veliki broj izdanja, te je valjada i Đurđević čitao. G. B. Marchesi, Per la storia della novella italiana nel sec. XVII. Roma 1897, 72, 195.

[330] A. Gobbi, Scelta cit. III. 155—58.

poznajemo, a i u talijanskoj ih je književnosti bilo vrlo malo.[331] Sadržaj im, kao obično, nije sam izmislio, nego ga je uzeo, za dvije iz Ovidovih Metamorfoza, a za četiri iz Boccacciova *Decamerona*.[332] Iz poređenja Đurđevićevih *Zgoda* sa tim djelima, odakle im je mogao crpsti fabulu i pojedine epizode, može se najbolje upoznati način kako je on slobodno preudešavao tuđu građu prema svome ukusu. To je karakteristično i za ostale njegove pjesme. Zato i jest teško tačno odrediti djela na kojima se on inspirirao i koja su samo potakla njegovu maštu da dalje stvara nove kombinacije i oblike, novu poeziju. Tako se može objasniti geneza tih njegovih pjesama kakove nisu bile u običaju. A dao im je donekle pastirski oblik koji je bio najmiliji i savremenim Arkađanima; na pr. u prvoj je *Zgodi* Boccacciov trgovački milieu Đurđević zamijenio sa pastirskim te ga zato postavio u prikladniji kraj za »pastire«, u Arkadiju. Moglo bi se pomisliti da je Đurđević imao pred očima ne baš novele iz klasičnog *Decamerona*, već koju od brojnih njihovih prerada ili imitacija iz kasnijih vjekova.[333] Ali to nije vjerojatno zbog toga što su te imitacije u umjetničkom pogledu mnogo zaostajale za uzorom, a osim toga zna se da je Boccaccio bio odavna dobro poznat u Dubrovniku,[334] pa napokon i to da je Đurđević morao rado čitati tog frivolnog pripovjedača koji mu je bio tako srodan. Boccacciove su seksualne novele upravo u to raskalašno doba postale ponovo omiljelo štivo, a Mleci su bili žarište tog obnovljenog kulta Boccacciove poezije. I u Dubrovnik su dolazila djela tadašnjih mletačkih pripovjedača koji su imitirali tog klasika; u prvoj polovini XVIII vijeka na pr. Timotej Gleđ prevodi roman *Dianea* Gian Francesca Loredana,[335] koji je u Mlecima osnovao bio čitavu

[331] L. Di Francia, Novellistica I. Milano 1924, 507, 536 i passim.

[332] I. Kasumović, I. Đorđića »Zgode« i Boccacciov »Decameron«. Nastavni Vjesnik XXI. 1913, 362—70. Isti, Rad 205, 89—93.

[333] L. Di Francia, o. c. 131, 303. G. Boccaccio, Il Decameron[2], esposto e illustrato da M. Scherillo. Milano 1924, 135, 139, 168, 179, 193, 196, 198.

[334] J. Torbarina, Italian influence on the poets of the Ragusan republic. London 1931, 112. — Na pr. Sabo Bobali (1530—85) u pjesmi gdje opisuje kako provodi dan kaže da iza objeda legne sa Decameronom u ruci:

Assiso, pur col capo in sul guanciale,
e col Boccaccio in man, di Guccio Imbratta
mi rido, o di Ciutazza, o d' altra tale.

A pošto ustane, nastavi ponovo čitati:

... poscia un' ora
pur col Decamerone or vado, or seggio.

Rime. Ragusa MDCCLXXXIII, 159. — M. Držić obrađivao je predmet iz Boccacciovih novela. SPH VII[2], 1930, CXVI—CXVII.

[335] Po privatnom saopćenju prof. P. Kolendića.

akademiju sa zadaćom da gaji novelu po Boccicciovu uzoru.[336] Ali je tim novelama sečentista gotovo jedina tema preljub, dok je u Đurđevićevim *Zgodama* ljubav većinom idealnija, a gdjekad i viteška. Njegove pastirice srću u smrt zbog obrane svog djevičanstva. To nisu obične prijevare i spletke među supruzima. U tim romancama i nema vjenčanih parova, nego su gotovo sve mladi zaneseni ljubavnici koji ne prezaju ni pred samoubistvom. I napokon je autor *Uzdaha Mandaljene pokornice* htio dati svim tim pjesmama formalno i moralnu pointu, koje nema kod talijanskih pripovjedača. — U tim *Zgodama* se ne opaža utjecaj Arkadije, nego samo u umjerenosti stila i jednostavnosti sadržaja.

Đurđević je neke svoje kraće pjesme ispjevao potpuno u duhu arkadskih lirika. Na pr. u pjesmici *Majka i dijete, lijepi i poluslijepi* (»iz latinskoga jezika«) (br. 17) prepjevao je klasični motiv slično kao i G. B. Zappi u ovom madrigalu:

Manca ad Acon la destra, a L. onilla
la sinistra pupilla;
e ognun d' essi è bastante
vincere i Numi col gentil sembiante.
Vago Fanciul quell' unica tua stella
dona alla Madre bella:
così tutto l' onore
ella avrà di Ciprigna, e tu d' Amore.

(R i m e c i t. II. 41)

A ovako Đurđević:

Pozorom je sliep desnieme
diete Zorko, lieviem mati,
a oba mogu svo'em drazieme
licem sunce zatjecati.

Uzmi u sina, majko liepa,
pozor kî mu sreća ostavî:
tad on bit će ljubav sliepa,
a ti majka od ljubavi.

Još su jedan stari motiv ljubavne lirike slično opjevala oba ta pjesnika. Zappi u ovoj pjesmi koja je tipična za ondašnjeg arkadskog lirika:

C a n z o n e t t a

Ninfa cortese
col gentil dardo
d' un dolce sguardo questo sen ferì;
e poi distese
verso la piaga
sua mano vaga, ed il mio cuor rapì.

Cuore infelice,
povero cuore,
con che dolore il suo Signor lasciò!
Or chi mi dice,
or chi mi addita
dov' ella è gita, e dove lui portò?

[336] G. B. Marchesi, o. c. 39 i d. V. Brocchi, L' accademia e la novella nel Secento. G. F. Loredano. Atti del R. Istituto Veneto LVI. 1897—98, 284 i d.

Giacch' ei sen gio
fuor del mio seno,
sapessi almeno ora dov' è, che fa!
Ne chiedo al rio,
ne chiedo al fonte,
al piano, al monte, e nulla parte il sa.
Ninfe e Pastori,
che qui sedete,
voi lo sapete lo mio cuor com' è:
cinto d' ardori,
pieno è di fede;
deh, chi lo vede lo riporti ame.
Ma, oh Dei, che ascolto!
Odo una voce
dirmi feroce: in van lo cerchi tu:
Clori l' ha tolto,
e Amor sel tiene,
sei fuor di spene di vederlo più.
(Rime cit. 37)

Đurđević slično također u kratkoj pjesmi *Srce izgubljeno* (br. 39) i sa jednakom gracijom:

»Jeda 'e našô tko po sreći
izgubljeno srce moje,
kê izgubih, vaj, hodeći
za stupajom mê gospoje?
Za obilježu jes u njemu
malo ufanja i radosti,
straha i sumnje vele i k temu
mnogo suzâ i gorkosti,
a nadasve udjelana
hitrom rukom od ljubavi
mê Ljubice slika izbrana
i nje ures prigizdavi.
Znaj koristi da u njem nije,
povrati ga tim veselo:
sve probjeno strjelami je
i napola izgorjelo.
A na milos po razlogu
za uzdarje ću pokloniti
sve što imam, sve što mogu,
sve što umijem ja na sviti.« —
Tvorah ovu ličbu u glase
vas u plaču, vas u muci,
kad mâ liepa prikaza se
noseć srce moje u ruci.
»Evo t' srca, ona reče,
sad što obeća, htjej mi dati.« —
Dah sve što sam, a ona uteče
i srce mi, jaoh, ne vrati!

Sve i ako se u obradi motiva ne podudaraju u svim detaljima, ipak obje te pjesme posve odgovaraju jednakom književnom ukusu.

U jednoj od najljepših svojih lirskih pjesama *Svijem diklami u proljeće* (br. 128), koja čini se da je iz kasnijeg doba, Đurđević je prepjevao sliku također veoma omiljelu brojnim pjesnicima: zanosni zov djevojkama da veselo ljube u krasnoj prirodi pomlađenoj u proljeću. Ona je mnogo nalik na pjesmu *Canzon maggiolaia* Angela Poliziana (»Ben venga maggio . . .«),[337] ali je Đurđevićeva u svojoj graciji i frivolnosti ipak bliža ukusu savremenih Arkađana negoli

[337] A. Ambrogini Poliziano, Le Stanze i t. d. Torino (1925), 183—84.

je onom vedrog renesansnog pjesnika. Ta je njegova lagana i polimetrična kanconeta dotjeranija i bogatija u detaljima, a na kraju ima i refleksiju kojom komplicira ono vedro i jednostavno raspoloženje bezbrižnog Fiorentinca. Jednako se tako Đurđevićeva pjesma razlikuje i od one *Jella. Invito a ricrearsi* Gabriella Chiabrere, u kojoj je opjevan isti motiv; zajednička im je samo raznoličnost u metrima.[338]

Đurđeviću se osobito sviđala sicilijanska pučka poezija, te je prepjevao više lirskih pjesama iz tog dijalekta (zbirka *Muza Sičilijanka* i br. 11, 44, 151—52).[339] On je to učinio jamačno tek pošto je proboravio ono vrijeme u južnoj Italiji, gdje ih je mogao upoznati. Karakteristično je za njegov tadašnji ukus da su i talijanski Arkađani također pokazivali osobitu naklonost upravo toj poeziji koju su imitirali i prepijevali u obliku soneta na književnom jeziku.[340]

Od Đurđevićevih latinskih pjesama sačuvale su se gotovo samo one koje je ispjevao iza 1700 god., te ih sabrao sâm u zbirku *Poetici lusus* između 1708 i 1712. S obzirom dakle na vrijeme kada su nastale moglo bi se i u njima naći tragova poezije Arkađana. Premda te njegove pjesme nemaju za nas gotovo nikakve književne važnosti, čini se da ih je sam autor u prvom deceniju XVIII vijeka ipak cijenio više negoli one koje je ispjevao na materinskom jeziku. Počeo je naime sastavljati tu latinsku zbirku par godina prije negoli onu *Pjesni razlikih*. To bi također mogao biti jedan od plodova utjecaja klasicističke Arkadije, utoliko prije što je najveći dio tih stihova ispjevao dok je učio u Italiji i živio u krugu isusovaca, koji su tada podržavali arkadski pokret. On se dakle 1706 god. povraća u domovinu zadojen klasicističkim duhom Arkađana i odmah počinje sabirati svoje latinske pjesme. No pošto

[338] G. Chiabrera, Opere II. Venezia MDCCCV, 41—42.

[339] Premda su se izgubile 92 pjesme Đurđićeve Muze Sičilijanke, po onim ostalim prepjevima vidi se da je on uzimao upravo sicilijanske pučke pjesme. Na pr. u pjesmi br. 11 prepjevao je motiv »partenze« (rastanak), vrlo običan u tim pučkim pjesmama. A. D' Ancona, o. c. 440, 456, 459 i passim. A i u pjesmi br. 152 ima također elemenata te poezije, u kojoj se na sličan način pjeva o sjedinama. S. Reitano, La poesia in Sicilia I. Palermo 1920, 42—43.

[340] V. na pr. Rime degli Arcadi cit. IV. 1717, 31—40, šest soneta G. Redi; V. 1717, 124, jedan sonet F. Lemene; VII. 1717, 141—48, pet soneta C. Doni. I A. D' Ancona, o. c. 380, govori o tim odnosima između sicilijanske poezije i one Arkađana.

je proboravio desetak godina u Dubrovniku, on promijeni donekle tu svoju orijentaciju te ne pjeva više na latinskom no vrlo rijetko i oko 1716 sakupi i svoje omanje pjesme na srpskohrvatskom u zbirku *Pjesni razlike*. Čini se da je u Italiji pjevao samo na latinskom i talijanskom jeziku, a da se nije povratio u domovinu, ne bi valjada više ni nastavljao pisati na materinskom jeziku. Tako je na pr. počeo prevoditi psalme na narodnom jeziku prije svog prvog odlaska iz Dubrovnika, no pošto prijeđe zatim u Italiju, počinje ih tu prepijevati na latinskom, dok napokon povrativši se definitivno u domovinu nastavi onaj prvi prijevod i dovrši cio *Saltijer slovinski*. A u predgovoru *Uzdaha* Đurđević sam izjavljuje svoje tadašnje (1728) osjećaje prema domaćoj knjizi: »... moje književno nastojanje, zasve o druzijeh naucijeh zabavljeno, uzdržalo je sveđ osobitu ljubav svomu rodnom jeziku i svojoj adrijansko-slovinskoj pokrajini, koju, premda i sada prionut latinski i talijanski pisati razlika nepogrdiva umohitrenja, držim srčano i dobrohoćno sveđ prid očima; i sve što pišem, činim da nju gleda, da nju utišti, da nju hvali i uzmnaža u plemenitoj scjeni i svijetlu imenovanju prid svijetom«. Tako je dakle ambijenat utjecao na Đurđevićevo književno djelovanje.

Latinsku je poeziju onda podržavala škola i zato je vjerojatno da je i Đurđević najprije propjevao na tom jeziku. U Italiji je pak nastavio našavši se u društvu koje je cijenio tu klasicističku književnost, što je potjecala najviše od isusovaca i popova. Još prije osnivanja Arkadije istakli su se i na tom polju nekoji književnici, koji će pak postati prvi članovi te akademije, kao na pr. V. Filicaia i B. Menzini.[341] Te se Đurđevićeve pjesme slažu sa produktima i baroknih i arkadskih latinista ne samo u jeziku i metru nego i po svom sadržaju pa po duhu i stilu u kojem su ispjevane. Svi ti latinisti nisu imali pravih pjesničkih pobuda, nego su pjevali više zbog raznih praktičnih ciljeva. Čak ni religiozna inspiracija tih stihotvoraca nije bila iskrena, jer je potjecala iz spoljašnosti, iz hipokritnog morala, a ne *ex intimo corde*.[342] Ta se Đurđevićeva zbirka može uporediti na pr. sa ogromnim zbornikom isusovačke produkcije u stihovima *Parnassus Societatis Jesu* (1654), u kojem su pjesme isusovaca svih narodnosti, a ipak su sve jednolične zbog

[341] B. Menzini, Opera. Florentiae MDCCXXXII, 155—92. I. Carini, o. c. 227—54. B. Croce, Nuovi saggi sulla letteratura italiana del Seicento. Bari 1931, 134.

[342] B. Croce, Nuovi saggi i t. d. cit. 139—41.

jednoličnog odgoja i mentaliteta njihovih autora. Đurđevićevi su *Poetici lusus* vrlo srodni i prvoj knjizi *Arcadum Carmina* (1721) u kojoj su sabrane latinske pjesme Arkađana, ispjevane u isto doba dok je Đurđević boravio u Italiji. Svjetovne su osjećaje u toj lirici zamijenili pobožni; ne pjeva se o ljubavi, nego o religioznim raspoloženjima, o Isukrstu i svecima, osobito isusovačkim. Ljubavne pjesme *diabolum ornant,* kaže jedan od tih isusovačkih pjesnika 1690 g.[343] I u Đurđevićevoj je zbirci većina pobožnih pjesama, te i on pjeva o svecima isusovačkog reda. Mjesto ljubavnih doživljaja smjeli su opijevati nedužnu nasladu, na pr. razna jela i pića, osobito pak nova pića koja su tada ulazila u modu, kao što su kafa, čokolada i dr., pa o tome pjevaju još i arkadski latinski.[344] Tako i Đurđević pjeva na pr.: *Cophei Tracis in plantam sui no[min]is Metamorphosis, De origine cocolatis . . ., De herba tabacco . . ., Ebrii Epitaphium,* onaj epigram o slanom jeziku i dr.[345] Kao što su tadašnji latinski stihotvorci osobitu pažnju posvećivali minucioznim opisima i u tome razvijali neku virtuoznost,[346] jednako je tako i Đurđević vježbao svoje učenike u isusovačkim kolegijama, baš onako kao što su i njega samoga učili njegovi profesori. On bi im naime u razredu improvizirao i diktirao ovakve pjesme: *Diluuii descriptio, Horti descriptio, Tempestatis descriptio, Pugnae descriptio* i sl., a počinjao bi im ovakve zadatke koje bi oni sami morali izraditi: *Florum varietatem describetis, Pomorum affluentiam describitis* i sl. [FB 42 (287), 147 v, 150 r]. Uzori tih latinista nisu više bili oni njihovih prethodnika; mjesto Vergila, Katula i Tibula oni su najviše nasljedovali Horaca, Marcijala i Klaudijana, a i Đurđević tu imitira i parafrazira pjesme samo tih triju klasika.[347] Tako su isto i satire česte u tih pjesnika kao i kod Đurđevića, koji je već i po svojoj prirodi bio sklon ironiji. Ipak, ima nešto u toj Đurđevićevoj zbirci čega nećemo naći u onim talijanskih latinista XVII vijeka. Potkrali su mu se naime i tu neki ljubavni, čak i lascivni stihovi, kao što je na pr. elegija *Somnium de Domina* (l. 124 r — 26 v); i takve latinske pjesme odgovaraju frivolnom temperamentu autora *Ljuvenih pjesana.* U časovima kada bi popustila nametnuta mu stega i kalup

[343] Ibid. 138.
[344] V. na pr. u Arcadum Carmina I. cit. 77, 155—64.
[345] Autograf u FB br. 42 (287), l. 4 r, 7 v, 53 r, 123 r i dr.
[346] B. Croce, Nuovi saggi cit. 146—47.
[347] Ibid. 142. FB br. 42 (287) l. 50 r, 91 v, 128 v, 148 v, 150 v, 157 r.

odgoja progovorila bi katkad slobodno i na latinskim stihovima njegova burna priroda i neobuzdana pjesnička fantazija.

Kao što su arkadski književnici s osobitim zanimanjem pratili važnije političke događaje te su o njima pjevali prigodne pjesme, tako su radili i Isprazni u Dubrovniku. Ratne pobjede kršćanskih nad turskim vojskama, razni mirovni ugovori i sl. bili su — kako smo već vidjeli — često predmet njihovih pjesama. Drugu su knjigu zbornika *Rime degli Arcadi* godine 1716 posvetili Eugenu Savojskom nakon njegovih pobjeda te iste godine kod Temišvara.[348] I Dubrovčani su pjevali o tim pobjedama koje su ih kao neposredne susjede Turskog carstva još više zanimale. Dva člana Ispraznih, Đurđević i Petrović, pjevaju o tome na latinskom jeziku, jer je to bio predmet koji je zanimao svijet i preko granica republike,[349] a druga dva akademika, Gradić i Rusić, slave pobjednike na materinskom jeziku.

Utjecaj škole i savremenog ukusa nalazimo i u Đurđevićevu spijevu *Uzdasi Mandaljene pokornice*, koji je on mnogo cijenio. Čini se da ga je već u svojoj mladosti zamislio i počeo pjevati, a tek kasnije ga raširio i razvio toliko te je postalo njegovo najdulje izvorno djelo u stihovima. U raspuštenom XVII vijeku, bez ideala i sa konvencionalnim moralom i vjerom, pjesnici su kao i ostali umjetnici vrlo često odabirali zgodan lik pokajane grešnice Marije iz Magdale, jer su tako mogli bez prigovora prikazati omiljelu im frivolnost, a zatim je osuditi i nakon pokajanja postaviti na oltar. I u Dubrovniku je u tom vijeku Dživo Bunić Vučićević opjevao Magdalenu (1630) po uzoru talijanskih pjesnika. Kao što svako doba ima svoju Juditu i Salomu, tako se i Marija Magdalena iz Sv. pisma razlikuje od renesansne, a ta ista grešnica i svetica u kasnijim vjekovima sliči na pr. više Tassovoj Armidi ili gracioznoj Manon Lescaut abbé-a Prévosta. Tako je i Đurđevićeva protagonistkinja dobila osobine ondašnje žene, pa je jednom sam autor pita:

znaš da njekad drago tvoje,
Mandaliena, vrieme ovo je! (V. 53—54)

[348] Tu su na 50 posljednjih strana, 341—95, sabrani prigodni stihovi, koje su uvrstili za vrijeme štampanja knjige.

[349] Nisu oni ispjevali te pjesme na latinskom jeziku zbog političkih obzira, da se ne zamjere na Porti, kako kaže Đ. Körbler (Rad 186, 220—26), jer u isto doba drugi Dubrovčani pjevaju i na srpskohrvatskom o tom predmetu.

i da se više svidi, prikazuje ju kao »mladu, lijepu, gizdavu gospodičnu Mandalijenu«. Dok se u pređašnjim vjekovima pjesnici nisu zadržavali na njenu grešnom životu, dotle barokni književnici uživaju, čini se, najviše u crtanju upravo te periode njezina života, zbog čega su upravo i izabirali taj predmet.[350] To Đurđevićevo djelo ima obilježja i baroka i Arkadije. Po prvotnoj koncepciji *Uzdasi* su bliži sečentu, te će ih Đurđević tek s vremenom, rašir ujući osnovu, donekle izmijeniti i nastojati prilagoditi ukusu savremene Arkadije i tipu njene galantne lirike. Stoga je ostalo još i u stilu dosta sečentističkih osobina koje on ni u kasnijoj redakciji nije potpuno izmijenio. Ipak se ležerni karakter njegove Magdalene i kićenost u dikciji toga djela ne mogu svoditi na sami utjecaj Arkadije, kako hoće D. Prohaska (str. 186 i d.). To su naime bile karakteristike baroknih pisaca, koje je Đurđević u svojim mlađim godinama valjada bolje poznavao negoli savremene Arkađane. On je istina tek u onoj kasnijoj redakciji *Uzdaha* razradio motive Magdalenine »galanterije« (osobito u II i III pjev.), ali se i u njoj uz tragove arkadskog ukusa opaža još i omiljela mu marinistička kićena seksualnost, koja je u tom djelu donekle ublažena i diskretnija zbog samog predmeta. Đurđević je i sam htio objasniti svoje poglede o toj pjesmi, pa se u uvodu *Uzdaha* osvrnuo na to pitanje. Tu on kaže: »... moja *Mandalijena* malone sve mudre nađe za proslavnike; ali zasve to, ne minu je tko reče da uzdisanje Mandalijenino nije naravno i da tko plače nazbilj svoj grijeh, nije moguć urešeno bolovati. Nu ne sasma dobro taj promislî, pokli otole slijedi (dim za špotu), da razboričnije i uljudnije... plače u popijevkah kneza Nikolu kneginja Vidosava, koja naravnom i neredbenom bolesti kidajuć vlase, mećući ih za se, leleka i bugarî: *Jaohve si njoj žalosnoj.* Dakle sveti bogoslovac Grgur aliti mudarac Apolinarijo zađe, kad u prikazanju muke gospodinove stavî u usta od boleznivijeh nasljednikâ tužbe i mudroznane i urešene? Dakle Jerolim Vida i Sanacar i Mantuan i tolici ini sagrubiše skladnopjevajući suze i uzdisanja od svetijeh i ne slijedeći nered od naravnjega hukanja *i* jaukanja, koje urnebesno iz srca žalostiva uzbuknjiva i oglasiva se? Ukratko: kad bi to tako bilo, ne bismo nikad imali složiti nijednu tužbu u pjesan; er naravnijem načinom

[350] B. Croce, Nuovi saggi cit. 186 i d. V. na pr. kako Marino pjeva o Magdaleni: Poesie varie cit. 242—45, 369—72, 374; pa njegovi imitatori: Lirici marinisti cit. 70, 101, 230, 309, 328, 438—45, 453. Giornale storico della letteratura italiana XXIV. 1894, 98—101, 150—52.

zaisto nitko ne poje tužeći se.« Tako je dakle Đurđević nastojao opravdati svoj način pjevanja naknadno, pošto je prošlo oko desetak godina otkad je bio dovršio to djelo. I zato je to odraz njegova mišljenja u posljednjoj periodi života, kada već nije pjevao, zabavljen raznim povjesnim radnjama. U njegovim je *Uzdasima* bilo još uvijek previše sečentističke kićenosti za ukus savremenika koji su osjetili utjecaj arkadske antisečentističke struje. Nije uspio da učini sve izmjene, kako je valjada i sam želio, jer se bez sumnje i njegov ukus kroz to doba mijenjao i više se priklonio Arkadiji. I zato on skreće svoju obranu na načelno pitanje, apsolutno ispravno, da je jedno pjesma, a drugo praktički život, jedno pjesnički izraz, a drugo iskreni izraz čuvstava koji nisu poezija. Ali on je na taj način izbjegao, čini se, da odgovori na glavni prigovor što mu je tako barokna dikcija i stil. Zna se na pr. kako je on mnogo godina dotjeravao to djelo i mijenjao ga u pojedinostima. Iz varijanata koje je učinio kroz to vrijeme može se vidjeti kako je izrađivao svoj stil, i može se donekle pratiti i razvoj njegova književnog ukusa. Kako je D. Prohaska utvrdio (str. 184—85), Đurđević u tim izmjenama »obogaćuje tekst sinonimima, traži podesne pridjeve, bira izraz, premiješta stihove zbog gradacije, ublažuje hiperbolu«. Prema tome vidi se kako on pod utjecajem tadašnje formalistične arkadske struje osjeća potrebu da dotjera svoj pjesnički izraz, da ga moderira i uskladi prema zahtjevima nove književne škole, koja je osuđivala ekstremnosti sečenta. U toj reviziji nije išao do kraja, nije uklonio svu sečentističku stilizaciju, a to valjada stoga što mu se još uvijek donekle sviđala, te nije držao da bi mogla kvariti njegova djela. To je Đurđević čak i svijesno učinio, jer je on znao da je Magdalenu ocrtao donekle na sečentistički način. On naime u uvodu *Saltijera slovinskog*, štampanog 1729, godinu dana nakon *Uzdaha*, pravi razliku u stilu tih dvaju djela i kaže: »Ne nadaj se ni manje odi izgovaranju cvijetjem nakitjenu, ni se čudi ako u momu spjevanju ne sreteš onijeh hitrogovornijeh naprava, koje si srijetat naučio u mojoj *Mandalijeni*, dočijem tuj iz moje, a odi iz tuđe pameti govorim i dočijem odi navlaš pogrđujem svako urešenje od besjeda«. Osim toga, u onom ulomku iz uvoda *Uzdaha* jasno se suprotstavlja stajalištu svojih kritičara koji su mu predbacili da ne pjeva »naravno, razborito i uljudno«, te opravdava svoj način »urešenog skladnopjevanja« pozivajući se na Vergila, na dva bizantska

crkvena pisca i na dva talijanska pjesnika: na Girolama Vidu *(Christias)* i Jacopa Sannazzara *(Arcadia, De partu Virginis).* On dakle ne spominje nijednog pisca sečenta i u svoju obranu odabira neosporne auktoritete i pisce koji su bili uvaženi u katoličkim krugovima.[351] On tu osuđuje primitivnost i nedotjeranost narodne pjesme, ali je ipak u nekim svojim pjesmama imitira, budući da mu se uza sve to sviđala. I to nije baš čudno, ako se promisli da je u to isto doba njegov veliki prijatelj Đ. Matijašević sakupljao i prepisivao narodne pjesme, a da će samo par decenija kasnije Filip Grabovac i Andrija Kačić Miošić dati svoje »narodne« pjesmarice. I Đurđević je kao i drugi ondašnji književnici držao da razni predmeti i književne vrste zahtijevaju svaki svoj stil: jedan u ljubavnoj lirici, drugi u *Saltijeru,* treći u *Mandalijeni,* četvrti u *Suzama Marunkovim* i t. d.

Đurđevićevo se zanimanje za povijest može također, bar donekle, dovesti u vezu s Arkadijom, u kojoj su onda eruditi vodili glavnu riječ i bili najbrojniji. To je upravo bio jedan od tri uvjeta da neko postane član te akademije, osobito u toj prvoj njenoj periodi.[352] Tada su baš najistaknutiji Arkađani posvećivali osobitu pažnju domaćoj i književnoj povijesti, kako smo vidjeli govoreći o Dž. Rastiću; tako su na pr. među njima bili G. M. Crescimbeni, G. Fontanini, A. Zeno i L. A. Muratori, koji su baš na početku XVIII vijeka potakli i mnoge druge pisce da se bave poviješću. Đurđević je poznavao njihova djela, a s nekima je od njih bio i u ličnim vezama (Fontanini i Zeno). Jedan od tih skromnijih historika, P. Mandosio, član rimske Arkadije, potiče Đurđevića da sastavi povijest dubrovačkih književnika, što on i čini (Mat. I.

[351] Od ideologa Arkadije najjasnije je V. Gravina kazao kako se oni moraju povratiti ka klasičnoj jednostavnosti i prirodnosti u poeziji (»la semplicità e naturalezza sono i colori del vero e il sugo della sua eloquenza«). Della ragion poetica (1708). Lanciano 1921, 93. Ali je on bio u tome osamljen, jer su ostali Arkađani drukčije shvaćali povratak k profinjenoj i dotjeranoj prirodi. Cfr. na pr. G. M. Crescimbeni, L' Elvio, Roma MDCXCV, uvod. L. A. Muratori, Della perfetta poesia ital. cit. I. 104, 116, 166 i passim. B. Croce, Problemi di estetica. Bari 1910, 361—70. — Zato nije tačno što D. Prohaska (o. c., str. 182) suprotstavlja taj Đurđevićev nazor kao protivan stajalištu Arkadije; Gravina je zbog neslaganja u tim pogledima čak istupio iz tog kruga. A ni Akademija od Šturaka nije zbog toga bila bliža Arkadiji (D. Prohaska, o. c., str. 187—88), jer su je od Ispraznih dijelili samo lični, a ne kakovi književni principjelni razlozi.

[352] G. M. Crescimbeni, La belleza[2] della volgar poesia. Roma MDCC, 219. »Per entrare in questa Conversazione si richieggono tre requisiti: ... il terzo l' esser cognito per erudito, almeno in una delle scienze principali«.

384; II. 145—46). A i kriteriji i metode toga Đurđevića rada odgovaraju onim savremenih Arkađana: mnogo erudicije, a malo kritičnosti; na osnovu ogromne građe zasnivati obimna djela.

S. Cerva spominje i jednu knjigu Đurđevićevih akademskih govora na talijanskom jeziku, *Discorsi Accademici* Tomo uno, od kojih »forte nonnullas Otiosus Ragusij Academicus publice dexit«, a to isto ponavlja i Appendini (II. 244). Ali su nam ti govori nepoznati.[353]

21. *Vice Petrović*

1677—1754

Vice Petrović pripada u kolu Ispraznih mlađoj grupi, koja je oko 1700 godine bila najbrojnija i najaktivnija.

Rod tih Petrovića potječe sa Lopuda, odakle je Vicin otac Ivo Hurilo otišao trgovati »verso Levante« i u Beogradu »al uso Bosnese« izmijenio prezime nazvavši se po očevu imenu Petrović.[354] Zatim se preselio u Dubrovnik i tu se oženio. Vice je dakle sin bogata trgovca. Pošto svrši škole u dubrovačkoj kolegiji,[355] stupi vrlo mlad u državnu službu i brzo postane »pubblico e giurato cancellare« republike. Osim toga bavio se i privatnim pravničkim poslovima. Godine 1725 oženio se kćerkom trgovca Draghi, s kojom je imao petoro djece. On je prvi od te porodice 1726 g. primljen u bratstvo Antunina.

Petrović je cijelo svoje znanje stekao dakle u Dubrovniku, premda je želio nastaviti nauke u Rimu [F. B. br. 388 (275), l. 154—55]. Zato je karakteristično za duh ondašnjeg odgoja u kolegiji i za kulturni milieu dubrovački da je Petrović pjevao najviše na latinskom jeziku.

Počeo je rano pjevati, te prije no što je navršio 18 god. recitira na javnoj priredbi Ispraznih svoju odulju pjesmu *De laudibus Vladislavi Bucchiae, suscepta per eum . . . legatione ad*

---

[353] Krnji Đurđevićevi autografi koji su se sačuvali u biblioteci dubrovačke gimnazije (P. Kolendić, Srđ VI, 1907, 992—93) pisani su na latinskom jeziku i vrlo su učene historičke i filološke rasprave; to su valjada sve predradnje za veliko djelo koje je spremao o povijesti »Ilira«, a bile su preveć učene za krug Ispraznih.

[354] O V. Petroviću v.: Cerva IV, 233—35. Genealogia 60. Dolci 63—64. Append. II. 149—51. Šafař. II. 48, 134. Gliubić 253. Ljubić II. 425. Поповић, 340—41. Đ. Körbler, V. Petrović. Rad 186. 1911, 185—304.

[355] Kad mu je bilo 20 godina, učio je u najvišem razredu dubrovačke kolegije. Mat. IV. 76. Catalogo dei maestri i t. d. cit.

Turcarum regem Carmen. To je ujedno znak kako su dubrovački akademici već tada cijenili tog mladog »pučanina«. I nisu se prevarili, jer će Petrović malo zatim biti među prvim pjesnicima u njihovim redovima.[356] Kako je pokazivao da se zanima za tu ustanovu, godine 1718 izaberu ga u njenu upravu (Mat. I. 294).[357] On je u tom krugu bio dosta aktivan, držao je višeput prigodne govore i recitirao svoje pjesme (Mat. I. 445). Tako se na pr. zna da je držao osmrtne govore i kazivao elegije i epigrame raznim akademicima, Dživu S. Buniću, Injaciju Đurđeviću, Ivu Natali Aletinu i dr. Bio je veliki prijatelj I. Đurđevića i Đ. Matijaševića, s kojima se i dopisivao. Sa Matijaševićem je radio skupa na nekom djelu s namjerom da ga izdadu.[358]

Od Petrovićevih pjesama sačuvalo se samo nekoliko većinom na latinskom jeziku, dok S. Cerva zna i za druga njegova djela te kaže: »Etrusca etiam lingua rhythmos composuit, plura epigrammata, vulgo sonetti, et alia nonnulla majori laxiorisque molis. Illyrica etiam Carmina varij generis et argumenti.« S. Dolci spominje još i to da se govori kako je Petrović preveo na srpskohrvatski cio ep *Gerusalemme liberata.*[359]

Petrović je dakle propjevao u ranoj mladosti upravo u doba kada se je počeo razvijati pokret Arkadije, te ćemo i u sačuvanim njegovim pjesmama naći neke srodnosti sa tom književnom strujom. To su većinom prigodni stihovi u kojima pjeva o aktuelnim političkim događajima, o doživljajima u svojoj porodici, o vjenčanjima, o umrlim prijateljima, o stupanju u manastir raznih lica i sl. Po predmetima dakle o kojim pjevaju te se pjesme ne odvajaju od onih savremenih Arkađana, a ni u načinu njihove obrade nema

[356] V. kako ga hvale u svojim pjesmama Džankarlo Angeli, U. Appendini Carmina i t. d., cit. 245—50, i Vlaho Bolić, Odae J. C. de Angelis et B. Bolich. cit. 29—31. A tako i Đ. Bašić, Elogia Rhacus. jesuit. cit. moj rkps, l. 191, i Append. l. c.

[357] Kada je čuo da će mu se prijatelj Matijašević povratiti u Dubrovnik, ovako mu piše 29. I. 1722: »... una voce si è sparsa ... ch' ella pensa quanto prima di ripatriare ... La prego che non corra, ma voli; et allora sì che sperarei, che l' anima fuggitiva della nostra Accademia restarebbe fermata dalla sua sola presenza e forzarebbe a ravvivar questo corpo infelice, che ora sta per abbandonare.« Mat. II. 322.

[358] Jednom Petrović umeće ove rečenice na materinskom jeziku u pismu Matijaševiću, s kojim se uvijek dopisivao talijanski: »Vratse bratte koliko prie, dà dospiemo saiedno oni Panegirik, à paka daga sctampamo à spese comuni. Vffamse da chiescmi pohvalit invention i ideu, à tvoje che bit ostalo« (1710. Mat. II. 280).

[359] V. o tome sada Đ. Körbler, o. c. 187 i u SPH. IX.[2] str. XVII—XVIII. F. Fancev, Građa XI. 1932, 215 n. 9.

razlike među njima, čak ni u jeziku ni u metru. I u krugovima brojnih arkadskih akademija prigodne su pjesme bile najomiljelije i čini se najinteresantnije za stihotvorce, koje su pri tome vodili praktični, a ne čisto književni motivi. Tako na pr. odgovaraju arkadskom kalupu Petrovićeve latinske elegije u čast umrlih znanaca i njegove političke pjesme. Dovoljno ih je uporediti sa onima o savremenim pobjedama nad Turcima što su ih ispjevali 53 autora i izdali u trećoj knjizi *Rime degli Arcadi* (1716) posvećenoj Eugenu Savojskom, te sa nekima latinskim iz istog doba štampanim kasnije u prvoj knjizi *Arcadum Carmina* (1721). Zato je i pojmljivo da su se ti Petrovićevi stihovi mogli sviđati rimskim akademicima kojima ih je Matijašević pokazivao. Čak su jednu od njih htjeli dati u štampu. Evo što u toj prigodi piše Petrović prijatelju Matijaševiću 14. VI. 1717: »Sento, e t[ut]ta uia non ardisco di crederlo, che il mio Poema sia costì sotto il torchio. Assicuro V. S. mio Sig[no]re, che io l' ho fatto p[er] pura compiacenza del mio genio. L'anno passato stando in villa, senza metterui punto di applicazione, che potesse meritare un tant' honore. Non ardisco disapprouare il giudizio di cotesti nobilissimi e sapientissimi Sigri Accademici, che lo stimarono degno di luce; ho però ben occasione di dolermi di lei, che non si compiacque d'impetrar da loro un poco di dilazione, sinchè io ne fossi avvisato per ridurlo almeno a qualche segno, che potesse . . . comparire alla pubblica vista. Io non ho uedute le copie, che di qui si mandarono, nè so da chi si mandassero, nè se però siano uniformi all' originale« (Mat. II. 309.). I zato mu šalje neke ispravke i na kraju tog pisma dodaje: »Bisognerebbe riformar il Poema . . . ma lascio nel suo arbitrio, se vorrà suggerire l'emenda di questi due o tre luoghi solamente, oltre molti altri, che appresso di me si trouano corretti . . . Intendo qui che l' Em.° e dottissimo Tolomei l' hauesse messo in riputazione col suo benigni[ssi]mo giudizio, onde da cotesti Sigri Accademici è stato a pieni uoti dichiarato degno di stampa e di essere anche mandato a Vienna« (ibid. 310—11). Još ga pita da li se mora zahvaliti on direktno rimskoj akademiji i da li će morati lično ponijeti u Beč tu pjesmu, kako je čuo da se govori. Arkadija je dakle jednoglasno zaključila izdati pjesmu o pobjedama austrijskog oružja koju je ispjevao taj nepoznati pjesnik iz male republike preko Jadrana, izvan granica Italije. Moglo je u tome biti odlučno to što se za nj založio sam ugledni Arkađanin kardinal Tolomei, ali ipak

ne bi taj njegov prijedlog bili jednoglasno prihvatili svi akademici, da im Petrovićevi stihovi nisu ugodili. I da nije međutim došlo do mira sklopljena u Požarevcu 1718 između Austrije i Turske, Arkadija bi bila izdala te Petrovićeve stihove (Mat. I. 273). Osokoljen tim uspjehom Petrović je kasnije preko Matijaševića slao u Rim svoje pjesme, koje su također rado čitali tamošnji književnici. Evo što Matijašević piše Aletinu o jednoj od tih Petrovićevih pjesama: »... io appena avutolo sotto l'occhio, lo divorai con quell' avidità che meritano somiglianti lavori fatti con tutta squisitezza e buon gusto... Finora l'ha veduto uno di questi Accademici che pregato da me della critica, non vi ha rinvenuto che qualche piccolo neo, del rimanente nell' essenziale lo accompagna con profusionate lodi« (Mat. I. 257—58).

Petrovićeve su se pjesme sviđale talijanskim Arkađanima ne samo zbog aktuelnosti opjevanih predmeta nego i zbog njihova dotjeranog oblika, koji je također odgovarao njihovu buon gusto. On je zato dugo dotjeravao i prerađivao svoje stihove kako bi zadovoljio formalističke zahtjeve onih virtuoznih stihotvoraca. To nije bila potraga za adekvatnim pjesničkim izrazom ustreptale duše jačeg umjetnika. Vidi se to i po samom načinu na koji su nastajale te njegove pjesme. On jednom i sam priznaje kako je ispjevao jednu od njih: »La composizione... fu partorita a momenti, che di quando in quando io andava rubbando a mille e pubbliche e domestiche nojosissime occupazioni« (Mat. II. 314). Da se nije radilo o pukom retoričkom dotjeravanju, ne bi bio molio prijatelje da mu ispravljaju stihove, jer kako može pravi pjesnik i pomisliti da neko drugi može popraviti izraz njegove pjesničke vizije koji dobije svoj živi oblik samo u žaru inspiracije. On je, da zadovolji onaj klasicistički buon gusto, u tom zatomljivanju svoje ličnosti pred šablonom išao tako daleko da je čak htio prekrojiti u pjesmi i svoje vlastito prezime koje mu se činilo da kvari harmoniju »savršenih« stihove.[360] Osim toga i Petroviću su, kao i savremenim Arkađanima, od svih klasika najmiliji Ovid i Marcijal.

Petrović je dakle bio arkadski stihotvorac i da je živio negdje uItaliji, bio bi jamačno i formalno ušao u redove tih akademika.

[360] Petrović šaljući Matijaševiću jednu svoju pjesmu ovako mu piše: »... considero troppo barbaro in vero il cognome dell' autore: interjectione unius literulae si può mitigare in questa maniera, Petro à vich. Mat. II. 318.

Po svojoj vještini u pravljenju latinskih stihova o aktuelnim događajima odgovarao je uvjetima da ga prime.

Ne zna se kakav bi bio Petrovićev književni lik, da su se sačuvale i ostale njegove pjesme.[361]

22. *Luco Pucić (Pozza)*

1679—1752

Luco Pucić je autor jednog latinskog epigrama pred Betterinim *Ćućenjima*, te se zato drži da je i on bio među Ispraznima, premda nije nigdje izrijekom spomenut kao član te akademije.

Kao član vlasteoske porodice ušao je u svojoj 18 godini u Veliko vijeće.[362] Čini se da je učio u Sijeni, gdje su ga 1696 primili u poznatu akademiju *degli Intronati* i nazvali ga Il Coltivato.[363] Tada je u Sijeni bilo na naukama i drugih mladih Dubrovčana, osobito u Collegio Tolomei, među kojima na pr. i Vlađo Gučetić, kasniji akademik Isprazni, kako ćemo vidjeti.[364] Interesantni su ti odnosi između Dubrovnika i Sijene, kamo su i mnogi drugi stranci dolazili učiti talijanski jezik. Tako su Dubrovčani nastojali sačuvati svoju toskansku tradiciju i upotpuniti znanje književnog jezika. U spomenutoj su akademiji *degli Intronati* od godine 1690 bili članovi i G. B. Tolomei, bivši učitelj u dubrovačkoj kolegiji, pa Giuseppe Bargagli, pravni savjetnik dubrovačke republike i akademik Isprazni,[365] te su jamačno i oni pridonijeli razvoju tih veza. Ta je sijenska akademija bila osnovana još u XVI vijeku, kao i ona *dei Rozzi*, koja je svojim komedijama dala pobuda i uzora Marinu Držiću.[366] *Intronati* su oživjeli pri kraju XVII vijeka i smatrali su ih onda jednom od najstarijih akademija.[367] U tom se krugu

[361] Nisam mogao naći rkpsa FB br. 359, u kojem je 35 Petrovićevih pjesama na srpskohrvatskom, te su mi poznate samo po njihovu prikazu u cit. radnji Đ. Körblera, str. 259—62.

[362] Lucianus Matthaei de Pozza ušao je u Vel. vijeće 26. X. 1697, a umro je 1752. Liber speculi ab a. MDC. l. 399 v.

[363] Catalogo degl' Intronati Accademici. Rkps u Biblioteca Comunale u Sijeni. Cod. cart. ms. Y. I. 7, l. 40.

[364] Uneseni su u popisu đaka tog Collegio Tolomei, koji sam konsultirao u tom zavodu. Pregledao sam i Rolo di tutti gli scolari dello Studio di Siena dal 1615 al 1700, rkps u drž. arhivu u Sijeni, ali se tu ne spominje nijedan Dubrovčanin.

[365] Catalogo degl' Intronati cit. l. 35.

[366] P. Skok, Držićev »Plakir«. Razprave učenog društva u Ljubljani IV. 1927, 8. SPH. VII.[2] 1930. Uvod M. Rešetara, str. LIX.

[367] C. Mazzi, La Congrega dei Rozzi di Siena II. Firenze 1882, 383—405. L. Petracchi Constantini, L' Accademia degli Intronati di Siena. Siena MCMXXVIII, passim. M. Maylender, o. c. III, 350—62.

tada isticao Girolamo Gigli, koji je 1696 sastavio i povijest akademije, te će on par decenija kasnije savjetovati da to isto učine i Isprazni, kako smo već vidjeli. Pošto su Gigli i neki drugi Intronati ušli u rimsku Arkadiju, ta je sijenska akademija imenovala za svog člana i vođu Arkađanâ G. M. Crescimbenija, godinu dana iza Luca Pucića.[368] Osim toga na početku XVIII vijeka bili su Intronati i ovi Giglijevi prijatelji koje je on — čini se — predložio da ih Isprazni začlane: Apostolo Zeno, Giusto Fontanini, Giambattista Zappi. Zbog tih veza mogla je i sijenska akademija poticati Dubrovčane na sličnu aktivnost. Intronati su već i svojim simboličkim imenom (zapanjeni, ogluhli[369]) htjeli istaknuti kako ih zanima samo onaj »ozio di virtuosi congressi« gdje su se bavili poezijom i naukom nastojeći proslaviti svoj lijepi materinski jezik. Po tome se vidi kako su bile srodne nakane dubrovačke i sijenske akademije, koju će 1699 Cerscimbeni pretvoriti u arkadsku koloniju.[370]

Po onom jednom Pucićevu epigramu ne može se suditi o njegovoj književnoj djelatnosti, koja čini se da nije bila obilna, jer je ne spominju ni njegovi savremenici. On je zato mogao utjecati na aktivnost Ispraznih više svojim iskustvom stečenim u Italiji negoli vlastitim književnim djelima.

23. *Giuseppe Bargagli*

Giuseppe Bargagli, rodom iz Sijene, bio je pravnik i na početku je XVIII vijeka došao u Dubrovnik gdje je postao »legista della repubblica«. Tu je on također poučavao u pravu razne mlade Dubrovčane koji nisu nastavljali nauke na talijanskim sveučilištima. Među njegovim je đacima bio i tajnik republike Aletin. Bargagli je u Dubrovniku stekao toliko ugleda da su ga primili i u akademiju oko 1718 godine.[371]

Čini se da se nije istaknuo na književnom polju, jer ga ne spominju ni talijanski ni dubrovački historičari.[372] Bio je, kao i

---

[368] Catalogo degl' Intronati cit. l. 40.

[369] Cfr. Vocabolario della Crusca s. v. intronato.

[370] M. Maylender, o. c. III, 18—19.

[371] Na 11. II. 1719 ovako Aletin piše Matijaševiću: »Ultimamente il Sigr. Giuseppe Bargagli Senese fu, come lo sapete, Legista della Rep(ubbli)ca, aggregato alla stessa nostra Accademia, e delle di cui virtù più attuali Accademici ed anche io stesso fuimo uditori.« Mat. I. 297.

[372] Da se nije osobito proslavio vidi se i po tome što ga ne spominje čak ni T. Chersa u svojoj monografiji Degli illustri Toscani stati in

Luco Pucić, član sijenske akademije *degli Intronati* još od 1690 godine.[373]

24. *Jako Natalić*

1679—1713

I Jako Natalić ispjevao je dvije pjesme u čast B. Betteri, koji ih je štampao pred svojim *Ćućenjima*, pa je prema tome vjerojatno da je i on pripadao akademiji Ispraznih na početku XVIII vijeka.

Potječe iz dubrovačke građanske porodice koja je iza velike trešnje s drugih devet primljena u red vlastele; to je dakle uz I. Đurđevića i S. Klašića treći Isprazni koji pripada novoj vlasteli.[374] U Veliko je vijeće ušao 1697 godine.[375]

Osim onih dviju njegovih beznačajnih pjesmica poznata je još samo jedna u rukopisu. Od historika dubrovačkih spominje ga najprije S. Dolci koji kaže: »... nostramque Poesim excoluit ad hujus seculi initia. Plurima ejus circumferuntur Carmina«,[376] ali i on sam poznaje samo one dvije štampane.

Obje su Natalićeve pjesme u čast Bettere samo šablonske pohvale te ničim ne odavaju njegova pjesničkog talenta. Sve pusti superlativi i hiperbole u stilu sečenta. U njima hvali moralni i pobožni efekat Betterina djela, a na pjesničke se odlike i ne osvrće. U trećoj pak sačuvanoj pjesmici, *Dnevi moje*, Natalić pjeva o svojim mladenačkim zabavama na ladanju u Konavlima, o lovu i ribanju.[377] Ali ni u toj idiličkoj pjesmi nema traga arkadske književne manire.

---

diversi tempi a Ragusa. Padova 1828. — Moram zahvaliti g. Dru Fabiju Jacometti, direktoru općinske biblioteke u Sijeni, koji je pregledao biografije tamošnjih književnika, među kojima nije našao spomenutog Bargagli.

[373] Catalogo degl' Intronati cit. l. 35.

[374] M. Rešetar, Nova dubrovačka vlastela. Dubrovački list II. 1925. br. 13.

[375] Jacobus Marini Natali ušao je u Veliko vijeće 15. XI. 1697, a umro je 1713. Liber speculi cit. l. 399 v. Testam. Notar. 73, l. 202 r v.

[376] Fasti cit. 29. Za ime mu kaže: »Illyrice Jacheta dicebatur«, ali se sam Natalić u sve tri sačuvane pjesme nazivlje Jako. Ni kasniji historičari ne znadu o njemu ništa više: Append. II. 237, 239. Šafař. II. 49, 134. Gliubich 223. Ljubić II. 412. Поповић 343.

[377] Rkps u FB br. 190 (20), l. 155. To zapravo i nije pjesma, nego šest strofa, koje je Natalić odredio za zidove u sobama svog dvorca u Močićima.

25. *Vlado Lukše Gučetić (Gozze)*
1679—1746

Među najistaknutijim je Ispraznim bio Vlado Gučetić, vrlo ugledan vlastelin, koji je pokazao mnogo interesa za to udruženje.[378]

Kad mu je bilo jedanaest godina, otac ga, skupa sa mlađim mu bratom Rafom, pošalje na dalje nuke u Nobile Collegio Tolomei u Sijenu.[379] Oni su bili prvi Dubrovčani koji su došli u taj zavod, otvoren 14 godina prije toga, a iza njih će se tu do kraja XVIII vijeka odgajati mnogi mladi plemići iz naših krajeva, iz Dalmacije, Zagreba, Ljubljane i Gorice.[380] Tako su dakle i neki sinovi naše aristokracije u tom zavodu dobijali jednak opći odgoj skupa sa Talijanima, Nijemcima i Poljacima, kojih je također bilo nekoliko među njima. Na taj su se način u onom kozmopolitskom vijeku jednolično plasmirale duše mladih aristokrata svih narodnosti. U tom su im sijenskom zavodu i neki Dubrovčani bili nastavnici.[381] Tu su đaci dobijali svestran odgoj, i duševni i tjelesni, uz humanističke predmete učili su i t. zv. viteške vještine, te su im na kraju nauka davali diplome iz filozofije i prava kao na sveučilištima.[382]

---

[378] V. o V. Gučetiću: Dolci 65. Append. II. 14—15. Gliubich 167. — Da su ga zvali Vlađo vidi se po tome što ga tako nazivlje Matijašević. II. 102.

[379] Sam Gučetić ovako kaže zašto ga je otac tamo poslao:

Ante pubertatem Thyrso cum fratre, bonis ut
Artibus imbueret, doctas me misit Athenas,
Ut mea sub doctis fieret mens firma magistris.

Rkps u FB br. 391 (298).

[380] Serie dei Sigri Convittori i t. d. u zavodu Tolomei u Sijeni. U tom je popisu registrirano do konca XVIII vijeka na pr. 15 Ljubljančana, 9 Dubrovčana, 3 Zagrepčanina (grofovi Sermage).

[381] Na pr. G. Luccari (1621—1709), G. L. Zuzzeri (1707—46) i B. Zamagna (1735—1820). Backer-Sommervogel, o. c. VIII. col. 1450, 1542. V. Adamović, Građa za istoriju dubrovačke pedagogije. I. Zagreb 1885, 66—68, 102—03. G. Venturini, Da Icaro a Montgolfier II. Roma 1928, 15, 25.

[382] Za ondašnji su jednolični odgoj aristokracije u Evropi karakteristične upute u Informazione per l' ingresso de' Sigri Convittori nel Nobil Collegio Tolomei di Siena, koja se sačuvala u općinskoj knjižnici u Sijeni. Prije upisa đaci su morali dokazati da su plemići u dobi između osme i osamnaeste godine. Velika se pažnja posvećivala vjerskom odgoju, jer je bio glavni cilj tog isusovačkog zavoda: »... perfezionare insieme con le lettere ed ornamenti cauallereschi vn Caualiere Cristiano in ogni genere di Virtù«. »Nelle scuole basse si apprende Grammatica, Lingua greca, Lettere umane d' ogni sorta, Poesia Latina e Italiana, Elementi di Storia e Geografia antica e moderna, le Medaglie, le Favole e ogni genere di Filologia. Nelle scuole alte Filosofia naturale e Metafisica, Fisica sperimentale, Geometria, e Astronomia«. Osim toga učili su francuski i njemački jezik, vježbali su se u glumi, plesanju, mačevanju, jahanju, lovu i dr. sportovima.

Pošto se Gučetić tako izučen povratio u domovinu, počeo je odmah vršiti razne državne službe i baviti se javnim poslovima. Bio je i knez republike jedanaest puta, a osobito se isticao kao vrstan sudac.[383] Nije bio navršio ni tridesetu godinu života kad ga s osobitom zadaćom republika pošalje k papi i kardinalu G. B. Tolomei (Mat. II. 450—51). Oženio se u svojoj 34 godini i imao je nekoliko djece (Mat. I. 56), a umro je općenito cijenjen u 65 godini života.[384]

Gučetić se još bavio i knjigom, pravom, povijesti i poezijom. Pratio je razvoj pravne nauke te preko Matijaševića u Rimu nabavlja razna stručna djela iz tog područja (Mat. IV. 231). S. Dolci spominje ova dva njegova djela: »... circumfertur italica ejusdem satis erudita descriptio *de recta Senatorum electione*« i »longior illa Praefatio, quae ad Annales Junii Antonii de Restis, communi fama ipsi adscribitur«.[385] Ako je Gučetić doista autor predgovora Rastićevoj dubrovačkoj kronici, onda je on imao lijepu erudiciju, te je na taj način iskazao i svoju osobitu ljubav za domaću prošlost i slavu.[386] Kao pisac odgojen u arkadskom duhu, on i u prozi drži mnogo do same forme; jednom kaže: »Lo si può ben dire, che l'istoria sia la scienza delle scienze... se però vien rappresentata con quel garbo, il quale dona prezzo alle cose, che da per sè stesse non l'hanno« (*Monum.* cit. 2). Zato on pazi mnogo i na stil te ga nastoji udesiti prema najboljim uzorima da bude što ugodniji (aggraderole).[387] On piše tu radnju, budući da je vidio kako je kod drugih naroda oživjela ljubav prema vlastitoj povijesti, te bi

---

[383] Cons. Rogat. 149, l. 16 r; 150, l. 87 v. Lib. speculi ab a. MDC, l. 399 v; idem ab a. MDCC, l. 8 r—10 r, 29 r, 59 v, 72 v, 86 r.

[384] Testam. Notar. 77, l. 208 r—210 v.

[385] Nakon Dolcija to isto ponavljaju i kasniji historičari. Pa i N. Nodilo izdajući Rastićevu kroniku. Monum. spect. hist. Slav. merid. XXV. 1893, str. XI, 2—13.

[386] Gučetić tu ističe vrline predaka kako bi se i poznija pokoljenja u njih ugledala i sačuvala nezavisnost Dubrovnika, jedinog slobodnog kraja na Slavenskom jugu: »...acciò possano trasmetter alli discendenti intiera quella libertà, della quale devono esser gelosi custodi, come d' una gioja, che s' è ridotta esser ormai unica, non solo in Dalmazia, ma anche in tutte le provincie illiriche«. Monum. cit. 13.

[387] Questo è quello stile aggradevole, del quale sono pieni i libri latini ed italiani, antichi e moderni, e i francesi recenti, e sono tanto ricercati dalla nostra nazione, sproveduta anche dell' istoria del nativo paese«. Ibid. Gučetić je dakle poznavao i stil savremenih francuskih pisaca, koje je prema tome morao čitati u originalu; to je, kako smo vidjeli, bilo baš u doba kada je francuska knjiga počela prodirati u Dubrovnik, jednako kao i u Mletke i ostalu Italiju.

želio da ne zaostane u tome Dubrovnik, koji se može podičiti svojom prošlosti (*Monum.* 4, 13).

Njegov je interes bio dosta raznoličan; zanimali su ga i jezik i književnost, jednako kao nauke i politika. Osim stručnih knjiga i informacija o aktuelnim političkim prilikama Matijašević mu šalje i Gigljev *Vocabolario* i njegovo izdanje djela sv. Katarine (Mat. I. 317; IV. 231, 353, 356). Izučen u pravljenju latinskih stihova, a valjada i sklon poeziji, vjerojatno je da je i mladi Gučetić rano propjevao. Po pedagoškom principu natjecanja, uobičajenom u isusovačkim školama, njegovi su nastavnici zavoda Tolomei spremali đake za razne priredbe i u tu su svrhu osnovali također osobitu akademiju poput onih u drugim zavodima, od kojih su neke postale t. zv. *Rappresentanze Arcadiche.*[388] Ta je đačka akademija u sijenskoj kolegiji, nazvana *degli Innominati,* proradila upravo one godine kada su braća Gučetići ušli u taj zavod. U spomenutom se pravilniku Collegia Tolomei kaže o tome: »I più segnalati nelle lettere e nelle virtù Cauallerесche sono ammessi nell' Accademia detta degl' *Innominati,* instituita per fomentare maggiormente i studj con la gara ... Sono gli Accademici otto in lettere, sei in armi, in tutto quattordici, i quali deuono dare rigorose proue nelle Composizioni loro proprie latine o volgari, in prosa, o in versi, che recitano nelle frequenti Accademie, quali si tengono priuate ogni 15 giorni, pubbliche ogni mese. Anche quelli Sigri Conuittori che pretendono essere aggregati all' Accamedia danno ogni 15 giorni saggio delle proprie abilità con le Composizioni latine o volgari fatte sopra l' argomento loro prescritto dal Principe dell' Accademia, e durano per molti mesi a dare le proue richieste dal loro merito per giungere a tale preeminenza.« Zato je lako moguće da se i daroviti Vlađo Gučetić istaknuo već u toj đačkoj akademiji. A valjada odatle i potječe njegova osobita naklonost koju je u zreloj dobi iskazivao dubrovačkoj akademiji. Tako su mu 1711 god. Isprazni povjerili da u društvu sa pet drugih članova preradi pravila te ustanove, u kojoj će on dugo vremena igrati važnu ulogu (Mat. I. 22, 49). U raspravi o prvenstvu jezika u akademiji Gučetić je stao uz Rastića u obranu materinskog

[388] U samom Rimu bile su tada takove Rappresentanze u tri isusovačka zavoda. E. Portal, L' Arcadia. Palermo 1922, 50—51. Spominju sa par riječi tu akademiju u zavodu Tolmei: C. Mazzi, o. c. II, 368—69, i M. Maylender, o. c. III, 298.

jezika (Mat. I. 28). On je sastavio pismo koje su Isprazni uputili Gigliju (Mat. I. 294, 396).

Jedanaestogodišnji je Gučetić došao u sijenski zavod upravo one godine kada se u Rimu osnivala *Accademia degli Arcadi* (1690). Tada je u tom zavodu bio nastavnik (sve do 1698) i Girolamo Gigli, jedan od prvih članova te nove akademije. Prema tome se Gučetić za vrijeme svojih nauka u Italiji upoznao sa tim pokretom, a vjerojatno je da su mu i profesori retorike bili skloni težnjama Arkadije. Osim toga i za vrijeme svog boravka u Rimu 1709 god. on je imao prigode da izbližega vidi kako se razmahala ta moda u književnim krugovima.

Od Gučetićevih se književnih djela sačuvala samo jedna nepotpuna pjesma na latinskom jeziku od preko dvije hiljade i po stihova, koju je on ispjevao u stare dane.[389] Natpis joj je *Ad Evandrum Nicium Alphesibeus Fusius De casibus domus atque familiae suae Carmen allegoricum.* Tu je u obliku pjesničke poslanice prijatelju, od česti alegorički, opisao svoj život i cijele porodice. Sve prenosi u Arkadiju, te i licima daje simbolička pastirska imena (Tyrsus, Corydon, Lycidus, Phyllis, Amarillis, Amintas, Alexis i dr.). Na kraju spijeva kaže koga označuje svako od tih imena, samo ne objašnjuje ko je prijatelj Evandrus Nicius, pa će to valjada biti jedino izmišljeno lice; karakteristično je da ga je nazvao akademskim imenom poznatog arkadskog pjesnika Carlo Maria Maggi, koga su i drugi Isprazni poznavali, a St. Rusić ga i prevodio, kako ćemo vidjeti. Sebe je nazvao Alphesibeus Fusius, a to je bilo arkadsko ime i samog G. M. Crescimbenija. Gučetić kaže o sebi i ovo:

> Fusius Arcadiae quondam decus Alphesibeus
> Nobilitate potens, notissimus Arcades inter
> Pastores ...

ali ga nema o popisima te akademije. On se valjada u svojoj mladosti istaknuo kao arkadski pjesnik, pa se u starosti još time ponosio, jer je Arkadija tada uživala veliki ugled i u Dubrovniku. U

[389] Rkps u FB br. 391 (298). Čini se da je nedovršena, budući da joj početak i kraj nisu povezani, a i u rukopisu ima praznina. I Dolci je spominje kao jednu. Zato neće biti tačno što je Kaznačić u svom katalogu (Biblioteca i t. d. 119) dijeli u tri razne pjesme. Kako tu spominje svoju vjenčanu djecu, pa arcibiskupa dubrovačkog Angela Franchi (imenovana 1728) i tri suca iz godine 1744, može se odrediti doba kada je ispjevao te stihove.

uvodu pjesme Gučetić objašnjuje svome prijatelju u Napulju o čemu namjerava pjevati:

Plurima quae fuerant mecum patienda, tulisti,
At modo quae fuerant perpetienda cano.

Govoreći o sebi obnavlja u pjesmi uspomene iz mladosti dok je učio u Sijeni »sub arcadico caelo« u krugu najboljih sinova Grčke i Italije. Sjeća se tadašnjih svojih vrlina:

Eheu! tanta meis inerat facundia dictis,
Jam faciles fuerant scribendo in Carmine Musae
Jam jucunde sophos tractare, et discere leges.

Zatim se povrati u domovinu, sav srećan i bogato obdaren od sudbine, pa se mlad uzoholi i uzobijesti. Zato su bogovi odredili da taj »oholi Arkađanin« mora pak ispaštati svoj grijeh. Sa izvjesnom rezignacijom i gracijom niže tada razne događaje u svojoj porodici, više žalosnih no veselih, ali ipak ne prelazi nikada u tragičan ton, koji nije odgovarao ukusu vječno nasmijanih arkadskih stihotvoraca. — Ta je Gučetićeva pjesma tipičan arkadski spijev, kakvih je nekoliko izdao na pr. i Crescimbeni u prvoj knjizi *Arcadum carmina* (1721). Osim pastirske alegorije ima u njemu i drugih crta te književne škole. Sve »pastire« Gučetić meće u rodni kraj i krasan predio Rijeke dubrovačke pretvara u pravu idiličnu Arkadiju. Tu nije sama arkadska forma i sadržaj, nego je i duh arkadski: pjesnik uživa zamišljajući to svoje društvo u onoj čarobnoj prirodi nedaleko od Gruža, gdje Rijeka utječe u more okružena s obje strane divnim dvorcima i vrtovima ukusne vlastele dubrovčake. To je bila slika potpune Arkadije: dvorovi i saloni, perike i klavičembali, deklamacije i ljubakanja, a sve to u galantnom gracioznom stilu, sve okruženo dotjeranom prirodom, koja je imala funkciju lijepog okvira ili pozadine za tu živahnu sliku. Gučetić je u tim stihovima ocrtao i mnoge svoje doživljaje te ih je iskitio »pjesničkim ukrasima« i dao im arkadski vid. Mi vjerujemo tim njegovim izlivima očinskih i prijateljskih čuvstava, vjerujemo da je tu progovorila njegova duša, »ex animo verba profecta meo«, ali ipak uza sve to nema poezije u tim stihovima. Sami osjećaji naime nisu još poezija, pa makar da su izraženi formalno »savršenim« stihovima. Gučetić nije pjesnik, kako i sam priznaje (»Nec mihi Pegaseum licuit potare liquorem«), pa zato

nije mogao stvoriti poezije iz tih svojih elegičnih raspoloženja. On je tu izrazio svoja čuvstva u obliku koji je naučio bio već u Sijeni i do toga je najviše držao, jer kaže:

Si strepit infelix sine lege, sine ordine Carmen
Hoc animi est, dices, triste dolendis opus.
Lex tamen una meum potis est lenire dolorem
Nec mihi turbata Carmine lege fluent.

Gučetić je dakle potpuno discipliniran i vješt arkadski stihotvorac. Ta je vještina upotpunjavala lijepu i harmoničnu kulturu tog dubrovačkog vlastelina, koji je usto bio još i dobar patriot.

26. *Frano Lalić*

1679—1724

Porodica tih Lalića potječe s Lopuda, odakle je jedan njen član na početku XVII vijeka otišao u Beograd i tu se istaknuo kao trgovac dubrovačke kolonije.[390] Pošto se obogatio, vrati se u Dubrovnik, gdje mu sina Jaka prime 1673 u red najuglednijih pučana, u bratovštinu Antunina, a zatim postade pisar u carinarnici (*Testam. Not.* 73, l. 183). Njegov je sin Frano ušao također u državnu službu i senat ga 1711 postavi za blagajnika republike, kad mu je bilo 32 godine.[391] Od 1714 do 1719 bio je zbog bolesti trajno na dopustu;[392] tražio je lijeka i u Italiji, te je dulje vremena boravio kod svog brata trgovca u Mlecima. Oženio se kćerju Frana Vitušića, također akademika Ispraznog. Umro je prije nego je navršio 45 godinu.

Ne zna se da li je učio u Italiji. Bio je učen čovjek i rado se bavio knjigom. Naručivao je knjige direktno kod mletačkog knjižara Luigi Pavino, na koga ga je uputio prijatelj Đ. Matijašević (Mat. II. 3). Čitao je i knjige zabranjene od crkve, te mu je Matijašević pribavio to dopuštenje. Matijašević ga je veoma cijenio;

[390] V. o F. Laliću: Genealogia 41 r. Dolci 21. 21. Append. II. 308. Šafař. II. 49, 150. Gliubich 179. Ljubić II. 416. Поповић, 338.

[391] Rodio se je 24. X. 1679, a umro je 3. I. 1724. Liber babtis. 1671—87, l. 154. Lib. mort. 1722—29, l. 45. Imenovan je »Publicus Rationator« 27. I. 1711. Cons. Rogat. 143, l. 43 r.

[392] Koliko je Senat imao mnogo obzira prema F. Laliću vidi se po tome što mu je za to pet godina bolovanja pet puta produljivao dopust. Cons. Rogat. 145, l. 172 r; 146, l. 72 r; 147, l. 79 r, 150 r; 148, l. 58 v, 116 r; 149, l. 110 v, 112 r.

jednom mu se tuži iz prognanstva na Trstenome kako mu je teško što tu ne može »godere dell' eruditissima, ed a me utilissima conversazione del mio garbatissimo Sigr. Francesco Lallich« (Mat. IV. 138, 200). Tu je Matijašević u svom sudu o Laliću upotrebio tri apsolutna superlativa, kako je to bio običaj u ondašnjem udvornom stilu kada riječi nisu imale svoje puno značenje, budući da su često bile neiskrene, konvencionalne. Slično je pohvalio Lalića nakon njegove smrti i učeni Arkađanin Girolamo Lombardi: »nomo per dottrina, e per rare qualità singolarissimo, del quale dura tuttavia memoria presso Personaggi cospicui«.[393] Da nije bio cijenjen kao učen čovjek, ne bi ga Senat, uz Aletina, bio odredio da bude pri ruci Riceputiju u njegovu sakupljanju historičke građe *(Cons. Rogat.* 21. VI. 1720; vol. 149, l. 197 r).

Lalić nije bio samo erudit nego se također okušao i u pravljenju stihova. Iza one Petrovićeve latinske pjesme iz 1695 prvo je Lalićevo *Bestužanstvo* na srpskohrvatskom jeziku za koje se zna da je ispjevano za akademiju Ispraznih i da je u njoj recitirano 1699 godine.[394] Pjevao je i na latinskom jeziku te je 1704 izdao u Jakinu *Vitae Monasticae Electio,* kako kaže S. Dolci.[395] Štampane su dvije Lalićeve pjesme pred tekstom Betterinih *Ćućenja* (1702) i u XIX vijeku *Neharna vila* u *Antologiji* Augusta Šenoe.[396] Osim toga Đ. Grizić spominje nakon Lalićeve smrti još neke njegove pjesme: ». . . io giudico — piše on Matijaševiću — auer egli [t. j. Lalić] per un pezzo bussato alle porte del Paradiso per entrarui a cagione d'un libretto intitolato *Pjesni gliuvene,* se non erro, che giran per le mani de' giouinistri, e niente meno muouono di quelle del Marini; anzi parmi d' auer udito, auerne egli in punto di morte auuto rimorso« (Mat. II. 359). Lalić je jamačno često pjevao, mnogo više no što znamo; evo kako mu o tome piše Matijašević kada je čuo da je teže obolio: »Dove per lo passato mi presi licenza di darle qvalche impulso a ripigliar la intermessa

[393] Dolci 21. Isusovac G. Lombardi iz Verone (1707—1792), koji je izdao djela Benedikta XIV. Backer-Sommervogel, o. c. IV, col. 1926—28; VIII, col. 1542—43.

[394] Rkps u Jugoslav. akademiji I. br. 42 kraća, a u FB br. 192 (28), l. 399—425 i br. 365, l. 1—22, dulja versija.

[395] To ponavljaju Appendini i kasniji historici, ali čini se da niko nije vidio toga Lalićeva djela. P. Kolendić, Srđ VI, 107 n. 16.

[396] Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga. Zagreb 1876, 52, 360. Šenoa ne kaže odakle je uzeo tu Lalićevu pjesmu, a mislio je da je on Splićanin; zato se može posumnjati da li je ona uistinu Lalićeva.

dolcissima Conversazione colle Muse, perchè col suo esempio risvegliasse i nostri mal' addormentati *Oziosi*, ora mi avanzo a scongiurarla, perchè dia bando allo studio... Di già Ella mediante le sue virtù si ha aqvistato tanto di Capitale, che nel Banco d[ell]a Fama non morrà mai da fallito letterato, nè accade che a costo di vita cerchi aumentarlo« (Mat. IV. 376).

Danas je od tih Lalićevih pjesama poznato samo *Bestužanstvo* i dvije pjesme Betteri osim one *Neharna vila*, koju mu pripisuje A. Šenoa. Po njegovu *Bestužanstvu* saznajemo kako su Isprazni radili na svojim sastancima. To je odulja refleksivna pjesma o ljudskom »bestužanstvu« (t. j. nemarnosti, nehajstvu),[396a] koje je stihove on ispjevao kada je u akademiji morao izložiti ove tri teze:

1. Causa mali tanti femina sola fuit,
2. Quid non mortalia pectora cogis,
   Auri sacra fames,
3. Humano discordia sanguine gaudet.

Potpisuje se kao »Akademik Isprazni« i posvećuje te stihove drugu »Brnji Ričardiću«, s kojim je skupa morao »prikazati i braniti u akademiji tuge svjetovne«. Oni su dakle unaprijed određivali predmet kojim će se baviti na svojim sastancima, te bi podijelili i uloge pojedinim članovima ostavljajući im valjada slobodu da sami izabiraju oblik ili proze ili stihova. Vidjeli smo da su tako postupali i na svojim šaljivim priredbama o pokladama, pa su Isprazni i na taj način promicali književnu djelatnost. U tome su slijedili primjer talijanskih akademija, jer se slično raspravljalo i u rimskoj Arkadiji i u njenim brojnim »kolonijama«. Lalić je jamačno sam odabrao oblik pjesme, a valjada i Ricciardi, čija se obrana te teze nije sačuvala. Radeći tako i natječući se svojim stihovima akademici su mogli uzajamno utjecati jedan na drugoga. — Lalić sam kaže kako je riješio tu zadaću jednog dana »prostrt na zeleni pod jednijem duhom«. On u snu »sklopljenim očima« vidi ono što nije znao objasniti dok je bio budan i tako nađe »uzrok od poraza Svjetovnoga i čudne naše sreće«. Našao se prestrašen u nekoj dubravi gdje »oholi bori i hrasti Hlad davahu mekoj travi«. Tada mu dođe u pomoć duh s neba i odvede ga u neki dvor u kojem će on naći »uzrok pravi Kijem narav nam gospodi«. Tu pjesnik vidi najprije kažnjene razbludne žene, od

[396a] V. u Rječniku Jugoslav. akademije, s. v. bestužanstvo, značenje te riječi i u XVIII vijeku.

kojih potječe sve zlo na svijetu. No one ipak nisu jedini izvor nesreće ljudskog roda, jer idući dalje pjesnik vidi kako tu i lakomi ljudi ispaštaju svoje grijehe »s kijeh vas svijet tuži i trudi«. Napokon sreta i božicu Atenu, simbol »boja krvavog«, što je zapravo »velika uzrok od poraza«. Na taj je način Lalić riješio svoj zadatak jednom vizijom, u čemu je donekle slijedio primjer Danteova alegoričkog puta u njegovoj *Divina Commedia*. Sviđaju mu se nizovi sečentističkih antiteza, te nas u tome potsjeća na F. Gundulića također i zbog sličnosti predmeta: nestalnost i nelogičnost ljudskog udesa. Ne znamo da li je Lalić, tada dvadesetogodišnji mladić, bio uistinu razočaran u ženi ili je on tim stihovima izvršio samo svoju akademičku dužnost. Te bi se njegove refleksije mogle dovesti u vezu i sa pjesmom *Neharna vila*, ako je ona uistinu Lalićeva. Sudeći po *Bestužanstvu* ne može se Lalića smatrati za pjesnika, jer su sve te njegove refleksije konvencionalne i nema u njima traga ličnog pjesničkog doživljavanja. Takove su propovijedi u stihovima bile vrlo obične u ondašnjim konservativnim akademijama gdje su pjevali u jednakom duhu i stilu o sličnim moralnim temama. U toj Lalićevoj pjesmi, kao ni u ostalim poznatim, nema onog specifično arkadskog stila.

Kako smo vidjeli, Grizić kaže da je Lalić ispjevao i neke *Pjesni ljuvene*, u kojima se poveo za Marinom, te da je za mlade čitače bio čak pogibeljniji od svog uzora. Ako je to tačno, onda bi i taj Isprazni bio pod utjecajem Marinove frivolne lirike, te u tim stihovima daleko od savremene arkadske struje.

A uza sve to Lalić je i prije svog odlaska u Italiju na liječenje bio toliko zavolio akademiju *degli Arcadi* da je zaželio postati njen član. Stoga zamoli Matijaševića za posredovanje kod Crescimbenija, na što mu prijatelj ovako odgovori: »Troverò un giorno il Sigr. D. Mario Crescimbeni Segretario degli Arcadi p[er] prenderne l'informazione di ciò faccia di mestieri per esser aggregato nella loro famosa assemblea: p[er] q[ue]llo a me pare vi vuole qvalche composizione previa da mostrarsi a chi presiede a sì fatto carico, e V. S. che nel corso di sua vita ne ha fatte bellissime sì in Latino, che in volgare, me ne può avanzar qvalch' una, che le parrà possa maggiormente incontrare il genio di q[ue]sti Signori di gusto soprafino« (1719; Mat. IV. 377). Ali do toga nije došlo po svoj prilici zbog Lalićeve boležljivosti, ako je on uistinu ispjevao pjesama koje su mogle ugoditi ukusu Arkađana.

27. *Rafo Joza Gučetić*
1680—1707

Ako su Isprazni svi autori pjesama u pohvalu Betterinih *Ćućenja* (1702), onda je i ovaj Gučetić koji je ušao u Veliko vijeće 1698 i umro u već svojoj 27 godini.[397]

Poznat je samo jedan njegov latinski epigram koji je štampan u spomenutoj Betterinoj knjizi; Dolci kaže o Gučetiću: »miro aestro Latina elucubrabat Epigrammata«. Po tom konvencionalnom i prigodnom epigramu ne može se suditi o njemu kao književniku.

28. *Bernardin Liberal Ricciardi*
1680—1716

Rod Ricciardi potječe iz Padove, odakle u drugoj polovini XVI vijeka dođe u Dubrovnik slikar Bernardino Ricciardi sa svojom porodicom i tu se nastani i umre.[398] Prve dvije generacije njegovih potomaka bavile su se također slikanjem, a od kasnijih su se neki članovi istaknuli na raznim poljima.[399] Prvi je od te porodice ušao u bratovštinu Antunina otac našeg pjesnika Bernardina, Andro, koji je bio brat generala Petra Ricciardi i pisar u državnoj blagajni republike.[400]

---

[397] V. o R. J. Gučetiću: Lib. speculi, l. 399 v. Dolci 54. Append. II. 308.

[398] V. o B. Ricciardiju: Genealogia 53 r. Cerva I. 185—90. Dolci 10. Append. II. 148. Šafař. II. 52, 150. Gliubich 267—68. Ljubić II. 415. Поповић 338. — Premda ga F. Lalić u posveti svog Bestužanstva zove Brnja Ričardić, ipak držim da ga tako nisu nazivali nego samo u pjesmi; jednako kao što ni Bettere nisu pretvorili u Beterić, budući da to nisu stara dubrovačka prezimena sa dva razna oblika. Zato je i u Betterinim Ćućenjima štampano u obliku Ricciardi i pred pjesmom na srpskohrvatskom jeziku.

[399] Opat Frano Ricciardi († 1696), unuk Bernardinov, bio je agenat kongregacije de propaganda fide u Dubrovniku. Testam. Notar. 72, l. 69 v—73 v. Scritture riferite nei Congressi. Ministri. Dal 1623 al 1730. rkps u arhivu Propagande u Rimu, l. 44—395 passim. Idem, Servia. Dal 1669 al 1760, l. 3, 59, 129—30. Drugi je Bernardinov unuk i imenjak pošao u Levanat i pošto se povratio u Dubrovnik, postao »Cancelliere di Lingua Slaua e Dragomano«. Genealogia 53 r. Treći je pak unuk Petar znameniti avanturijer, vojskovođa i »knez od Like«, prijatelj Pavla Rittera Vitezovića, koji ga je i opjevao, a Petar mu Bogašinović posvetio svoj spijev Beča grada opkruženje. Padova 1685. V. Klaić, Život i djela P. R. Vitezovića. Zagreb 1914, 48—49, 58—59, 61, 63—64, 83—84, 90. Još se spominje i praunuk onog Bernardina, Dum Pero, autor Oficice blažene D. Marije, koji je nakon smrti strica Frana postao pouzdanik Propagande u Dubrovniku. M. Premrou, Izvestilo F. Ricciardi i t. d. Прилози IV. 1924, 210—11. — Naveo sam te podatke o članovima porodice Ricciardi, budući da se nisu uvijek tačno određivali njihovi rodbinski odnosi. Cfr. V. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XI. 1888, 297—98. V. Klaić, o. c. 49.

[400] »Scriuano in tesoreria«. Taj je Andro Ricciardi na krštenju Injacija Đurđevića 1675 zastupao kuma Rogoglianni. SPH. XXV. 1926. str. CXLIX.

Malo se što zna o životu Bernardina Ricciardi. Škole je izučio u dubrovačkoj kolegiji i vrlo se mlad istaknuo u pravljenju stihova, tako da S. Cerva kaže da bi bio postao »jedan od najboljih savremenih pjesnika, samo da je dulje poživio«. Svoj je kratki vijek proveo upravo djevičanski, te ga zato osobito hvali spomenuti njegov biograf strogi domenikanac.[401]

Kakav je bio njegov život, takove su mu i pjesme. Najviše je pjevao prigodne i pobožne stihove na latinskom jeziku.[402] Bio se tako izvježbao u pravljenju stihova da ih je rijetkom brzinom mogao improvizirati u vezi sa bilo kojim predmetom,[403] a to je baš bila odlika koju su nadasve cijenili Arkađani, pravi prigodni pjesnici i improvizatori. Cervi se toliko sviđala Ricciardijeva poezija te je u svojoj *Bibliotheca Ragusina* ispisao natpise i početke dvadesetak njegovih elegija, ekloga i drugih pjesama. Ali se njihov tekst nije sačuvao, te o njima možemo suditi samo po tim fragmentima.[404] Od svih će za njegov arkadski ukus biti najkarakterističnija ekloga u dijalogu *Tyrsis cum Menalea de bello conqueritur, quibus supervenit Corydon pacem nuncians;* no i ona je nepoznata, pa je nemoguće tačno odrediti njen odnos prema brojnim sličnim eklogama njegovih savremenika u Italiji. I. M.

---

[401] »... castus enim, et integer innocentissimos mores a prima aetate... haustos, ad obitum usque seruauit, nihil in vita sua quo erubesceret commisisse deprehensus, quamuis adolescens esset eximia oris specie, habituque corporis elegantissimus«. S. Cerva, l. c.

[402] »... omnia nempe lucubrationum ejus argumenta sacra esse, uel saltem non profana, nulla certe erotica, et quae lasciuos amores redolent scripsit«. Ibid.

[403] S. Cerva ovako završuje Ricciardijevu biografiju: »... concludemus, eum scilicet christianis usum fuisse musis, iisque ita amicis, ut mira celeritate, atque summa elegantia, de quocunque rogaretur argumento, magnam uersuum copiam effunderet.«

[404] Da se vide barem sujeti tih Ricciardijevih nepoznatih pjesama, prenosim njihove natpise po Cervi: 1. Diva Catharina Alexandrina promissis et minis invicta. Carmen. 2. Mariae Hungaricae Infantis Genethliacon. Carmen. 3. Tyrsis cum Menalea de bello conqueritur, quibus supervenit Corydon pacem nuncians. Ecloga. Osim toga još i ove »elegiae«: 1. De Dei in Beata Virgine incarnatione. 2. De divino erga mortales Amore. 3. De tabella B. Virginis Portus die Pentecostes exusta, et alia eiusdem indulgendi pluviam virtutis ipsi subrogata Epidaurus. 4. Virgo Cruci proxima. 5. S. Catharina non reddita Merendio littera ipsa praesens respondet. 6. D. Catharina ad Tyranni minas, et promissa. 7. D. Catharina Alexandrina sub mortem. 8. Ad D. Franciscum in Indiam abeuntem. 9. D. Ignatius arma deponens ut caelestis militiae tyrocinium deponeret. 10. David cum videret Absalonem arbore pendentem. 11. Pro amico navigaturo. 12. Ad amicum absentem. 13. Anno jam senescente de temporis fuga. 14. Desideriorum modus. 15. Genius Ragusinae Reipublicae feretro Principis Cardinalis Caroli Barberini Protectoris sui innixus. 16. B. Aloysius Gonzaga se ipsum alloquitur.

Matijašević zapisao je u svom *Zibaldone* (I l. 299—301) još jednu Ricciardijevu eklogu *In funere Illmi D. Joannis Seraphini Bona sub nomine Thyrsidis,* koju je, kako smo vidjeli, recitirao u akademiji Ispraznih kada su 1712 držali pomen tome svom drugu. To je tipična žalobna ekloga kakovim su Arkađani opijevali svoje umrle drugove. Malo je koji od tih akademika umro, a da ga drugovi nisu ispratili na vječni počinak sličnim stihovima, u kojima bi ga pretvorili u »pastira« i konvencionalnom retorikom hiperbolički hvalili njegove vrline. I ta Ricciardijeva pjesma odgovara potpuno kalupu ondašnjih arkadskih ekloga; dovoljno je uporediti na pr. sa onima ispjevanim u povodu smrti G. B. Zappija, koji je također imao akademičko ime Tyrsis. Jednu je od njih ispjevao sam nasljednik Crescimbenija i vođa Arkađana G. Morei *(Rime* cit. I. XVII—XXII). Ricciardi se dakako mogao ugledati i u slične cit. I. XVII—XXII). Ricciardi se dakako mogao ugledati i u slične klasične ekloge, ali je ipak karakteristično za njegov ukus da je upotrebio upravo taj alegorički oblik najmiliji ondašnjim »pastirima-pjesnicima«. Već se i po samim Cervinim pohvalama Ricciardijeve poezije vidi u čemu je bila njena prednost: u predmetu, prigodnom i religioznom, pa u dotjeranom obliku,[405] a to je baš i za Arkađane bilo najvažnije u njihovoj virtuoznosti pravljenja stihova o bilo čemu.

Cerva kaže da je Ricciardi ispjevao i mnoge pjesme na srpskohrvatskom jeziku,[406] ali su se sačuvale samo 23 njegove *Pjesni razlike* u jednom rukopisu iz 1761 god. (F B br. 360). Sve su te pjesme samo pobožne i moralno refleksivne, a posvećuje ih svom starom i uglednom drugu Ispraznom Saru Buniću, koji je, kako znamo, bio također autor samo pobožnih stihova. On se zato nada, da će te »po sebi lude pjesni... tupa od uma porođene« po »slavnom orlu« Buniću biti »k vječnom suncu privedene«. Ta mala zbirka počinje sa tri *Uzdaha duhovna,* u kojima slavi Isusa i Djevicu Mariju; oni su dvoje sva njegova ljubav, jer kaže:

[405] »Porro ut styli eius aliquod specimen habeatur, sane carmina ab eo edita summo sunt lepore condita, uerba in iis aperte translata, paria paribus relata, aduersa contraiis, similes aliquando exitus habentia, miraque arte definita, et conclusa, cum sententiarum praeterea concinnitate, verborumque flosculis, nulla orationis lumina desiderantur«. Ibid. Te su Cervine pohvale karakteristične i za formalističke kriterije po kojima je on sudio o vrijednosti pjesničkih djela uopće.

[406] Na koncu Ricciardijeve biografije kaže Cerva samo ovo o njima ne dajući im važnosti: »Illyricas etiam mussas coluit, quo idiomate multa, quae adhuc extant, lucubrauit«.

Marija Majka i Djevica
mê je srce osvojila
prije ljubavi zle desnica
nje me strijelom svom ranila.

Ona je kojoj mladijeh ljeta
ja sam cvijeće posvetio,
i ovega život svijeta
njoj na službu odredio.

I zato on može ujedno ljubiti dvoje bića:

Tko bi prvi kî neredno
htje se smion izustiti,
u isto doba da u jedno
ne mogu se dva ljubiti.

Sve te riječi sad trjebuje
vjeru za sveđ da izgube,
i da meni svak vjeruje
dva u jedno da se ljube.

Bog djetešce i njegova
Majka od mene je ljubljena;
grabeć ljubav dvojica ova
mâ je pamet razdijeljena.

Tako je na kraju vrlo zadovoljan tom svojom ljubavi i kaže:

Ova ljubav čista i sveta
u vijeka će bit mi mila,
ne kô ona tašta od svijeta,
gnusna, izdavna i nemila.

Srećne ovako danke moje
veselo ću ja trajati
dokle rajske na pokoje
isti me oni budu zvati.

Neka vjetrim nesvijesnima
druzi jedra otvaraju
po morima nestavnijema
brodeć blago dobijaju.

A njemu je naprotiv dovoljna sama ta ljubav. Ako se ti stihovi uporede na pr. sa onim I. Đurđevića u kojima se pita da li je moguće ujedno ljubiti »dvije vile«, vidjeće se kolika je razlika među mladenačkim stihovima pojedinih Ispraznih, premda im je gotovo jednaka tradicionalna dikcija ljubavne lirike. Kod Ricciardija ima više sečentističke retorike, kao i kod drugih pobožnih stihotvoraca iz tog kruga (na pr. kod Bettere i Bunića), dok su se bolji pjesnici među njima (na pr. Đurđević i Kanavelović) znali otresti te manire. U pjesmi *Ljepota ženska koliko je tašta* Ricciardi crta s nekom prikrivenom toplinom i pjesničkim slikama čare mlade i lijepe djevojke, pa tek na kraju daje refleksiju:

I ona koj se zaslijepljena
mlados klanja svako doba
pepeo u čas bez imena
crna je zemlja, prah sred groba.

Sličan je motiv moralistâ opjevao i u pjesmi *Urice od pržine*, gdje ga sat opominje na prolaznost vremena i svega što je na svijetu; vidjeli smo kako se je i Betteri sviđao taj motiv, koji su obradili mnogi pjesnici; tako ga je na pr. sečentista Ciro di Pers opjevao u više pjesama, koje je Bettera preveo. Pa i neki su Arkađani slično opjevali tu refleksivnu poredbu sa satom; vidi na pr. B. Menzinijev sonet *L'oriuolo a ruote.*[407]

Ricciardiju su se sviđali Marcijalovi epigrami baš kao i ondašnjim arkadskim pjesnicima; među tim se je njegovim pjesmama sačuvala i parafraza Marcijalova epigrama *Alterctur Eros.* Na kraju je zbirka šest pjesama *U hvalu pjesni g. Bara Bettere,* od kojih je jedna štampana pred tekstom njegovih *Ćućenja,* ali ni u njima nema pjesničke lične iskre, nego su sve same konvencionalne pohvale onih religioznih stihova u sečentističkom stilu. Prema tome dakle, sudeći po sačuvanim pjesmama, Ricciardi ide u red stihotvoraca kao što su Saro Bunić i B. Bettera, premda on u svojim latinskim pjesmama pokazuje neku srodnost sa savremenim arkadskim književnicima.

I Ricciardi je ušao vrlo mlad u akademiju Ispraznih, prije no što je navršio dvadesetu godinu. Lalić mu 1699 posvećuje svoje *Pjesni* kojima je skupa s njim branio određenu temu u toj akademiji. A čini se da su ga i cijenili, budući da mu Splićanin Ivan Dražić posvećuje pjesmu (1700) kada je odlazio iz Dubrovnika.[408] Ricciardi je pozdravio, opet na sečentistički način, Petra Kanavelovića kad se dijelio od drugova Ispraznih:

I pokoli moji uzdasi
ne mogu se ustaviti,
jedrim hoće tvojijem blazi
i prijateljski vjetri biti.

29. *Lukša Rafa Gučetić*
1682—1743

Lukša je četvrti od roda Gučetića za koga se zna da je bio u kolu Ispraznih.

U Veliko je vijeće ušao 1700 god., a zatim je vršio mnoge javne službe: bio je sudac, senator i dvaput knez republike.[409]

[407] B. Menzini, Opere I. Firenze MDCCXXXI, 301.
[408] Poljupčac. Rkps Jugoslav. akademije II. b. 125 a. A. Šenoa, Antologija cit. 53.
[409] Liber speculi ab a. MDCC. l. 9 r, 29 r, 59 v, 72 r, 87 v, 405 r.

Senat ga jednom pošalje da pregovara sa Osman begom, a drugi put u Rim, gdje se zadržao više mjeseci i imao da izvrši razne zadaće.[410] Znamo da je bio još dva puta u Italiji, i to 1709 u Mlecima, a 1719 u Napulju (Mat. II. 9, 299). Valjada se odazvao na Matijaševićev poziv da (1722) dođe provesti poklade u Rim (Mat. III. 25).

Lukšu Gučetića poučavao je od njegove pedanaeste pa do šesnaeste godine Đuro Matijašević preko ljeta dok je boravio na ladanju u svom dvorcu na Trstenom. To je bio samo nastavak njegovih redovnih nauka u dubrovačkoj kolegiji gdje se preko velikih praznika nije radilo. I Matijašević je također išao ljeti u goste Gučetića na Trsteno, ali se on nije tu zadržavao po više mjeseci, pa bi se zato iz Dubrovnika dopisivao s Lukšom i njegovim bratom Sebastijanom, koga je također poučavao. Sačuvalo se nekoliko njihovih pisama od 1694 do 1698 iz kojih se razabira kako ih je on vodio u nauci. Kako je taj način pouke karakterističan za ondašnje prilike, iznijeću ovdje neke pasuse iz te korespondencije.

Pošto bi Gučetići stigli na Trsteno, Matijašević je od svojih učenika najprije očekivao »uno distinto ragguaglio di q[ua]nto era loro succeduto pel viaggio, e con breve descrizioncella di cotesto giardino« (Mat. IV. 6). Nije uvijek zadovoljan njihovim površnim pismima pisanim na brzu ruku, te im daje i ovakve upute: »Altro ci vuole ... non basta intender quattro parole italiane o latine p[er] poter scrivere in italiano o latino. Bisogna prima sudar su qualche autore delle letterature, come Peranda, Tolomei, il Gabrieli, il Visdomini, il Loredano, Assarino, il Lanfranco, il Balzac[411] e molti

[410] Cons. Rogat. 147, l. 97 v; 141, l. 44 r, 45 r, 116 v, 117 r; 151. l. 212 v; 153, l. 212 r; 154, l. 44 v, 45—r. Farlati-Coleti, o. c. VI. 316—17.

[411] O dvojici Peranda autora pisama v. F. S. Quadrio, Della storia e della ragione d' ogni poesia. cit. II. 1741, 359. — Claudio Tolomei (1492—1555) iz Sijene, koji je zastupao toskansko obilježje talijanskog književnog jezika. Matijašević tu aludira valjada na njegove Lettere, Venetia 1547, ili na filološke rasprave. C. Trabalza, Storia della grammatica italiana. Milano 1908, 142—45. G. Toffanin, Il Cinquecento. Milano 1929, 113—19. — Jacomo Gabriele, Regole grammaticali. Venezia 1535, prvo izd. To je bila vrlo popularna talijanska gramatika. F. Flamini, Il Cinquecento. Milano, 129, 137. C Trabalza, o. c. 46, 123. — Mlečić Gian Francesco Loredan (1607—71), koji je uz Hvararina G. F. Biondija (Biundović) bio onda najomiljeliji pisac heroičko-galantnih romana. A. Belloni, Il Seicento[2]. Milano 1929, 80, 287. I kasnije su se u Dubrovniku toliko sviđali njegovi romani, te je Timotej Gleđ oko sredine XVIII vijeka preveo njegovu Dianea (1627), kako mi je priopćio prot. P. Kolendić. — Luca Assarino (1607—72), autor popularnih romana i historik, a izdao je i svoja pisma (Venezia 1639, 1653). G. M. Mazzucchelli, Gli scrittori d' Italia. Brescia 1753, t. I. parte 2, str. 1170. F. S. Quadrio, o. c. II. 373.

altri di grido, ed imbeversi de' loro concetti, e sopra q[ue]lli fuormare delli nuovi, e proprii, oservar il metodo della lettera, le frasi piane, gli stili mediocrem[ent]e sollevati, li p[er]iodi piutosto correnti che strepitosi, il principio conforme al mezzo, il mezzo al fine; i passaggi naturali, e varii, la diversità della materia con formole proprie, et addattate a soggetti; in somma osservar ogn' altra prerogativa della lettera senza la quale invece di parto nobile, diviene un informe sconciatura. È ben vero, ch' il far simili osservazioni, e saper scegiler il bello ricerca guidizio e capacità... E a questo effetto loro suggerisco, che sul principio usino, ma gentilm[ent]e, uncini, e rampini, voglio dire, facciano q[ua]lche furticello, ma che sia tale, che piutosto apparisca imitazione, che furto, e messo in luogo aggiustato paja anzi nato e visceribus causae come dicono i Rettori... Simili furti appresso di me sono lodevoli p[er]che si possono essercitar sempre senza scandalo, p[er]che non impoverendo gli autori a cui si togliono arricchiscono chi di loro sa prevalersi. Come loro dovranno far inappresso se vogliono incontrar... la mia mira, la q[ua]le s'è di veder loro alq[ua]nto inoltrati nello studio delle lettere, ogni breve tintura delle quali puo ragionevolm[ent]e dar nome di letterato a chi che sia, ancorchè privo d'altre più sode scienze« (Mat. IV. 7—8). Tako je dakle taj dubrovački učitelj upućivao svoje đake u pisanju talijanskih pisama i učio ih kako će se vježbati da postanu književnici. A karakterističan je i Matijaševićev pojam o književniku; za nj je bilo dovoljno znati pravilno i kićeno pisati držeći se pravila ondašnje retorike. Nije bio glavni cilj pisca da što tačnije iskaže svoje misli, nego da im da što »ljepše« lice, pa makar i ukrasima uzetim od drugih književnika. U onom njegovu preporučivanju umjerenosti i prirodnosti izražavanja vidi se kontrast prema neobuzdanom sečentizmu i neko približenje hladnoj odmjerenosti i graciji Arkadije. Tu Matijašević upućuje Gučetiće na razne starije »autori di grido«

G. Tiraboschi, Storia cit. VIII. 533. Biografia universale cit. Supplemento vol. I. 1838, 538—39. A. Belloni, o. c. 80, 503—04. — Giammaria Lanfranco, autor jednog od prvih rimarija Petrarkina kanconijera (1531). G. Tiraboschi, o. c. VII, 1604, 2122. G. Gröber, Grundriss der romanischen Philologie I. Strassburg 1888, 17. — Jean-Louis Guez de Balzac (1597—1654); Matijašević je jamačno mislio na njegove vrlo popularne Lettres, koje su u XVII vijeku od 1624 god. pa dalje izlazile u više knjiga i mnogo izdanja. J. Bédier et P. Hazard, Histoire de la littérature française. I. Paris (1923), 238—39. G. Lanson, Manuel bibliographique de la littérature française[3]. Paris 1925, 310—11. Ako je Matijašević aludirao na te Balzacove Lettres u originalu, onda bi to bilo jedno od prvih francuskih djela koja znamo da su se čitala u Dubrovniku na tom jeziku.

kao uzore, dok ni on sam još ne zna ispravno pisati talijanski. Čudno je da tako mladim đacima savjetuje čitanje djela kojima oni nisu dorasli, jer su to bile stručne filološke rasprave i fantastični romani, osim par zbirki pisama i gramatika.

Šest dana nakon onog pisma Matijašević piše Gučetićima drugo sa novim uputama: »Attendevo d'haver a q[ue]st' ora q[ua]lche loro composizione, e non vedendone alcuna fortem[ent]e me ne maraviglio... Quando non si sono risoluti di far in latino la p[rim]a lettera scritta loro da me, come giudico d' haver loro accennato, li mando hora una descrittione d'un elefante ch' in un tempo li servira e p[er] il Latino i p[er] l' Italiano, e p[er] la lettione dovendo loro impararla a mente e recitar davanti il loro Sigr. Padre; poi trascriverla in una carta in italiano, ed in una altra in latino, ed inviarle a me, ma il Latino non sia pieno di barbarismi, d' improprietà, d' inavvertenza, come è solito loro...« (Mat. IV. 10). Nisu se sačuvali odgovori ni prijevodi Lukše Gučetića, ali je ipak zanimljiv taj metod i ciljevi učenja. Sve je bilo u duhu ondašnjeg isusovačkog odgoja koji je prošao i sam njegov učitelj Matijašević.

Dvije godine kasnije, kad je Lukša bio navršio četrnaestu, šalje, također s ladanja, Matijaševiću i svoje stihove na koje mu on uzvraća jednim epigramom (1696; Mat. IV. 57, 59).

Osim Matijaševića na Trstenome bi poučavao Lukšu Gučetića i brata mu Sebastijana još jedan akademik Isprazni, isusovac Injacijo Gradić, koji bi također dolazio u goste u tamošnji ljetnikovac te vlasteoske porodice. Tada bi se Gradić i Matijašević dopisivali o načinu kako će bolje plazmirati one mlade duše koje su se teško dale voditi na mučnom putu ondašnje retorike (Mat. IV. 38).

Sačuvalo se samo jedno Matijaševićevo pismo na srpskohrvatskom jeziku koje je uputio tim svojim učenicima; a učio ih je i ćirilicu, te im slao ćirilovske knjige da se vježbaju (1698; Mat. IV. 98—99, 102). I dok su ta dva brata Gučetića u domovini slabo ili nikako učila materinski jezik, dotle je njihov treći brat Vlađo učeći u Napulju bio gotovo zaboravio govoriti svoj jezik.[411a]

[411a] Matijašević piše ocu tih Gučetića što mu Ardelio Della Bella na povratku iz Napulja reče o Vlađu, koji je tamo učio: »Ha voluto il d[ett]o Padre [Della Bella] nelle due volte ch' ebbe occasione di vederlo, parlarli in Illirico, ma non l' ha inteso, perchè quasi sen' è scordato affatto. M' ha sog-

Ne znamo da li je Lukša Gučetić i kasnije nastavio pisati i samostalno praviti stihove. Jedino se spominje neka njegova šaljiva pjesma koju je recitirao na pokladnoj priredbi Ispraznih 1723 godine, ali se ni ona nije sačuvala (Mat. I. 444—45). Bio je svakako prijatelj knjige, jer ga Matijašević preporučuje mletačkom knjižaru Pavinu i kaže mu da će mu biti unosan i stalan kupac (Mat. II. 9). Prije svog prvog boravka u Italiji znamo da je čitao djela Trajana Boccalini (1556—1613), duhovitog političkog pisca, i *Liber facetiarum* toskanskog humaniste Poggio Bracciolini (1380—1459).[411b] Oba se ta pisca odlikuju lakim stilom, duhovitošću i zgodnom satirom, te bi se prema tome moglo donekle suditi o Gučetićevu književnom ukusu.

30. *Džankarlo De Angeli*
1685—1750

Među Ispraznim je bio još jedan dobar latinista Džankarlo De Angeli, čija porodica potječe iz Rima, kako kaže Appendini. Bio je pop i kad je imao 25 godina, naslijedi Đura Matijaševića na položaju »scrivano della fabrica di S. Biagio« (Mat. II. 470).[411c] Kao i Đ. Matijašević imao je i De Angeli dvije godine iza njega neki spor sa istim arcibiskupom dubrovačkim De Robertisom od koga je bio »suspensus a divinis« i osuđen na zatvor. Ali je Senat dubrovački i u toj prigodi bio na strani protiv biskupa te mu je uskratio »il braccio secolare e la forza armata« tražeći da se objasni razlog zbog koga je biskup htio da se taj pop zatvori (Mat. II. 167). De Robertisu su zamjerali njegove čudno-

giunto il P[adre] che se V. S. Illma ha intenzione di trattenerlo qualche altr' anno negli studj o della filosofia o della legge, meglio sarebbe mandarlo a Siena, se non fosse p[er] altro, almeno p[er] imparar la lingua Toscana, havend' in Napoli egli imparato la lingua corrente Napolitana onde ci vorrebbe del bello e del buono a disimpararla q[ua]ndo a drittura venisse da Napoli a Ragusa. Mat. IV. 14. Čudnovato je da Talijan Della Bella zna bolje srpskohrvatski negoli taj mladi Dubrovčanin, koji je učio u Napulju. A zanimljivo i to kako su Dubrovčani pazili na svoje tradicionalno poznavanje toskanskog govora.

[411b] Gučetić je čitao La bilancia politica di tutte le opere di T. Boccalini. 1678. A. Belloni, o. c. 470—80, 523. O Poggiu v. V. Rossi, Il Quattrocento. Milano, 19—23, 137. Konsultirao sam izd. Poggiii Florentini Facetiarum Libellus. Londini MDCCXCVIII.

[411c] V. o Dž. De Angeli: Cerva II, 350—51. Dolci 30. Append. II. 151—152. Šafař. II. 66. Glubich 8—9. Ljubić II. 460. Поповић 367. I. Kasumović, Pjesme U. Appendinija i t. d. Rad 174. 1908, 75—77. — Cerva kaže god. 1740 da je tada Dž. De Angeli imao 55 god.

vate veze sa dubrovačkim Židovima koji su bili protiv De Angelija.[411d] Međutim je on bio u Rimu riješen svake krivice (29. I. 1712), te ga je De Robertisov nasljednik G. B. Conventati imenovao za svoga tajnika, »canceliere« (Mat. IV. 323). De Angeli je propovijedao i u dubrovačkoj okolici; jednom je na pr. bio u Stonu skupa sa Ardelijom Della Bella (1717; Mat. II. 255). Ojađen zbog borbi i nezgoda u domovini čeznuo je za Italijom, te jednom ovako piše prijatelju Matijaševiću u Rim: »Io sono ben persuaso che è meglio uiuere in Italia con qualche incommodo, che dimorare qui à Ragusa con tutto il commodo possibile. Non ci uol molto per muouermi da qui, sono così disposto, che non si può dire di più. La prattica di nazioni diuerse, e di linguaggio, e di costumi, le magnificenze del uiuere signorile delle corti Italiane, il uedere la uarietà di mille bizzarie di edificj, di Teatri, di Giardini, non solam[ent]e erudiscono, mà sommam[ent]e ricreano l' animo . . .«, ali, nastavlja, bez sredstava »la bella Italia non si può godere«, pa će zato sabrati nešto novaca »per potere con gusto godere coteste delizie« (1718; Mat. II. 265). Tu je svoju želju mogao ispuniti tek devet godina kasnije kada je proboravio u Rimu gotovo cijelu godinu dana i povratio se u domovinu preko Napulja (1727; Mat. I. 547. II. 363). Po zaključku je dubrovačkog Senata De Angeli u Rimu surađivao sa Lukšom R. Gučetićem, također akademikom Ispraznim, na uređenju nekih financijalnih pitanja republike (*Cons. Rogat. 154*, l. 5 r v). Čini se da je još jednom bio u Rimu.[412] Od 1731 pa do kraja svoga života bio je duhovnik u dumanskom manastiru sv. Katarine.[412a]

[411d] Đ. Matijašević preporučuje De Angelija Conventatiju, nasljedniku De Robertisa, i javlja mu povjerljivo, kako Budić, tajnik dotadašnjeg arcibiskupa, pomoću nekog Židova Aron Coen hoće da upropasti De Angelija, a zatim mu dodaje još i ovo: »Che gli Ebrei con il di lei Predecessore si fossero troppo avanzati in una stretta confidenza, a segno che chi de' Preti avea necessità di contrattare, e stringere qvalche accomodamento col Prelato, vi correva alla mediazione degli Ebrei con iscandalo ben grande di tutt' i buoni . . . ma che li med[esim]i vogliano darsi qvesto vanto di praticar il med[esim]o con esso lei, con inoltrarsi a proporle ministri, de' qvali debba prevalersi nel suo Governo, egli mi sembra cosa incredibile«. Mat. IV. 303.

[412] Samo Appendini kaže da je De Angeli bio dvaput u Rimu, jednom zbog poslova dubrovačke popovske kongregacije, a drugi put da povede svoja dva nećaka u manastir.

[412a] Umro je 16. VIII. 1750. G. M. Mattei, Zibaldone cit. II. 507. Testam. Notar. 78, l. 112 r—15 v.

De Angeli se već u školi istaknuo u pravljenju latinskih stihova kao i svojim govorničkim talentom i spremom u teologiji.[412b] Taj je biskupov tajnik jedan od prvih Dubrovčana za koga znamo da je na početku XVIII vijeka u samoj domovini učio francuski da može čitati u originalu knjige na tom jeziku, koje su onda baš počele preko Italije prodirati i u Dubrovnik. »Ora frà gli altri miei studj — piše De Angeli Matijaševiću — mi diuertisco nell' apprendere il linguaggio Francese, procurarò almeno poterne capire la lettura di simili libri, se non mi riuscirà saperlo parlare p[er] il necessario impedim[ent]o della pronunzia« (25. IX. 1718; Mat. II. 266). Valjada je i on bio jedan od onih mlađih koji su se zanosili frančezarijama, jedan od onih zrikavaca, »grilli«, kako ih je nazvao Đurđević, i protiv kojih su se i u akademiji borili konservativni pisci. Ali uzalud, jer ništa nije moglo spriječiti širenje novih, ispravnijih ideja iz Francuske.

U akademiji Ispraznih znamo da je De Angeli 1718 god. recitirao jednu svoju odu koju je dotjeravao prema savjetima drugova (Mat. II. 267). A i kasnije je aktivno sudjelovao u radu tog udruženja i posvećivao mu izvjesnu pažnju. Tako se na pr. zalagao da akademija pošalje Gigliju nakon prvog još jedno pismo, koje on upućuje Matijaševiću u Rim da mu ga preda (Mat. II. 270, 281). I god. 1723 je recitirao i govorio na spomenutoj priredbi Ispraznih, no videći da su akademici neaktivni tuži se prijatelju: »Della n[ost]ra Accademia non si fà niente: tutti si stanno in ozio vero« (Mat. I. 444—45. II. 286). De Angeli je za vrijeme svoga boravka u Rimu i Napulju mogao iz bližega upoznati i arkadski pokret. On sâm kaže kako je u Napulju prisustvovao na radu neke tamošnje akademije: »... godo questa bella Metropoli, e già per due uolte sono stato à sentire dal Sigr Principe Caraccioli l' eruditissima Accademia Critica, dogmatica, fisiologica &. Alcuni miei amici, che p[er] lettere conobbi, hò qui rinuenuto con mia sodisfazione e sono Sigr D. Ciro de Alteriis e Sigr. D. Michele Amato, persone di somma e singolare erudizione, che m' anno fatto uedere le loro Librerie di sceltissime opere, e con loro carozza mi fan godere le delizie di questa Partenope. M' hanno introdotto in formazioni eruditissime, ed osseruo, che qui ui sono soggetti... di

[412b] De Angeli je jamačno učio u dubrovačkoj kolegiji, jer stariji historičari ne kažu da se izučio u Rimu, kako tvrdi tek Ljubić, a da ne navodi dokaza. Tu Ljubićevu tvrdnju ponavlja opet bez dokaza i I. Kasumović, o. c. 75.

non ordinaria dottrina ed erudizione. Nella prima Accademia sentî due discorsi nobilis[sim]i, uno sopra li 70 Interpreti, che fossero, il loro tempo, luogo &, l' autorità che fanno; ed il secondo, che fu del d[ett]o Sigr. D. Ciro, ragionaua sopra la sogezione de Giudei all' Imperio Romano, se siano stati tributarij, vasalli &. Nella seconda Accademia il primo discoro fu sopra la dottrina, uita, costumi, disciplina, errori & di Tertulliano. Il secondo disputaua se fossero uere, ò supposte le lettere di Abdagno [?] Rè di Siria à Filippo [?], e le risposte di questo al med[esim]o riferite da Eusebio . . .« (Mat. II. 289—90). Takve je učene rasprave slušao De Angeli u tom društvu, koje nisam našao spomenuto među talijanskim akademijama, jednako kao što se ni oni njegovi znanci nisu istakli na književnom polju. To nije bila napuljska »Colonia Arcadica Sebezia«, osnovana 1703, budući da nije bio njen član nijedan od one trojice De Angelijevih znanaca.[412c] Tada je De Angeli imao 43 godine, pa ga je više zanimala erudicija, dok se u svojim mlađim danima višeput bavio i poezijom. S. Cerva spominje (oko 1740 god.) njegovu zbirku učenih bilježaka i spisa u koju je on po uzoru arkadskih erudita marljivo sakupljao građu iz svakakvih djela.

De Angeli je bio dobar prijatelj najvrednijih akademika Ispraznih, pa je na pr. Vici Petroviću ispjevao u čast latinsku odu u kojoj ga sokoli da i dalje pjeva.[413] On je bio jedini Dubrovčanin koji je 1721 god. htio omogućiti I. Đurđeviću štampu njegova *Saltijera* izvjesnom novčanom potporom, ali se ne zna zašto pak nije došlo do tog izdanja (Mat. II. 173).

Od mnogih se De Angelijevih pjesama, koje spominje Cerva, sačuvalo vrlo malo. Appendini zna samo četiri njegove ode i dvije kratke epistole. Godine 1810 štampane su mu u Dubrovniku dvije ode *Ad Venerem*, pa jedna u čast Eugenu Savojskom i jedna pod natipsom *Rhacusa Musarum hospitium*.[414] One prve dvije pjesme ispjevao je po svoj prilici dok je bio mlad, jer u njima na dosta frivolan način crta Venerine draži. U tome je vrlo srodan I. Đurđeviću, koji je, kako smo vidjeli, također i na latinskom jeziku sastavio neke lascivne stihove. Pa kao što je Đurđević par

[412c] M. Maylender, o. c. V, 142—43.

[413] Urbani Appendini . . . Carmina. Accedunt selecta illustrium Ragusinorum Poemata. Ragusii 1811, 245—50.

[414] Odae J. C. De Angelis et B. Bolich. Rhacusae MDCCCX, 1—27.

decenija kasnije dao *Saltijer* i *Život sv. Benedikta*, tako je i De Angeli u svojoj 40 godini života preveo vrlo popularno djelo u prozi sv. Frana iz Salesa *Uvođenje u život bogoljubni.*[415] Interesantan je predgovor tom prijevodu u kojem ističe moralni, a ne književni cilj tog svoga rada, pa zato ne piše književnim nego običnim jezikom kako bi ga svak mogao shvatiti.[416] Ali čini se da ipak ni kasnije nije sasvim prestao praviti stihove, jer nekoliko godina nakon tog molitvenika prevodi na latinski jednu od najomiljelijih kanconeta arkadskog prvaka Pietra Metastasio, *La libertà. A Nice*, u kojoj se pjeva o ljubavi.[417] On se dakle ponovo povratio ljubavnoj lirici prevodeći tu pjesmicu, najkarakterističniju za onu ležernu epohu i koja je upravo zbog toga postala tako popularna;[418] a preveo je u klasičnom jeziku i metru koje su podržavali upravo arkadski latiniste kroz cio XVIII vijek.

---

[415] Rkps u FB br. 351 (114). Francuski je original tog djela izašao najprije u Lyonu 1608, te je uskoro preveden na mnoge jezike. Biografia universale. XLIX. Venezia MDCCCXXIX, 307—17. De Angeli je jamačno preveo njegov talijanski prijevod, jer mu je bilo lakše; on je francuski jezik počeo sam učiti šest godina prije no što je dovršio taj svoj prijevod. Na kraju je predgovora zabilježio datum: »Na dan porođenja Pričiste Djevice Marije, godišta 1724. U Dubrovniku. Viva Gesù.«

[416] »Jaga dakle iſtomacih nascki, kakosam boglje umio: niesam hajó iſgovarat ové nauké, kakose imá ú nasc Slovinski jeſik govoriti, neggo kakose obicjajno i opchjeno govori ú nascemu Dubrovniku; pokli daſsam hottio iſhitrit sve rieci cisté besjedé nascé, moſce bitti dabih stekó s' takiem trudom kojugod pohvalu od vjescta Besjednika, a u tolikó nebi bilo raſumjeno uvjegbánje, s' ceſsa vrieme i trudbih iſgubio, a koristi niedne boggogljubniem donio. Niemi ni mallo mucno, dame tko prikori, da nascki ne umiem dobro govoriti; mucnobimi bilo ciutti, da kadsam dobro govorio, mallosam raſumjen. S' ovegá uſroka jasamse usudio iſriet gnekoliko rieci Italianskich, kojese veoma dobro raſumiú ú nascem gradu; i to, illi ſa ne promieniti nauk Sfeza, illi ſa cinitga ocittiega.« Tako se dakle htio unaprijed obraniti od prigovora taj član skupa pedantnih jezičnih purista; a valjada De Angeli nije ni znao za druge izraze osim onih koje je čuo govoriti u Dubrovniku.

[417] Rkpsi Jugoslav. akademije I. d. 140; FB br. 490 i br. 576; Sveučiliš. knjižnica u Zagrebu R 3238. Na rkpsu FB br. 490 zabilježena je na početku opaska: »Hanc Odam, quam Blasio Bolichio attribuitam invenio, Joan. Car. De Angelis esse judico, sive argumentum, sive stylum, sive genus carminis considero«. I uistinu nije vjerojatno da je tu pjesmu preveo pobožni isusovac Bolić (1717—56), autor samo religioznih stihova. U. Appendini Carmina cit. 250—63. Odae cit. 29—31. I. Kasumović, Rad 174. 1908, 77—82. — Tu je kanconetu Metastasio ispjevao i uglazbio 1733 u Beču, te je De Angeli mogao prevesti tek pošto je navršio 50-tu god. Poesie scelte di P. Metastasio, a cura di E. Bettazzi. Torino 1912, XLV, 192—94. A. K. Salza, La lirica. Milano, 202. L. Russo, Metastasio. Bari 1921, 74.

[418] Prevodili su onda tu Metastasijevu kanconetu i pjevali je i u samom originalu po svoj Evropi, pa čak i u Americi; preveo je i sam Rousseau. R. Ortiz, La »Libertà« di P. Metastasio. Mélanges F. Baldensperger. II. Paris 1930, 153—62.

Tako su se one De Angelijeve ode Veneri sviđale i našim arkadskim književnicima još cio vijek kasnije da su ih obje preveli tri puta na talijanski. Najprije Dubrovčanin doktor Luko Stulli (1772—1828), član rimske akademije *degli Arcadi*,[419] a zatim neki »P. I. O.«, koji ih posvećuje bibliofilu Ocu Inocencu Čuliću (1780—1852), sastavljaču one zbirke pjesama talijanskih Arkađana (FB br. 722). Napokon je te ode, i nezavisno od spomenutih, preveo 1825 Girolamo Colle, inženjer iz Belluna, i posvetio ih je Antunu Kaznačiću (1784—1874), tajniku dubrovačke akademije *Arcadia* na početku XIX vijeka (FB br. 712 i 713).

Kao što su mnogi rimski i dubrovački akademici opjevali u klasičnom metru savremene političke događaje, tako je i De Angeli 1718 ispjevao *Principum Europae discordiis Othomanorum Imperium maxime augeri et stabiliri Ode.*[420] I on je opjevao taj sujet u jednakom emfatičkom stilu kao i njegovi uzori.

Prema tome, sudeći po sačuvanim pjesmama De Angelija, može se zaključiti da je on kao latinski stihotvorac bio vrlo srodan savremenim arkadskim latinistima.

31. *Džore Boždar (Bosdari)*
1686—1753

Seljak Vlahuša Boždarev iz Rijeke dubrovačke pošalje u prvoj polovini XVII vijeka svoga sina Miha u Beograd da služi kod tamošnjih dubrovačkih trgovaca.[421] On se tu u malo vremena obogati i dozove k sebi svu svoju braću, a zatim se oko 1630 preseli u Dubrovnik i oženi. Mihov sin Vlaho steče toliko ugleda da su ga 1666 god., dakle prije velike trešnje, primili u red dubrovačke vlastele, te je za to platio 5000 dubrovačkih dukata. To je bio prvi »pučanin« koji je dobio vlasteostvo u Dubrovniku. Tri-

[419] Rkpsi u FB br. 675 i u Jugoslav. akademiji I. d. 140, u kojem posljednjem ima ova bilješka sa nečitljivim potpisom: »Seine Oden Ad Venerem wurden bei Martecchini gedruckt und sind zweimal meisterhaft ins Italienische vom Dr. Lukas Stulli und vom Ingenieur Girolamo Colle aus Belluno übertragen worden. — Es gelang mir diese Übersetzungen in den Zaratiner Scintille trotz ... sittlicher Bedenken des Prof. Vitaliano Brunelli teilweise drucken zu lassen«. Nisam mogao konsultirati taj zadarski časopis.

[420] Rkpsi u Jugoslav. akademiji I. d. 140 i u FB br. 484.

[421] V. o Dž. Boždaru: Genealogia 45 r—46 r. Cerva II. 111. Dolci 25. Uz primjere za oblik prezimena Boždar koje navodi M. Rešetar, SPH. XXV, str. XXVII n. 4, mogu dodati još i ovaj iz cit. Genealogia, gdje ga pišu: »Vlahuscia Bosgdarev« i gdje se kaže: »La casata di Bosdari fu presa dal nome di Bosdar loro avo«.

deset godina kasnije, 1699, bio je rod Boždara brisan iz reda vlastele, jer je jedan njegov član ranio nekog Gundulića. Prvi je od te porodice 1707 ponovo primljen među plemiće Džore, član akademije Ispraznih, sin spomenutog Vlaha.[422] Ušavši u Veliko vijeće u svojoj osamnaestoj godini Džore je zatim vršio razne službe u državi, pa se je i oženio i imao desetoro djece.[423] Kako je cio njegov rod trgovao sa Levantom i Italijom, i on je putovao zbog trgovačkih poslova. Znamo da je zato često boravio u Jakinu, gdje je imao kuću i imanje. U Jakinu je također bio tako ugledan da su ga i tu primili u red plemića. Umro je u Dubrovniku (*Testam. Not.* 78, l. 207 r—12 r).

Pošto je svršio niže škole u dubrovačkoj kolegiji, Džore je Boždar nastavio nauke u isusovačkom Collegio romano, gdje se vrlo mlad istakao u pravljenju stihova. On se i kasnije bavio poezijom i ispjevao je nekoliko u formi dotjeranih pjesama (»elegantissima poemata«), a držao je i lijepih govora na latinskom i talijanskom jeziku. Premda su ga prijatelji i u Dubrovniku i u Jakinu nagovarali da štampa ta svoja djela, on ih nije htio izdati valjada stoga što im nije davao dovoljno važnosti. Njegov znanac S. Cerva kaže o njemu da je »doctus ac eruditus poeta, orator, et philosophus«.

Odgojen u jednom od najboljih zavoda u Rimu aktivni je i bogati Džore Boždar lako mogao imati uspjeha u životu, i na književnom kao i na praktičnom polju. Zato su ga Isprazni 1723 god. izabrali za svoga pretsjednika (Mat. I. 444). Na veseloj priredbi te akademije o pokladama 1723 Boždar je recitirao svoju šaljivu *Metamorfosi del vino in marsala.* To je sve što znamo o njegovu sudjelovanju u tom društvu. I u Jakinu se istaknuo među književnicima, gdje je sarađivao na pr. na akademiji priređenoj u čast sv. Tome Akvinskog (FB br. 388 (275), l. 106).

Od Boždarevih se književnih djela sačuvao samo latinski epigram u čast Benedikta XIV (Ibid.), za koji Cerva kaže da ga je dao štampati u Jakinu te ga lično predao tome papi. Boždar je naime bio njegov prijatelj još dok je on bio kardinal u Jakinu (od 1727). Interesantan je odnos između našeg akademika Ispraznog i toga »najučenijeg pape«, koji je već kao conte Prospero Lamber-

[422] Osim cit. Genealogia v. i M. Решетар. Попис дубровачкијех властеоскијех породица. Glasnik dubrov. učenog društva l. 1929, 3.

[423] Liber speculi ab a. MDCC, l. 405 v. Cons. Rogat. 148, l. 52 v.

tini (1675—1758) uživao veliki ugled u učenim krugovima Italije i koji je bio također član akademije *degli Arcadi*.[424] Boždarev je epigram sastavljen u stilu ondašnjih hvalospjeva i značajan je samo stoga što odgovara maniri ondašnjih Arkađana koji su obično laskali u toj formi. Boždar ga je ispjevao u svojoj 54 godini kada je Lambertini postao papa (1740).

Kako je Boždar učio u Rimu upravo u doba kada je Arkadija bila najvažnije književno žarište, on je jamačno osjetio njen utjecaj, bar preko svojih profesora u tamošnjem zavodu isusovaca, koji su bili osobiti prijatelji tog pokreta. To se bez sumnje odrazilo i u njegovim književnim djelima koja ne poznajemo.

32 *Frano Jero Bunić*
1687—1749

Osim spomenutih dvaju Bunića zna se da je bio među Ispraznim još jedan član toga starog vlasteoskog roda, Frano Jero Bunić Matov.

16. XI. 1705 prime ga u Veliko vijeće, ali on odabere drugo zvanje i stupi u red dominikanaca, gdje je ostao do godine 1711 kada postade kanonik.[425] Isticao se kao vrstan pučki propovjednik, a propovijedao je u korizmi i na talijanskom jeziku u katedrali (Mat. II. 267, 272). To je bila osobita počast i znak povjerenja dubrovačke vlade, jer je sam Senat izabirao i honorirao korizmenog propovjednika u stolnoj crkvi. Toliko je Senat brižljivo pazio i na te crkvene obrede da je jamačno zbog političkih obzira 1729 god. zaključio da od tada smiju tu propovijedati samo rođeni

[424] Il Catalogo cit. XLV.

[425] V. o F. J. Buniću: G. M. Mattei, Zibaldone cit. III, 401, 409. Dolci 27. Append. II. 313—14. Farlati-Coleti VI. 316—17. Gliubich 46. Obično su ga nazivali njegovim drugim imenom Jero, a samo u službenim spisima nahodimo oba mu imena. — U Matijaševićevoj se korespondenciji spominje 1711 među Ispraznim neki »canonico Bona« (Mat. I. 22). Kako su tada u Dubrovniku bila dva kanonika toga roda: Sebastijan (1665—1742) i Jero, to se moglo odnositi na jednog ili drugog od njih. Držim da je taj akademik bio baš Jero, koji se istaknuo svojom aktivnosti na raznim poljima, dok je Sebastijan bio nekakav čudak i nesređen čovjek, koga ne spominju historici. Samo I. M. Matijašević kaže o njemu da je bio franjevac, pa da je nakon 15 god. istupio iz reda i dao se na raskalašen život, a na koncu da su ga izagnali iz Dubrovnika. Tada je živio kao siromah na Korčuli, dok se 33 godine kasnije nije iznemogao povratio ponovo u isti red u rodnom gradu. G. M. Mattei, Zibaldone cit. III. 410. V. sada M. Deanović, Đ. Matijašević o prilikama u Dubrovniku. Građa XI. 156.

Dubrovčani.[426] Potaknut tim uspjehom, a i velikom ambicijom, Bunić je tada zaželio propovijedati čak u Rimu, pa se zato preko Matijaševića obraća na kardinala Barberini, prijatelja Dubrovnika. Matijašević ponese Bunićevo pismo Barberiniju i zatim mu ovako odgovara: »... m' avanzai a rappresentare a S[ua] E[mminenza] le di lei reguardevoli qualità, lo spirito, il talento, e sopra tutto il zelo... dei quali ha data piena testimonianza nella decorsa Quaresima, avendo predicato nella Catt[edra]le di Rag[us]a, e riportato universale applauso« (1721; Mat. III. 23). Osim toga kaže mu dalje kako je teško dočepati se propovijedaonice u Rimu, te da bi bilo dobro kad bi se on obratio i kardinalu Tolomei, također prijatelju Dubrovčana. »Intanto mi andrò lusingando, završuje Matijašević to pismo, che un giorno avrò la consolazione di sentir qui in Roma p[er]orare da q[ue]sti sagri rostri un Nazionale, Patrizio, e Can[oni]co, e q[ue]llo mi farà indubitatam[ent]e insuperbire, Coaccademico«. Čini se da je Buniću ipak uspjelo propovijedati u Rimu, i to »alle monache Barberine«, a zatim također u Mlecima (Zibald. II. 410. Mat. III. 24). Kada se trebinjski biskup A. Righi, također akademik Isprazni, htio povući sa tog položaja, nastojao je Bunić da mu bude nasljednik, te ga Senat dubrovački i predloži papi (*Cons. Rogat.* 152, l. 242). Tada on ponovo ide u Rim i bi 1727 god. imenovan za biskupa u Trebinju. Tu je ostao do 1731 god. kada ga Congregatio de propaganda fide odredi za vikara carigradske patrijaršije s naslovom biskupa od Kartage. I njegov je nasljednik u Trebinju morao biti opet jedan član akademije Ispraznih, Injacijo Đurđević, ali on to ne htjede prihvatiti (S P H. XXV. LXV). U Carigradu je Bunić djelovao na potpuno zadovoljstvo pape i pretstavnika kršćanskih država na Porti, s kojima je također dolazio često u dodir. Zbog crkvenih je poslova Bunić išao višeput u Rim, pa čak i u Pariz. Godine 1749 napušta Carigrad i ostavlja za svog nasljednika na mjestu vikara svog nećaka Vlaha Pauli, dubrovačkog kanonika. To je nakon Rajmunda Gallani bio treći Dubrovčanin na mjestu poglavice katoličke crkve u Carigradu. Povrativši se u domovinu on umire još iste

[426] Cons. Rogat. 154, l. 995 r. Interesantno je što kaže pučanin Dž. De Angeli o tome kako Senat daje i u tome prednost svećenicima vlasteoskog roda: »Il Sigr. Canon. Bona ha potuto accettare l' impiego della quaresimal predicazione, non così potrebbe tal' uno di noi. Egli come Nobile averà... parziali amici interessati nella qualità di Nobile, che lo difenderanno, quello che altri non può avere« Mat. II, 266.

godine i pokopaju ga po njegovoj želji u crkvi dominikanaca u isti grob gdje je počivao i njegov prethodnik Gallani.[427]

U akademiji Ispraznih znamo da su kanoniku Buniću 1711 god. povjerili da skupa sa petoricom drugih članova preradi pravila (Mat. I. 22). Toliko su ga cijenili da su ga 1712 izabrali za pretsjednika akademije, a kasnije u obnovljenoj 1718 za jednog od dva prisjednika (Mat. I. 27, 294). On se i u akademiji istaknuo kao govornik; tako je na pr. 1718 na godišnjoj proslavi njene zaštitnice sv. Katarine iz Sijene održao panegirik, a 1723 na veseloj pokladnoj priredbi neki šaljivi govor (Mat. I. 295, 444).

Osim spomenutog *Quaresimale recitato alla Signoria di Ragusa* Bunićevi biografi znaju za tri njegova djela: 1. *Synodus Dioecesana Tribuniensis*, 2. *Oratio in funere Eugenii Principis de Sabaudia*, koju je održao u Carigradu i štampao anonimno u Mlecima 1749, i 3. *Ciceronis vita Mideltonii latine versa.* Sva su nam ta Bunićeva djela nepoznata. Vidimo da se zanimao za povijest, te zato sastavlja kroniku trebinjske dijeceze i prevodi *Life of Cicero* Conyersa Middletona. Na tom je prijevodu mogao raditi tek u Carigradu, budući da je engleski original bio štampan 1741;[428] a kako Bunić vjerojatno nije znao taj jezik, on je upotrebio njegovu francusku preradu koju je 1743 dao abbé Prévost, autor popularnog romana *Histoire de Manon Lescaut.*[429] Interesantno je s kulturno-historičkog gledišta da jedan Dubrovčanin na patrijaršijskoj stolici u Carigradu prevodi sa francuskog na latinski veliko djelo o Ciceronu od savremenog engleskog historika.

To je sve što se zna o Bunićevu književnom radu, te se po tome ne može odrediti njegov odnos prema Arkadiji.

33. *Stijepo Rusić (Rosa)*
1687—1770

U posljednjoj je periodi akademije Ispraznih bio njen član i Dum Stijepo Rusić, koji je najveći dio svojih djela dao tek pošto je ona bila propala.[430]

[427] Premda je bio visoki crkveni dostojanstvenik i vlastelin, Bunić se u Carigradu bavio i trgovinom. Testam. Notar. 78, l. 81 r—84 v.

[428] Biografia universale cit. vol. 38, str. 17. The Encyklopedia britannica[14]. vol. XV. 1929, 452.

[429] J. Bédier et P. Hazard, Histoire de la littérature française. II. Paris (1924), 65—66. G. Lanson, Manuel bibliographique de la littérature française[3]. Paris 1925, 593. — Sumnjam da je Bunić preveo cijelo to djelo, koje je dosta opsežno.

[430] V. o S. Rusiću: Cerva IV. 201—04. Dolci 60. Append. II. 305. Gliubich 270. Ljubić II. 421, 464. Šafař. II. 64, 150, 204, 223, 242. Поповић 330, 353, 367.

Bio je učitelj aritmetike i pisanja,[431] pa čuvar stolne crkve u Dubrovniku i opat. Imao je nadimak Jareta (Mat. III. 187). Istaknuo se kao vrstan propovjednik na talijanskom jeziku ne samo u Dubrovniku[432] nego i u raznim gradovima Dalmacije, Istre i Italije. Njegove je uspjehe sa propovijedaonice, osobito u Kotoru, hvalio i sam Injacijo Đurđević (Mat. II. 175). Kada se je A. Righi zahvalio na biskupskoj stolici u Trebinju, a Senat dubrovački imao predložiti Vatikanu njegova nasljednika, Rusić je zaželio taj položaj i za to se poslužio kojekakvim sredstvima.[433] Ali nije uspio, jer je, kako smo vidjeli, bio predložen i imenovan drugi akademik Isprazni, kanonik Jero Bunić. U prepirci je sa tadašnjim dubrovačkim arcibiskupom Gallanijem Rusić pokazao svoj oštar temperamenat, te se uz pomoć Injacija Đurđevića borio i anonimnim pamfletima i paskvinatama. Gallani se zbog toga tuži Matijaševiću i kaže mu: »... andrò nel Minor Conseglio, e supplicarò quelli Ecclmi SSri acciò si compiaccino scuoprir chiaram[ent]e l'auttore delle scritture; il che si riuscirà facile, mentre si puotrà ricavare da D. Steffano Rosa che in casa dell' Illmo Sigr Secondo Bucchia l' ha dettata per più sere a quatro scrittori, che hanno fatto otto copie a fine di spargerle per la città, e ciò facevano con tutta secretezza, e cautela« (1724; Mat. III. 187). Znamo da je Rusić bio dvaput u Rimu, godine 1725 i 1729, valjada zbog izdavanja svojih djela (Mat. II. 191; III, 209; IV, 404). Bio je prilično bogat te nije tražio unosnih položaja, nego je volio baviti se knjigom. Toliko je cijenio svoja djela da u oporuci određuje nasljednicima svojim neka ih štampaju.[434]

U dubrovačku je akademiju Rusić ušao 1711 kad je imao 24 godine i dok je još pravio stihove (Mat. II. 22). Ne znamo da

---

[431] Senat je 6. II. 1721 prihvatio Rusićevu zahvalu na tom položaju. Cons. Rogat. 150, l. 40 v.

[432] Senat 7. IV. 1722 određuje Rusiću honorar od 250 dukata za propovijedi koje će održati u katedrali u adventu i korizmi. Pet godina kasnije Senat, 15. III. 1727, poništava odluku Malog vijeća da Rusić ponovo propovijeda u katedrali, ali opet 14. I. 1729 mijenja taj svoj zaključak. Cons. Rogat. 150, l. 176 r; 153, l. 123 r; 154, l. 94 r—95 r. U lakoničkim se zapisnicima dubrovačkih vijeća ne navode razlozi njihovih odluka, pa ne znamo zašto je Senat tako postupao sa Rusićem.

[433] Arcibiskup R. Gallani, koji je bio loše raspoložen prema nedisciplinranom Rusiću, te ga nazivlje »il matto« i »Dottore Vtrigliuske«, javlja Matijaševiću kako tadanji kandidati za trebinjskog biskupa »fecero brogli grandissimi«; među ta tri kandidata bio je i Rusić. Mat. III. 131.

[434] Testam. Notar. 81, l. 152 r—157 r. S. Rusić je umro 6. VIII. 1770 ne navršivši 83-tu godinu života. Liber mortuorum 1769—96, l. 17.

li je aktivno sudjelovao u tom skupu, u kojem je valjada dobio poticaj da i on postane purista i da se bavi pitanjima jezika.

Bio je dobar govornik te ga je kler izabrao da održi latinski pozdravni govor novom arcibiskupu dubrovačkom G. B. Conventatiju (1714; Mat. I. 87. *Zibaldone* II. 404). S. Cerva mu je bio veliki prijatelj i zato neće da piše pohvalno o njegovim djelima, kako bi zasluživala, nego im samo spominje natpise.

Rusić je mnogo pisao na tri jezika, većinom u prozi. Cerva nabraja sedam njegovih djela na srpskohrvatskom i neke manje pjesme, pa dva na talijanskom uz razne propovijedi, i još tri radnje na latinskom jeziku. To su sve djela koja je Rusić dao do 1742, kada je Cerva pisao njegovu bio-bibliografiju, no budući da je Rusić proživio još 28 godina nakon toga, on je i kasnije još nešto napisao. Ali od svega toga blaga Božjega malo se što sačuvalo što bi bilo od neke književne vrijednosti. To su gotovo sve pobožne, crkvene ili historičke radnje, kako se vidi već iz samih njihovih natpisa po Cervi: 1. *Compendium Logicae.* 2. Pozdravni govor Conventatiju. 3. *Manuale Theologicum Latino-Illyricum, terminorum explicationes.* 4. *Lettera ... sopra S. Biagio.* [Rkps MFB br. 193 [110]). 5. *Lettera seconda ... sopra S. Biagio* (Ibid.). 6. »Due Avventi, due Quaresimali, varii sermoni ecc.«. 7. *Scivot Gospodina Jesusa Christa ...* po Sv. Vangjelistam i t. d. U Mlezih MDCCLXIV.[435] 8. *Utjehe duhovne.* Molitvenik. 9. *Život sv. Paskvala Baylon* u molitvama opisan. 10. Rasprava o jedinstvu ortodoksne crkve Kristove. 11. Katekizam. 12. *Novi Uviet* 1750. Prijevod Novog zavjeta.[436] S. Cerva spominje još ova njegova djela u stihovima: 1. *Petar Aleksiović* i t. d.[437] 2. »Varij generis Poemata sacra et profana; inter quae multi, carmine Illyrico redditi, Psalmi Davidis, Poemata item plura Caroli Mariae Maggi, Francisci Lemene, Joannis Baptistae Marini etc. Illyrice versa«. Osim toga poznata su još ova Rusićeva djela, koja su se sačuvala: 1. *Notae in*

[435] FB br. 589 (1305) i Sveučiliš. knjižnica u Zagrebu R 149.007.

[436] Autograf u dominikanskoj biblioteci u Dubrovniku.

[437] Petar Aleksiović, aliti 15 zlamenja djelâ i česti Petra Prvoga cara i samodršca rusinskoga. Spjevanje. Po Stijepu Rusiću popu dubrovačkomu. Lita Gospodinova 1717. Rkpsi u FB br. 15, l. 119—48 i br. 134 (40), l. 136—59. Cio je pijev po prvom od tih rukopisa loše izdao bez predgovora B. Макушевъ, Матеріялы для исторіи дипломатическикъ сношеній Россіи съ Рагузской республикой. Москва 1865, 90. 113. Sam predgovor štampao je pak В. Качановскій, Неизданній дубровницкій поетъ А. М. Глегевичь. С. Петербургъ 1882, 126.

varias slavicas versiones Missalis Romani.[438] 2. Izvod iz njegove gramatike srpskohrvatskog jezika[439] i 3. Pjesma *U hvalu Anice Bošković* (1757).[440]

Nas ovdje zanimaju najviše Rusićevi stihovi, od kojih poznamo samo spijev u čast Petru Velikomu (1717). Ispjevao ga je sedam godina nakon *Plama sjeverskoga* Injacija Gradića. Rusić je pripadao drugoj generaciji, jer je bio 32 godine mlađi od Gradića, a ipak i on pjeva o tom istom vladaru i u istom duhu. To je dakle u malom razmaku vremena drugi dubrovački katolički svećenik i član akademije koji slavi velikog pravoslavnog cara kao zaštitnika kršćanstva. I čini se da Rusić nije to učinio kao Gradić, Kavanjin i mnogi drugi hrvatski[441] i talijanski književnici onoga doba, samo zato što je od Rusa očekivao obranu protiv Turaka. On je težio — kao i vijek prije njega Juraj Križanić — za zbližen jem i ujedinjenjem zapadne i istočne crkve, o čemu je sastavio i spomenutu posebnu raspravu koju upućuje pravoslavnim vjernicima.[442] Valjada ga pri tome nisu vodili samo ciljevi protivureformacije, koja je upravo preko nas htjela provesti sjedinjenje obiju crkava,[443] nego također i neki »panslavistički« osjećaj i svijest; jer je i on znao da su gotovo svi pravoslavni narodi Slaveni, osim malobrojnih Grka i Rumunja.

Dajući neko mistično značenje brojevima Rusić u spomenutoj pjesmi stavlja u neku simboličku vezu ime Petra Velikoga sa

[438] Rkps u profesorskoj knjižnici dubrovačke gimnazije I. V. 23.

[439] Rkps u Sveučiliš. knjižnici u Zagrebu R 4091, l. 513—18.

[440] Rkps u FB br. 362, ali ja tu nisam našao te pjesme.

[441] I u Hrvatskoj i Slavoniji jednako su mislili i pisali. V. o tome ovdje gdje se govori o I. Gradiću, a dosta je spomenuti nekoje tamošnje pisce: P. Ritter Vitezović, isusov. A. Kanižlić, franjev. A. Tominković, J. Krmpotić i dr. V. Klaić, Život i djela P. Rittera Vitezovića. Zagreb 1914, 256—58. F. Fancev, Isusovci i slavonska knjiga XVIII stolj. Jugoslav. Njiva VI, 1922, 380. P. Kolendić, **Прилози** IX, 1929, 195. K. Draganić, Arch. f. slav. Philol. XXIV, 1902, 431—32.

[442] Ta se Rusićeva rasprava nije sačuvala, a Cerva joj u latinskom prijevodu donosi ovaj natpis: »Unitas Fidei Orthodoxae Jesu Christi Ecclesiae Catholicae Latinae et Graecae justificata, seu probatam ad illuminandos fideles Graecos, qui distracti uiuunt ab unione, et Communione Catholicae, Latinae, Romanae Ecclesiae.«

[443] M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Prag 1927, 27 i passim. Kako je taj problem upravo u to doba bio aktuelan kod nas vidi se i po ovim dvjema djelima: Stj. Badrić, franjevac iz Šibenika, Ukazanje istine megju carkvom istočnom i zapadnom. Mleci 1714; drugo izdanje 1745, treće 1756 i t. d. Krsto Pejkić, Bugar katolik, **Зарцало истине медъ царкве источне и западне**. У Млецие 1716. Cfr. D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Herzegowina. Zagreb 1911, 131—32 i passim.

njegovom sudbinom. U posveti kaže zašto pjeva i na kraju moli Boga da Petra »uzvede u Nebeski dvor« kao pobjednika njegovih neprijatelja i »uzmnožnika prave vjere, cvijet i krunu najvišijeh kraljeva«. Kako u carevu imenu ima 15 glasova, Rusić će ispjevati »petnes zlamenja«, t. j. petnaest pjevanja, jer mu kaže: »ovo tvoje privedro i podobno ime ne manje čudnovita zlamenja i časti u broju, kojijem je složeno, prigrliva«. Takvo je simboličko shvatanje brojeva bilo dosta rašireno u Italiji XVII vijeka, pa se sviđalo i ekscentričnom Rusiću.[444] Cio je spijev hiperbolička pohvala sa mnogo namještene emfaze i sečentizama u stilu, tako da nema čisto književne vrijednosti, nego je važan samo za kulturnu povijest. Rusić nije bio pjesnik te nije mogao pjesnički izraziti svojih osjećaja, pa makar oni bili iskreni. Po primjeru je brojnih stihotvoraca i on ispjevao tu pjesmu koja ima prigodan karakter i praktičan cilj. U tom spijevu ne nalazimo traga arkadske književne struje.

O drugim Rusićevim pjesmama znamo samo ono što o njima kaže S. Cerva. Na materinskom je jeziku ispjevao neke pobožne i profane pjesme, a prevodio je psalme i pjesme talijanskih pjesnika. Među tim je pjesnicima i G. B. Marino, čija se dakle poezija sviđala i ovom mlađem akademiku Ispraznom, jer je u Dubrovniku Arkadija ni na početku XVIII vijeka nije još bila sasvim istisla. Druga su dva talijanska pjesnika, koja Rusić prevodi, oba ugledni članovi Arkadije, oba iz Lombardije i dosta srodni, te pripadaju prvoj generaciji toga pokreta. Oni su bili među najstarijim članovima toga udruženja pa su zato, kao i ostali njihovi vršnjaci, mogli tek pri kraju stvaranja pristati uz novu struju. Carlo Maggi (1630—99) bio je naprije marinista, a tek su ga u njegovoj 60 godini Arkađani privukli u svoje kolo.[445] Francesco De Lemene (1634—1704) također je tek pod svoje stare dane napustio marinističku maniru i priklonio se Arkadiji.[446] Oba su ta književnika dakle jednom nogom u sečentu, a drugom u Arkadiji; slični su pak i u tome što ni jedan od njih nije bio pravi pjesnik, što je karakteristično za Rusića koji je odabrao baš njihove pjesme.

---

[444] B. Croce, Nuovi saggi sulla letteratura italiana del seicento. Bari 1931, 115—23.

[445] I Carini, o. c. 263—69. A. Belloni, o. c. 171—72. Poesie varie di C. M. Maggi I—II. Venezia 1707 i u IV knjizi Rime degli Arcadi, Roma 1717, 272—88.

[446] I. Carini, o. c. 270—85. A. Belloni, o. c. 1772.

Čini se da je i sam Rusić bio svijestan da nema dara za poeziju. On je naime najveću svoju pažnju i najveći dio svog života posvetio drugoj vrsti književne djelatnosti. I to je upravo njegova glavna aktivnost, koja prelazi iz okvira ove radnje, budući da ona nije ni u kakvoj vezi sa pokretom Arkadije.

34. *Jozo Findella*
1687—1717

Skupa sa Stijepom Rusićem ušao je 1711 u akademiju Ispraznih njegov vrsnik Jozo Findella kad je imao 24 godine.[447]

Pradjed je njegov, trgovac s otoka Kefalonije na Jonskom Moru, došao u Dubrovnik oko 1600 god. i tu se nastanio. Otac se Joza Findelle obogatio baveći se trgovinom po Levantu, te je svoje sinove dao izučiti u dubrovačkoj kolegiji, od kojih mu dva postaše popovi, a treći uđe kao prvi od tog roda u bratovštinu Antunina 1726 god.

Jozo Findella istaknuo se u školi osobito kao »orator et poeta non vulgaris«. Pošto je svršio filozofiju, zapopi se. Kada su dubrovački isusovci trebali za svoj zavod jednog »ludi magister, qui pueris primis gramaticae rudimentis imbueret«, javilo im se više kandidata, a među njima i Findella, koga su oni izabrali. Pošto je nekoliko vremena poučavao zaželi ući u isusovački red, te kako je dubrovački manastir pripadao rimskoj provinciji toga reda, pošalju ga preko Jakina u Rim da tu izvrši propisani novicijat. On je iza Gradića i Đurđevića treći akademik Isprazni koji je učinio »tirocinium« kod isusovaca u Rimu i koji će zatim poučavati u njihovim školama u Italiji. Pošto je Findella ostao godinu dana u Rimu, pošalju ga da poučava kao »magister humniarum litterarum« u kolegiji u Recanati, a zatim retoriku u Spoletu. Tako je bio vrijedan da su ga starješine odredile za njihov najviši zavod, Collegio Romano, gdje je malo prije njega učio još jedan Isprazni, Džore Boždar. U tom zavodu — kaže Bašić — »P. Findella non solum Theologiae Auditor, sed Concionator, et Minister Poenitentiae fuit assiduus«. Bio je i dobar propovjednik te je više puta i na svečane dane uspješno propovijedao u raznim crkvama u Rimu,[448] što će desetak godina kasnije, kako smo vidjeli, također

[447] V. o J. Findelli: Genealogia 57 r. Đ. Bašić, Elogia i t. d. cit. 109—14.
[448] Đ. Bašić o tim Findellinim propovijedima u Rimu: »... tanta animi attentione perorabat, ut saepe homines nefarios, ac sceleratos metu aeterni suplicij perterritos e plateis ad tribunal poenitentiae duxent...«

vruće željeti još jedan akademik Isprazni, Jero Bunić. Kako je bio boležljiv, pošalju ga na oporavak u Napulj, ali mu se bolest pogorša te se 1717 povrati u domovinu, gdje malo kasnije i umre ne navršivši niti tridesetu godinu života.

Nigdje se ne spominje niti se sačuvalo ikakvo Findellino književno djelo. A ipak je on mlad ušao u dubrovačku akademiju jamačno stoga što je već onda pravio stihove. Pred svoju smrt — kaže Bašić — da je sam spalio svoje »elucubrationes«, što su bez sumnje bile mladenačke mu pjesme. On je za vrijeme svog dugogodišnjeg boravka u Italiji mogao izbliza pratiti razvoj arkadskog pokreta, pa je tako osjetio njegov utjecaj i prenosio ga u domovinu.[449]

35. *Dominko Bianchi*
1687—1723

Tajnik je akademije Ispraznih 1719 bio Dum Dominko Bianchi, čiji je otac kao kamenar (»lapicida, cementarius«) došao u Dubrovnik iz Rima ili iz Furlanske.[449a] Majka mu je bila Dubrovkinja. Prve je škole izučio u isusovačkom zavodu rodnog mjesta, a zatim kod dominikanaca, gdje je bio drug S. Cervi. Na kraju se nauka zapopio i općenito su ga cijenili kao uzor svećenika. Kako je bio boležljiv, pošao je tražiti lijeka u Italiju, k svome bratu vrsnom liječniku Petru u Padovu, ali na putu iz Jakima u Mletke umre još mlad 23. IV. 1723. Pokopan je u Mlecima.

Bianchi se jamačno nečim istaknuo kada su ga Isprazni izabrali čak za svog tajnika, premda nije pripadao dubrovačkoj porodici. Niko ne spominje njegovih književnih djela osim Cerve, koji kaže samo to da je preveo i izdao molitvenik *Od gliubavi Jeſussove i od nacina sa stecchje.* Pismo Ozza Franceska Nepueu D. J. Prineseno u jeſik Slovinski. U Mleſieh MDCCXXII. To je vrlo popularna knjižica koja govori više srcu negoli razumu, pa su je najviše zato i zavoljeli: u francuskom je originalu ona od 1684 do 1698 doživjela četiri izdanja, a do kraja XIX vijeka još petnaestak

[449] Jednako je tako donosio sa sobom iz Italije razne moderne predmete, te Bašić na pr. ističe da je on iz Napulja donio čokoladu kao novost za Dubrovnik.

[449a] V. o D. Bianchi: Cerva I. 281—82. Dolci 18. Append. II. 305. Gliubich 31. Ljubić II. 455. Šafař. II. 53. — Cerva jednom kaže da je Bianchi bio iz Rima, a na drugom pak da je iz Furlanske; imao je i nadimak »de Friuli«. Đ. Körbler, Dubrovčanin P. Bianchi i t. d. Rad 196, 1913, 2—4.

izdanja.[450] Čitali su je rado i u Italiji, gdje je njen prijevod isusovca Paola Segneri mlađeg u XVIII vijeku bio štampan 21 put.[451] Šesnaest godina nakon Bianchija prenijeli su je na svoj jezik i Nijemci, a zatim i drugi. Bianchi je to djelo preveo sa Segnerijeva talijanskog prijevoda, od koga je između 1707 i 1718 u Italiji izašlo osam izdanja. To se vidi i po tome što Bianchi osim samog teksta prenosi i cijelu Segnerijevu »Prefazione del traduttore«.[452] Interesantno je da je kod nas tu istu knjižicu još jednom preveo Antun Kanižlić, ali je on to učinio sa njenog njemačkog prijevoda te ga je izdao u Zagrebu 38 godina nakon onog Bianchijeva (1760).[453] Kanižlić je dakle nezavisno od Dubrovčanina izabrao baš tu knjigu, a to stoga što se ona govoreći o »ljubavi Jezusovoj« u živom i slikovitom stilu svidjela onda jednako u Dubrovniku i u Hrvatskoj kao i u ostaloj katoličkoj Evropi. Osobito su je rado čitale žene, za koje je Bianchi upravo i priredio svoje izdanje, kako kaže S. Cerva. Tako su nam dakle u XVIII vijeku dva isusovca dala dva razna, uzajamno nezvisna, prijevoda tog pobožnog francuskog djela: u Dubrovniku s talijanskog i četiri decenija kasnije u Hrvatskoj s njemačkog jezika, što je karakterističan primjer za putove kojim su utjecaji stranih kultura kroz vjekove dopirali u naše krajeve.

Jezik se tog Bianchijeva prijevoda svidao Ispraznim, te se Matijašević zanima za njegov uspjeh u Dubrovniku. I on je u Rimu čitao tu knjigu svoga druga iz akademije, čiji jezik ovako

---

[450] De Backer-Sommervogel, o. c. V. col. 1625—27.

[451] Ibid. l. c. i VII. col. 1089—90.

[452] Konsultirao sam ova dva izdanja: P. Fr. Nepveu, De l'amour de notre Seigneur Jesus-Christ et des moyens de l'acquerir. Cologne MDCXCII. Dell' amore di Gesù e dei mezzi per acquistarlo i t. d. tradotto dal P. Paolo Segneri juniore e del medesimo accresciuto di alcune particolari riflessioni. Roma 1862.

[453] Uporedio sam djelomično original sa Segnerijevim, Binchijevim i Kanižlićevim prijevodom (Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci... za lyubiti Gospodina Isukarsta). F. Fancev, Isusovci i slavonska knjiga XVIII stoljeća. Jugoslav. Njiva VI, 1922, 373 n. 18. Premda je vjerojatno da je Kanižlić boravio i u Dubrovniku oko sredine XVIII vijeka i premda je dobro poznavao dubrovačku književnost (Ibid. 367—80), on ipak nije upotrebio taj Bianchijev prijevod. Jer dok u drugim Kanižlićevim djelima ima mnogo reminiscencija iz dubrovačke književnosti i tragova njena jezika, u tom njegovu prijevodu nisam ništa našao što bi upućivalo na Bianchija. Osim toga Kanižlić ne prenosi Segnerijevu »Prefazione del traduttore« kao Bianchi.

hvali Aletinu: »Mi piacciono assai alcuni termini espressivi« (1722; Mat. I. 437).[454]

Bianchi je bio tajnik akademije Ispraznih kada je I. Đurđević bio njezin pretsjednik, te je on otpremio i supotpisao ona pisma upućena Gigliju (1719; Mat. II. 161, 163).

36. *Marin Orsata Sorkočević*
1692—1761

O tom Marinu Sorkočeviću, koji je 1710 god. ušao u Veliko vijeće, a zatim vršio razne državne službe,[455] znamo samo da je na onoj pokladnoj priredbi Ispraznih 1723 održao jedan šaljiv govor (Mat. I. 444).

37. *Mato Krešić*
* 1692

Čini se da su Isprazni izabirali za tajnike akademije samo skromne ljude. Tako su na pr. sedam godina prije Dominka Bianchi imenovali za tajnika također malo poznatog pisca Mata Krešića, pučanina.[456] Aletin ga hvali u tom njegovu svojstvu, ali niko mu ne spominje kakvih književnih djela (Mat. I. 28).

38. *Antun Lukše Sorkočević*
1693—1765

Među akademicima Ispraznim poznato nam je najviše članova iz porodice Sorkočevića, dok od Gučetića znamo četvoricu, od Bunića trojicu, a od ostalih vlasteoskih kuća najviše po jednog člana. U toj akademiji Pero Franov i Lorenco Džonov pretstavljaju stariju generaciju Sorkočevića, a ovaj Antun Lukšin skupa sa spomenutim Marinom Orsatovim i sa dvojicom još mlađih pri-

[454] Naprotiv Đ. Griziću nije se sviđao Bianchijev jezik, te ovako piše Matijaševiću: »Troppo mite e modesta critica ha ella fatta colla sua grammatica alla traduz[ion]e fatta... del n[ostr]o Bianchi. Egli non che ne sbaglia ne' primi rudim[en]ti, ma in parecchie altre cose notabili, che p[er] dirle schiettam[ent]e non ne trouo sapore ueruno in leggerlo.« 1724; Mat. II. 358.

[455] Liber speculi ab o. MDCC, l. 31 r, 60 r, 73 r, 405 v.

[456] Mato Krešić, sin Valentina i Ane Jovičić, rodio se je u Dubrovniku 2. III. 1692, kako mi javlja kanonik N. Đivanović po podacima crpljenim iz knjiga župskog ureda u Dubrovniku.

padaju drugoj generaciji toga roda koja će nadživjeti dubrovačku akademiju.

O Antunu Sorkočeviću znamo vrlo malo. U Veliko je vijeće ušao 26. VIII. 1711, a zatim je bio na raznim položajima u državnoj službi i četiri puta knez republike.[457] Godine 1721 poslaoga je Senat da pregovara sa generalnim provediturom Dalmacije Marcantoniom Diedo.[458] Umro je bogat (*Testam. Not.* 80, l. 188 v — 89 v).

Znamo da je držao jedan šaljivi govor na onoj pokladnoj akademiji Ispraznih 1723 god. kao i Marin Orsatov (Mat. I. 444). Njegova se književna djela nigdje ne spominju, te ne znamo zašto je i on bio član akademije. Valjada stoga što su se Isprazni neko vrijeme sastajali u kući njegova oca i što mu je brat Miho bio veliki prijatelj te ustanove, kako ćemo odmah vidjeti.

39. *Miho Lukše Sorkočević*

* 1695

Miho, brat spomenutog Antuna Sorkočevića, mnogo se zanimao za dubrovačku akademiju dok je bio još mlad.

U Veliko vijeće primili su ga 25. IX. 1713 (*Lib. spec.* l. 406 r), ali se on nije posvetio državnoj službi, jer je 1720 stupio u red benediktinaca i uzeo ime Padre Filippo Maria da Ragusa (Mat. I. 366; IV. 300). Neko je vrijeme živio u Rimu i Ravenni. Kada je išao u Rim da se zaredi (1720), Senat mu dubrovački povjeri neku misiju kod Klementa XI, te je osim za tog papu imao ponijeti pisma kardinalima Barberini i Tolomei pa generalu kapucina Dubrovčaninu Michelangelu Bosdari i agentu republike u Rimu opatu Franu Parenti (*Cons. Rogat* 149, l. 201 r v).

Miho se Sorkočević toliko zanimao za akademiju Ispraznih da su ga pri njenoj obnovi 1718 god. u kući njegova oca izabrali za jednog od dva prisjednika, skupa sa Franom Jerom Bunićem (Mat. I. 294). A pošto je otišao iz domovine, on se i iz Italije nastavio zauzimati oko procvata tog udruženja. Evo što o tome Matijašević javlja Đurđeviću: »Il nostro Sigr Michele Sorgo col

[457] Liber speculi ab a. MDCC, l. 30 r, 60 r, 73 r, 405 v. Cons. Rogat. 152, l. 227 r.

[458] Cons. Rogat. 150, l. 37 v, 84 v. Senat zaključuje i to da se Sorkočeviću u toj prigodi dade pet dukata i osam groša »quos ponit dedisse eius tertio famulo coquo«.

suo parzialissimo genio a qualunque vantaggio della no[st]ra Oziosa odunanza mi ha obbligato a tenerlo di continuo inteso delle diligenze che andava facendo nell' ingiontami commissione: il medesimo s' è degnato favorirmi dell' Addizione di suo pugno di alquanti altri Soggeti [osim onih koje je Gigli predložio], come nell' annesso foglio, dettandomi p[er] loro notizia e buon incamminamento dell' affare . . .« I na koncu pisma dodaje još »Coll' essersi ormai questo n[ost]ro esemplare Collega ritirato dal Secolo a militare sotto l' insegna del glorioso Patriarca S. Benedetto, non possiam dire che l' abbiam p[er]duto: a capo d' un anno di suo Noviziato l' avremo in Roma, dove prosegvirà i suoi studj, mediante i quali s' aumenterà il fervore di mostrarsi sempre più benemerito della n[ost]ra Adunanza« (Mat. II, 170). A slično se Matijašević izrazuje nekoliko mjeseca kasnije u pismu Aletinu: »Il nostro già Sigr Michele Sorgo . . . animato per quello spirito ben grande che ha per le lettere, e letterati a voi ben noto, se si trovasse costì, son certissimo che vi contribuirebbe assaissimo . . . Al suo ritorno da Ravenna a Roma potrà, e non dubito che vorrà cooperare a qualunque vantaggio di cotesta nostra Accademia« (Mat. I. 366). Izgubio se onaj popis talijanskih književnika koje je Sorkočević preko Matijaševića predlagao da Isprazni začlane, te ne znamo po kojemu ih je kriteriju on izabrao ni u kojem je pravcu zamišljao dalji razvoj tog domaćeg udruženja. Jamačno je i među njima bilo Arkađana, kao što su bili i oni koje je Gigli predložio. Sorkočević je znao za Arkadiju i prije svog dolaska u Italiju, gdje je pak još bolje mogao upoznati taj pokret.[459]

Ne znamo ništa o književnoj djelatnosti tog Sorkočevića. Samo Matijašević hvali njegovu načitanost i fini ukus: »la sua varia letteratura, nella quale mostra d' avere assai buon gusto« (Mat. II. 344). A to je u ono doba, u jeku Arkadije pobornice tog »buon gusto«, bila najviša pohvala.[460] Prema tome možemo suditi da je i Sorkočevićev mentalitet bio srodan onome savremenih Arkađana.

[459] Ne samo u Rimu nego i za vrijeme svog boravka u Ravenni, gdje je od 1694 postojala aktivna arkadska Colonia Camaldolense, koja je 1716 izdala na pr. Composizioni di Pastori Arcadi della Colonia Camaldolense. M. Maylender, o. c. I, 494—95.

[460] V. što kaže o ondašnjem pojmu »buon gusto« B. Croce, Estetica[3], Bari 1909, 215—18, 224—25.

40. *Frano Marin Nika Sorkočević*

* 1695

Frana M. Sorkočevića primili su u Veliko vijeće 13. II. 1713, a zatim je postao svećenik *(Lib. spec.* l. 406 r). U akademiju je Ispraznih ušao vrlo mlad, od 16 godina, dakle dvije godine prije negoli u Vijeće (Mat. I. 22). U obnovljenoj je akademiji 1718 bio tajnik, koji se od tada morao birati svake godine skupa sa ostalim članovima uprave (Mat. I. 294). Na posljednjoj poznatoj nam priredbi Ispraznih o pokladima 1723 i on je recitirao neke svoje šaljive stihove (Mat. I. 445).

Sorkočević je morao biti tipičan galantni abbate XVIII vijeka, poput onih koji su sa Crescimbenijem na čelu vodili Arkadiju sa svim njenim podružnicama. Znamo da ga je u tom pravcu upućivao i Matijašević, koji mu preko Aletina šalje *Le vite degli Arcadi illustri,* što su za njih bili upravo uzori života. Aletin javlja Matijaševiću kako se te biografije sviđaju i Sorkočeviću: »Il primo tomo delle *Vite degli Arcadi* ho dato al Sigr. Francesco Marino Niccolò di Sorgo giusta i vostri cenni. Lo gode di tal maniera che non sa saziarsi. Compito che l' avrà egli di leggere, deve passare per molte mani perche chiunque senta nominarlo subbito si pone in voglia di averlo« (1721; Mat. I. 397).

Nigdje se ne spominju kakva književna djela Frana Sorkočevića, a sačuvala se samo jedna njegova latinska *Epistola* u stihovima [F B br. 276 (273), l. 267—68]. Piše je sa Šipana Antunu Sorkočeviću, valjada onom drugu Ispraznom. Nema poezije u tom prijateljskom pismu u kome opisuje svoj način života u prirodi slično kao i mnogi arkadski latiniste. Već i po samoj toj pjesmi može se zaključiti da ni taj Sorkočević po svom književnom ukusu nije bio daleko od savremene talijanske Arkadije.

41. *Vlađo Nika Menčetić*

1697—1748

U posljednjoj periodi akademije Ispraznih znamo da je bio njen član i Vlađo Menčetić, imenjak autora *Trublje slovinske* († 1666).

Pošto su ga 23. XI. 1715 primili u Veliko vijeće, bio je zaposlen na raznim položajima u državi, te je poslat u nekoj misiji umro u Carigradu.[461]

Isticao se svojom ljubaznosti i nježnosti pa gajenjem muzike i poezije na materinskom jeziku. Zato je bio zavoljen i njegovu su ranu smrt oplakali razni pjesnici. U akademiji je Ispraznih recitirao 1733 godine »una Nadgrobnica ad uno che morì per aver bevuta troppa acqua (Mat. I. 444). Dolci i Appendini kažu da se bavio poezijom, ali spominju samo jednu njegovu svadbenu pjesmu, »un grazioso epitalamio«, koja se sviđala još i u drugoj polovini XVIII vijeka, osobito djevojkama. Ni ta se Menčetićeva prigodna pjesma nije sačuvala, te ne znamo u kakvom je odnosu njegova lirika sa onom savremenih mu Arkađana.

*

Osim navedenih bilo je dakako još mnogo drugih članova akademije Ispraznih, koje ne nahodimo izrijekom spomenute.

Tako je na pr. na onoj pokladnoj priredbi akademije, posljednjoj za koju znamo, izazvala incidenat neka lascivna pjesma što je recitirao »Sigr Paoli« (Mat. I. 445). Kako se ne spominje ime toga Paoli i kako je tada u Dubrovniku bilo raznih porodica toga imena i među njima više pisaca, trebalo bi utvrditi koji je od njih zapravo bio akademik Isprazni.[462] Jednako je teško odrediti ko je »abate Zamagna«, koji je također na toj istoj priredbi 1723 recitirao elegiju *Baccanalia* (Mat. I. 444).[463] Samo Appendini (II. 244) spominje među Ispraznim i nekog Marina Zlatarića, o kome ništa više ne znamo.[464]

Iako je takvih članova bilo i više, oni ipak ne mogu izmijeniti sliku akademije koju nam daje ona četrdesetorica navedenih,

---

[461] V. o V. Menčetiću: Dolci 65. Append. II. 238. Gliubich 209. Ljubić II. 418. Šafař. II. 63, 150. Lib. spec. ab a. MDCC, l. 73 v, 406 r.

[462] Genealogia 34 r v. Dolci, 44, spominje Mata Paoli. Append. II. 244, 311, 314, braću Mata i Vlaha. Ljubić II. 420, tri razna Paoli. Šafař. II. 87, 161, Mata. А. Вучетић, o. c. 684, Anđela Paoli.

[463] Valjada je to bio Sabo Zamagna Sarov (1705—72) koji je učio u rimskom Liceo Gregoriano i koji se istaknuo kao autor grčkih i latinskih stihova. Lib. spec. l. 406 v. Mat. I. 258, 317; II. 314. Dolci 56. Append. II. 161, 310. Gliubich 317—18. G. Natali, o. c. II. 787.

[464] To bi mogao biti Marin Zlatarić Stijepov, koji je ušao u Veliko vijeće 27. X. 1712 i umro 1777. Lib. spec. 405 v. Valjada onaj rođak I. Đurđevića što je omogućio da se 1762 štampa njegova Apocrisi i t. d. Dolci 30. SPH, XXV, str. LXV, CXXIV, CXLV.

pogotovu stoga što se ti nepoznati akademici nisu osobito istakli, a prema tome nisu ni utjecali na djelovanje tog udruženja.

Čudno je što je u doba dok je postojala akademija Ispraznih bilo u Dubrovniku nekih plodnih književnika za koje se nigdje ne kaže da su i oni bili njeni članovi. Baš se tada isticao, osobito kao autor drama, Džívo Šiška Gundulić (1678—1721), a ipak ga ne spominju među Ispraznim.[465] On se je jamačno zanimao više za družine diletanata koje su tada prikazivale njegove drame, negoli za Isprazne koji nisu bili ni u kakvoj vezi sa teatrom. Ne znamo da li je bio akademik ni isusovac Bernardo Zuzzeri (1682—1762), dubrovački Bourdaloue i dobar prijatelj Đ. Matijaševića kao i mnogih drugih Ispraznih.[466] I on se zanimao za jezična pitanja kao i ta akademija; u Rimu je 1719 god. pokrenuo, kako kaže Matijašević »acceso d' un vivissimo desiderio di approffittarsi nella lingua nativa« onu »Accademiuccia illirica« skupa s njim, Barom Boškovićem i Đurom Bašićem (Mat. I. 316). Pošto se Zuzzeri povratio u domovinu, ovako Matijašević piše o njemu I. Đurđeviću: »Il P. Zuzzeri ... a rigvardo del suo talento merita d' essere ascritto trai nostri *Oziosi*, e singolarmente per il genio che ha ben grande alla nostra lingva, della quale spero possa rendersi un giorno molto benemerito« (Mat. II. 146). Baš je u to doba prevodio Ovida, Molièra i Corneilla Pero Bošković (1705—1727), Rudžov brat i unuk Bara Bettere, koji je pripadao prvoj generaciji Ispraznih.[467] Bošković nije ušao u akademiju valjada stoga što nije imao ni punih dvadeset godina kad je ona bila već zamrla.

Znamo za još nekoliko lica koja su pojedini akademici Isprazni predlagali da se imenuju za članove tog udruženja. Tako se donekle upotpunjuje slika te dubrovačke akademije, jer je za nju karakteristično ko su bili ti kandidati i po kojim su kriterijima izabrani, sve i ako ih faktično nisu začlanili. Matijašević je na pr. osim B. Zuzzerija predlagao da prime još trojicu: G. M.

[465] Osim rkpsa u FB br. 190 (20), br. 346 (74), br. 192 (28) i u Sveučiliš. knjižnici u Zagrebu R 3193 v. Cerva II, 279—80 Попо-ић, 338, 357, 361. П. Колендић, Срђ VI 1907, 108 i Јужни Преглед II. 1927, 197.

[466] Đ. Bašić, Elogia cit. l. 175—96. Mat. II. 360. Predgovor Zuzzerijevim Besjede duhovne. Dubrovnik 1793. Backer-Sommervogel, o. c. VIII. col. 1542.

[467] Cerva IV, 30—31. R. Boscovich, De solis ac lunae defectibus libri V. Venetiis MDCCLXI, 262 n. Dolci 52. Append. II. 245. Поповић, 340, 345—346, 363, 369.

Crescimbeni, Prospera Mandosi i arcibiskupa dubrovačkog Rajmunda Gallani. On ovako motivira svoj prijedlog za posljednju dvojicu Injaciju Đurđeviću, koji je tada bio pretsjednik akademije: »il Sigr. Cau[aliere] Prospero Mandosio, di cui ho la sorte di godere la conversazione, ed insieme la contezza della sua applaudita instancabile erudizione... Ho in fine inserito [u popis kandidata] il suo nome ben noto al Mondo de Letterati eruditi col Catalogo delle sue Op[er]e, e, q[uan]do il giudichiate a proposito, colla vostra autorevole insinuazione imprendiate la di lui aggregaz[ion]e, che al pari di chi che sia sarà p[er] recar lustro non dispregevole alla nostra Accad[emi]a. Anzi inoltre mi avanzo a mettervi in consideraz[ion]e, che forse p[er] molti e molti degni rispetti, che lascio al v[ost]ro purgatiss[im]o e sublime intendim[ent]o, sarebbe a proposito, che tra gli Aggregati et Aggregandi nelle presenti circostanze occupasse il primo posto quel soggetto rigvardevole p[er] il venerato carattere che porta, e p[er] le altre doti che lo pregiano il nuovo Eletto Arciv[escovo] di Rag[us]a Mons. Gallani... più del solito mi sento interessato nella gloria di d[ett]o Prelato, che di molto, come mi dà à credere, potrà, e vorrà contribuire alla plausibile condotta dell' impresa letteraria fatica; e mi lusingo, che ancor voi possiate avere qualche speciale impulso p[er] farlo, pojchè... vado leggendo nel libro del futuro, che, quando abbiasi a far guistizia al v[ost]ro merito, voi sarete p[er] essere suo unico e degnissimo Successore« (Mat. II. 169—70). Nijedan od ta dva Matijaševićeva kandidata nije bio zapravo književnik, te ih on nije ni predlagao zbog literarnih, nego samo zbog praktičnih razloga. Dubrovčani su uvijek i iznad svega imali praktički smisao, pa im je zato i književnost i sva kultura vrlo često bila sredstvo kojim su se oni znali poslužiti za izvjesne, osobito političke, ciljeve. Mandosio je autor loših drama i nekih kronika koje su plod same erudicije;[468] on je na pr. sastavio biografije rimskih književnika (1692), a to su baš Matijašević i mnogi drugi Isprazni željeli da se izradi i za dubrovačke pisce. Čak je Mandosio, još prije no što ga je Matijašević predložio, bio odlučio da će on sam sastaviti biografije dubrovačkih

[468] F. S. Quadrio, Della storia e della ragione d' ogni poesia. cit. IV, 116; V, 355. A. Lombardi, Storia della letteratura italiana. cit. IV, 151. F. M. Renazzi, Storia dell' Università degli studj di Roma. IV. Roma MDCCCVI, 192—93.

književnika videći da I. Đurđević ne svršava svog započetog djela (Mat. II. 145—46). Matijašević ga je dakle na taj način želio još više privezati uz svoj rodni grad i ujedno obogatiti akademiju jednim učenim rimskim plemićem članom Arkadije (*Il Cattalogo*, CVIII). Tako bi u to kolo prijatelja dubrovačkih starina bio ušao i taj rimski erudit. Još su manje književni bili razlozi zbog kojih je Matijašević predlagao Ispraznim novog arcibiskupa Gallani, koji se uopće nije bavio knjigom i koji je cio svoj život posvetio samo teškim crkvenim dužnostima po Balkanu.[469] On je na tom položaju mogao, pogotovu kao mještanin, na razne načine pomoći Akademiji i pojedinim njenim članovima, dakako samo u praktičnom pogledu. Njegovim je imenovanjem za arcibiskupa Dubrovnik nakon puna četiri vijeka ponovo dobio za crkvenog poglavicu rođenog Dubrovčanina, pa su zato od njega vrlo mnogo očekivali nakon lošeg iskustva sa strancima; i Vice Petrović ispjevao mu je tada u čast latinski epigram (FB br. 601, VII). Stoga je taj Matijaševićev prijedlog morao biti neka taktička gesta kako bi akademija u njemu dobila svoga zaštitnika. No ta se Matijaševićeva želja nije ispunila, jer nakon Gallanijeva dolaska u Dubrovnik nastao je spor između njega i nemirnog Đurđevića, tako da mu je bio onemogućen pristup u krug akademika. A sve i da je ušao, ne znamo što bi bilo dobilo to udruženje od istrošenog tada sedamdesetgodišnjeg starca Gallanija.

Kad je 1722 god. umro Gigli, Isprazni su izgubili svog velikog i uglednog prijatelja u Italiji, pa zato Aletin predlaže Matijaševiću: »Appunto perchè abbiamo perduto il Sigr Gigli ... io desiderarei provederci costì [t. j. u Rimu] d' un nuovo Mecenate: intendo autorevole Letterato, che almeno ci conosca« (Mat. I. 426). Na to mu Matijašević odmah odgovara: »Quando mai cotesta agonizzante Accademia s'induca a surrogar' un altro in luogo del defonto Gigli, io per me senz' altro m' appiglierei al solo Sigr. C r e s c i m b e n i, e crederei d' averne fatto un buon acquisto« (Mat. I. 436). Isprazni bi dakle i samog Crescimbenija, diktatora u cijeloj Arkadiji i jednog od najuglednijih talijanskih književnika, bili imenovali za svoga člana zbog praktičnih razloga. Jer to nije bio samo iskaz njihova priznanja književne djelatnosti u arkadskom duhu, nego također sredstvo da steku ponovo jednog moćnog prijatelja u knji-

[469] Farlati-Coleti, o. c. VI, 270—77.

ževnim krugovima koji bi im olakotio put do ugleda i slave. I ta je gesta bila u stilu praktične Arkadije koja je onda uistinu imala monopol književne slave.

Akademija je Ispraznih imala prijateljâ a valjada i članova također u Dalmaciji. Poznat nam je među njima Ivan Dražić (1655—1739), rodom iz Vranjica i župnik u raznim mjestima splitske okolice, koji je oko 1720 god. postao kanonik i do svoje smrti proživio u Splitu.[470] Bavio se knjigom i najviše je prevodio pobožna djela.[471] Dolazio je i u Dubrovnik (1700 i 1702) gdje se sprijateljio sa akademicima Ispraznim, kako se vidi po pjesmama koje upućuje na rastanku s njima B. Ricciardiju, F. Laliću, Đ. Matijaševiću i B. Betteri,[472] ali ne znamo da li su ga imenovali svojim članom. B. Bettera u pjesmi koju je ispjevao Dražiću 19. III. 1720 kaže zašto je on dolazio u Dubrovnik:

Redovniče, dragi Ivane,
koga blaga čes donese
dubrovačke na ove strane,
da tva kripos otkrije se,
a ti mjesta sred istoga
da otkrit budeš ko izbrani
od jezika slovinskoga
ispravan se govor hrani.
(FB br. 405 (334), l. 445)

I kasnije je Dražić ostao u dobrim odnosima sa Ispraznim.

On se godine 1714 dopisuje s akademijom (Mat. I. 90); god. 1720 posvećuje »Gospodi dubrovačkoj« svoj pobožni spijev *Lipost duše* (Jugosl. akad. I c. 64. FB br. 136 [59]); god. 1725 šalje Aletinu »tutta l' Innodia Ecclesiastica in versi illirici... per farla riveder dall' Accademia mediante un espressa Deputazione, et correggerla, et bramando avesse l' approvazione per poterla stampare« (Mat. I. 500, 506, 533). Ali se Dražićevi stihovi nisu sviđali ni njegovim savremenicima; on nije bio pjesnik, nego čak loš stiho-

[470] Liber V mortuorum župskog ureda u Splitu, l. 50 v. Godine 1705 bio je I. Dražić župnik na Kamenu kod Stobreča. Cfr. Shematizam nadbiskupije splitske u rkpsu u arhivu tamošnje kurije, l. 7, 28—36. Zatim je do 24. V. 1718 bio župnik u Vranjici te do 1720 na Klisu. Cfr. Indice delle chiese diocesane visitate nell' anno 1718 da Mons. Stef. Cupilli Arciv. di Spalato. Rkps istog arhiva, l. 55, 65, 72, 82. Tada je, čini se, postao kanonik, jer se tako potpisao u svom prijevodu Ostan skrušenja 15. IV. 1720. Rkps Jugoslav. akademije I. c. 64.

[471] Append. II. 251. A. Ciccarelli, Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato. Ragusa 1811, 44, 60. Gliubich 125. Ljubić II. 415.

[472] Rkps Jugoslav. akademije II. b. 125 a. Mat. I. 509—18. A. Šenoa, Antologija cit. 53.

tvorac. Njegove pjesme imaju sve loše karakteristike sečentističke manire.[473]

G. Gigli predložio je, kako smo vidjeli, godine 1719 da Isprazni imenuju za svoje članove šesnaest talijanskih književnika »arkadskih pastira«, ali nam njihova imena nisu poznata osim samo jednoga, G. B. Zappi (Mat. I. 312). Borbeni ih je Gigli jamačno izabrao iz kruga svojih prijatelja, te je na taj način htio pružiti prigodu da i njih upoznaju i hvale preko Jadrana. To su bili književnici koji su onda živjeli u Rimu i s kojima je Matijašević imao udesiti formalnosti njihova primanja u dubrovačku akademiju. Pošto je stigao u Dubrovnik popis tih Giglijevih predloženika, Aletin javlja Matijaševiću kako su se svi akademici obradovali »dell' acquisto, che la nostra Accademia ha fatto dei tanti cospicui Letterati d' Italia«, te u vezi s time moli Matijaševića da ga informira o njihovim djelima, a osobito »ciò che di presente hanno alle mani massimamente il Sigr. Sergardi, Fontanini...« (Mat. I. 335). Ta su dakle dvojica jamačno bila među onom šesnaestoricom, a najviše su interesirala Aletina. Gigli je upravo s ta dva pisca bio u dobrim odnosima, osobito sa Sergardijem, čiji mu je temperamenat i mentalitet bio vrlo srodan.

Abbate Lodovico Sergardi (1660—1726), poznat kao duhovit satirik pod pseudonimom Quinto Settano, bio je rodom iz Sijene i od 1684 god. živio je u Rimu kao tajnik na dvoru moćnog kardinala Pietra Ottoboni, a zatim kao viši funkcionar na Vatikanu.[474] Ušao je u Arkadiju netom se osnovala i bio je na strani Giglija, kad su ga napadali sa svih strana. Aletin je jamačno poznavao njegove zajedljive latinske satire, koje su mu pronijele glas, pa se zato zanimao i za njegova nova djela.[475] Kako je satira bila omiljela književna vrsta Dubrovčana, po prirodi svojoj sklonih ironiji, jamačno su te Sergardijeve stihove rado čitali i Isprazni.

---

[473] A. Вучетић. Срђ V, 684: i П. Колендић ibid. VI, 107, n. 15, kažu da je Dražić bio akademski Isprazni, ali nisam našao za to potvrde. Gdjegod ga savremenici spominju, ne daju mu tog naslova, niti se on sam potpisivao kao akademik. Ne znamo ni to da li je bio član ondašnje akademije Slovinske u Splitu.

[474] V. o L. Sergardi: E. De Tipaldo, Biografia degli italiani illustri i t. d. X. Venezia MDCCCXLV, 314—19. I. Carini, o. c. 225—27 R. Battignani, Studio su Q. Settano. Girgenti 1894, 9—177 passim. A. Belloni, o. c. 310—14, 338—39. G. Natali, o. c. I. 526, 559.

[475] Prvo je izdanje njegovih satira izašlo 1682, a zatim više puta, dok je njihov talijanski prijevod istog Sergardija štampan tek 1770. E. De Tipaldo, o. c. 319.

osobito latiniste, kao Vice Petrović i dr. Ali je i Sergardi, kao i prijatelj mu Gigli, bio žestok neprijatelj isusovaca, pa ga oni vjerojatno i u Dubrovniku nisu hvalili ni preporučivali svojim đacima.

Uz Sergardija Aletin je u onom pismu spomenuo još i Giusta Fontaninija (1666—1736), koji je bio iz Furlanske i odgojen u isusovačkoj kolegiji u Gorici, gdje je mogao upoznati i slovenački jezik.[476] Od 1697 god. bio je profesor retorike u Studio romano i od 1725 s naslovom biskupa bibliotekar kardinala Imperiali. Bavio se najviše književnom i crkvenom povijesti. U ono doba, kada je erudicija triumfirala u Rimu, Fontanini je uživao mnogo ugleda i isticao se među prvim Arkađanima.[477] Osim povijesti talijanske književnosti on je, kao i Mandosio, sastavio biografije pisaca iz jednog kraja Italije, što je osobito zanimalo neke akademike Isprazne koji su, kako smo vidjeli, imali slične nakane.[478] Fontanini je sabrao i izdao pjesme svog zemljaka Cira de Pers, koje su čitali i u Dubrovniku, a toliko su se sviđale da ih B. Bettera čak i prevodi. On je bio dobar prijatelj Giglija, a poznavao je i Matijaševića i Đurđevića, s kojim je polemizirao u pitanju puta sv. Pavla na Maltu ili na Mljet.[479] Fontanini je dakle svojim primjerom mogao potaknuti i akademike Isprazne da se bave domaćom književnom povijesti.

---

[476] V. o G. Fontaniniju: A. Fabroni, Vitae Italorum doctrina excellentium i t. d. XIII. Pisis MDCCXXXVII, 202—62. E. De Tipaldo, o. c. VII, 438—50. A. Lombardi, o. c. IV, 90—96.

[477] Il Catalogo cit. XCII. B. Menzini, Opere cit. III, 167—73. L. Pastor, Geschichte der Päpste XV. Freiburg 1930, 41, 366, 641, 655.

[478] Della eloquenza italiana. Roma 1706 prvo izdanje. Historiae literariae Aquilejensis libri V. Romae MDCCXLII.

[479] Lettera dell' Illmo e Rmo Mons. Giusto Fontanini Arciv ... a Don Ignazio Giorgi ... sopra la di lui opera »De Divo Paulo Naufrago« s. l. et a. (ali Mleci 1762). U drugom je dijelu knjige (str. 22—78) štampana Apocrisi di Don I. Giorgi.

Značenje i upotreba participâ u srpskohrvatskom jeziku

Napisao redovni pravi član

Dr A. Musić

Primljeno u sjednici historičko-filologičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 24. oktobra 1932.

1. Zadaća je ovoj raspravi, da razloži značenje i upotrebu participâ u srpskohrvatskom jeziku s prigodnim osvrtom na druge jezike. Participi su pak indoevropskih jezika zapravo glagolski pridjevi. Da bi se dakle značenje i upotreba njihova razumjela, valja, prije nego k njoj pristupimo, ogledati značenje i upotrebu pravih pridjeva u srpskohrvatskom jeziku. Upotreba je pak njihova trojaka: atributivna, apozitivna i predikativna. Ogledajmo je dakle tim redom.

2. Pridjevom kao atributom pridijeva se imenici ili upravo onomu, što imenica znači, svojstvo, koje ga označuje kao jedan (makar koji) od članova čitave vrste, kojima isto svojstvo pripada, za razliku od onih, kojima to svojstvo ne pripada; tako na pr. atributom *crven* pridijeva se *cvijetu* svojstvo, koje ga označuje kao jedan od svih onih cvjetova, kojima isto svojstvo pripada, za razliku od svih onih, kojima ne pripada. Takovim se pridjevom odgovara na pitanje: kakav?, a oblik mu je neodređen, t. j. pridjev se deklinira po nominalnoj deklinaciji. Ako se jedan od članova s tim svojstvom hoće da istakne ne tek kao jedan (makar koji) od članova, kojima to svojstvo pripada, nego kao određen (taj i taj) takav član, onda se pridjevom odgovara na pitanje: koji?, a pridjev se deklinira po složenoj deklinaciji, t. j. oblik mu je određen; na pr. *crveni cvijet*. Evo primjer za jedan i drugi slučaj: Djevojka je našla *crven* i *modar* cvijet, *crveni* je ubrala, a *modri* je ostavila. Jezici, koji imaju neodređen i određen član, upotrebljavaju u prvom

slučaju neodređeni, a u drugom određeni, na pr. njem. Das Mädchen fand *eine rote* und *eine blaue* Blume; *die rote* pflückte es, *die blaue* liess es stehen. Atributivni pridjev čini sa svojom imenicom cjelinu, te ono, što se glagolom izriče, izriče se o imenici zajedno s pridjevom; isp. navedeni primjer. Ali na predikat može atributivni pridjev utjecati, jer mu može značiti uzrok, uvjet itd., ali se ne pridijeva imenici zato, nego pripada joj bez obzira na predikat; na pr. *Dobar* se učenik hvali (= ako je dobar). — U *visoku* kulu udario je grom (= jer je visoka). Upotreba atributivnih pridjeva u jeziku srpskohrvatskom (kao i u drugima) sasma je obična, te držim, da ne treba za potvrdu primjerâ iz narodnoga govora navoditi. Isp. Daničićevu Srpsku sintaksu str. 6; pa Maretićevu Gramatiku i stilistiku hrv. ili srp. knjiž. jezika 2. izd. str. 421.

Atributivni su i oni pridjevi, koji u narodnim pjesmama čine t. zv. epitheta ornantia, na pr. bijelo lice, britka sablja, crveno vino, gizdava djevojka, golema nevolja, grozne suze, kićeni svatovi, ljuta rana, rujno vino, rumena ruža, sinje more, sivi soko, stara majka, svilen pâs, tanana košulja, vjerna ljuba, zelena trava, zlatan prsten itd. Epitheta ornantia razlikuju se od običnih atributa tim, što izriču svojstvo, koje ima svaki član iste vrste (svaka ruža misli se da je rumena, svaki soko siv itd.), te se sama sobom razumiju, a izriču se samo zato, da bi prikazivanje bilo življe i plastičnije. Kod vlastitih imena ili kod drugih individualnih pojmova epitheton ornans ne može značiti svojstvo, koje svakomu članu iste vrste pripada, nego neko značajno svojstvo, koje baš njima u osobitoj mjeri pripada, te se, kad se ime spomene, odmah i na to svojstvo pomisli, na pr. stari Jug Bogdan, krilati Relja, Kosovo ravno, tiho Dunavo, bijelo Senje itd. Ali kod ličnih imena mjesto pridjeva često atribut čini imenica, na pr. Budalina Tale, Relja Krilatica itd. Za određeni i neodređeni oblik vrijedi i ovdje ono, što je za atributivni pridjev uopće rečeno.

3. Pridjevom kao a p o z i c i j o m ne će se uopće da označi ono, što imenica znači, jer je već potpuno označeno, nego se hoće da istakne, da mu se pridijeva svojstvo, koje utječe na vršenje radnje glagolskoga predikata, i to ponajviše kao uzrok ili uvjet, ili pokazuje posljedak (učinak) te radnje, a baš zato se i pridijeva; na pr. Seljanin *žedan* i *željan* vina pođe za njim. N. prip. 294.* (jer je bio

* N. pj., N. prip., N. posl. znači Vukovo bečko izdanje srpskih narodnih umotvorina. Druge se kratice slažu s onima u Akademijskom Rječniku.

žedan i željan vina). — Evo meni *tužnoj* redak dođe, da do veče idem Arapinu. N. pj. II, 419. (da je djevojka tužna, to je posljedak tomu, što joj takav redak dođe). Od atributivne se dakle apozitivna upotreba razlikuje po svrsi, s kojom se pridjev riječi pridijeva, kao što je netom spomenuto, a onda i po značenju. Atributivnim se naime pridjevom onomu, što imenica znači, neko svojstvo pridijeva kao postojano, apsolutno, a apozitivnim kao prolazno, makar inače bilo i postojano, ali se ne pridijeva kao takavo, nego samo s obzirom na radnju glagolskoga predikata. Kad između atributivne i apozitivne upotrebe ne bi bilo razlike (kao što je mislio i Maretić u 1. izdanju svoje Gramatike i stilistike u § 460, b., dok u 2. izdanju i on priznaje razliku te za pridjev u apozitivnoj službi stvara bez potrebe nov naziv: privezak, adjunkcija), atributivni pridjev, koji bi ponajviše pripadao ličnoj zamjenici ili imenici, koja bi kao i lična zamjenica značila posve određen pojam, imao bi dolaziti i sam u određenom obliku, a kad tamo on dolazi ponajviše u neodređenom. A tome je uzrok, što se pridjev u apozitivnoj službi drži za zastupnika posebne rečenice, u kojoj bi on bio predikat; na pr. Seljanin *žedan* i *željan* vina pođe za njim. N. prip. 294. (žedan i željan vina = jer je bio žedan i željan vina). Kadšto se apozitivnomu pridjevu dodaje particip *budući, bivši,* koji znači, da je rečenica, za koju je kazano, da je može zastupati sam apozitivni pridjev, participski konstruirana tako, da joj je glagol (kopula) metnut u particip, a pridjev joj je predikat; na pr. Derviš *ne budući gladan* ne načne pogače odmah. N. posl. 354. (ne budući gladan = jer nije bio gladan). — A Josif muž njezin, *budući pobožan,* i ne hoteći je javno sramotiti, namisli je tajno pustiti. Vuk Mat. 1, 19. (*δίκαιος ὤν,* quum esset iustus; u lat. se upotrebljava čitava rečenica, jer nema participa, koji bi kao srpskohrvatski *budući* odgovarao grčkomu *ὤν*). — Kad dakle vi, *zli budući,* umijete dare dobre davati djeci svojoj. Vuk Mat. 7, 11. (*πονηροὶ ὄντες,* quum sitis mali). Više primjera u Akad. rj. I, 368. i d., u Ivekovića-Broza I, 60, u Maretića Gram. i stil. 2. izd. § 625, a). Napokon valja na um uzeti i to, da u posve jednakoj funkciji dolazi i imenica; na pr. Slavuj ptica mala svakom pokoj dala, a meni *junaku* tri tuge zadala. N. pj. I, 392. — A mene *vilu* od gore, mene je gora rodila. I, 65. — Pošto one otidu u crkvu, đevojka *sirota* stane plakati. N. prip. 127. Mislim, da nitko ne će poreći, da je istaknuta imenica u tim primjerima apozicija. Tako bi se i u primjeru: Ne znam *jadna* vas kako žaliti (N. pj. I,

405) mjesto *jadna* moglo reći *jadnica* (ne znam *jadnica* vas kako žaliti). I imenica *jadnica* bila bi apozicija. Onda pak valja da i pridjev *jadna* u jednakoj upotrebi bude apozicija. Tako bi se i u primjeru: Nego mene *starca* poslušajte (što ga navodi Daničić Sint. str. 6) mjesto *starca* moglo reći *stara* (nego mene *stara* poslušajte), pa kao *starca,* tako bi i *stara* moralo biti apozicija. Često je apozitivni pridjev usklik od žalosti, bilo da onaj, što govori, žali svoju sudbinu, bilo da pokazuje saučešće s tuđom, a onda može pridjev biti i u nominativu, dok je riječ, kojoj pripada, u drugom padežu, na pr. Ne bila vas vašeg brata želja, kano mene i brata mojega! što me *tužan* (mjesto *tužna)* ovud poteralo! N. pj. II, 79. — Jesam li ti, *bolan* (mjesto *bolnu),* govorila, da ne činiš u nedelju kavge? II, 409.

U primjerima iz N. pj., koji će se sada navesti, dolaze u apozitivnoj službi najčešće pridjevi: *mlad, jadan, tužan, bolan.* U onima iz N. prip. dolaze češće drugi. Navest će se pak po alfabetskom redu pridjevâ: Za što zgubi moga pobratima? Na što si se, *bolan,* prevario? N. pj. II, 342. — Jel' ti *bosoj* po snijegu zima? I, 528. — *Gladan* i patrijar hljeba će ukrasti. N. posl. — Međedović *gladan* ne imajući kud kamo prekrsti se, pa onda počne jesti. N. prip. 3. — Što ću, Bože, ovako *grdan?* N. pj. II, 85. — Jao *jadna!* ude li sam sreće! Da se, *jadna,* za zelen bor vatim, i on bi se *zelen* osušio. II, 319. — Kako *kleta* na vješala dođe, ta srdito na katane viknu. II, 501. — Tebe hoće Arap prevariti, te će mi te *luda* pogubiti. II, 460. — Ti opremaš dobra konja na vojsku, na kom' mene *ludu mladu* ostavljaš? I, 208. — Ja sam *mlada* ogledalo sama. I, 624. — (Tu mu dođe) od Bosne trideset kapetana, te se *mladi* banu pokloniše. II, 180. — Štogod Ture *pjano* govorilo, to *trijezno* bješe učinilo. II, 401. — On potеže sablju od bedrice, al' se *pusta* ne da izvaditi. II, 110. — *Sit* veseo, *gladan* plakao (odgovori onaj koga zapitaju kako mu je ime, a on ne će da kaže), t. j. ako sam sit, zovem se veseo, ako li sam gladan, zovem se plakao. N. posl. 286. — Divljan *slijep* skoči kao mahnit. N. prip. 148. — Dodajde mi malo vode ladne, da s' napijem *trudan* i *umoran.* N. pj. II, 492. — Sad vam je vreme pevati, a meni *tužnoj* plakati. I, 288. — Ona *vesela* uzme prve haljine s vrha sve od same svile. N. prip. 127. — Kovilje i rano bosilje! što si *zeleno* tako poleglo? N. pj. I, 10. — On *žalostan* zahvali Boga, i reče. N. prip. 85. — Ko mi dođe, da mi je čestita, *živu* ću mu oči izvaditi. N. pj. II, 530. — Ja sam

jarac živoderac, *živ* klan, ne doklan, *živ* soljen, ne dosoljen, *živ* pečen, ne dopečen. N. prip. 246.

Iz primjerâ se vidi, da apozitivni pridjev ima najčešće kausalan, rjeđe hipotetički, koncesivan ili konsekutivan smisao.

4. U predikativnoj službi nahodi se pridjev i onda, kad uz kopulu čini pravi predikat, na pr. Šuma je *zelena*. Ali ovdje nas ta služba toliko ne zanima, koliko ona, u kojoj on pravi glagolski predikat samo označuje. U toj se pak službi pridjevom onomu, što riječ, kojoj pripada, znači, neko svojstvo pridijeva samo za vrijeme vršenja radnje glagolskoga predikata; ona se dakle vrši samo uz to svojstvo, ili stvojstvo, koje pridjev znači, očituje se samo uz vršenje radnje glagolskoga predikata; moglo bi se također reći, da svojstvo pripada riječi, kojoj se pridijeva, samo kao dijelu rečenice; na pr. Pa potrže nože od pojasa, te udara sebe u srdašce, *mrtav* pade pokraj braca svoga. N. pj. II, 81. Svojstvo, da je mrtav, pridijeva se Predragu samo za momenat, kad je pao; da je pao, kaže se za Predraga samo za momenat, kad mu je pripalo svojstvo, da je bio mrtav; svojstvo, da je mrtav, pripada Predragu samo kao subjektu ove rečenice. U predikativnoj službi dolazi pridjev gotovo samo u neodređenom obliku, jer je upravo predikat (Predrag je pao tako, da je bio mrtav). Glagol vrši donekle onakovu službu kao glagol *biti*, kad je kopula, t. j. kad samo sastavlja nominalan predikat sa subjektom (na pr. Predrag je bio mrtav), ali nije onako, kao kopula, izgubio pravoga svoga značenja. Particip *budući (bivši)*, koji se dodaje apozitivnomu pridjevu, vrlo se rijetko dodaje predikativnomu (na pr. Ko bi god ušao k caru unutra u dvor *ne budući pozvan*, jedan je zakon za nj, Dan. Jestira 4, 11). Budući da se u grčkom particip *ὤν* dodaje i predikativnomu pridjevu (v. Kühner-Gertha II, 66), moglo bi se jamačno i u srpskohrvatskom *budući*. Možda se to ne čini, da se ne bi onda predikativni pridjev shvatio u apozitivnom značenju (na pr. budući mrtav pade = pade, jer je bio mrtav). I u grčkom čini se da *ὤν* češće dolazi uz apozitivan nego uz predikativan pridjev.

Predikativni se pridjev s apozitivnim slaže u tom, da se jednim i drugim onomu, što znači riječ, kojoj pripada, pridijeva prolazno svojstvo, dok se atributivnim pridijeva postojano svojstvo (isp. § 3.). Ali je razlika u tom, da svojstvo izrečeno apozitivnim pridjevom na radnju glagolskoga predikata utječe (kao uzrok, uvjet), dok predikativni pridjev o radnji glagolskoj zavisi, te je samo označuje;

apozitivni je pridjev po tom prema radnji glagolskoj u mišljenju prius (osim slučaja, kad joj je posljedak), a predikativni posterius. Tako se kod primjera navedena u § 3. za apozitivnu upotrebu pridjeva: Seljanin *žedan* i *željan* vina (N. prip. 294.) pita, što je seljanin žedan i željan vina učinio? Odgovor: pođe za njim (prius je apozitivni pridjev, a radnja je glagolska posterius). A kod primjera malo prije navedena za predikativnu upotrebu pridjeva: *Mrtav* pade pokraj braca svoga (N. pj. II, 81.) pita se: kakav (kako) pade pokraj braca svoga? Odgovor: mrtav (prius je radnja glagolska, a predikativni je pridjev posterius). Osim toga valja na um uzeti, da se apozitivan pridjev može zamijeniti uzročnom, uvjetnom itd. (u opće adverbijalnom), a predikativan eksplikativnom rečenicom (žedan i željan vina = jer je bio žedan i željan vina, mrtav pade = takav (tako), da je bio mrtav).

Tim, što je predikativni pridjev u tako uskoj svezi s radnjom glagolskog predikata, on je označuje te dobiva onakovu službu, kakvu inače ima prilog (adverb), pa često ista fraza dolazi sada s predikativnim pridjevom sada s prilogom. Takovi su pridjevi (prilozi) naročito ovi: *dobar (dobro), rad (rado), sretan (sretno), (ne)veseo [(ne)veselo], zdrav (zdravo).* Evo za to nekoliko primjerâ: *Dobri* ste došli, svatovi! N. pj. I, 19., a u predašnjoj pjesmi: Vojvodbaše, braćo naša, *dobro* ste došli! — A *dobre* mi došle, mile zaovice. I, 412. — Ko *rad* igra, lako mu se svira. N. posl. — *Rad* bi se junak ženiti, bi l' mog'o Jelu videti? *Rad* bi je junak prosio. N. pj. I, 591. — Družbina ga *rado* poslušala. II, 76. — Ja bih ti je *rado* dao, ali sam je obrekao Brku. N. prip. 4. — On s Milicom ostane *srećan.* 79. — Te su *sretno* živeli do svoga veka. 82. — *Vesela* je pred nji išetala. N. pj. II, 243. — Oni ga odmah *veselo* poslušaju. N. prip. 247. — Da Bog da, sine, da *zdrav* otideš. N. pj. I, 490. — Otidoše *zdravo* i *veselo.* II, 552. — *Zdravo* su ti devet Ljubovića, *zdravo* jesu, al' *veseli* n'jesu. I, 564. Isp. Maretića Gram. i stil. 2. izd. 485, c.

Navest ću još primjerâ za predikativnu upotrebu pridjeva. Najčešće dolaze tako pridjevi: *mrtav, zdrav, živ.* Primjeri će se navesti alfabetskim redom pridjevâ. Kod pridjevâ, koji češće dolaze, navest će se više i primjerâ, da bi se vidjelo, uz koje sve glagole dolaze. *Bolesna* je sinoć omrknula. N. pj. III, 126. — Ovaj se učini *bolestan* pa pošlje svoga momka, N. prip. 150. — Konja vodim, peše odim; čizme nosim, a *bos* odim; leba nosim, a *gladan* sam; vodu

gazim, a žedan sam. N. pj. I, 238. — Ja sam *bosa* do Trogira došla, ja ću *bosa* i do cara poći. I, 400. — Skoči snaša *bunovna*, svekru bradu očupa. I, 521. — Evo ja ću tebe učiniti *čestita*, što si me od nje izbavio. N. prip. 145. — Kad ga viđe i poznade *divna*, veliki mu šemluk učini. N. pj. II, 607. — Nijesam ih rad otpustiti *gladne*. Vuk Mat. 15, 32. — Bolje ti je ući u život *hromu*, nego li s dvije noge da te bace u pakao. Vuk Mark. 9, 45. — Ne mogući nigđe ni okle dobaviti vrati se *jadan* i *žalostan* doma bez zalogaja kruha. N. prip. 108. — Spustite ga pred moje dvorove, da ga jadna *mrtvoga* (!) celivam, kad ga nisam *živa* poljubila. N. pj. I, 247. — Ali Omer ništa ne govori, već on leži *mrtav* na zemljici. I, 256. — Misliš li me *mrtva* požaliti, požali me dok sam u životu. II, 268. — Kazuj groblje, gdje je ukopana, da ja vidim i *mrtvu* devojku. II, 23. — Oboje *mrtvi* na zemlju padoše. N. prip. 113. — Naći ćeš ih oboje jedno do drugoga *mrtvo*. ib. — Oj Dunave, tija vodo! Što ti tako *mutna* tečeš ? N. pj. I, 492. — Jedan put srete ga Turski car na sokaku *pijana*. N. prip. 307. — Oni se vrate *prazni* i *umorni* natrag. 177. — Napiplje popa *pretljega*. 148. — Uze torbu na lijevu ruku, od zobnice jedne te do druge, dok je svoju *punu napunio*. N. pj. II, 143. — Navalim vatru i *sit* se ogrijem. N. prip. 162. — Ko se godi na Todora fali, *sramotan* je svaki se vraćao. N. pj. II, 494. — *Srdit* Marko jezdi niz Kosovo. II, 421. — Pade junak *trudan* na postelju. IV, 363. — Posle nekoga vremena ona se oseti *trudna*. N. prip. 54. — Aspre nosi, i nikomu se *vješt* ne čini. 99. — Bog ga sačuva *zdrava* i onu noć. 63. — Ja znam što ću činiti, ako želiš da ti dijete *zdravo* ostane i dugo živi. 213. — Tri je jada nad njim izjadila, *živa* nikla, a *mrtva* odnikla. N. pj. I, 259. — Šta bi dao onomu junaku, koji bi ti *živa* kaz'o Marka? II, 403. — Kako bi ga *živa* dočekao, kad od mrtve glave poigravaš? II, 410. — Dvoranin se začudi kad ga nađe u sobi gde sedi *živ* i *zdrav*. N. prip. 61. — I celu noć su kurjaci po zemlji ispod nje urlikali da je sirota od straha jedva *živa* ostala. 133. — Ako su je na bunište bacili, onđe je i *živa* ležala. 164. — Hvaha Bogu kad *živi* pobegosmo! 172. Isp. Maretića Gram. i stil. 2. izd. § 460, c.

5. U istoj trojakoj funkciji, u kojoj smo našli pridjev, nalazimo i particip. Ali prije nego pođemo da je ogledamo, valja istaknuti razliku između pojedinih participa, koja se baš pridjevne prirode njihove tiče. Od četiri participa, što ih jezik srpskohrvatski poznaje: participa prezenta aktivnoga *(čuvajući)*, participa preterita ak-

tivnoga I. i II. *[sačuvavši, (sa)čuvao, -ala, -alo]* i participa preterita pasivnoga *[(sa)čuvan, -a, -o]* — dva su sačuvala pridjevnu prirodu, t. j. ostali su pridjevi, kakvi su iz početka bili, i to particip preterita aktivni II. *[(sa)čuvao, -ala, -alo]* i particip preterita pasivni *[(sa)-čuvan, -na, -no]*. A druga dva participa: particip prezenta aktivni i particip preterita aktivni I. *(čuvajući, sačuvavši)* izgubili su prvobitnu pridjevnu prirodu, koju još u jeziku staroslovenskom imaju, i postali prilozi (adverbi). Što se oblika tih posljednjih participa tiče, Daničić je u svojoj Istoriji oblika na str. 352. i d. pokazao, da su to upravo adverbijalizirani nominativi plurala muškoga roda, jer se pored sadašnjega oblika na *-i (-ći, -ši)*, još 16. vijeka držao isto tako adverbijalizirani oblik na *-e (-će, -še)*, na pr. *znajuće, padše*, koji odgovara staroslovenskom na *-šte, -še*, na pr. *znająšte, padъše*, pored kojega već i u staroslovenskom dolazi i oblik na *-i (znająšti, padъši)*, a taj je oblik (i onaj na *-e* i onaj na *-i)* nominativ plurala muškoga roda. Odnošaj oblika na *-i* prema onomu na *-e* taj je, da je oblik na *-e* stariji, a onaj na *-i* mlađi. Nastavak *-e (* -es)* prionuo je uz osnovu, dok se još svršavala na konsonanat *(znajont-, padъs-)* pa ostao i onda, kad je osnova dobila oblik na *-jo- (znajont-jo, padъs-jo, znająšte-, padъše-)*, a onda se *-e* zamijenilo sa *-i*, koje je pravi nastavak za nom. pl. m. r. osnovama na *-jo-*. Ta se promjena dogodila već u starom slovenskom (Leskien Altbulg. Gr. str. 205.); u srpskohrvatskom se javlja od 14. vijeka, ali oblik na *-e* drži se pored onoga na *-i* još 16. vijeka (isp. Daničića Ist. obl. l. c.). Zanimljivo je i to, da se već u starom slovenskom participski oblici na *-šte* i *-še* upotrebljavaju u adverbijalnoj službi, čemu navodi primjere Miklošić u Sint. str. 828. i 838., isp. i Vondráka Vgl. slav. Gr. 2, 408. Pored oblikâ na *-ći* i *-ši* dolaze u značenju adverbijalnoga participa prezenta i preterita i kraći oblici participa prezenta na *-e* (staroslov. *-ę)*, participa preterita na osnovni suglasnik (staroslov. na suglasnik uz *ъ)* ili na nastavak *-v* (staroslov. *vъ); na* pr. *vode, gledaje, do-šad, vidiv*, od 14. do 17. vijeka, dakle u isto vrijeme, kad i oblici na *-ći* i *-ši*. Ovi kraći oblici bez sumnje su nominativi sing. muškoga roda. Jamačno su se oblici nom. sing. adverbijalizirali u slučaju, kad je particip pripadao imenici u singularu, a oblici nom. plur., kad je particip pripadao imenici u pluralu. Onda su se jedni i drugi upotrebljavali promiscue, svaki za sve rodove i brojeve, dok nijesu puniji potpuno prevladali. Isp. Daničića Istor. obl. str. 346. i d. i 370. i d. pa Leskiena Serbo-kroat. Gramm. str. 552. i d., 556. i d. Evo par

primjera za kraće oblike: Toj li bih dostojna od tebe primiti, da budem jadovna život moj vas žiti, odsvuda *predaje*, kad će bit, kad ćeš doć, po moru *gledaje* vas drag dan i svu noć, plavčice *mahaje*, odizdal ke plove, iz glasa *vikaje* ime tve ke slove. Đ. Držić. 434. — Zato molim milo, stanite svi *muče*. H. Lucić. 227. — *Došad* ugledasmo nepoznane gosti. P. Hektorović. 7. — Gdi će moć me srdačce, ne *vidiv* te, sunačce, biti mirno? Đ. Držić. — Više primjera u Daničića l. c.

A što adverbijalni participi upravo znače? Može se reći, da na pr. Ručao sam *stojeći* — znači: ručao sam tako, da sam stajao; ručala je *stojeći:* ručala je tako, da je stajala; ručali su *stojeći:* ručali su tako, da su stajali. Tako bi se značenje participa *stojeći* moglo pokazati za svako lice svakoga roda u singularu i u pluralu, u kojem se subjekat participa pomišlja. To vrijedi ne samo za predikativni particip, kakav je *stojeći*, nego i za apozitivni; na pr. *Tražeći* izbirač našao je otirač: zato, što je tražio izbirač, našao je otirač; *tražeći* izbirač našle smo otirač: zato, što smo tražile izbirač, našle smo otirač. A to particip ne može upravo ili direktno sam sobom značiti, jer jedan isti oblik glagolski ne može direktno značiti vršenje radnje glagolske za svako lice svakoga broja i roda. To značenje može biti samo indirektno, kao smisao ili objašnjenje direktnoga u pojedinom slučaju, a direktno značenje na pr. participa *stojeći* držim da pokazuje adverab od oblika istoga participa izveden *stojećke* (isp. i *ležećke, žmurećke).* Po tom: ručao sam *stojeći* — znači upravo ili direktno: ručao sam stojećke; ručali su *stojeći:* ručali su stojećke. A smisao se tomu adverbu može u pojedinim slučajevima izreći rečenicom, i to, ako je particip predikativan, modalnom *(tako da —),* ako li je apozitivan, temporalnom, kausalnom itd. Ali prvobitni smisao i apozitivnoga participa valja jamačno izreći također modalnom rečenicom, tako da se kauzalna temporalna, itd. rečenica osniva na modalnoj. Tima se rečenicama značenje participa više opisuje ili objašnjuje nego kazuje. To vrijedi za adverbijalni particip i kraćega oblika.

Participi, koji imadu sada adverbijalan, imali su negda adjektivan oblik. Pa kakvo im je značenje bilo onda? Ili kakvo je značenje analognim participima u jezicima, u kojima nijesu adverbijalizirani; na pr. u grčkom ili u latinskom? Kakva je dakle razlika između grčke rečenice *ἐδειπνοῦμεν ἑστῶτες* i srpskohrvatske: ručali smo *stojeći?* Držim, da *ἑστῶτες* znači: ručali smo *takvi,*

da smo stajali, a *stojeći:* ručali smo *tako,* da smo stajali. Razlika između *takav* i *tako* ima pokazati adjektivnu i adverbijalnu prirodu participa. To nas pak sjeća onoga, što je spomenuto u § 4., da naime u predikativnoj službi pored adjektiva dolazi i adverab; na pr. *dobri* ste došli! i: *dobro* ste došli! Ali kod participa se ne javlja samo onda, kad je predikativan, nego i onda, kad je apozitivan.

Našim adverbijalnim participima odgovaraju u drugim jezicima također participi, adjektivni ili adverbijalni, ili oblici, koji se kao i adverbijalni participi (naročito u romanskim jezicima) zovu *gerundi,* pa tako bi se i naši adverbijalni participi mogli zvati: gerund prezenta, gerund preterita [tako ih Maretić u 2. izdanju svoje Gramatike i stil. i zove (upravo: gerundiji, str. 563.)]; na pr. lat. Caesar *dando* (abl. gerunda), *sublevando, ignoscendo,* Cato nihil *largiundo* gloriam adeptus est. Sall. Cat. 54. 'Cesar je dajući, podupirući, opraštajući, Katon ništa ne darujući slavu stekao'. Mjesto toga moglo bi se reći: C. *dans, sublevans, ignoscens,* C. nihil *largiens* gloriam adeptus est, gdje bi particip prezenta u adjektivnom obliku značio: C. je (kao) *takav,* da je davao itd., slavu stekao. Talijanski jezik poznaje onaki gerund kao i latinski; na pr. lat. tal. *cantando* 'pjevajući'. U francuskom gerundu slili su se lat. gerund *(cantando)* i lat. particip prezenta *(cantans)* u jedan oblik: *chantant.* O litavskom gerundu isp. § 11, d.

Pokazalo se, da su srpskohrvatski adverbijalni participi oblikom upravo adverbijalizirani nominativi plur. muškoga roda. Pita se još, zašto je jezik išao te participe adverbijalizirati. Zato, što imaju funkciju adveraba pokazujući način, vrijeme, uzrok, uvjet radnji glavnoga glagola *(tako da, zato što* itd.). Radnja glagolska njima u adjektivnom obliku izrečena kao svojstvo onoga, što znači riječ, kojoj pripadaju, nije se više tako shvaćala, nego kao adverbijalna oznaka radnje glavnoga glagola. Onda je značenje adverba stvorilo i oblik adverba. Ako je apozitivni i predikativni particip prezenta akt. ili preterita akt. I. u svakom obliku značio isto (upravo ono, što znače adverbi kao *stojećke),* mogao je jedan oblik njegov zastupati sve. Tu je pak službu preuzeo nominativ sing. ili plurala za muški rod. Zašto baš nominativ? Zato, što su ti participi u funkcijama, u kojima dolaze adverbijalizirani, i u adjektivnom obliku stajali ponajviše u nominativu, a stajali su zato, što obično pripadaju subjektu čitave rečenice, s kojim se particip valja da slaže u padežu,

broju i rodu, kao što biva u grčkom i u latinskom jeziku. Adverbijalizacija je bila u tom, da se oblik, u kojem su participi obično dolazili, t. j. nominativ sing. ili plur., generalizirao. A u tom, što participi i u adverbijalnom obliku obično pripadaju subjektu čitave rečenice, dakle nominativu, živi još uspomena pravoga oblika njihova (isp. § 11.). A nominativ sing. ili plur. m u š k o g a roda postao je adverbom jamačno zato, što su ti oblici bili najobičniji. Da pak nominativ muškoga roda (osobito u singularu) može služiti u adverbijalnom značenju, za to ima primjerâ u različnim jezicima indoevropskima; na pr. grč. *ἀναμίξ* pomiješano, *εὐθύς* ravno, *ἐγγύς* blizu; lat. *adversus* protivno, *comminus (eminus)* iz bliza (iz daleka), *firmiter* jako; stsl. *blizъ* blizu. Kako se može i nom. pl. muškoga roda adverbijalizirati, pokazuje stsl. *pěšь πεζός*, pl. *pěši πεζοί;* u slov. *peš* adverbijaliziran je nom. sing., u bug. (dijal.) *pěši* nom. pl.; i u srpskohrvatskom dolazi nom. sing. *pješ* i u adjektivnoj i u adverbijalnoj funkciji (uz *pješe),* isp. Brugmanna IF. 27, 233. i d. (os. 236., 270), Grdr. II, 2. str. 677. i d., pa Maretićevu Gram. i stil. 2. izd. § 486, a. i Akad. rj. s. vv. *pješ* i *pješe.* Da se i p a r t i c i p u nom. sing. m. r. upotrebljava u adverbijalnoj funkciji, i za to nam podaju dokaz drugi jezici. Tako u jeziku novogrčkom particip prezenta u nominativu sing. za muški rod na *-οντας* (postao od akuzativa sing.) dolazi kao adverbijalan particip; na pr. *βλέποντας δὲν βλέπουν* 'gledajući ne vide' (isp. Thumba Hdb.[2] str. 160. i d., Hatzidakisa Einl. str. 143 i d.) Po svemu tome nema razloga, da se Daničićevo razlaganje ne bi prihvatilo. Prihvatio ga je i Leskien (Serbokroat. Gramm. str. 552 i d., 558). Miklošić nagađa, da je oblik stsl. na *-šte* srphrv. na *-ći* akuzativ sing. srednjega roda (Sint. str. 282), ali otkuda onda nastavak *-i?* Maretić drži oblik na *-ći* i na *-ši* za lokativ sing. (kao i *lani, ljeti)* (Gramm. i stil.[2], § 624, a., 486, a.), ali otkud onda nastavak *-e?* Ako je srpskohrvatski adverbijalizirani particip na *-ći* postao onako, kako je razloženo, onda je sva prilika, da su analogni oblici s analognim značenjem i u drugim jezicima slavenskim tako postali (na pr. slov. *gredoč*, češ. *hledajíce* itd.).

Poradi rečene različne prirode pridjevnih i priložnih participa valja svaku vrstu napose ogledati, i to najprije pridjevne, a onda priložne.

6. P a r t i c i p p r e t e r i t a a k t i v n i II. dolazi u sve tri već poznate pridjevne funkcije: u atributivnoj, apozitivnoj i predikativnoj:

a) Primjeri za atributivnu funkciju (alfabetskim redom participa): Gospod će ti dati srce plašljivo, oči *iščiljele* i dušu *iznemoglu*. Danič. Mojs. 5, 28, 65. — Mlad je vojno ruža *napupila*. N. pj. I, 288. — Naokolo stijene (negđe gole, a ponajviše *obrasle* malom šumom). Vuk, Dan. 1826. str. 3. — Ovaj se rad umnoži primivši u se *osiromašile* plemićke srodnike. Danič. Istor. 331. — Veli njima *ostarjela* majka. N. pj. II, 136. — Većma su mu se obradovali, nego *ozebao* suncu. Vuk Miloš str. 79. (particip suptantiviran). — Da u *palome* čovjeku ponovimo oblik Božji. Danič. Pisma 74. — Gospodar od oštećene baštine ili od *pobjegla* čeljadeta. Danič. Istor. 292. — *Prerasloj* đevojci pomrli svatovi. N. posl. — Kažu da lisica kad hoće da prijeđe preko *smrzle* vode metne uho na led. N. posl. 118. — Pa *sustala* konja odjahao. Vuk Rj. — Kad braća žive zajedno pa umre jedan od njih bez djece, onda žena *umrloga* da se ne uda. Danič. Mojs. 5, 25, 5. — Sanak snio mali Hasan aga, da g' zapade *usahla* jabuka. N. pj. herc. 86. — Isp. Maretića Gram. i stil. § 629, a. Kao što primjeri pokazuju, dolazi u atributivnoj službi samo particip neprelaznih glagola.

Neki su participi postali pravi pridjevi; na pr. *nevaljao, ostali, pristao, vreo* itd. Isp. Maretića ib.

b) Apozitivna je funkcija u svezi s onom, po kojoj se taj particip može nazvati željnim načinom; na pr. *Dao* Bog dobro! Particip dobiva željno značenje onako kao i pridjev; na pr. *Crn* ti obraz! U tom značenju i pridjev i particip čini u rečenici predikat. Ali takovoj rečenici, koja i ne mora biti željna, može se dodati zavisna s istim participom, na pr. Laž *čuo*, laž kazao. N. posl. Prva rečenica ima hipotetički smisao (= ako sam laž čuo, kazao sam laž). Ali upravo i nijesu dvije rečenice, nego u prvoj je *čuo* samo apozicija subjekta *ja* sa hipotetičkim smislom: (ja) čuo laž kazao sam laž, kao kad bi se kazalo grč. *ἀκηκοὼς ψεῦδος, εἴρηκα ψεῦδος*, pa se istom poradi toga smisla jedna rečenica rasklopila na dvije. Isp. *Jeo ne jeo, pio ne pio, terao ne terao*, ne ćeš ga stići. N. prip. 26. Smisao: i ako budeš jeo i ako ne budeš jeo itd. Da bi se smisao zavisne rečenice istakao, meće se po analogiji konjunkcionalnih rečenica pred nju hipotetička ili koncesivna konjunkcija; na pr. *Ako* li mi pravo *ne sudio*, da Bog dade, dana ne živio! N. pj. herc. 107. — Ja ću Maru na silu oteti, *makar* svoju *izgubio* glavu. N. pj. III, 499. Tako može zavisna rečenica dobiti i oblik relativne pronominalne ili relativne konjunkcionalne rečenice;

na pr. *Koje* prijatelje Bog našemu bratu domaćinu do sada *darovao*, te mu i podržao! N. pj. herc. 349. — Vako bilo svakoj druzi, *koja* majke ne *slušala*. N. pj. I, 283. — *Kad izišli* ključi iz Dunava, Simeon se grija oprostio! N. pj. II, 70. — U svima tima i takovim primjerima particip u zavisnoj rečenici prvobitno je imao apozitivnu službu, a smisao je participa ponajviše hipotetičan ili koncesivan, rečenice pak prvobitno nijesu bile dvije, nego jedna, u kojoj je baš particip bio apozitivan. Glavna je rečenica ponajviše željna, a particip njezin predikativan. Ja sam o razvoju značenja našega participa napisao članak u Radu, knj. 140. pod natpisom: »Rečenice s partic. pret. akt. II. u hrvatskom jeziku«. Na taj članak valja da uputim onoga, tko bi htio potanje da se obavijesti o onom, što sam ovdje samo u kratko nabacio. Tamo je i više primjera navedeno.

Ovamo idu i primjeri, u kojima uz particip preterita akt. II. dolazi particip *budući* (rjeđe *bivši)* (kao i uz pridjeve, isp. § 3), kakvih ima samo u starom jeziku; na pr. Radat ishodi umoren, *budući iskao* Miljenka. M. Držić str. 99. (Reš.) — Porušena u crnilu veći dio ležiš pusta *izgubila buduć* silu i od ruka i od usta. Gundulić Osm. 295. — Nijesmo smjeli bolje živjeti *ne budući poznali* pravoga zakona. Divković Nauk 17^{b}. — *Biv vidio* jednog od njih, svojem drugu kliknu. Kavanjin 411. (Bab.) — Prorok dakle *budući bio i znao* da zakletvom zakleo se je njemu bog . . . govorio je od uskrsnutja. Velikanović Upuć. I, 188. — Kadano istira drakuna, koga *ne budući bili mogli* istirat apoštoli, upitaše ga: za što? F. Lastrić Ned. 136. Više primjera u Akad. rj. 1., 368 i d. Da bi se ovaki primjeri razumjeli, držim da valja polaziti od tipa sa samim participom pret. akt. II. (bez dodanoga participa *budući*), koji je bio apozitivan, ponajviše s kausalnim značenjem, tako da je na pr. samo *izgubila* (isp. primjer iz Gundulića) značilo: 'jer si izgubila'. A do oblika, koji primjeri pokazuju,došlo je po svoj prilici ovako: Ispoređujući particip sa zavisnom rečenicom, koja mu smisao tumači, stalo se tražiti, da particip rečenici odgovara. A budući da se u rečenici pridjevni predikat, koji je formalno isti particip, kopulom veže sa subjektom, a u tom se slučaju kod participske konstrukcije u particip meće kopula (isp. § 3), zato se tražilo, da i ovdje bude tako, te se na pr. *izgubila* prema rečenici *jer si izgubila* pretvorilo u *budući izgubila.* A kod toga je participu *izgubila* iščezlo značenje apozitivnoga participa pa na-

stala ista služba kao u zavisnoj rečenici, t. j. služba pridjevnoga predikata, a značenje apozitivnoga participa preuzeo je particip *budući*, pa kako *izgubila* u rečenici: *jer si izgubila* ima značenje perfekta, može se oblik: *budući izgubila* držati za particip perfekta (= grč. *ἀπολωλεκυῖα*), koje je značenje prije imao sam particip *izgubila*. Isp. istu pojavu kod participa pret. pas. u § 7.

c) Kao predikat dolazi particip pret. akt. II. u svima svezama s oblicima glagola *biti* kao kopulom; na pr. *(sa)čuvao sam, bijah, budem, bih*. Ali ovdje se ne radi o toj službi njegovoj, nego o onoj, u kojoj particip pravi predikat samo označuje, dakle o službi, u kojoj smo našli i pridjev u § 4. U toj pak službi dolazi naš particip rijetko; na pr. U našim će zemljama mjesec *pomrčao* izići. Vuk Danica 1826. na kalendarskom proroštvu. Osim toga idu ovamo primjeri kao: Što vidiš, *ne viđeo;* što čuješ, *ne čuo* (čini se). N. posl. — No ko viđe, čini s' *ne vidio*. N. pj. II, 553. — Ko bi dalje, čini se *ne čuo*, ko je bliže, k zemlji pogleduje. III, 324. — Isp. Maretićevu Gram. stil. 2. izd. § 629, a.

7. Particip preterita pasivni upotrebljava se u istoj trojakoj službi kao i particip pret. akt. II.

a) Za atributivnu su službu primjeri: Bila je nekaka đevojka koja nije rođena od oca i majke, nego je načinile vile od snijega *izvađena* iz jame bezdanje prema suncu *Ilijnskome*. N. prip. 103. — Kako ne smiješ preći preko ćuprije, kuda ide svijet i konji *natovareni* prelaze. 304. — Dobavi... zmiju krilaticu *uhvaćenu* između Gospođa, pa svari u jednome loncu *neomrčenu* a u vodi *nenačetoj*. 262. — Skupit ću ti gospodu svatove, sve svatove prije *neženjene*, vrane konje prije *nasedlane*, britke sablje prije *napasane*, samur-kape prije *nemetane*. Vuk. Kovč. 55. — Baba ga uvede u nekaku avliju *ograđenu* kostima junačkijem. N. prip. 118. — Putovao nekud čoek sa ženom, pa udare preko livade skoro *pokošene*. 144. — Trske *stučene* ne će prelomiti, i svještila *zapaljena* ne će ugasiti dok pravda ne održi pobjedu. Vuk. Mat. 12, 20. *(κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει)*.

Particip preterita pasivni u atributivnoj službi gubi u nekim ustaljenim izričajima pravo svoje značenje pa postaje prost pridjev; tako: *kršteni kum* 'Taufpate' (cf. Vukov rječnik), *kršteno pismo* 'Taufschein', *oproštena molitva* (= oprosna m. 'Absolutionsgebet'), *ručano doba* 'Essezeit', *vjenčani prsten, košulja, kum* 'Trau-

(Ring)' itd., isp. Maretića Gram. i stil., 2. izd. § 629, c. U Južnosl. Filologu knj. XI. (Beograd 1931) str. 89. i d. priopćio je P. Đorđić raspravu »O staroslovenskim trpnim pridevima«, u kojoj se mnogo obazire i na srpskohrvatski i na druge jezike slavenske i uopće zalazi dublje u značenje i upotrebu participa pret. pas. nego sam ja ovdje učinio (isp. i prikaz A. Belića u istom časopisu knj. XII. str. 260 i d.); ističem naročito 7. poglavlje (Značenje trpnoga prideva prošloga vremena, str. 118 i d.) i 9. (Pridevsko značenje trpnih prideva, str. 149 i d.). Pisac konstatira, da neki participi praterita pasivni u pridjevnom značenju imaju i osobit akcenat, koji je isti kao u infinitivu; tako *kršteni* kao pas. particip ima akcenat *krȓšteni*, a kao pridjev *krȑšteni*, tako i *vjȅnčâni : vjȅnčȃni* i dr.; isp. str. 153 i d.

Valja još spomenuti, da negirani particip preterira pasivni prelaznih glagola u atributivnoj službi dobiva značenje, da se radnja glagolska ne može izvršiti (misli se, kad se nije izvršila, da se ne može izvršiti; na pr. *nebrojeno blago* 'unzählbar, innumerabilis' (isp. Vukov rječnik), *neiskazani* 'unsäglich, unausprechlich, inenarrabilis, ineffabilis, ineredibilis', *nezaboravljeni* 'unvergesslich, unvergessen, immortalis' itd. Isp. Maretića Gram. i stil., 2. izd. § 629 i d. i P. Đorđića u Jugoslov. Fil. VIII. str. 109 i d.

b) Za apozitivnu su službu primjeri: David *izabran* za cara carski bješe pomazan božanstvenijem uljem. Danič. Pisma 98. — Ona *naučena* od matere svoje reče. Vuk Mat. 14, 8. *(προβιβασθεῖσα)*. — I panj je lijep *obučen* i *nakićen*. N. posl. — Poslije ovoga razmišljanja *obuzeti* strahom punijem tajne pojemo. Daničić Pisma 157. — I mahnit *podepsan* usvijesti se. Danič. Posl. — Emanuel *ranjen* otide u Moskvu. Vuk Istor. i etnogr. spisi. str. 303. — Grijeh *skroven* na pola prošten. Danič. Posl. — Bramini, *zabunjeni* ovim odgovorom, vrate se također njiovim putem. Vukovi Gram. i polem. spisi II, 415. — *Začuđen* ljepoti onijeh đevojaka ne mogaše razlikovati koja je od koje ljepša. N. prip. 111. — Particip ima smisao ili kausalan (isp. navedeni primjer iz Vuk Mat. 14, 8.) ili hipotetičan (isp. navedenu poslovicu: I panj je lijep itd.) — Kadšto se i pasivnomu participu dodaje *budući (bivši)*, koje valja onako tumačiti kao i uz particip pret. akt. II. (isp. § 6.); na pr. *Osvećeno budući* (pravo) starinom i stojeći u narodnosti nije dopuštalo. Danič. Istor. 70. — Ovo ulje znači dobru maslinu Isusa Hrista, na koju se pricjepljuje kršteni

kao nova grana *otkinut budući* od divlje masline ovoga svijeta. Danič. Pisma 188. — A kad oni to čuše, i *pokarani budući* od svoje savjesti izlažahu jedan za drugijem. Vuk Nov. zavj. Jov. 8, 9 (*οἱ δὲ ἀκούσαντες* |*καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι*] *ἐξήρχοντο*). — Ne smiju biti ženjeni, da bi *ne budući vezani* dužnostima, koje ženidba zadaje, mogli bolje paziti na stado. Danič. Pis. 237. — *Nadvladan bivši* u boju g. 1324. na skoro Vladislav umre. Danič. Istor. 37.

c) Primjeri za predikativnu službu rijetki su: I došavši nađe (dom svoj) *pometen* i *ukrašen*. Vuk Novi zavj. Luk. 11, 25. (*σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον*). — Kad se u jutru careva kćer probudi, vidi svijeće *promijenjene* a astal u svemu *prazan*. N. prip. 269. — I on će vam pokazati veliku sobu *prostrtu*. Vuk Nov. zavj. Luk. 22, 12. (*ἐστρωμένον*). — On se vrlo obraduje kad vidi svoju kćer sa carskim sinom *udatu*. N. prip. 136. — Kažem vam, da ovaj otide *opravdan* kući svojoj, a ne onaj. Luka 18, 14. (*δεδικαιωμένος*).

8. Priložni participi (particip prezenta aktivni i particip preterita aktivni I.) kao takovi ne mogu dolaziti u atributivnoj službi (§ 5.). Stoga dolaze u toj službi samo neki od tih participa, koji su iz davnine sačuvali pridjevnu prirodu. Maretić u svojoj Gram. i stil. 2. izd. § 250., *a* i *b* navodi kao takve ove participe prezenta: *držeć* (zdrav, jak), *mogući*, *srameć*, *tegleći*, *vruć*, *tekuća* (voda), *noseća* (žena); a može se dodati i *budući;* i ove participe pret. akt. I.: *bivši* i *prošavši*. Vrlo su rijetki ti participi u atributivnoj službi od drugih glagola. Evo par primjera za atributivnu službu jednoga i drugoga participa: U Mačvi nema *tekućijeh* voda. Vuk Rj. s. v. Mačva. — *Vruće* se gvožđe kuje. N. posl. — *Prošavšega* ljeta ja sam u namastiru Bešenovi slušao Svetogorskog proigumna. Vukovi Gram. i polem. spisi II. str. 268.

9. Često dolazi particip prezenta aktivni i particip preterita aktivni I. u apozitivnoj i predikativnoj funkciji, koja se (kao kod pridjevâ) od atributivne razlikuju po tom, što se radnja, koju particip znači, ne izriče kao takova, koju bi subjekat vršio postojano (to bi značili ti participi u atributivnoj službi), nego kao takova, koja se vrši samo u savezu s radnjom glavnoga glagola (isp. § 3.). Razlika pak između apozitivne i predikativne funkcije analogna je onoj, koju smo našli između apozitivne i predikativne funkcije pridjevâ (§ 4.). Najglavniji su momenti: a) da je prema radnji predikata glagolskoga radnja apozitivnoga participa u mišljenju prius,

a predikativnoga posterius; b) da radnja apozitivnoga participa pokazuje uzrok ili vrijeme radnji predikata glagolskoga, a radnja predikativnoga participa samo način radnji predikata glagolskoga; na pr. Bugarče se spavat' naučilo po planini ovce *čuvajući*. N. pj. II, 140. Ne misli se, da se B. naučilo spavati tako, da uz to ovce čuva, nego dok je ovce čuvalo, naučilo se spavati. Pita se, što je B. ovce čuvajući uradilo, a ne, kako se spavati naučilo (sc. tako, da uz to ovce čuva). Radnja: ovce čuvati u mišljenju je prius, a radnja: spavati se naučiti — posterius. Prva radnja pokazuje vrijeme, zgodu, kad ili u kojoj se B. spavati naučilo. Po tom je particip *čuvajući* apozitivan. Ali u primjeru: Ode Marko gorom *pjevajući*, osta džine nogom *kopajući*. N. pj. II, 520. ne pita se, što je Marko učinio pjevajući, a džin nogom kopajući, nego kako je Marko otišao gorom (sc. tako, da je pjevao), a džin ostao (sc. tako, da je nogom kopao). Participi pokazuju način radnje, označuju predikat glagolski. Oni su dakle predikativni. Apozitivni se particip može zamijeniti temporalnom, kausalnom, uvjetnom (uopće adverbijalnom), a predikativni eksplikativnom rečenicom sa *da* zavisnom o obliku pokazne zamjenice; na pr. *čuvajući* = dok je čuvalo, *pjevajući* = tako, da je pjevao.

Kadšto je teško odlučiti, je li particip apozitivan ili predikativan. U mnogim slučajevima mislim da pomaže položaj participa: ako stoji pred glavnim glagolom, apozitivan je; ako li stoji za njim, predikativan je. Tako bih rekao, da je u rečenici: U tome dođu u dvor k ocu, a otac *plačući* zapita zmiju. N. prip. 11. particip *plačući*, jer stoji pred glavnim glagolom, apozitivan, a u rečenici: Siromah otide *plačući* u pećinu i kaže sve šćeri. N. prip. 105. particip *plačući*, jer stoji iza glagola, predikativan. S istoga razloga u rečenici: *Gledajući* tako dugo opazi vatru da se sjaji. N. prip. 189. bit će particip *gledajući* apozitivan, a u rečenici: Kad si rasla, na što si gledala? Il' si rasla na bor *gledajući*, il' na jelu tanku ponositu, il' na moga brata najmlađega? N. pj. I, 312. (isp. i 313.) predikativan. Ali siguran znak za razlikovanje službe participa to nije. Eno u pripovijeci, iz koje je navedeni primjer N. prip. 105., dolazi na str. 106. dvaput particip *plačući* pred glagolom (*plačući* otide, *plačući* ponese). Valja se obazirati i na to, kaki je glavni glagol, a još više na to, kaki glagol dolazi u participu. Tako dolazi predikativni particip rado uz neke glagole nepotpuna smisla kao *ostati*, *dodijati* i sl., u apozitivnom participu dolaze rado glagoli eundi i sentiendi. Tako

držim, da su participi glagolâ eundi *(ići, putovati* i sl.) i sentiendi *(vidjeti, čuti* i sl.) ponajviše apozitivni, a oni glagolâ dicendi *(govoriti, kazivati* i sl.) ponajviše predikativni. Značenje glagolâ, uz koje dolazi particip, nije tako važno, premda neki glagoli, kao *ostati, dodijati,* pored infinitiva vole i predikativni particip.

Apozitivni particip dolazi ponajčešće u temporalnom nzačenju. Pored toga dolazi često u kausalnom, rijetko u hipotetičkom i u koncesivnom. U kausalnom nalazimo ga u ovom primjeru: Starac *misleći* da je istina što jarac govori, pođe sam s njime. N. prip. 245. (jer je mislio). U ovom mu je primjeru smisao koncesivan: Kraljev sin pođe, i cijeli svijet *obišavši* ne može naći za sebe đevojku. N. prip. 220. (= premda je obišao).[1]

O participima, o kojima se ovdje radi, spomenut ću uopće još ovo: Participi dolaze i u narodnim pjesmama i u narodnim pripovijetkama, ali su u pripovijetkama običniji nego u pjesmama, jer im parataktički stil narodne pjesme ne pogoduje toliko, koliko hipotaktički narodne pripovijetke. Primjera za apozitivni particip ima u narodnim pripovijetkama više, a u narodnim pjesmama manje od onih za predikativni. Participi prezenta u narodnim pripovijetkama mnogo su običniji od participâ preterita, a u narodnim pjesmama participâ preterita gotovo i nema. Maretić je u prve četiri knjige Vukove našao samo jedan primjer: Pa okrenu od b'jela šatora *zametnuvši* koplje naopako. N. pj. II, 145. — isp. Gram. i stil. 2. izd. 249 c. Particip preterita i u narodnim je pripovijetkama vrlo rijedak u predikativnoj službi.

Particip prezenta gradi se od imperfektivnih, particip preterita od perfektivnih glagola. Stoga onaj znači imperfektivnu (trajnu), a ovaj perfektivnu (svršenu) radnju. Radnja participa prezenta vrši se u isto vrijeme, kao i radnja glavnoga glagola, a radnja participa preterita vrši se prije radnje glavnoga glagola. Isp. na pr. *Putujući* tako za dugo, dođe pod jedan grad. N. prip. 236. (putovanje je trajalo u vrijeme, kad je došao pod jedan grad). — Za njim pristane mnogo pasa *lajući* i *goneći* ga. 170. (lajanje je i gonjenje pasa trajalo u vrijeme, kad su pristali za njim). — *Čuvši* ovo car mnogo se udivi. 270. (car je čuo ovo prije, nego se udivio). — Vuk i Daničić dosta često upotrebljavaju particip preterita i od imperfektivnih glagola; na pr. Tada *postivši* i pomolivši se Bogu metnuše ruke na njih. Vuk,

[1] O nazivima apozitivnoga participa v. ekskurs na kraju rasprave, str. 154 (28).

Djela apost. 13, 3. (*νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι*). — Tada pusti im Varavu, a Isusa *šibavši* predade da se razapne. Vuk, Mat. 27, 26. (*φλαγελλώσας*). — *Vladavši* trideset i sedam godina... ostavi vladu starijemu sinu. Danič. Istor. 15. — Ova upotreba dolazi jamačno otuda, što se htjelo istaknuti, da kad bi mjesto participa bila rečenica, u njoj bi bio imperfektivan glagol (na pr. *postili* su i pomolili se Bogu). Ali kad bi se glagol kao imperfektivan metnuo u particip prezenta, značilo bi, da se radnja njegova vrši u isto vrijeme s glavnom radnjom, a ona se doista vrši prije nje. Onda nije ostalo drugo nego da se imperfektivni glagol metne u particip preterita. Isp. Maretića Gram. i stil. (2. izd. § 248, c., 249, a) i Lj. Stojanovića u Južnoslov. Filologu VIII. str. 9. pa moj članak »Aorist imperf. glagola« u Južnoslov. Filologu V.

Da bi se ono, što je ovdje o našim participima rečeno, još bolje objasnilo i utvrdilo, a uz to da bi se vidjelo, koji sve glagoli i uz koje sve glagole dolaze u tima participima, navest ću iz velikoga broja primjerâ, što ih imam, više njih. Držim pak, da će dobro biti navesti primjere napose za particip prezenta, napose za particip preterita, pa opet jedne i druge napose za apozitivni, napose za predikativni particip. Poređat ću pak primjere svake vrste po alfabetskom redu glagolâ, koji su u participu.

10. a) Primjeri za particip prezenta apozitivni: Međedović *bježeći* tako dođe na jednu vodu. N. prip. 4. — Ne smedne mu kazati da je imala tri kćeri pa da ih je nestalo, *bojeći* se da ne bi Stojša tumario u svet da ih traži. 27. — Momak *brijući* cara opazi da su u njega kozje uši. 150. — *Čekajući* tako stane se moliti Bogu. 265. — Poslije toga *čudeći* se car, kako vino taku silu ima, i *gledajući*, kako pijanice za njim ginu, namisli. 309. — Carev sin *čujući* (= čuvši) za to jezero krene jedno jutro kridimice od oca. 153. — Jedno jutro careva kći *gledajući* tako s pendžera i *čudeći* se, opazi Čelu u bašči. 205. — Po tom *hodajući* dugo po planini, ne nađe ništa. 44. — *Idući* tako i *tražeći* ga svuda, dođe k sunčevoj majci. 56. — A čovek *krsteći* se poviče. 300. — Sešćemo se ljubiti, *ljubeći* se grliti, *grleći* se zaspati. N. pj. I, 433. — Ona opet ni za to ne *mareći* jednako navali *govoreći* da drukčije ne može biti. N. prip. 14. — Ne *mogući* šćeri svoje povratiti, više se ne oženi. 116. — *Nudeći* ga da pije govoraše mu. 107. — *Plačući* počne ga moliti za oproštenje. 248. — *Ploveći* tako dođe pod jedan veliki grad. 249. — Sutradan rano *polazeći* ala devojci zapovedi da nahrani njenu

živinu. 142. — Divljan *primičući* se malo po malo da bi ga uhvatio primakne se uprav nad vodu. 150. — *Putujući* dođu na nekaku veliku rijeku. ib. — Otac *radujući* se povede ih u svoj dvor. 113. — Nesretni zet carev *sjedeći* na ploči morskoj življaše o travici. 252. — Đak mu odgovori da se kod ovaca *sjedeći* besposlen naučio vazda tako đeljati. 148. — *Slušajući* ga ljenivac, stane mu zaviditi g o v o r e ć i ... 285. — *Spuštajući* đevojke braći, svaku je namjenjivao čija će koja biti. 9. — *Šetajući* jedan dan nastupi na mađije. 262. — Tonom tone, *tonući* besedi. N. pj. I, 536. — *Tumarajući* po planini nađem u jednoj pećini devet divova. N. prip. 193. — Potom ona ne *umijući* kud hoditi, a i *nemajući* su što tražiti kuće svoje, zamoli se njemu. 247. — *Vezuć'* prebi iglu od biljura. N. pj. I, 258. — Vodeničar, *videći* Turčina đe trči na konju, poplaši se. N. prip. 302. — U nekakome selu pođu žene u planinu da traže divljega broća, i tako *vrljajući* po planini jedna od njih zađe. 1. — *Vukući* pobratim vreću, pomisli u sebi. 170. — Braća njegova *zavideći* mu što je on bio junak te je sestru našao i izbavio, presijeku oputu. 9. — Skoči domaćin *znajući*, šta se dogodilo, pak prinese svijeću. 284. — Nojevi *želeći* da bi pecivo dohvatili, polete u visinu. 159. U tolikoj starosti *živeći* usni jednu noć. 236.

b) Primjeri za p a r t i c i p p r e z e n t a p r e d i k a t i v n i: Puče zmaje na kamenu *čekajući* đevojčicu. N. pj. I, 190. — Ali ga je soko okrunio *dolećući* jutrom i večerom, dolećući, u goru *gledeći*, gdi dva brata itar lovak love. I, 319. — Priveže im za noge veliku kotaricu u koju on uđe i sjedne *držeći* rukama više sebe i više nojeva na dugačkom ražnju pečeno jagnje. N. prip. 159. — Ovo sam se bila zabavila *gledajući* čuda velikoga. N. pj. I, 489. — A on se oseče na cara *govoreći*, da je on carev sin. N. prip. 236. — Osta majka *raneći* Nenada. N. pj. II, 75. — Sinoć sunce *igrajući* zađe, a jutroske potmolo izađe. I, 486. — Pošlje mu knjigu *ištući* đevojku i uz knjigu obilježje na đevojku. N. prip. 227. — Poslije nekoliko vremena sretoše se ova dva brata u putu *jašući* oba na konjma. 85. — Drugo jutro careva kći urani vrlo rano, i stane da gleda u bašču ne *javljajući* ni ocu ni materi. 205. — (Mati) ga stane odvraćati i moliti da ne ide, *kazujući* mu kako je to bilo davno. 27. — Onde izgrlivši se s njom i izljubivši otac i mati vrate se *kukajući*. 265. — Promenivši sad vreće pobegne jedan na jednu a drugi na drugu stranu *misleći* svaki da je drugoga prevario. 169. — Neka uzme devojka tri loze, pa neka posadi u bašči *namenjujući*

koju kome hoće. 81. — Kad čuju truba da zatrubi, onda da idu na njezin glas njemu u pomoć *noseći* svaki pred sobom po zelenu šumnatu granu. 156. — Šćer ga pošlje da spava *obećavajući* da će ona sve to učiniti. 106. — Najmlađi navali da je (sestru) dadu *opominjući* ih očine zakletve na samrti. 87. — Tada ode lepa Janja sterat' ložnicu, za njom ide Đurđu kneže andžar *oštreći*, a za Đurđem muško čedo vriskom *vrišteći*. N. pj. I, 613. — Pa otide (Marko) drumom *pjevajući*, osta Vilip nogom *kopajući*, a ljuba mu mlada *kukajući*. II, 354. — I tako on ode a mati ostane *plačući*. N. prip. 264. — Ode lađa morem *plivajući*, a Milica s bracem *pevajući*. N. pj. I, 557. — On potom sa svojom ženom i s onom staricom življaše dugo vremena u istome selu, ali u tuđoj kući, *preporučujući* se materi svojoj i ostalim prijateljima, ne bi li kakogod oca sklonili da ga jopet k sebi primi. N. prip. 248. — Sudnici mu dadoše čovjeka, te on s njim po svijetu *proseći* od vrata do vrata. 218. — Kad su bili putem *putujući*... on zadrema na konju kulašu. N. pj. II, 139. — Onda se počne divljanu rugati i smijati *ćerajući* pred sobom stoku. N. prip. 149. — Ja bih s tobom besjedila, al' mi ne daju. Bogme tajko, braća moja, i mila majka, *veleći* mi, da ne ljubim nikog tuđina. N. pj. I, 426. — A bane je mene poginuo *vojujući* u zemlji Bugarskoj. II, 171. — Stane živeti s carevom kćeri kao svaki baščovan, *noseći* zelen u grad i tako po štogod *zaslužujući*. N. prip. 206. — Ostalo je blago poharčio *zidajući* po kalu kaldrme i *gradeći* po vodam' ćuprije, *dijeleći* kljastu i slijepu. N. pj. II, 104.

c) Primjeri za participa preterita apozitivni: Carev sin *čuvši* to, potrči brže bolje ka koritu. N. prip. 129. — Kad hajduk vidi šta od njega bi, on beži bez obzira, i *došavši* u družinu pola mrtav poviče. 172. — On *doznavši* od slugu šta je i kako je, metne u veče pod bradu sunđer. 59. — Jedna lisica umijesi od zemlje kolače, i *ispekavši* ih namaže ih medom. 176. — (Dete) odmah skoči na vodu i stane plivati ka kraju i *isplivavši* iziđe na breg i otide k ocu svome. 37. — *Išavši* (!) on za dugo dođe u jedan carski dvor. 264. — Otac i mati i sva gospoda isprate je do jezera, i onde *izgrlivši* se s njom i *izljubivši* otac i mati vrate se kukajući. 265. — On siromah pođe malo, ali ne *mogavši* (!) srcu odoleti, vrati se natrag. 22. — Onda se on uputi kroz onu planinu i nađe lovca, i *nazvavši* mu Boga, zapita ga. 238. — Onoga nazovimrca metnu na nosila i *odnesavši* ga u crkvu onako na nosilima

ostave ga usred crkve. 171. — Čovek *opazivši* to reče ženi. 14. — Onda *ostavši* sam u kući, zavuče obje ruke u slanicu. 281. — Careva kći *otišavši* kući, odmah pokaže prase ocu i materi. 256. — Opet se vrati kući bez ništa, i *padnuvši* ocu pod noge kaže sve. 248. — I tako *pogodivši* se s njome, ona skine s ruke svoju pletivaču, a oni s konjâ svoje vreće, pa puni i mjeri. 6. — Ždrijebe *poznavši* glas njezin odmah joj otvori. 178. — *Promenivši* sada vreće pobegne jedan na jednu, a drugi na drugu stranu. 169. — Kad muž uspe, i *pustivši* svinje kad vidi kako su izmršavile, stane ženu grditi. 83. — No *razmislivši* da sama so ne će osmočiti krtolu i povoljiti gosta, uzme i dvije crljene paprike. 293. — *Razumjevši* ovo car pozove sve svoje velikaše. 270. — Car dopusti, i starac *uljezavši* pokloni mu se. 254. — (Careva kći) pritrči bratu svome, te se s njime poljubi, pa onda *uzevši* ga za ruku stane ga voditi kroz sve sobe. 8. — *Viđevši* da je poginuo stane skakati oko divljana tamo amo. 149. — On (Međedović) usuče nekolike breze, pa sve poveže i natakne na svoju kijaču pa *zametnuvši* je na rame otide k nekakome kovaču. 2.

d) Primjeri za p a r t i c i p p r e t e r i t a p r e d i k a t i v n i: Ja ovu strašnu muku otrpim, ne *maknuvši se*, niti *jauknuvši*. Vukovi Gram. i polem. spisi II, 419. — Učini toliko drugi besposlica, da ni sad još ne mogu na nji pomisliti *na nasmijavši se*. ib. — Otidemo svaki u svoju sobu spavati *ne progovorivši* jedan s drugijem ni jedne riječi. Vukovi Gram. i polem. spisi III, 119. — Pa okrenu od b'jela šatora *zametnuvši* koplje naopako. N. pj. II, 145 (jedini particip preterita u N. pj. I—IV, isp. § 9).

11. U svima navedenim i drugim takovim primjerima subjekat radnje izrečene participom isti je kao i subjekat radnje izrečene glavnim glagolom, što se može držati potvrdom mišljenju, da su priložni (adverbijalni) participi upravo nominativi (§ 5); na pr. Međedović *bježeći* tako dođe na jednu vodu. N. prip. 4 (radnju participa *bježeći* izvodi isto lice kao i radnju prezenta *dođe*). — Puče zmaje na kamenu *čekajući* đevojčicu. N. pj. I, 190 (radnju aorista *puče* izvodi isto lice kao i radnju participa *čekajući*). Ali ima primjerâ, gdje nije tako, nego particip i glavni glagol imaju svaki svoj posebni subjekat, ako uopće imaju subjekat. Razlikovati valja više slučajeva, u kojima primjerâ s participom preterita ne ću dijeliti od onih s participom prezenta (isp. Maretića Gram. i stil. 2. izd. § 627—8.).

a) Riječ, koja znači subjekat participa, stoji u akuzativu ili u dativu, jer taj padež traži glavni glagol; na pr. Nađe jadnu *gospu kukajući*. N. pj. II, 458. Subjekat je participa *gospa*, a subjekat glavnoga glagola *on* (Komnen), ali subjekat participa stoji u akuzativu, jer taj padež traži glavni glagol *(nađe)*. Za njim bi se imao povesti i particip pa i on stajati u akuzativu *(kukajuću)*; ali on čuva svoj nepromijenjeni adverbijalni oblik, pa i uspomenu svoga postanja od nominativa, te se ne slaže s riječju *gospa*, kakva je u rečenici, nego kakva je kao subjekat participa, a kao takova je u nominativu. Konstrukcija je ista, kao da mjesto participa stoji zavisna rečenica, u kojoj bi *gospa* bilo subjekat, pa je jamačno i nastala tako, da se particip sa svojom imenicom ili zamjenicom shvatio kao zastupnik osobite zavisne rečenice. U stihu 122. iste pjesme kaže se: Osta jadna *gospa kukajući*, gdje je imenica *gospa* u nominativu. Pa kako bi se ovdje mjesto participa moglo reći: Osta jadna gospa tako, da je kukala, tako se misli da se *tako, da je kukala* može zmijeniti istim participom i uz akuzativ imenice *gospa*. Tako i u drugim primjerima: *Lonac* ćeš poznat *zvoneći*, a *čovjeka govoreći*. Posl. Dan. (t. j. tako, da zvoni, tako, da govori). — Trže andžar Đurđu, kneže iz itra lova, ter pogubi lepu *Janju steruć* ložnicu. I, 613. — Pak se fali u selu drugama, da su *tebe* zaboljele ruke *ljuljajući* nejaka bratića. N. pj. I, 612. — »Đeco moja, vi ne dajte dvije b'jele dojke, dosta su vas ml'jekom zadojile i ludijeh do sad odranile.« Ali veli dvoje đece ludo: »Jesu, majko, al' (sc. *nas)* je skupo stalo ta *dvoreći* Duku zulumćara goli, bosi za tri godinice«. II, 179 (glavni je glagol bez subjekta). — *Efendiju* popade groznica *gledajući* šestoper pozlaćen. II, 359. — Začu lelek, i začu kukanje, staru *majku* Jova *kukajući*. N. pj. herc. 91. — Teško *vuku* ne *jedući* mesa, a *junaku* ne *pijući* vina! N. posl. — A čardače, ognjem izgorio! Veće si *mi* mladoj dodijao *šetajući* sama po čardaku, *spavajući* sama u dušeku. N. pj. I, 298. (nom. *sama* uz particip potvrđuje, da je particip upravo nominativ). — Ali su *im* malaksale ruke *sijekući* po Kosovu Turke. II, 308. — I odbroji dvana'est tovar' blaga, i dade joj Srblje vitezova, da *gospođi* zafaita nema *putujući* sama Smederevu. II, 496/7. (da dobije sve što je tražila, da nema više ništa da traži, isp. Vukov Rj. s. v. *zafait;* za nom. *sama* isp. biljj. uz primjer iz N. pj. I, 298). — *Objema* ispanula duša, *pitajući* jedan za drugoga. IV, 11. (za nom.

isp. bilješku uz N. pj. I, 298). — A za čalmom perjanice zlatne, koje *mu* je sultan poklonio, *sijekući* jadne Hercegovce. IV, 56.

Svi su primjeri iz poslovica i narodnih pjesama i u svima particip je predikativan.

b) Primjeri, koji čine drugi slučaj, slažu se s onima prvoga slučaja u tom, da je subjekat participa u njima različan od subjekta glavnoga glagola, a razlikuju se od njih po tom, što subjekat participa ne dolazi u padež, koji traži glavni glagol, nego ostaje u nominativu, ali zato pronomen (anaforički), koji se na subjekat participa proteže, dolazi u padež, koji zahtijeva glavni glagol; na pr. *Međedović gledajući* u ručkonošu, koja je bila krupna i zdrava i lijepa, omili *mu*. N. prip. 4. Subjekat je participa *Međedović*, a glavnoga glagoga *ona* (t. j. ručkonoša). Subjekat participa ostaje u nominativu, ali zato anaforički pronomen *on*, koji se proteže na subjekat participa, dolazi u dativ *(mu)*, koji zahtijeva glavni glagol (omili *mu)*. Konstrukcija bi se mogla tumačiti kao anakolut. Pripovjedač počinje rečenicu tako, kao da će nastaviti na pr. *zavoli je* (M. gledajući u ručkonošu zavoli je), ali je mjesto *zavoljeti* uzeo glagol *omiljeti*, uz koji je postao nuždan dativ. Ali budući da ima primjerâ, u kojima pronomen, koji se na subjekat participa proteže, stoji pred participom i njegovim subjektom (na pr. kaže se i za kokoš: otrcala se, kad *joj* spadne perje *ležeći (ona)* na jajima, Vuk Rj. s. v. otrcati se), koji se ne mogu tako tumačiti, pa i poradi drugih slučajeva, koji u ovaj paragraf idu, čini mi se vjerojatnije, da se particip shvatio u značenju zavisne rečenice pa drugi dio rečenice udesio kao glavna rečenica prema toj tobože zavisnoj (M. kad je gledao u ručkonošu, omili mu). Otuda anakolut jamačno i dolazi. Isp. iz Vukova Miloša str. 65. Tako *kad* Ćaja-paša *dođe* u Jagodinu, dođe *mu* narod i donese ranu; str. 62. — Ćaja-paša pak *došavši* s vojskom u Čačak, dođe *mu* narod i donese ranu. Drugi primjeri: *Gacajući (on)* preko snijega počne *mu* točiti krv iz nosa. N. prip. 92. — Tako *ona* između naroda *provlačeći se i bježeći* nekako *joj* spadne papuča. 129. — *Prošavši (on)* mnoge zemlje i gradove nanese *ga* jedno veče put pred kuću jednoga bogatog čoeka. 161. — Onda se *on* razboli, i *bolujući* dugo vremena, padne *mu* na um na mleko. 225. — Oni *sandučić* s ono troje đečice *ploveći* rijekom nanese *ga* sreća ispred jednoga velikoga dvora. 230. — Ono *dvoje dece igrajući* se jedan dan po jednoj livadi prikaže *im* se jedan mladić. 235. — *Idući (ona)* tako eto ti *pred nju* zeca.

245. (prom. nije u dat., nego u padežu s prijedlogom). — *Vozeći čoek* veslom pukne *mu* gužva. N. posl. 200. (riječi Vukove). — Na kućnome pragu prostru struke, i *djevojka kleknuvši* na njih, otac *joj* daje dobru molitvu. Vuk Rj. s. v. dobra molitva. Ima primjerâ i s pridjevom mj. participa, na pr. I *go* i *bos*, i *još mu je* zima. N. posl.

Svi su primjeri ili iz narodnih pripovijedaka ili iz Vukova jezika i u svima particip je apozitivan.

Zanimljivo je, da takovih primjera ima i u (starom) grčkom jeziku; samo što uza svoj subjekat (koji i nije izrečen) i particip dolazi u nominativ, jer grčki particip nije adverab, što potvrđuje mišljenje, da i srpskohrv. particip, koji je adverab, može biti upravo nominativ. Evo par primjera: *ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθὼς, ᾤμφᾶ ἑ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.* Z 510—11. 'a on (konj) u ljepotu i ponos uzdajući se brzo ga noge nose na obična mjesta i na pašu'. — *καὶ πῦρ ἀναίθων, χιόνος οὐδέν μοι μέλει.* Eur. Kikl. 331. 'i vatru ložeći do snijega ništa mi nije stalo'. — *ἐλθὼν δ' ἐκεῖσε, πρῶτα μέν μ' (= με) οὐδεὶς ξένων ἑκὼν ἐδέξατο, ὡς θεοῖς στυγούμενον.* Eur. IT. 947. 'a došavši onamo, najprije me nitko od stranaca nije rado primio kao bogovima omražena'. Iza participa *ἐλθών* dolazi poslije još jedan particip *στυγούμενον*, kojemu je isti subjekat kao prvomu, ali stoji u akuzativu slažući se sa *μέ*, jamačno stoga, što i dolazi iza toga akuzativa. Isp. Kühnera-Gertha II. str. 105. i d. Tumači se grčka konstrukcija kao anakolut, što je ovdje lakše nego u srpskohrvatskom, ali bi možda bolje bilo i nju tumačiti onako kao srpskohrvatsku. U oba jezika dolazi pronomen i pred participom.

c) Subjekat participa i onaj glavnoga glagola različni su, a osobito je u primjerima, koje ću pod ovom tačkom navesti, to, da između subjekta participa i glavnoga glagola nema nikakva gramatičkoga kontakta te ni subjektu participa ni pronomenu, koji bi se na nj protezao, ne zavisi padež o glavnom glagolu; na pr. Tako one tijo *govoreći*, puče puška iz kaurske vojske. N. pj. III, 555. — Onđe (među) *živeći* s njome, žena zatrudni i rodi muško dijete. N. prip. 1. — Tako onđe (mi) *pogodivši se* s njome, ona skine s ruke svoju pletivaču. 6. — Tako *putujući* jedan put dune jaki vjetar te odnese galiju Bog zna kuda. 42. — I tako ona (Gramatika) iziđe na svijet ne samo *ne primivši* za trud oko nje ni G. Grimm ni ja jedne krajcare, nego *još hvaleći* Rejmera, što je se primi. Vukovi

Gram. i polem. spisi III, 122. — *Videći* sad Nijemci, da to nije šala, nego da se čitav rat otvori na granici, dođe Varadinski general Dženej u Zemun. Vukovi Istor. spisi I, 23. — *Ne budući* pristanište zgodno za zimovnik, svjetovahu mnogi da se odvezu odande. Vuk. Djela apost. 27, 12. *(ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν).*

Ovakova konstrukcija dolazi ponajviše u narodnim pripovijetkama i u Vukovu jeziku, rijetko u narodnim pjesmama, a participip je ponajviše apozitivan (predikativan će biti u navedenom primjeru iz Vukovih Gram. i polem. spisa III, 122: tako da nijesmo primili ni G. G. ni ja ni jedne krajcare).

U drugim jezicima participska konstrukcija, koja nastaje, gdje nema gramatičkoga kontakta između subjekta participa i glavnoga glagola, te subjekat participa zajedno s participom dolazi u koji kosi padež, zove se apsolutna, pa se i participu u našim primjerima može zvati apsolutnim, i to apsolutnim nominativom (isp. Maretića Gram. i stil. 2. izd. § 628, a.), jer mu subjekat stoji u nominativu kao u grčkom apsolutnom genitivu što stoji zajedno s participom u genitivu, u latinskom apsolutnom ablativu u ablativu, a u staroslovenskom i gotskom apsolutnom dativu u dativu. I preveo bi se particip sa svojim subjektom u nominativu na grčki apsolutnim genitivom, na latinski apsolutnim ablativom, a na staroslovenski ili gotski apsolutnim dativom.

Ipak ni u grčkom jeziku u takovom slučaju ne dolazi svagda apsolutni genitiv, nego particip ostaje i u nominativu, na pr. *μέλλων δὲ πέμπειν μ' Οἰδίπου κλεινὸς γόνος μαντεῖα σεμνὰ Λοξίου τ' ἐπ' ἐσχάρας, ἐν τῷ δ' ἐπεστράτευσαν Ἀργεῖοι πόλιν.* Eur. Fen. 283—5. 'namjeravajući me slati Edipov dični potomak k slavnomu proročištu i k Loksijinu ognjištu, tada zavojštiše Argivci na grad' (mj. gen. aps. *μέλλοντος δὲ πέμπειν με Οἰδ. γόνου).* — *καὶ ἡ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστυ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλων.* Ksen. Hel. 2, 2. 3. 'i jauk je iz Pireja kroz duge zidine u grad prolazio, jedan drugomu javljajući' (mj. gen. aps. *τοῦ ἑτέρου τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλοντος).* Isp. Kühnera-Gertha II. str. 108. i d., Brugmanna-Thumba Griech. Gramm. 605. i d.

d) Četvrti slučaj čine primjeri, u kojima particip uopće nema određena subjekta, te i rečenica, kojom mu se značenje može objasniti, valja da nema subjekta (da bude besubjektna), a za predikat

joj se najčešće može uzeti refleksivan glagol u 3. l. sing., kadšto s pasivnim značenjem; na pr. Pokraj furune *sjedeći* ništa se ne dobija. N. posl. (= tako, da = ako se sjedi). Gramatičkoga kontakta između subjekta participa i glavnog glagola ne može ni biti, kad određena subjekta i nema. Drugi primjeri: *Poradivši* Bog će dati. N. posl. 255. (= ako se poradi, B. će dati). — Lašnje se je obuć' *sjedeći* nego *stojeći*. Dan. Posl. — A vaj! duge noći! s bábom *spavajući*. N. pj. I, 207. — Zato su đekoje (pjesme), koje iz neznanja, koje *želeći* jezik popraviti, đešto i nepravo napisane i naštampane. Vuk, N. pj. I, (Biograd 1891.) str. XXXIV. (= jer se željelo). — Od Risna *idući* uz otoku oko jednoga sahata je varoš i više nje gradić Perast. N. posl. XVI. (= ako se ide). — S južne se strane onaj komad zove Sutorina i upravo *uzevši* nije širi od jednoga sahata. N. posl. XIX. (= ako se upravo uzme). Primjerâ ima najviše u narodnim poslovicama i u Vukovu jeziku, u narodnim su pjesmama vrlo rijetki, iz narodnih pripovijedaka nemam nijednoga. Particip može biti i apozitivan i predikativan (predikativan je u primjeru iz Dan. Posl., drugi će biti apozitivni).

U grčkom i latinskom jeziku upotrebljava se u istoj prilici dativ participa; na pr. *ὁ μὲν χρύσεος (κρητὴρ) ἕκειτο ἐπὶ δεξιὰ ἐσιόντι ἐς τὸν νηόν*. Hdt. I, 51. 'zlatan je vrč stajao s desna ulazeći u hram' (= ako se ulazi). — *πρός τε γὰρ ἡδονὴν καὶ πρὸς εὐδοξίαν καὶ ὠφέλειαν σκοπουμένῳ ὁ μὲν ἐπαινέτης τοῦ δικαίου ἀληθεύει*. Plat. Drž. 589, c. 'jer na ugodnost i na slavu i korist gledajući (= ako se gleda) hvalilac onoga, što je pravedno, govori istinu'. — Caesar Comphos pervenit, quod est oppidum primum Thessaliae *venientibus* ab Epiro. Caes. B. c. 3, 80, 1. 'koji je grad prvi u T. dolazeći od Epira' (= ako se dolazi). — Vere *aestimanti* Aetolium magis bellum fuit. Liv. 37, 58, 8. 'pravo prosuđujući (= ako se prosuđuje) bio je rat više etolski'. Kühner-Gerth I. s. 423. i d., Kühner-Stegmann I. s. 321. i d. U litavskom dolazi u takovoj prilici adverbijalni oblik participa prezenta na *-ant*, koji se zove gerund; na pr. miszę *belaikant* jis mëgoju: 'držeći propovijed (= dok se držala propovijed) on je spavao'. Ako particip ima subjekat, stoji u dativu; na pr. *man* namon *einant* saulė szvėtė: 'kući idući sunce je sjalo' (= kada sam kući išao, s. j. s.). Isp. Schleichera Lit. Gramm. str. 320. i d., Brugmanna Grdr.[2] II, 3, str. 967.

Više primjerâ za sve slučajeve upotrebe srpskohrvatskih adverbijalnih participa, koji u ovaj paragraf pripadaju, navodi Maretić

u Gram. i stil. 2. izd. § 627. i 8. pa Lj. Stojanović u Južnoslov. Filologu VIII. str. 9. i d.

Ovakove konstrukcije, kakove smo netom našli kod priložnih participa, javljaju se i kod pridjevnih participa: kod participa pret. akt. II. i participa pret. pas., ako im je dodan priložni particip *budući* (isp. § 6. i 7.). Tako padaju pod tačku b) primjeri, kakvi su ovi: *Koja* (mati) *budući* u vojsku *došla,* ugleda *je* sin iz daleka. Banovac Razg. 9. — *Mi budući svezani* našijemi grijesi, Isukrst odriješi i otkupi *nas.* Divković Bes. 10. — a pod tačku c) padaju primjeri, kakvi su ovi: Pridoše na greb *budući* ve *isteklo* sunce. N. Ranjina 123 b. — *Budući* samo jedna strana *obrala* Meletija, ne kti papa uvriditi drugu stranu. Kanižlić Kam. 84. — V ono vrime *budući* večer *učinjen* biše plaf nasrid mora. Bernardin p. 26. (Maret.). Više primjera u Akad. rj. I. str. 369.[b] i d.

Ekskurs k § 9. str. 144 (18).

Ne smijem propustiti reći koju i o sporu, koji se tiče naziva apozitivnoga participa. Taj spor nije nastao u gramatici srpskohrvatskoj ni uopće u slavenskoj, nego u grčkoj, gdje je najviše gramatičkih termina i postalo pa se u originalu ili u prijevodu prenijelo u gramatiku latinsku i u onu drugih jezika. Srpskohrvatskomu apozitivnomu participu odgovara grčki apozitivni particip istoga značenja. Taj je particip, čini se, prvi apozitivnim prozvao i od predikativnoga rastavio K. W. Krüger u svojoj grčkoj gramatici (5 izd. § 56, 9.), a za njim su se poveli drugi, poimence spominjem G. Curtiusa u njegovoj grčkoj gramatici (16. izd. § 579.) i Miklošića (u Sint. str. 825, 10.); isp. i Vondráka u njegovoj slavenskoj gramatici (II. str. 407.). Curtius u svojoj knjizi »Erläuterungen zu meiner griech. Schulgrammatik« (3. izd. str. 203.) taj naziv i opravdava. Naročito kaže, zašto se nije poveo za J. Classenom u njegovoj knjizi »Beobachtungen über den Homerischen Sprachgebrauch«, Frankfurt a. M. 1879., gdje je iznova izdao više kraćih svojih rasprava o grčkom, naročito Homerovu, participu. U toj je knjizi Classen svaki particip osim atributivnoga, pa i naš i apozitivni i predikativni, nazvao predikativnim. U tom pak svom predikativnom participu razlikuje Classen tri slučaja: a) gdje particip znači posve spoljašnji odnošaj prostorne sveze ili gibanja (na pr. *ἔχων* 'imajući', *φέρων* 'noseći', *ἄγων* 'vodeći'); b) gdje particip znači adverbijalnu oznaku glavne radnje, koja joj način, oblik ili značaj aficira; c) gdje particip znači

objektivnu oznaku glagolske radnje dajući joj dopunu, koja pokazuje njezin uzrok ili sadržaj (o. c. str. 81.). Slučaj pod b) naš je predikativni, slučaj pod *c)* naš apozitivni particip. Svoje pak mišljenje motivira Classen tim, da particip, koji on zove predikativnim (naš apozitivni i predikativni), gotovo posve gubi samostalnost te svoju zadaću ispunjava tako, da dodaje glavnomu glagolu dopunu, koja mu radnju određuje ili modificira (o. c. str. 81.). Istina je, da i apozitivni i predikativni particip glavni glagol označuju, ali to svaki od njih čini drukčije. Predikativni označuje radnji glavnoga glagola način, a apozitivni vrijeme, uzrok itd. Pa i sam Classen u daljoj diobi svoga predikativnoga participa (kao što smo naprijed vidjeli) razlikuje te dvije vrste njegove. Nije li bolje, za njih odmah imati posebne nazive? Isp. što o Classenovu nazivlju participâ kaže Curtius Erläuterungen str. 203. Ali Classenova knjiga, u kojoj se nauka o grčkim (naročito Homerovim) participima veoma jasno i precizno, a i iscrpno razlaže, mnogo je utjecala na potonje mišljenje o nazivlju participâ. Eno već R. Kühner u svojoj opširnoj grč. gramatici ne upotrebljava Krügerovih i Curtiusovih naziva, nego kaže za naš predikativni particip samo to, da je dopuna glagolskoga pojma (»Ergänzung eines Verbalbegriffes, ergänzendes Partizip«), a za apozitivni, da izriče adverbijalnu sporednu oznaku vremena, uzroka, namjere, uvjeta, načina; gdje ne dolazi u obliku genitiva apsolutnoga, zove ga odnosnim (bezüglich), jer se onda radnja participa odnosi (bezieht) na subjekat, ili s istoga uzroka part. coniunctum (tako već u 2. izd. svoje gramatike, koje je sam K. redigirao, na str. 637. i d., a ostalo je i u 3., koje je redigirao B. Gerth, str. 77. i d.).

Od učenih ljudi novijega smjera spominjem B. Delbrücka, koji u svojoj poredbenoj sintaksi II, 478. prigovara nazivu predikativnoga participa te drži za bolji naziv »privremeno atributivni«. Na str. 479. spominje diobu Krügerovu i Classenovu, ali ih ne usvaja, nego kaže, da je na dlanu, da sve te diobe nijesu slobodne od samovolje, pa razmatra participe samo prema glagolskim osnovama (part. prezenta, particip aorista). Ni Brugmann s običnim diobama participâ nije zadovoljan te veli na str. 602. četvrtoga izdanja svoje grčke gramatike (koje je redigirao A. Thumb), da od tih dioba ipak nijedna nije jedina zgodna i nijedna slobodna od samovoljâ, jer se sva raznoličnost odnošajâ ne da iscrpsti s pola tuceta, a ni jednim ili dvjema tucetima razdjeljaka. A iza toga govori napose o apozitivnom pa o predikativnom participu, ako ih i ne zove tako. Isp.

i njegov Grundriss² II, 3. str. 950—51. Delbrückova i Brugmannova osuda diobe i naziva participâ može biti razložita. Ipak držim, da je bolje, već i raspravljanja radi, da svaka vrsta ima svoje ime. A što se samovolje tiče, tko ne zna, kako često i u gramatičkoj i u drugoj nauci a potiori fit denominatio! J. M. Stahl u svojoj krit.-hist. sintaksi grč. glagola (Heidelberg 1907.) zove naš predikativni particip također predikativnim (str. 702.), a naš apozitivni, ako ne dolazi u apsolutnom obliku, konstruiranim (konstruiertes P. str. 704.) Taj naziv ne znači ništa drugo nego Kühnerov: p. coniunctum.

Ono, što se izriče apozitivnim participom, može se izreći i posebnom zavisnom rečenicom temporalnom, kausalnom itd., koje se sve zovu adverbijalnima, jer označuju glavnu onako, kao što čine adverbi (temporalni, kausalni itd.), a i počinju se s konjunkcijama, koje su upravo adverbi, ponajviše od relativne pronominalne osnove, kao što se prave relativne, koje se počinju s adjektivnim oblikom relativnoga pronomena, zovu adjektivne. Od adverbijalnih zavisnih rečenica prenosi se naziv adverbijalni i na apozitivni particip, kojim se isto izriče. Već smo kod Kühnera našli, da naš apozitivni particip izriče a d v e r b i j a l n u sporednu oznaku vremena, uzroka itd. Naziv »adverbijalni particip« osobito je zgodan za školu pa su ga mnoge novije školske gramatike prihvatile; tako i moja grčka (ali J. Turoman je u svojoj zadržao naziv »apozitivni«).

Ako Lj. Stojanović u svojoj raspravi »Značenje glagolskih participa« u Južnoslov. Filologu VIII. na str. 6. nagađa, da srpskohrvatski apozitivni particip zovu adverbijalnim zato, što je oblikom adverab, on zaboravlja, da je naziv postao za grčki takav particip, koji nije oblikom adverab. Dalje St. poriče, da se za participe može reći, da u jednom slučaju znače način, u drugom vrijeme, u trećem uzrok, jer tobože služe samo zato, da bliže objašnjavaju radnju glagola glavne rečenice, pa ako se ta radnja događa u isto vrijeme s radnjom, koja se njim kaže, dolazi particip prezenta (sadašnji glagolski prilog); ako se radnja glavne rečenice događa poslije radnje glagolskoga priloga, onda stoji particip perfekta aktivni (prošli glagolski prilog), (kao što stoji u prijevodu Budmanijeve sintakse S. Kalika na str. 72.—73.). Istina je, da participi sami po sebi ne znače ono, što St. poriče da znače. To se vidi već otuda, što isti particip može značiti sad vrijeme sad uzrok itd., ali po savezu s ostalom rečenicom on može d o b i t i sad ovakovo sad onakovo značenje. St. veli, da se u primjeru: *Čuvši* to car odmah *dozove* onoga momka —

ne kaže participom, kad je car dozvao momka (to je kazano prilogom *odmah),* već da je car prvo čuo, pa ga poslije dozvao. A nije li tim izrečen vremenski odnošaj jedne radnje prema drugoj onako, kako bi se izrekao, da je mjesto participa rečenica: pošto to car *čuje,* dozove odmah onoga momka?

Uza sve to držim, da je bolje apozitivni particip nazivati apozitivnim, jer je taj naziv precizniji; adverbijalnim bi se naime mogao zvati i predikativni particip, jer i on označuje glavni glagol poput adverba (isp. § 4.). Tako u primjeru, koji također navodi St.: Danas sam ručao *stojeći* — predikativni particip *stojeći* znači isto, što bi značili adverbi *stojke* ili *stojećke* (ovaj je od participa i postao), t. j. ručao sam tako, da sam stajao.

Sadržaj

Strana

§ 1. Uvod 127 (1)
§ 2. Atributivni pridjev 127 (1)
§ 3. Apozitivni pridjev 128 (2)
§ 4. Predikativni pridjev 131 (5)
§ 5. Pridjevni i priložni participi 133 (7)
§ 6. Particip preterita aktivni II 137 (11)
§ 7. Particip preterita pasivni 140 (14)
§ 8. Priložni participi u pridjevnoj službi 142 (16)
§ 9. Priložni participi u apozitivnoj i predikativnoj službi 142 (16)
§ 10. Primjeri za njih 145 (19)
§ 11. Kongruencija njihova 148 (22)
Ekskurs o nazivu apozitivnoga participa 154 (28)

K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj

Na svečanoj sjednici »Strossmayerova dana nauke i umjetnosti« 4. februara 1934. čitao

red. pravi član

Dr. Stjepan Matičević

I

Pedagogija u borbi za predmet

1. Pedagogijska obnova i njena metoda

Priznati, da se pedagogija kao nauka nalazi u borbi za svoj predmet i za svoju radnu metodu, znači toliko, koliko priznati, da se ona nalazi u teškoj krizi, u kojoj se radi o biti i ne biti, o odluci, da li će se ona kao nauka afirmirati ili će se nakon jednog silnog razmaha, koji bi po nekima imao pretstavljati zadnje pojačane trzaje, za vazda smiriti i svoju uglavnom još oskudnu tečevinu svojim srodnicima, drugim naukama utvrđene eksistencije, u baštinu ostaviti. Nisu doduše još pravo ni utihnuli glasovi, prema kojima se čini, da se zapravo i ne radi o kakvom afirmiranju, nego da se prije svega radi o tom, da pedagogija ima uopće tek da pretenzira svoj »rodni list«, da dokaže, da je uopće ikad i bila na svijetu kao za život sposoban individuum, kao izgrađen naučni organizam. Čini nam se, da bismo prihvatajući takvo shvaćanje i tumačeći na taj način nedvoumnu krizu momentanog pedagogijskog mišljenja — ili barem pedagogijske tendencije — predaleko otišli i posve nehistorijski, dakle sa činjenicama u protivnosti postupali. Mi bismo time smetnuli s uma tolikoput konstatovanu činjenicu, da se je po gdjekoja nauka i davno prije rodila, nego je ušla u »maticu

rođenih«, a pogotovu prije nego je ušla u »maticu krštenih«, da je davno prije i živjela i rasla bilo pod okriljem drugih misaonih kompleksa bilo kao sebe nesvijesno i u sebi nesabrano i nekoordinirano izbijanje konkretnih momentanih teoretskih ili — možda običnije — praktičnih misaonih potreba. Nauka se i prije sistema svoga legitimira, samo ako je u biti prava i o dostojan predmet vezana heureza, koja i onako sama po sebi tendira k sistemu, pa ga i priprema, ali ga dakako odmah i ne ostvaruje. Ako je dakle pedagogijsko razmišljanje i tråganje i ozbiljno — a nomina docent[1] — a napokon i uspješno, onda se ne uviđa, da njeni makar i empirijski dokumenti ne bi dostajali za pretpostavku, da je jedna nauka o odgajanju i empirijski postulat i mogućnost i dosad bar empirijsko ostvarenje nekih konstitutivnih i konstruktivnih naučnih intencija, koje čekaju na svoje izmirenje i strukturno sistematizovanje.[2]

I eto, ta »naučna struktura«, to »naučno-sistematsko« konsolidovanje pedagogije, to je onaj minus današnje pedagogijske zbilje, to je problematika empirijskog pedagogijskog naučnog inventara, koja per nefas dovodi u sumnju same osnove pedagogijske naučnosti i s neodređenosti njezina predmetnog sadržaja, iz koje rezultira i dalja scijentifička neprilika, da nam nije zajamčena ni njena *specifična* zakonska struktura ni *specifična* metodičnost, obara i samu ideju »autonomne pedagogije«. Čini se doduše, da je ta problematika »naučne sistematike« (‚Wissenschaftssystematik') jedna opća pojava današnjeg pofilozofljavanja nauka,[3] ali što bi se kod drugih izvjesnih nauka moglo još ponekud uzeti i kao izražaj hipertrofije naučnosti i možda i filozofističke dekadentnosti, to je kod pedagogije znak, da su dotični problemi još uvijek konstitutivni problemi, problemi eksistencije i naučne reputacije. Ukratko rečeno, izvor je svim jadima i prekarnom položaju mlade pedagogijske nauke to, što je ona negotova i zatečena od našega ponovo sintetičnog doba.

Već sumaran osvrt po dosadašnjem pedagogijskom djelu daje dojam podijeljenosti in capite et in membris, podijeljenosti, koja

[1] Isp. Th. Ziegler, Allg. Pädag., str. 4.

[2] Isp. Dr. Wilh. Höper, Die Krise der Erziehungswissenschaft, 1932, str. 92.: »Ne može se uzeti, da bi hiljadugodišnji pokušaji oko izgradnje jedne nauke o odgoju, da bi izdvajanje jednog naročitog odgojnog područja u kulturnoj cjelini i jednog naročitog odgajateljskog staleža bila zabluda.«

[3] Isp. H. Johannsen, Die Grundlagen der Denkpsychol., u Einführ. in d. neuere Psychol., hrgb. v. E. Saupe, 1927, str. 111.

govori i o razrožnosti osnovâ i o razrožnosti izvedbenog plana i o razrožnosti primjenljivih naučnih sredstava, a kraj toga manifestira jedan duh već u sebi kontradiktoran i na sve spreman. S jedne strane jedan ukočen dogmatizam, do pedanterije dotjerana strast detaljiranja i definiranja, receptiranja do dosade, tako da i pedagogijski teoretik može s pravom da participira na atributu školničkog »pedanta«, a s druge strane neka rerum novarum cupiditas, neka jurnjava i velikorječna prebacivanja, koja su već tipičnim učinila rijek »pädagogisches Neuland«. Pa i u onim skoro svakidašnjim pokušajima sistemnih tvorina s jedne strane bizarni, paradoksni domišljaji i zamišljaji, a s druge strane »velik respekt pred tradicijom« (B i n e t), doksografija i nekritično preuzimanje upravo osnovnih pojmova. Karakteristično je, da je upravo danas moglo nastati doba »pedagogijske revolucije«, doba previranja i dubokih reformnih novotarija u obliku najdogmatičnijih teza i postulata, a u isti se čas pedagogija kao »dobro fundirana« teorija nalazi u stanju teške borbe za ono najprimitivnije, što čini svaki i najmanji isječak bitka onim, što jest, borbe za svoj »ja«, za svoj — predmet i sadržaj, po kojem tek može da dobije i svoj raison d'être. Pedagogija još traži sebe.

Ovakve refleksije dovode do uvjerenja, da se gore spomenuta negotovost pedagogijske nauke mora u naročitom jednom smjeru naglasiti, da se u naročitom jednom smjeru ima tražiti i izlaz iz sve te amorfnosti pedagogijskih naprezanja kao i iz same sudbonosne neizvjesnosti predmetne joj fundacije (»päd. Gegenstandslehre«). Možda je i mnogo istine na poredbi onog kritičara, koji je ustvrdio, da se pedagogijska produkcija može isporediti s tokom široke ali plitke rijeke, možda pedagogijski rad nije kvalitetan, i možda nije baš zato kvalitetan, jer je kvantitetan. Takve ocjene mogu dati objašnjenje faktičnog stanja, ali ne mogu dati djelotvorne upute za izlaz iz njega, stim više, što baš najnovije stanje odaje radove najviših kvaliteta, zaposluje najbiranije glave, koje navješćuju skori kraj pedagogijskom diletantizmu, beskućništvu i snobizmu. Mora dakle da se u samom sadržajnom smjeru rada nalazi momenat krivnje, mora da je taj rad i izvansubjektno »opterećen«, pa ako taj teret možemo igdje s uspjehom da potražimo, onda ćemo ga jamačno lako naći u obliku historijskog tereta — »historijske baštine«. Naučna je pedagogija predugo bila pod vlašću jednog jedinog sistema, jednog pedagogijskog — bez sumnje

— talenta ili još i više, koji je duboko udario pečat svojega duha i naziranja svim kasnijim i jačega prosjeka pedagogijskim dusima i radnicima. Herbartova i herbartovska pedagogija sa svojom impozantnom arhitektonikom: shemom, stilom i detaljem, ugrađenošću i fundamentacijom — inače više izglađena nego izrađena — ostavila je toliko toga za oko dovršena, da je svakom adeptu oduzela i pomisao na ponovnu solidnu gradnju počevši od fundamenta kraj sve začudne pojave, da se ponosna dosadašnja nadgradnja najednom našla »na pijesku« — bez temelja. Zar nije čudo, da se je zgrada herbatovske pedagogije tako dugo i tako dobro uščuvala, da se uglavnom još i danas u njoj stanuje — jer za životnu primjenu i odgojnu praksu u mnogom pogledu i nema drugih i boljih i izgrađenijih stanbenih prilika — dok je Herbartova filozofija i naročito psihologija, ta »osnovna nauka« pedagogijska — i to baš osnovna za najintegralniji dio pedagogije, za metodologiju — danas tek predmet historijskog razmatranja. Mora dakle da ta nadgradnja ima sama po sebi nekih životnih sila pa i uz slabije temelje odolijeva vremenu i vrši svoj zadatak i sveudiljni utjecaj. U »sjeni velikog imena« je dakako epigonima eo ipso oteščan položaj i duševna baština u mnogo slučajeva postaje — »hereditarna opterećenost«.

Pokazat ćemo samo na jednom primjeru, kako je današnje pedagogijsko mišljenje čak u negativnom smjeru, tamo, gdje se radi o stavu odbijanja, uslovljeno herbartovskom ideologijom, i kako i ljudi, koji se rješavaju jarma baštinjenih običaja, za volju baš takvih običaja ili bolje pod nesvijesnim ili kritičnom refleksijom neosvijetljenim utjecajem takvih običaja dolaze do krivih makar i originalnih naziranja. *Čine se pogreške, jer se pogreške onoga, protiv koga se bori, nekritično usvajaju i uzimlju za ishodište vlastitih tvrdnja.* Pedagogijski tragalac i tako duboki mislilac kao što je E. K r i e c k[4] osjeća poput tolikih drugih svu težinu sudbonosnog koraka Herbartova, kad je ovaj dodijelio pedagogiji ulogu jedne »teleologijske« nauke, nauke, koja postavlja »svrhe«, statuira »ciljeve«, i koja po tom pada pod pojam regulativnih, postulativnih, normativnih nauka o onom, »što ima biti« (das Seinsollende), a ne o onom, »što jest« (das Seiende). Posljedice su takova shvaćanja biti pedagogije kao nauke — prema Krieckovu mišljenju — razorne. Pedagogija gubi svoj teoretski predmet, jer po takvoj definiciji nije odgoj nešto »dano«, nego nešto »zadano«, pa kako

[4] U djelu: Philosophie d. Erziehung, 1922.

onda nauka o odgoju može da ima svoj objekat, koji bi po svojim zakonitostima mogao biti podvrgnut teoretskoj analizi i uopće naučnom istraživanju. U pitanju je dakle sama eksistencija pedagogije kao specifične, autonomne nauke i kao nauke uopće. Pedagogija po takvoj definiciji i namjeni postaje po Kriecku praktična pouka ili tehnologija nesamosvojna, dapače nenaučna karaktera, jer gubi teren pod nogama, gubi područje činjenica, da bude jedna »čista« nauka, koja bi istraživala jednu faktičnost, zakonitosti odgajanja kao fakta, i to kao fakta jedne zazbiljne »prafunkcije« razvoja samoga. Jedna prava nauka odgoja istražuje dakle zakonitosti jedne zazbiljnosti, a ne ciljnosti i svrhovitosti; pa zato ni proračunljivost (planiranje) ni sastavljanje propisa nije njena zadaća.[5]

Prema Krieckovu je dakle shvaćanju istočni grijeh tradicionalne pedagogije njen normativni i teleologijski značaj, iz kojeg bi dolazio i njen praktični, tj. tehnologijski i ujedno antinaučni značaj. I interesantno je sad konstatovati, da je teleologijski značaj te pedagogije Kriecku evidentan i determinovan jedino herbartovskom formulom pedagogije kao sistema.[6] Po toj formuli je pedagogija zato teleologijska i normativna nauka, jer stavlja na čelo svoj pedagogijskoj refleksiji pitanje »odgojnog cilja« (»odgojna ideja«, »Bildungsziel«, »Bildungsideal« i sl.), koji bi onda imao biti ishodištem za metodologijsko normiranje postignuću toga cilja primjerenih odgojnih sredstava.

Promotrimo sad kritično Krieckovu tezu. Ako bi herbartovske sistematsko pedagogijske zasade po svemu i izlazile u obliku »postulata«, »norma«, »propisa«, ipak bi očito trebalo razlikovati dvije vrste normiranja, koje međutim ne razlikuju ni sami herbartovci, ali ni njihovi protivnici i suparnici, a dosljedno historijskoj zavisnosti i »opterećenosti« ni sam — Krieck. Razlika je ova: drugo je »cilj« kao norma, a drugo je »sredstvo« kao norma. Normativan cilj reprezentira *ideal* nekog konačnog *stanja* ili *svojstva*, a normativno sredstvo pretstavlja *propis* praktičnog ili tehničkog na postignuće ideala upravljenog *postupka*. Ako se sad i obori sva težina kritičnosti na takvo definovanje pedagogije, koje joj stavlja u zadaću, da postavlja i normativne *ideale* u kojem god obliku i pod kojim god imenom (»odgojni ili obrazovni cilj«), a

[5] Tako prema Kriecku i K. Ozvald, Kulturna pedagogika, str. 12 d.
[6] n. n. mj. str. 8 d.

kakvo je definovanje baš Herbartovo i herbartovsko, pa ako se nastoji pokazati i nemogućnost i neopravdanost takve jedne pedagogije, onda iz odbijanja te i takve pedagogije ne izlazi i nemogućnost ili neopravdanost jedne koncepcije pedagogije kao samosvojne *propisno-normativne*, tj. praktične ili tehnologijske nauke, dotično ne izlazi potreba i zahtjev jedne »čiste«, »teorijske« ili »deskriptivne« pedagogije kao jedino moguće nauke o odgoju. Odbijajući herbatovsku teleologijsku koncepciju pedagogije — a odbija se ona in ultima linea radi teleologijskih teškoća, u koje upada svaka principijelna »normativna«, »vrednosna« nauka boreći se s fundacijom apsolutnoga (relativizam pedagogijskog ideala, odgojnog cilja!) — nema nitko — pa ni Krieck ni stvarna ni dovoljna razloga da pobija i praktični ili tehnički dakle ni normativni karakter pedagogije samo zato, jer se je uobičajilo pod utjecajem herbartovskog naziranja, ili jer — recimo još tačnije — lebdi u pedagogijskoj atmosferi, držati, da je samim teleologijskim određenjem odgojnih ideala, time što i ako pedagogija postavlja odgojni cilj, već i podan i iscrpen normativni, regulatorni dakle i praktični ili tehnologijski karakter i program pedagogije.[7]

Ali naša teza pedagogijske baštine dotično nekritične »opterećenosti« baca svijetlo i na druge strane ovoga pitanja. Ne uviđa se na pr., zašto bi praktično ili tehnologijsko obilježje pedagogije bilo na uštrb naučne njene konstitucije, zašto pedagogija kao tehnologija ne bi bila uopće kao autonomna nauka moguća. I opet se može kazati: Tehnologija uopće bi samo onda kao teorija, kao izučavanje onoga, »što jest« (d. Sein), bila nemoguća, kad bi predmetno njeno određenje bilo iscrpeno vrednosnim utvrđenjima onoga, »što bi imalo biti«, jer »čista« teorija i nauka o takovom predmetu mogla bi biti zaista za nekog i problematična, tako problematična, da se za predmete te vrste principijelno postuliraju i nominiraju nauke specifična karaktera, nauke naročite »zakonitosti« i naročitih metoda naprama naukama kauzalne zakonosti. To bi bile nauke »razumijevanja« (‚Verstehen'), za razliku od nauka kauzalnog »objašnjavanja« (‚Erklären'), pa ako bismo sada i pedagogiju doveli u blizinu tih nauka, riješili bismo se i dužnosti i mogućnosti dobivati po njoj kakva *teoretska »saznanja«* (‚Erkenntnis') objektivne datosti mimo *»doživljavanja«* (‚Erleben') po »duhovnim aktima« konstituiranog »smisla« nadindividualnih »vrednosnih

[7] Krieck, n. n. mj. str. 9.

tvorba«.[8] Prema herbartovskoj teleologijskoj formaciji i etičkoj fundaciji a transponirana u današnje pojmove »vrednosne« i »kulturne filozofije« pedagogija bi zaista prestala biti moguća u smislu jedne teorijske »čiste« nauke bitka i zazbiljnosti, kakovom je sebi očito i zamišlja Krieck, kad joj kao istražni predmet određuje na pr. »recipročno oblikovno djelovanje među ljudima, svaku vrstu duhovnog ma otkale poteklog utjecanja, koje izaziva ili modificira postajanje, tvorbu i oblikovanje«.[9] Prestala bi lako u tom slučaju biti moguća i kao autonomna nauka. Ali sve to pod tom jednom pretpostavkom, da i kao antiherbartovci mislimo — herbartovski. Jer ako se praktično i tehnologijsko značenje pedagogije ne identificira sa njenom teleologijskom »idealnom« programatičnošću i etičkom fundiranošću — kako smo to naprijed izveli — onda se ne uviđa, da pedagogija ne bi mogla na bazi teoriji podložnih faktičnosti razvijati svrhovita i normativna razmatranja, razmatranja — u smislu već pomenute teleologije i normativnosti sredstva — metodičkih dakle praktičkih tehnologijskih mjera za realizaciju zakonima (psihičke?) faktičnosti upravljanih specifičnih, tj. u našem slučaju odgojnih procesa i rezultata. Pedagogija može baš tako biti i teorija i norma[10], i »čista« i tehnologijska (praktična)

---

[8] Isp. A. Messer, Pädag. d. Gegenwart, 1926, str. 37 d.

[9] n. n. mj. str. 47.

[10] Ovu tezu uz sličnu argumentaciju zastupa i A. Martinak u svom rektorskom govoru »Wesen und Aufgabe der Erziehungswissenschaft«. — Analogan problem postoji i na drugim naučnim područjima, na pr. u estetici, gdje se uostalom više približio svome rješenju u smislu ovoga našega shvaćanja na području pedagogije sudeći po riječima E. Meumanna u Ästhetik der Gegenwart (1919[3]), str. 35 d.: »Estetika se može shvatiti ili kao normativna (koja daje propise ili pravila, norme) ili kao deskriptivna (koja opisuje i objašnjava) nauka. K tome pridolazi opreka između subjektivne psihologijske i objektivne nepsihologijske estetike. Od obiju tih opreka ima ona prva u sadašnjosti najmanje značenje ... Pravi odnos obiju vrsta estetskih pravila — onih, koja navode uvjete za estetske pojave, i onih, koja daju propise i norme za njih — označio je Th. Lipps na ovaj način: Među estetikom kao istraživanjem činjenica ljepote i umjetnosti i estetikom, koja postavlja zahtjeve ili norme, nema zapravo nikakve opreke, ‚uzmimo, da ja znam uvjete, kojima se izaziva jedno ljepotno čuvstvo'... ‚onda mogu odmah i da kažem, koji uvjeti moraju biti ispunjeni i čega se ima kloniti, pa da se dotično ljepotno čuvstvo ostvari, tj. spoznanje činjeničnog stanja ujedno je i propis.'« Ispravna je i Meumannova tvrdnja, da tu opreku vještački konstruiraju zastupnici normativne estetike, jer naginju na to, da zanemaruju istraživanje činjenica kao suvišno za postavljanje normi. Ovako pregonjenje, osamostaljenje normi, koje »vise u zraku«, izaziva onda dakako reakciju u obliku pregonjenja i osamostaljenja istraživalačke, deskriptivne tendencije, koja luta bez kompasa. Tako baš u pedagogiji nalazimo tu tendenciju deskripcije kod Kriecka i njegovih sumišljenika kao svijesnu reakciju na herbartovsko »receptiranje«, koje tobože izlazi iz teleologijske koncepcije te

nauka, kao što je i higijena, ta »somagogija« — sit venia verbo — i teoretska biologijska i normativna biologijska nauka ili tehnologija — u ruci bića, koje ne staje pri teoretskom interesu za ono, što zdravlju koristi ili ne, nego je povođeno i praktičnim nagnućima, potrebom, da regulatorno zahvati u tok somatičkog zbivanja. Definicija pak ili ideja onoga, što je »zdravlje«, ili je principijelna supozicija, od drugud posuđena konstrukcija ili čak rezultira iz teoretskih higijenskih zasada, ali nikako ne može toj disciplini oduzeti značaj teorije i znanstvenosti.

Ali stvar ne bi ni sa svim tim bila na čisto izvedena. Još bi bile potrebne i gdjekoje druge distinkcije, druga »čišćenja«. — Antiteza na pr. čistoj nauci u smislu samostalne, genuine nauke vlastita predmeta nije uopće tehnologijska (normativna) nauka, nego »primijenjena nauka« (na pr. »primijenjena matematika«), a prema tome nijesu ni »primijenjena nauka« i »tehnologijska (normativna) nauka« identični pojmovi.[11] Ta konstatacija je potrebna najprije, jer autonomija, dakle i eksistencija pedagogije mogla bi doći baš u sumnju,

---

pedagogije. Taj problem je uostalom već samom Herbartu poznat, ali on je stvar dublje i ispravnije gledao. Možda je samo jednim mjestom u svojoj Allg. Pädag. (Einl., 15., ed. Barthol.-Sallw. 1896[6], str. 122) dao povoda za receptiranje, koje »visi u zraku«, ovim riječima: »S kojom namjerom ima odgajatelj svoj rad da poduzima: ta praktična refleksija, eventualno predbježno detaljirana sve do postupaka, koje imamo odabirati prema dosadašnjim svojim saznanjima, znači za mene prvu polovicu pedagogije.« Ta »prva polovica« pedagogije postaje ipak za Herbarta faktično cijela pedagogija, kad nastavlja: »Njoj nasuprot bi imala stajati druga, u kojoj bi se teoretski objasnila i kao ograničena — uslijed promjenljivosti prilika — prikazala mogućnost odgajanja. Ali takva druga polovica je dosad pobožna želja; baš kao i psihologija, na kojoj bi morala biti zasnovana. Prva polovina se općenito uzima za cjelinu, i ja se moram s tim pomiriti, da se povedem za tim načinom govorenja«. Herbart dakle dobro zna, da se praksa, tehnika, normiranje upotpunjuje tek s teorijom do pedagogijske cjeline, i ako mora preko volje da teoretski dio, koji bazira na spoznajama psihičke faktičnosti, zanemari, ne čini to iz strasti za normiranjem i tehnologijom, koja »visi u zraku«, a još manje iz svemoćnosti teleologijskog gledišta, radi svenazočnog primjenjivanja kojeg apstraktnog odgojnog cilja ili ideala, u čijem postavljanju bilo u vlastitom pedagogijskom djelokrugu bilo s pomoću filozofije pokazuje i sam sav skepticizam pedagogijske sadašnjice. (Isp. n. n. mj. str. 115, 121, 142 dd.). On to čini baš zato, jer traži a ne nalazi još do potrebne za praktični odgoj mjere izrađene psihologije, dakle svakako teorije o jednoj činjeničnoj zazbiljnosti. Ali i to je stajalište kod Herbarta zapravo samo teoretsko, i tko tačnije poznaje Herbartove nacrte pedagogijske nauke i njegove metode, taj zna, kako je oprezno Herbart sve svoje propise (Massregel) nastojao empirijskim činjenicama, psihologijski, dapače pedopsihologijski (i prije oficijelne pojave takve discipline) utvrditi.

[11] Takovima ih začudo smatra i Litt, Pädagogik u. Kultur der Gegenwart, Hinneberg, I. 6, str. 227. Sam primjer matematike nas uvjerava o protivnom.

ako bi se pedagogijski kompleks raspao bez ostatka u primijenjene partije drugih samostalnih nauka i tako pedagogija izgubila eventualno svako polje specifična rada, što bismo morali dopustiti, kad bismo identificirali pojmove tehnologijska i primijenjena nauka i pedagogiji pridavali tehnologijski karakter. A ako bi se opet pobijanjem tehnologijskog njena karaktera nastojalo to specifično polje odgojnih fakata i problema spasiti, a pri tom zamjenjivalo pojam tehnike i primjene, lako bi došlo do tvrdnje, da pedagogija i nema i ne može imati ni u kojem smislu karakter primijenjene nauke, dotično stvarale bi se ograde prema drugim naukama, koje bi ograde mogle biti upravo sudbonosne za shvatanje zadaće i strukture pedagogije kao nauke.[12]

Ovaj jedan nas je eto primjer mogao poučiti, da pravilnom razvitku pedagogije kao nauke stoje još na putu mnogi »idoli«, a naročito onakvi, koji svoje negativne sile stavljaju na nevidljiv način u akciju, koji priječe pedagogijsku misao u poslu konsolidovanja i organičkog rasta u vidu mnogočeg, »što je samo po sebi razumljivo«, a napose u vidu atavističkih veleiteta i baštinjenih »vrednota«.

U znaku rasterećenja od te baštine ima da se za prvi čas razvija dalji progres pedagogije kao nauke. U obliku svijesne ili nesvijesne vezanosti povlače se kroz pedagogijsku ideologiju i »krive tvorbe«, neispitani i neispravni pojmovi, nedomišljene veze, preturena stajališta, neizrađene strukture. Ali sve te već i historijskom nuždom uvjetovane, obnovi i korekturi podvrgnute neprimjerenosti ne dolaze istovremeno u istoj mjeri u obzir. Obnova ima da se počne odozdo, *osnovni se pojmovi* imaju revidirati — dedukcije i detalji nijesu momentano tako važni, kad se radi o biti i ne biti, i kad treba posao »temeljito« izvršiti.

Navedeni zastupnik jedne »filozofije odgajanja« — E. K r i e c k — prosuđuje[13] ovako situaciju: »Riječ ‚pedagogija' prikriva radi osebujna razvoja one grane znanja, koja je njome označena, tešku zbrku *osnovnih*[14] pojmova, i kriza, koja je sad nastupila za pedagogiju, trudi se oko razrešenja toga zamršenog čvora.« Ta kriza

[12] Za psihologijski fundiranu, »pedocentričnu«, »psihičkim razvojem uvjetovanu« (‚entwicklungstreu') pedagogiju veli Krieck (n. n. mj. str. 9), da je ona baš »kao primijenjena psihologija« — čista tehnologija, »nesamostalna funkcija pomaganja«, pa odbijajući to tehnologijsko shvaćanje drži, da pedagogiju spasava od nesamostalnosti i izmiče je ispod »fatalističkog« zagrljaja psihologije (isp. n. n. mj. str. 29). Cijeli taj izvod bazira eto na zamjeni pojmova.

[13] n. n. mj. str. 167.

[14] Ja podvukao!

međutim po njemu nije ništa specifično za pedagogiju, ukoliko je prije ili poslije mora svaka nauka preboljeti. Rezultat će njen biti »očišćenje *osnovnih*[15] pojmova« i time nastanak »novog tipa čiste nauke«.

U zahtjevu *čišćenja* osnovnih pedagogijskih pojmova se slažemo, druga je stvar sa pojmom »čiste« nauke. Ne ću da se detaljnije ovdje upuštam u određenje i ocjenu toga pojma; ne bi to bilo ni potrebno, kad ne bismo svi imali iskustvo, da su pojmovi kao »čist«, naročito »čista nauka« u ustima filozofa Krieckove vrste nešto u najmanju ruku vrlo problematično, dotično kad bismo imali jamstva, da se pod tim imenom ne krije ništa drugo nego opreka pojma »primijenjena« ili makar i »praktična ili tehnička nauka«. U doba obnovljena ili i samostalno shvaćena i konstruirana kriticizma na svim područjima imamo s takvim kriticističkim podvizima i na polju pedagogije da ozbiljno računamo, pogotovu, kad nam se svijesno govori o »filozofiji odgajanja«. Svatko ne mora biti raspoložen za takve tendencije, koje kojiput i odviše odgovaraju historijskoj i nacionalnoj sujeti u otadžbini kriticizma, pa tako ni mi nijesmo nakanili da se upuštamo u konstrukciju kakove »čiste pedagogije« ili čak čiste »kritike pedagogijskog uma«.[16] Zato ne držimo, da će »čišćenje osnovnih pojmova«, kako ga ovdje postavljamo kao postulat, i kako ga mislimo učiniti zadatkom našeg daljeg razmatranja, imati za rezultat kakvu transcendentalnu rekonstrukciju čiste odgojne forme ili kategorije ili »strukture«. Mi ćemo se držati »nižeg« stajališta, pa ako ga i nazovemo »filozofijskim« dotično ova razmatranja držimo možda predmetom jedne »filozofije pedagogije« (a ne filozofijske pedagogije), onda još uvijek ne bismo znali kazati, kako bismo željeli to stajalište vrsno da označimo i nazovemo. Da li ova i ovakva razlaganja imaju biti prolegomena jednoj empirijskoj, diskurzivnoj, kauzalnoj, induktivnoj ili pak jednoj »intuitivnoj«, »fenomenologijskoj«, deduktivnoj ili čak »reduktivnoj« pedagogiji, nije manje više ni važno, jer odluka u takvim pitanjima pada na teret metoda, koje se misle primjenjivati,

[15] Ja podvukao!

[16] Isp. G. Grunwald, Pädag. d. zwanzig. Jahrhunderts, str. 197 d. — Takvo transcendentalno-kritično prečišćavanje pedagogijskih osnova podaje na pr. H. Johannsen u svom djelu: Der Logos der Erziehung, Jena 1925 (isp. i njegovo djelo Kulturbegriff u. Erziehungswissenschaft, Leipzig 1925 str. 19). Kraj sve oštroumnosti, ispravnog analiziranja i tačnog opažanja ostaje i iza ovakvih »kritičnih« djela mnogo toga za kritiku, i manje »kritičnu« i manje »transcendentalnu« kritiku.

a in puncto metoda čini se, da danas nakon svih peripetija nijesmo ni sami više svijesni tome, kakav nam kad spoznajni »organon« služi, dotično kakva nam organa stoje na raspoloženju, kad se damo na istraživanje pojava, koje su onkraj »prirodnjačkog« (‚naturhaft'), mehaničkog i mehanističkog, »atomističkog«, pogotovu onkraj sfere samoga »bitka« za razliku od sfere »vrijednosti«. U povodu velikih Husserlovih »fenomenologijskih« ili — kako neki kažu — skolastičkih utjecaja uobičajilo se doduše govoriti u ovim i ovakim stvarima o jednoj metodi »bivstvenog gledanja« (‚Wesensschau'), ali ta metoda nije s jedne strane ni jednoznačno definirana ni jednoznačno upotrebljavana,[17] a s druge se strane lako može identificirati s kojom već drugdje definiranom metodom.[18] Intuicijski karakter, koji bi joj već po terminologijskom određenju morao biti u svakom slučaju svojstven, ne bi je mogao činiti svakome simpatičnom i prihvatljivom, ali kako se in concreto ta metoda većinom i ne reprezentira kao neko iracionalno — i utoliko nerijetko tajnovito, estetsko-retorično i sumnjivo — spoznajno sredstvo, jer se dotični problemni kompleksi napokon na najotsudnijim tačkama pokazuju i kraj te i takove metode i te kako pristupačnim diskurzivnom mišljenju,[19] to ne treba ni metodu ni ime a priori odbiti. Uzet ćemo ih u bezazlenijem značenju, pa ako nam je ozbiljno i pošteno do čišćenja baš osnovnih pojmova, ako se radi o tom, da razgalimo zadnju, »nervnu strukturu« *odgojnog smisla* i *odgojnog akta*, dakle uopće razumijemo *odgojnu funkciju*, onda ne možemo biti protiv toga, da se naš posao nazove baš i *»gledanjem bivstva«*.[20]

Prva nam je dakako zadaća, da polazeći ab ovo nađemo i tu modus procedendi, jer i u samom tom modusu, u sređenom otkrivanju svih problemnih tačaka leži već pola učinjena posla, kad se radi o tako principijelnim razmatranjima, leži već neko jamstvo za strukturnu tačnost pedagogijskog kompleksa, a prema tome i za ispravnu njegovu naučnu lokaciju.

---

[17] Isp. Grunwald, n. n. mj. str. 212.

[18] G. Kerschensteiner, koji ju također pripoznaje, identificira je — čini se — s kritičnom metodom. Isp. Theorie d. Bildung, str. 6.

[19] Da su na pr. i problemi »strukturnih kvaliteta« (‚Gestaltprobleme', ‚Gestalttheorie', ‚Komplextheorie') pristupačni čak eksperimentalnoj, »prirodoznanstvenoj« metodi, dapače iz nje izrasli, dokazuju lijepo radovi jednog G. E. Müllera, F. Kruegera, W. Köhlera, Koffke i dr.

[20] Isp. G. Grunwald, n. n. mj. str. 215 i 220 (za karakteristiku metode ‚Wesensschau').

2. Analiza obnovnog zadatka

Statuiranje, određenje i omeđenje jedne nauke nije samo stvar utilitarističkog prosperiteta, a nije ni stvar konvencije koje god vrste, nego je u prvom redu stvar logičkog, spoznajnog prosperiteta. Živimo doduše u doba relativnosti i fikcija, ali ekonomija je ipak momenat, koji nam imponira, pa ako se stvar određenja i razgraničenja naučno-radnih sfera uzme ozbiljno i iskreno sa stajališta logičko-ekonomičkog (»denkökonomisch«), to »fikcije«, »ishodišne tačke«, »projekcione plohe« dobivaju odmah dovoljan svoj fundamentum in re. Metodologijski se problem onda odigrava dalje tako, da čovjek jednostavno »stvarno misli« i tražeći uporišta u »datome (podanome)« nađe i dovoljno fundirane i dosta značajne i dosta determinirane scijentifičke zadatke. Historijski i empirijski dolazi ta činjenica tako do izražaja, da je čovječanstvo znalo s uspjehom naći svoje naučne zadatke i prije pojmovnog i vrednosnog im određenja, znalo makar i u teškoj borbi s »predmetom« upravljati poglede i znalo regulirati svoje naučne potrebe do konačne relativno završene predmetne formulacije.

Bez afektacije možemo se dakle i pri našem zadatku, pri određenju »pedagogijskog predmeta« (päd. Gegenstandslehre) i njegove »autonomije« (i u smislu »Eigengesetzlichkeit«) prepustiti za prvi početak empirijskom instinktu i držati, da je jezično-saobraćajnim fiksiranjem pojmova »odgoj« i »nauka o odgoju« dano dosta kriterija i za prihvaćanje stvarnosti dot. digniteta jednog naročitog istražnog objekta i za početnu upravljenost definitornih nastojanja. Time dakako ne mislimo omalovažavati i olakšavati naš zadatak, jer svi naši dosadašnji izvodi govore protiv toga, a što specijalno za našu nauku znači to pitanje, možemo zaključiti po tom, što nijesmo pravo ni sigurni, da li je ona kao nauka, koja je već »upućena«, u svom razvoju »tek« sada do njega došla zbog produbljenja i »profinjenja« svojih teoretskih pitanja, ili ona iz njega, iz te polazne problemne tačke uopće još ni izišla nije nalazeći se sveudilj in statu nascendi. Svakako »sudbina pedagogije leži u analizi njena odnosa k misli njena predmeta«.[21]

Recimo dakle sasvim jednostavno, da je danas ne samo za determiniranje i klasificiranje pedagogije kao nauke[22] nego i za

[21] Johannsen, n. gore u bilj. 3. n. mj. str. 110.

[22] Pedagogija kao tehnika, kao odgojno činjenje prvobitno je značenje prema riječi *παιδαγωγός*. Terminologijska i stvarna bi nužda bila, da bi i peda-

izrađivanje njene naučne fizionomije prvo i najpreče: analiza i određenje pojma »odgoj« ili »odgajanje«[23] — prosto zato, jer je ona »nauka o odgoju«. Upoznavši pojam odgoja po svim njegovim određenjima, našavši sve distinkcije njegove mnogoznačnosti ima pedagogijski teoretik tek sve nužne pretpostavke, da pristupi koliko bivstvenom određenju i strukturnom raščlanjenju pedagogije kao naučne funkcije, toliko i ocjeni kvaliteta i metodičkog značaja njene naučnosti.

I doista ništa nam se ne čini važnije, nego razmatranje pojma odgoja staviti na čelo svim daljim izvodima i prinosima k jednoj teoriji pedagogije kao nauke. Sve krupnije nedaće pedagogije na njenom i onako ne susretljivošću i obazrivošću praćenom putu vuku korijen iz osnovne griješke — iz nedovoljne pažnje, koja se obraćala i još uvijek obraća tome centralnom njenom pojmu. U prošlosti se pedagogije pitalo, a u sadašnjosti se pita bez kraja i konca i bez dna, *koji je cilj odgajanja;* pitalo se i u davnijoj i u nedavnoj prošlosti bez kraja i konca i umora, *koja su sredstva odgajanja;* pitalo se u nedavnoj prošlosti i pita se u sadašnjosti opet bez kraja i konca i umora, *kakav je objekt odgajanja;* pita se u sadašnjosti i pitat će se sve više, *kakav je subjekt odgajanja* itd. itd.; ali *šta je zapravo odgajanje,* to pitanje je tako temeljito previđeno ili tako netemeljito izviđeno, da nije čudo, da je pedagogija morala tako dugo »visjeti u zraku«, da nije našla tvrda tla pod nogama. I ako se možda još uzme, da je pojam odgoja kao statičkog rezultata odgajanja u obliku tačno određenog (opisanog) odgojnog ideala (Bildungsideal) bio predmetom većeg interesa, i tako je on raspleo zapravo svu problematiku drugih, naročito pomoćnih pedagogijskih normativnih disciplina, a zapeo i na tom polju baš pred takvim momentima i pitanjima, koja bi tek mogla nešto *specifično* pedagogijsko značiti. Ali

gogija kao teorija, kao nauka našla svoj adekvatni izraz. Ne usuđujem se pravo govoriti i pisati »pedagologija«, ali odgovaralo bi jednoj potrebi, i tacite je ovdje uvijek kao distinkcija ta riječ pretpostavljena, i kad se termin »pedagogija« u njenom smislu upotrebljava. Razlika »pedagogija« i »pedagogika« ne čini mi se dosta terminologijski i filologijski opravdana, premda bi po konvenciji stvarno dakako poslužila.

[23] Kad bi u razlici »odgoj« i »odgajanje« jezično bila fiksirana razlika odgojnog rezultata, dakle »stanja odgojenosti« s jedne i odgoja kao procesa, odgojne djelatnosti s druge strane, bila bi to terminologijska blagodat. U našoj jezičnoj svijesti ne leži takva razlika i upotreba. — Današnja njemačka pedagogija kao da pretpostavlja riječi »Erziehung« riječ »Bildung« očito radi dvostruke funkcije, koja pristaje ovoj posljednjoj. Kerschensteiner (u n. dj.) razlikuje: Bildung als Zustand i Bildung als Verfahren (isp. n. n. mj. i str. 11).

kudikamo je gore prošao pojam odgoja u dinamičkom, funkcionalnom smislu, kao da nije tek razložba i razumijevanje odgajanja kao naročite akcije, procesa, iz kojeg izlaze izvjesni učinci, preduvjet za razumijevanje i određivanje i reguliranje svih njegovih komponenata, parcijalnih akata i njihova strukturnog odnosa sve do konačnog strukturnog učinka s pomoću adekvatnih sredstava — do »odgojenosti«.

Poznato je, da je herbartovcima prvo pitanje u pedagogijskom sistemu teleologijsko određivanje »odgojnog cilja«, pa i onda, kad im je jasno, da je prvo pitanje, na koje ima pedagogija da traži odgovora, pitanje o biti i pojmu odgajanja, nijesmo sigurni, da ne ćemo dobiti ili odgovor tipa: »Odgajanje je namjerno utjecanje na odgajanika sa svrhom, da mu se poda izvjesna duševna (i tjelesna) forma,[24] ili opet odgovor tipa: Pojam odgajanja samoga je prazan, »jer u pojmu odgoja nema nikakva ukazivanja na to, koji oblik, koja obrazovanost se ima kod odgajanika postići«.[25] Kratka refleksija pokazuje pravo stanje stvari: Ili je pojam tako »prazno« određen, da izlazi na tautologiju, jer, da se radi pri odgajanju o nekom utjecaju i da taj kao i svaki utjecaj mora imati neku oblikovinu za posljedicu, o tom nas ne treba tek jedan ovakav analitičan sud da pouči. Ili pak pojam odgajanja dobiva i suviše materijalno, a neadekvatno određenje u onom momentu, ako se baš ovako prazno određenje biti i pojma odgajanja drži pogodnim, da se u nj naknadno uvrštava po volji neka naročita obrazovanost ili oblikovanost i tim prelazi εἰς ἄλλο γένος — u normiranje obrazovnog ideala, tj. teleologijsko određivanje ne pojma odgajanja kao takova, koji svakako mora imati svoj specifični sadržaj, nego u određivanje »cilja odgajanja«, u određenje pojma »odgojenosti« ili »obrazovanosti«.

Da li je pedagogija napokon uvidjela svoj nedostatak na prvom svom koraku, da li je uvidjela ili uviđa li tu neodređenost pojmova i potrebu jedne elementarne distinkcije njihove? Nema sumnje, da stvar kreće na bolje, ali i opet — pedagogija još nije stvar posvema shvatila; pravo stanje se probija, ono se naslućuje — »bivstveno gledanje« nije još u stvar proniklo. Vidjet ćemo to na razmatranju određenjâ, kakva nalazimo na pr. kod Kriecka

[24] Isp. K. Heilmann, Handb. d. Pädagogik, I[22], str. 265 d.
[25] W. Rein, Päd. im Grundrisz,[3] str. 63 d.

ili Kerschensteinera, vidjet ćemo i — tražiti još »bivstvenije gledanje«.

Tu nam se nadao momenat, da odmah upozorimo na jednu okolnost, koja nam se sama nameće kao jedan od mnogih poticaja, koji izlaze već od prvih ovih naših analitičkih i definitornih razmatranja i pokušaja.

Naša razmatranja su prije svega *principijelne* prirode u doslovnom smislu riječi, i naša razmatranja nijesu to samo iz programatičnih i propedevtičkih razloga, nego naša su razmatranja zato principijelne prirode, jer su po problemnom položaju i stvarnim odnosima kao takova postulirana, jer ovdje stvar zahtijeva principijelnost i gotovost »ići do kraja«. Ako »bivstveno gledanje« traži u stvarima »bivstvenu jezgru«, a kojiput joj i to nije dosta, nego traži »najnutarnjiju jezgru«,[26] onda ćemo mi reći, da nam je gornji primjer pokazao, kako »materijalna« opterećenost, kako konkretno sužavanje vidnoga polja, kako neodmicanje od »bližega« može biti direktno stvarna pogreška, pa kako nije dosta biti ni »principijelan«, nego kojiput treba upravo »najprincipijelnije« stvar u ruke uzeti. Teleologijska određenja pojma odgajanja postavljena na prvo mjesto reprezentiraju »niže« stajalište, iako se u netačnom razmatranju prikazuju kao »viša«, ishodišna, iako se nekom čine i dohvatnija, »bliža«, a prema tome i stvarnija, od većeg istinskog afiniteta. U stvari su ona premalo principijelna i akcidentalnošću svojom baš pomućuju vid za istinsku jezgru. Potrebno je zato principijelno stajalište do kraja provesti, i to nas nuka, da dobro lučimo i ova naša »prva« razmatranja smatramo — možda i nešto konvencionalno rečeno — tek *formalnom stranom* ili *dijelom* jedne *opće pedagogijske predmetne teorije* (pädag. Gegenstandlehre), lučimo od jednog daljeg, koji bi bio više materijalno obilježen, koji bi principijelnim utvrđenjima dao konkretnije ispunjenje, dakako samo ukoliko se i ono može supsumirati pod temu pedagogijske problematike u užem smislu. Time smo objasnili i jedan strukturni momenat koliko od sadržajne toliko i od metodičke važnosti u ovom našem respravljanju.

Dalji rezultat ovog našeg osnovnog analizovanja i pretresanja mogla bi biti konstatacija, da će prvi rad svake »čiste« pedagogije morati biti posvećen bivstvenoj *analizi* i *definiciji pojma*

[26] Grunwald, n. n. mj. str. 200.

odgajanja već s toga razloga, što se tek tim putem može otvoriti prava perspektiva za svako dalje razmatranje, koje bi sebi moglo s formuliranim nužnim pretpostavkama postaviti zadaćom, da odredi principijelnu mogućnost i potrebu, a u još daljem razmatranju razgraniči i sadržaj i opseg jedne nauke o tako definiranom pojmu odgajanja.

Prva bi smetnja ovakvoj dispoziciji rada mogla nastati odmah sa strane tradicionalne »pedagogijske teleologije«. Zar se može nakon samog principijelnog određenja biti odgajanja kao najintegralnijeg objekta pedagogijske nauke odmah prijeći na pretres mogućnosti i konstrukcije jedne nauke o tom odgajanju? Zar ne će nakon sintetične konstatacije, da je odgajanje — recimo — nekim normalnim stanjem bar orijentirana funkcija, dinamičnost, realizacija, biti potrebna i jedna prethodna refleksija o tom »normalnom« orijentacionom stanju? I nije li tako, da baš u slučaju, da je to »stanje«, ta strukturna faktičnost »odgojena« čovjeka samo orijentaciona tačka, samo ciljna determinanta, a ne možda izvršna komponenta, formanta odgojnog akta, da baš u tom slučaju nastaje pitanje, nije li to poseban hitan zadatak pedagogijskog kompleksa, da utvrdi i prouči taj možda i heterogeni (u rečenom smislu), ali ipak relevantan momenat odgoja. Nije li ipak za konstataciju jedne nauke o odgoju postulirano i određenje jedne pedagogijske ciljne postavke, klasična »teleologija«, makar i u ruhu, modernijem ruhu, jednog »pedagogijskog nauka o vrijednostima« (pädagogische Wertlehre)? Mogao bi netko čak pomisliti i reći, da smo time došli zapravo tek do centralnog pitanja u rješavanju samoga definitornog zadatka pojma odgajanja, pokucali na vrata problema unutrašnjeg odnosa fakticiteta i idealiteta odgojne funkcije, koji problem u svoj svojoj mnogostranosti daje odlučnu orijentaciju za sve dalje shvaćanje kako odgojne funkcije tako i same strukture i položaja pedagogije kao nauke.

Pitanje teleologije u pedagogiji opet je eklatantan primjer osnovnog nerazlikovanja i izvanjskog, neesencijalnog shvatanja. Mi smo već u predašnjem razlaganju o njemu vidjeli svu njegovu historijski uvjetovanu neodređenost i konfundentnu njegovu problematiku. Tačnija njegova analiza u smjeru ovdje načetog problema rasvijetlit će nam dalje nedostatke momentanog pedagogijskog problemnog shvatanja i pokušaja rješavanja, kao i ujedno razotkriti nam sve one dubine, u koje se mora čovječji duh od-

lučiti da spusti, ako doista hoće stvar da iz dna shvati. Dat će nam — dakako zasad u glavnim potezima i sumarnim načinom — i satisfakciju i učvrstiti nas u uvjerenju, da »dobra distinkcija« daje i stvarno primjenljive rezultate.

Pitanje teleologije u pedagogiji bilo je bez sumnje ono pitanje, koje je uopće podrmalo naučnu svijest pedagogije i dovelo do ovog današnjeg stanja krize i regeneracije. Nužno je ipak odmah konstatovati, da to pitanje nije potaknuto specifično pedagogijskim motivima, da to pitanje nije niklo iz pedagogijsko-strukturnih odnosa i potreba kao jedno pitanje, interno pitanje odgojne ideje i nauke same. Ako to pitanje naime formuliramo kao pitanje, kako se ima sagraditi most između »biti« (das Sein) i »trebati« (das Sollen),«[27] pitanje, kako će se »zakoračiti od činjenice do vrijednosti«,[28] onda je jasno, da se je to pitanje doduše moglo u historijskoj crti naročito na području tako eminentno vrednosnog djelovanja čovječjeg, kaošto je baš odgajanje, svijesti čovječjoj svom silom da nametne i u svoj svojoj dosežnosti da razotkrije, ali nije li to pitanje, tako se moramo ipak pitati, u prvom redu i esencijalno pitanje — »aksiologijsko« uopće, ne mora li se sva problematika toga pitanja odigrati na jednom autonomnom, dakako filozofijskom polju, »u vlastitom području« jedne opće aksiologije? Zar si nijesu već Herbart i njegovi nasljednici morali biti svijesni nedosljednosti i nelogičnosti, kad su s jedne strane pedagogiji mučke naprtili dužnost određenja ili bar biranja »odgojnog cilja« kao entelehije odgojnog, dakle »idealnog« čovjeka, a s druge strane svijesno izjavili, da se slika tog odgojno poželjnog čovjeka ima naravno tražiti u posve drugoj, samostalnoj, filozofijskoj nauci — etici?[29] Zar nije alarmantan i konfundentan korak bio, kad je W. Dilthey u svojoj, za mnoge programatičnoj, radnji »Über die Möglichkeit einer allgemeingültigen pädagogischen Wissenschaft« (Sitz.-ber. d. preuss. Akad. d. Wiss. XXXV, Phil.-Hist. Kl. 1888) ustvrdio, da »pedagogija koliko je nauka o odgojnom cilju, nikad ne može da postane opće vrijedna nauka«?[30] Radi jedne krivo propisane dužnosti, dužnosti konstruiranja odgojnog

[27] A. Messer, Pädagogik d. Gegenwart,[2] str. 22. — Isp. H. Johannsen, D. Logos der Erziehung, str. 100.

[28] n. n. mj. str. 28. — Johannsen, n. n. mj. str. 69.

[29] Isp. Herbart, n. n. mj. str. 21, 143 d. i Umrisz päd. Vorlesungen isto izd. str. 284.

[30] A. Messer, n. n. mj. str. 21 d.

cilja osporavaju se tako pedagogiji čak i kriteriji znanstvenosti, oduzimlju joj se dakle fundamenti. Relativizam eto, s kojim se bori fundiranje vrijednosti uopće, utvrđivanje vrednosnog kriterija uopće, relativizam, pod kojim ima da pati uz etiku i estetiku pa i logiku i — u daljim konzekvencijama — uz sve »historijske« i »duhovne nauke« dakako i — možda i najviše — pedagogija, ona pedagogija, koja čini rekurs na bilo koje aksiologijsko rješenje, ali koji je relativizam rezultat specifičnog jednog, filozofijsko-aksiologijskog razmatranja, za sam odgojni problem iako relevantan, a ono ipak scijentifički heterogen, to pitanje relativizma dakle bilo je s jedne strane prvotnim potstrekačem, da su se poljuljali konstruktivni i metodički osnovi pedagogije kao nauke, a s druge strane postalo je i glavnom je temom današnje »pedagogijske teleologije« (ili i »filozofijske pedagogije«) kao eminentno pedagogijsko pitanje. A ipak — to pitanje nije ni organički niklo niti je organički ukorijenjeno u pedagogijskom kompleksu.

Konzekventno bi prema ovdje razloženom bilo samo, kad bi se svako teleologijsko razmatranje o odgojnom cilju smatralo za pedagogiju bivstveno tuđim, i kad bi se opet dosljedno tome zabacila i svaka koncepcija jedne »pedagogijske teleologije« u kojem god obliku. Ne smije se onda dakako pedagogu učiniti samo po sebi razumljivim ni skok od »opće aksiologije« pa ni od jedne »specijalne aksiologije«, koja ima za predmet vrednosno istraživanje i utvrđivanje jedne »strukture idealna čovjeka«,[31] koja struktura i ne mora nikako biti jedna pedagogijska kategorija, dapače ni konstruirana s kakvom pedagogijskom tendencijom, na jednu »pedagogijsku aksiologiju« (»pädagogische Wertlehre«). Kraj jedne opće ili takve specijalne aksiologije postaje svaka naročita »pedagogijska aksiologija«, ako joj ima biti smisao određenje odgojnog ili obrazovanog cilja ili odgojnog ili obrazovnog ideala,[32] sasvim suvišna, jer ona ostaje — »bespredmetna«, bez sadržaja. Ali ona onda otpada i kao terminologijska mogućnost i potreba.[33]

Ako je to sve istina, onda bi drugačije stajalište moralo vidne teškoće sadržavati, i bespredmetnost i nestvarnost jedne pedagogij-

[31] Takva jedna specijalna aksiologija možda lebdi — ali vrlo mutno — pred očima J. Wagneru, Einführung in die Pädagogik als Wissenschaft, 1926 str. 39.

[32] Tu distinkciju opet nalazimo u J. Wagnera (isp. n. n. mj. str. 164), ali ga ona zapleće samo u suvišne kontradikcije; isp. na pr. n. n. mj. str. 149 sa str. 164.

[33] Izvjesni priuzdržaj je izrečen i opravdan dalje dolje u II. otsj. str. 185 (27) d.

ske aksiologije kao čisto pedagogijske teorije i problematike morala bi se kad tad u pedagogijskoj sistematici sama pokazati. Znamo nekoliko najnovijih glasova, koji uviđaju svu nemogućnost i bespredmetnost jedne specifične pedagogijske discipline o idealu odgoja, ali ima i sveudilj glasova i pedagogijskih sistemnih pokušaja, koji uporno podržavaju misao pedagogijske aksiomatike i teleologije, dakako uz gore navedene posljedice. Treba na pr. samo čitati izvode navedenog već J. Wagnera, da se uvidi odmah sva bespomoćnost, nestvarnost i nedosljednost ovoga posljednjeg stajališta. Po Wagneru stoji na početku odgojnog naučnog sistema *pedagogijska aksiologija* (»Die pädagogische Wertlehre«).[34] Ako tražimo objašnjenje o predmetu te aksiologije, razabiramo, da ona ima dvojaku zadaću: analitičku, koja stoji u izlaganju »elementarnih vrednota«, i drugu, sintetičnu, koja kao nauka o idealu (»Ideallehre«) stoji u strukturalnoj izgradnji »cilja« do jedne »uzorne slike« (»Musterbild«). Nerazumljivo je, da bi baš jedna pedagogijska aksiologija izlagala (»herausschälen«) elementarne vrednote, a stim više to ne razumijemo, ako je ta zadaća neposredno prije rezervirana »pedagogijskim normativnim naukama«, koje se onda u skrižaljci i napose navode pod skupnim imenom »Philosophische Pädagogik«. Jednostavno i još uvijek klasično stajalište Herbartovo poznaje ipak samo pedagogijsku teleologiju, a ovdje nam se očito iz neodređenosti zadaće i nejasnoće predmeta najedanput pruža i suviše toga: Pädagogische Wertlehre, Pädagogische Ideallehre i — Philosophische Pädagogik, kao obuhvatni pojam za »Pädagogische Normwissenschaften«. Ne treba dodavati komentara, ako se samo sjetimo, da te pedagogijske normativne znanosti nisu drugo nego poznate »pomoćne pedagogijske nauke«: logika itd., razumije se i obligatna etika, koja — možda i s više opravdanosti nego ova novostvorena »Ideallehre« — po Herbartu dostaje kao dobavljač strukturirane odgojne uzor-slike. — Vrijedno je samo još navesti, zašto Wagneru nedostaje etika za takova dobavljača odgojnog ideala. Etika je po njemu nepodesna za tu zadaću stoga, jer *etički* je na pr. problem: »što je ćudoredno, kako nastaje moralno vrednosno područje« itd., dok *odgajatelj* pita: »kako ću da *obrazujem* čovjeka k ćudorednosti?« Još dodaje pisac, da za odgajatelja »stoji ćudoredni porast pod utjecajem mo-

[34] n. n. mj. str. 146. — Grundl. der Bildungsarbeit, str. 7.

menata, koji idu preko sfere etike«. Da je branitelj »pedagogijske etike«, da ne kažemo u ovom slučaju jedne predmetno samostalne »pedagogijske aksiologije«, u citiranim riječima samo podvukao riječ ‚kako' mjesto ili kraj riječi ‚obrazujem', bila bi situacija jasna: pedagogijska se funkcija ispoljuje i u pitanju idealiteta kao jedna metodičnost, a pedagogijska teorija, tj. pedagogija kao nauka — kao jedna teorija postupka, a ne teorija stanja. Higijena ne definira pojam i ideal zdravlja, ne dokazuje ni vrijednost zdravlja, nego uči, *kako* se podržava zdravo stanje. I pedagogija dakle kao jedna nauka teleologijskog stanja nema raisona, jer takva zadaća ne leži u njenu bivstvu.[35]

Krivo bi nam se dakako činilo, kad bi se svi ovi naši izvodi tako shvatili, kao da za nas ne postoji u pedagogiji teleologijski problem. Morali smo već gore utvrditi, da ovim našim razmatranjima stojimo na vratima problema unutrašnjeg odnosa fakticiteta i idealiteta u odgojnoj funkciji, i mogli smo uvidjeti već i važnost toga problema. Povođenost nekom idejom je teleologija, i odgajanje, koje je u svakom slučaju neka povođenost, ima očito i svoju teleologijsku stranu. I ukoliko dakle teleologija znači povođenost, to je teleologijsko određenje i za pedagogiju jedna potreba bar u principu i u *formalnom smjeru*. Ako se odgajanje kao izvršni akt razrješava kao i svako intencionalno činjenje u svrsishodne praktične stavove, tj. ako je ono »ein Zweckhandeln«, onda je ono svakako normirano, iako se vrhovna norma, pedagogijski cilj

[35] Tako i G. Kerschensteiner u svojoj Theorie der Bildung ne može u prvoj knjizi, koja govori o »Obrazovanju kao stanju« (Bildung als Zustand), da poda ništa specifično pedagogijsko. To je zapravo zasadama najraznoličnijih nauka fundirana »pedagogijska aksiologija« ili herbartovska teleologija, samo u drugom i to mnogo sadržajnijem, konkretnijem, materijalnijem, dakle i dogmatičnijem obliku. Za postavljanje pedagogijskog ideala je zapravo odgovorno kulturnofilozofijsko ili bolje sktrukturnopsihologijsko naziranje piščevo. Konstruiranje ideala, kako se na pr. čita na str. 18 d., ostavlja mučan dojam i u pogledu principijelnosti i u pogledu pedagogičnosti takve metode. — Oprečno našem stajalištu je i stajalište novog sistematskog pokušaja Dr. M. Wentschera, Pädagogik. Ethische Grundlegung und System. On očekuje spas pedagogijske naučnosti upravo od čvrstog njenog fundamentiranja određenjem »vrhovnog« i »jedinstvenog« cilja odgojnog. To određivanje drži on očito pedagogijskim poslom (str. 2), ali ga ipak — što je vrlo karakteristično — ne vrsta i u sam »sistem pedagogije«. — Najprincipijelnije možda zabacuje teoretsku opravdanost jedne pedagogijske aksiologije — pozivajući se pri tom na vanredno jasne riječi G. Clostermanna, koje vode opet konzekventno do našeg stajališta — G. Grunwald, ali ga — čini se — praktični, oportunitetni razlozi zavode na posve neprincipijelno praktično prihvatanje jednog »pedagog. nauka o vrijednostima« (pädag. Wertlehre). Isp. n. n. mj. str. 223 d.

(τέλος) možda *sadržajno* ne da jednoznačno odrediti. Tu moramo ipak odmah jednu distinkciju da učinimo. Zato, što je svaki odgojni akt odgojnim ciljem, svrhom normiran, ne znači još, da je on tom normom ili tim normama konzumiran. Svaki odgojni akt hoće da dovede do preduzetog cilja, on je tome cilju upravljen i zato u nekom smislu njime determiniran: ali on je i u drugom jednom smislu determiniran, on je kao realan događaj determiniran vlastitom svojom zakonitošću. Primjer: Hoću da odgojno (na pr. ćudoredno-voljno) djelujem (cilj, norma) odgojnim aktom historijskog obučavanja (sredstvo, metoda); taj je odgojni akt kao psihičko zbivanje podložen doduše i *psihičkom kauzalitetu*, koji za sada još ne uzimamo u obzir, ali taj psihički *odgojni* akt je povođen prije svega *odgojnom zakonitošću*, da se na pr. »toplim« i epskim pripovijedanjem postizava u duši odgajanika maksimum namjeravanog odgojnog efekta. Ne pitamo se opet momentano o prirodi, biti i specifičnosti te odgojne zakonitosti, premda je već tu jasno, da u njoj imamo tražiti konačnu jezgru i predmet pedagogijskog interesa i istraživanja, nego želimo samo upozoriti na dva smisla normativnosti ili normativne povođenosti u pedagogijskoj ideji: imamo razlikovati *normativnost cilja* i *normativnost akta*. Ova konstatacija odgovara u biti pređašnjoj našoj konstataciji, kad smo utvrdili,[36] da je drugo »cilj« kao »norma«, a drugo je »sredstvo« kao »norma«, samo što smo ovdje — pošavši korak dalje — utvrdili i podrijetlo i značaj dosad u pedagogijskoj refleksiji zanemarene normativnosti odgojnog akta, koji se sad ukazuje kao sredstvo za ostvarenje odgojnog cilja.

Utvrdivši ukratko, da je normativnost cilja izvan svake sumnje pedagogijska realnost i utvrdivši tako i potrebu postojanja i postavljanja takova cilja, ali koje postavljanje pada u područje drugih naučnih kompleksa, kojima je naročita zadaća, da se bave smislom i nominiranjem vrijednosti i vrednota, glavnu našu pažnju sad zaslužuje smisao i bit normativnosti pedagogijskog akta, a naročito njene baze — pedagogijske ili odgojne zakonitosti. Bivstveno gledanje nas u tom pitanju lako uvjerava, kako je i spomenuto, da tek pitanje odgojne zakonitosti vodi u srž pedagogijske problematike.

[36] Isp. gore str. 163 (5) d.

Prije svega nas formalno razmatranje vodi do konstatacije, da je odgojni akt usprkos svoje svrhovite determiniranosti, dakle usprkos vrednosnog obilježja, u biti objekat bitkovnog razmatranja ili predmet (Gegenstand) objektivnog utvrđivanja i to jednostavno zato, jer je i on sam bitak baš tako, kako može biti i postulat, zadatak, norma. »Pripovijedati toplo« je i odgojni postulat, norma, naputak, a s druge strane i toliko puta izvedeni i potvrđeni akt, dakle i fakt, dapače njegova normativnost je ili empirički izvedena iz njegove faktičnosti ili se drukčije dokazuje njegovom očekivanom faktičnošću. Dakako, ta se faktičnost mora svesti na oblik zakonitosti, jer se faktičnost akta i sastoji u zakonskoj realizaciji njegovoj. Zakonitost odgojnog akta jest dakle fakt, i to je zakonitost odgojnog akta onaj zadnji fakt, koji je predmetom i svake pedagogijske normativne refleksije. Norme, pravila, zasade, postulati pedagogije kao metodologije ili tehnologije jesu prije svega predmet objektivnog, bitkovnog razmatranja. Pedagogija je i kraj sveg svog praktičnog, tehnologijskog, normativnog značaja u zadnjem redu objektivna, teoretska nauka o izvjesnom području faktičnosti.

Materijalno pitanje o prirodi toga područja faktičnosti, pa dakle i o prirodi odgojne zakonitosti, stavlja nas dakako odmah pred novi problem. — I tu je probitačno dalju jednu distinkciju fiksirati. Funkcija »pripovijedati toplo« može samo pod jednim naročitim uvjetom reprezentirati jedan odgojni akt. Pripovijedati se toplo može pod raznim okolnostima, može se pripovijedati drugom čovjeku, ali može se pripovijedati i samom sebi, može se pripovijedati starcima, a može se djeci, može se napokon i životinjama i kamenju (sv. Franjo, Orfej), jer se može pripovijedati i sa nekom upravljenosti, ali i bez te upravljenosti. Jasno je dakle, da takva mjera, takav akt postaje samo onda odgojnim aktom, ako ima još jednu komponentu, ako osim akcije odgajatelja obuhvata i reakciju odgajanikovu. Tek o toj totalnosti možemo logično izricati predikat »odgojan«. Po svemu dakle izlazi, da odgojni akt ima samo smisao kao jedan *reakcioni proces*, a jasno je možda već i to, da se pri takvom odgojnom procesu radi u zadnjem redu o *psihičkom reakcionom procesu.*

Odavde dakako nije daleko ni do presumptivnog rješenja pitanja o konačnoj strukturi i prirode same odgojne faktičnosti i odgojne zakonitosti.

Dalja bi nas analiza dovela bar u blizinu nazora, da se pri određivanju odgojne zakonosti mora prije ili poslije naići na *psihičku zakonost*, psihički kauzalitet. »Odgojni proces« (»Bildungsprozess«) stupa time dakako najozbiljnije u sferu psihologijskog razmatranja. Posljedice za određenje odnosa među pedagogijom i psihologijom, za njihovo međusobno razgraničenje, dakle i za pitanje primijenjenog karaktera pedagogije kao nauke, postaju time sasvim vidne i dalekosežne.

Ako bi se doista ispostavila kakva funkcionalna veza među pedagogijom i psihologijom na osnovi takve analize odgojnog procesa, koji je uostalom tek u posljednje vrijeme, ali dakako opet ne u svoj svojoj bivstvenoj čistoći i totalnosti, postao predmetom većeg interesa kod nekih istraživača (Krieck, Kerschensteiner), onda istom dolazimo napokon do »najprincipijelnijeg«, dakle i najvažnijeg pitanja, a to je pitanje o strukturi psihičnosti same, ili drugim riječima do problema specifičnog, autonomnog predmeta psihologije. Ako je pak baš danas savremeno pitanje: koja i kakva psihologija? — onda to dolazi odatle, što se — a to je karakteristično i za shvatanje prirode i položaja same pedagogije, koja se također nalazi u »krizi« — i na području psihičnosti kao takove pojavilo u svoj težini pitanje odnosa »značenja« (smisla) i »doživljaja«, »sadržaja« i »događaja«, objektivnog i subjektivnog, logosa i psihe, vrijednosti i bitka, idealiteta i fakticiteta. Traži se u zadnjem redu razumijevanje onog »idealnog jedinstva objektivacije i subjektivacije«,[37] kako sam ga mogao već prigodom svoga istraživanja o odnosu logike i psihologije u kritici psihologizma naslutiti i svijesno istaći te njegovu presudnu spoznajno teoretsku, psihologijsku i logičku važnost naglasiti.[38]

Koja će psihologija to pitanje riješiti, nije još sigurno, stim više, što nije ni sigurno, da li će ga uopće psihologija ili tko drugi riješiti. »Fenomenologija« se doduše za tu zadaću sama ponudila, ali fenomenologija je bar zasad samo još metoda, i to metoda, koja još ni sama sebe nije našla. Rađa se na tom osnovu i nova jedna psihologija, psihologija sinteze i »smisla« (»strukturna psihologija«,

[37] Isp. Johannsen, D. Grundl. der Denkpsychol., str. 118 d. D. Log. d. Erz., str. 33. — Isp. i moj rad Nauk o did. art. i nov. psih. mišlj. (Rad Jug. ak. 224, str. 64 d.).

[38] Zur Grundlegung der Logik (Leipzig u. Wien 1909), str. 109 d.

»psihologija razumijevanja« itd.), koja se — a to je i opet karakteristično za problemne veze i naučni položaj same pedagogije — razvija u najvećoj blizini filozofije i — pedagogije (»kulturna psihologija« — »kulturna filozofija« — »kulturna pedagogija«), ali i ona još nije pravo izašla iz stadija osnovne problematike.[39]

Ne bi bilo dakle čudo, kad bi se i pedagogija kao takova pojagmila za tom zadaćom, jer ona, kako smo vidjeli, naginje na to, da se svagdje i prebrzo za riječ javlja, gdje i pravoga udjela nema. Jedno je ipak po svemu jasno, da to problemno klupko nije isključivo ni specifično pedagogijski temat i da bi pedagogija dobro učinila, da se bar iz opreza stavi u izvjesni stav čekanja. Ali da je ona na tom pitanju nada sve zainteresovana, izlazi već iz toga, što u rješenju toga pitanja očekuje zapravo i rješenje svojega historijom vlastita razvitka toliko kao konstitutivnog podvučenog, ali i krivo upućenog pitanja normativnosti, koje je i pitanje vlastite joj biti i strukture.

Naša će zadaća biti, da uočivši i tu cijeli problemni kompleks s najprincipijelnije strane nastojimo da spasemo osnovnu poziciju, koja ide za tim, da bi se s jedne strane za odgojni proces i njegovu kauzalnost imalo naći fundiranje i objašnjenje u ovako ili onako formuliranoj psihičnoj kauzalnosti, kojoj ne bismo nigdje drugdje znali naći zamjene, a da s druge strane u području same te psihične zakonosti kao superponirane dinamičnosti nađemo dovoljno karakterističnog mjesta za realizaciju jednog specifičnog odgojnog akta i njegove specifične *odgojne kauzalnosti.* Koje bi subjektivne i objektivne komponente, koji bi psihologijski, a koji »predmetni« dotično vrednosni faktori rezultirajuću odgojnu dinamičnost konstituirali, to ima biti predmetom daljeg našeg »bivstvenog« razmatranja. To razmatranje bi nam imalo bivstvenim razumijevanjem odgojne funkcije dati i bivstveno razgraničenje i određenje sadržaja i opsega jedne nauke o toj funkciji.

Kao facit našeg dosadanjeg izlaganja postavili bismo konstataciju, da smo analitičkim izdvajanjem najvažnijih momenata stekli dosta pretpostavaka, da bismo mogli metodički prodirati u proble-

[39] Isp. gore str. 164 (6) i Johannsen, Kulturbegr. u. Erziehungswiss., str. 19.

matiku same odgojne, funkcije i njene teorije. Iz prvenstveno *metodičkog* i *kritično-analitičnog* našeg stava ima da rezultira integracija zadatka. Iza utvrđenja o potrebi determinatorne i definitorne *restauracije* pedagogijskog kompleksa u njegovim elementima postavili smo kao centralni problem istraživanja određenje *pojma odgajanja* kao izvršnog faktičnog procesa *odgojne kauzalnosti*. Od takvog određenja ima tek nade, da će se sa specifičnošću odgojnog procesa dobiti i osnove za postavljanje i razgraničenje jedne *specifične dotično autonomne nauke o odgajanju* principijelno teoretskog karaktera. Ideja normativnosti, koja toj nauci tradicionalno nameće i karakter vrednosne teleologije, ispostavila se u jednom, svršnom smislu kao ideja metodičke, tehničke primjenljivosti teoretskih zasada, a u drugom vrednosnom smislu kao samoj odgojnoj nauci sadržajno doduše heterogena (u doslovnom značenju), ali ipak za sam odgojni akt formalno konstitutivna. Teleologija u smislu *sadržajnog* statuiranja samih odgojnih ciljeva nije stoga idiogena i prva zadaća nauke o odgoju i pretpostavka za formalno definiranje odgojnog akta, pa se i mi njom nemamo ovdje baviti niti nam ona može narušiti preduzetu dispoziciju ovog našeg rada i istraživanja.[40] Ali kako taj akt po svojoj strukturi uključuje intencionalni snošaj bitkovne faktičnosti i vrednosne idealnosti, tako je vrednosno-teleologijski momenat čisto *formalno* uzet, iako nije sam za se specifičan za odgojnu kauzalnost, mjerodavan da uz predmetni (objektivni) — o kojem će još biti govora — i psihologijski momenat konstituira specifičan psihički proces, kakav nam je dan u svakom pravom odgojnom aktu. Istražujući dakle bivstvo odgojne kauzalnosti i njome ostvarivanog odgojnog akta moramo i s tim momentom računati.

U daljem nam je dakle razlaganju pedagogijske predmetnosti zadaća, da nakon općeg određenja *funkcije odgajanja*, tj. definiranja samog *pojma odgoja* pristupimo neposredno integralnom određenju same *odgojne kauzalnosti* i njome konstituiranog *odgojnog akta*. Iz dobivenih utvrđenja izlazit će kako predmetno opravdanje tako i *sadržajno i opsegovno razgraničenje same pedagogije kao jedne nauke o odgoju.*

---

[40] Isp. gore str. 174 (16).

II

Određenje pedagogijske predmetnosti

1. Razvoj, kulturna volja i odgoj

Rečeno je već naprijed, da od određenja pojma odgajanja pedagogijska nauka ima zapravo sve da očekuje: i samu svoju naučnu afirmaciju, to će reći naučnu eksistenciju, dakle i pojmovno svoje određenje, kao i u daljem slijedu svoje sadržajno i opsegovno razgraničenje i naučnu lokaciju. Rečeno je već i to naprijed i preliminarno objašnjeno, da se u ovoj vezi radi i može samo raditi o pojmovnom određenju odgajanja u dinamičkom smislu, odgajanja kao akta i procesa, a ne odgajanja ili — boje rečeno — »odgojenosti« kao stanja, statičkog odgojnog efekta. Prethodnim eliminiranjem svake sadržajno određene teleologijske normiranosti, izoliranjem odgojne funkcije kao takove, tj. kao procesa odgojne kauzalnosti bez obzira na ovako ili onako formuliran konačni odgojni cilj kao odgojni ili obrazovni ideal, dobit ćemo onaj istražni predmet, koji nam se pokazao i kao najbitniji za određenje *pojma odgajanja* i kao najkonstitutivniji za jednu teoriju o odgajanju. On nam se pokazao i kao dosad najzapušteniji pojam pedagogijske teorije, koji je i kraj svih potraga za »smislom odgajanja«, »logosom odgajanja« ostao zasjenjen teleologijskim razmatranjima o »odgojnoj ideji« kao odgojnom idealu. Uzimajući pojam odgajanja u tom dinamičkom smislu, u smislu jedne faktične i toliko puta vršene ljudske djelatnosti, i tražeći pojmovno određenje te i takove djelatnosti, tehnike ili prakse, ne će nam se dogoditi, da »s kupkom izlijemo i dijete«, tj. da s nemogućnosti sadržajnog određenja ideala odgojenosti ili obrazovanosti rezigniramo i na mogućnost jedne pedagogijske nauke (K r e t z s c h m a r).

Smatramo dakle prije svega nužnim, da uočimo ovu osnovnu distinkciju i polazeći od ove distinkcije pristupimo određenju pojma odgajanja. Bit ili »smisao« ili »ideja« odgajanja nema se tražiti u opisivanju i određivanju učinka neke naročite akcije, ili se bar ne smije akcenat stavljati isključivo na taj učinak, nego bivstveno gledanje toga pojma, kako leži prednaučno i u samom jezičnom čuvstvu, ima biti upravljeno u prvom redu na samu tu akciju kao akciju, neko djelatno zbivanje sa, dakako, izvjesnim učinkom, i ako nam uspije — a uspjet će, ako je to u prirodi same

stvari osnovano — da tu akciju uočimo, izoliramo i utvrdimo kao jednu naročitu, specifičnu akciju, onda nam je time dano i bivstveno određenje pojma odgajanja i dana kao neposredna posljedica — evidencija o opravdanosti jednog naročitog, specifičnog naučnog kompleksa, dana evidencija, da je jedna samosvojna teorija o odgojnoj akciji ili funkciji i stvarno postulirana i naučno fundirana. Eksistencija pedagogije kao samosvojne nauke može se samo tim putem demonstrirati.

Opisivanje ili određivanje naime konačnog učinka odgojno kauzalnog procesa, tj. opisivanje ili određivanje (normiranje) poželjne, dakle vrednosno fundirane ili idealne, jednim ili sumom svih odgojnih akata postignute slike »odgojena« ili »obrazovana« čovjeka ne može ni u kojem slučaju, makar se i reprezentira kao stvaran zadatak, biti sadržajem i zadatkom upravo same pedagogijske nauke prosto zato, jer taj zadatak stvarno i tradicionalno pripada bar pretežnim svojim dijelom u strukturu drugog problemnog i naučnog kompleksa ili možda i više takvih kompleksa, koji bi jedva imali razloga napuštanjem toga zadatka i sebe negirati i u naučni globus zbrku unositi. Zadatak je taj svojstven, ako i ne možda po suglasju sviju, u prvom redu onoj univerzalnoj nauci, koja je od uvijek smatrala, da se i teoretski, racionalnim sredstvima, može i treba odgovoriti na vječno pitanje: zašto smo na svijetu, tj. filozofiji kao takovoj, dotično njenom antropološkom dijelu (»filozofijska antropologija«), ili — ako zaziremo s jedne strane od tako širokih veza, a s druge i od antropocentričnih tendencija — a ono barem specijalnim filozofijskim disciplinama, kao što su etika (ako problem postavljamo više individualistički) ili možda kulturna ili socijalna filozofija (ako problem uzimamo generički, rasno ili socijalno) ili možda i sama psihologija, specijalno razvojna, genetička psihologija (Entwicklungspsychologie), ako smo skloni stvar empirijskom vjerojatnošću rješavati. Kraj tolikih pretendenata, koji, kako rekosmo, imaju i tradiciju za se, jedva bi još ostalo mogućnosti pedagogiji, da ona unosi nove poglede ili nalazi naročite neke strane na problemu, a nekmoli da ga ona posve i specifično za se vindicira i na njemu svoj raison d'être zasniva. Ne mislimo time dakako naprečac odreći svako značenje i ingerenciju samoj pedagogijskoj teoriji za rješavanje toga pitanja, koje rješavanje može ići i putem kolaboracije u smislu uvjerljive i precizne formule našega filozofa: »To bi značilo odgojnu funkciju u važnosti njenoj

sniziti, kad bi joj se namijenilo, da naprosto samo sprovodi u život dati ili nađeni nazor, a ne da i sama učestvuje u njegovu određivanju. Veliki odgajatelji nijesu samo izvođači planova od filozofa preuzetih, oni su sami stvaraoci duha i života.« (A. Bazala, u predgovoru knjizi dr. S. Patakija, Problemi filozofijske pedagogije, str. VI.) Tek to rješavanje ne će i ne mora da bude usud pedagogije kao teorije i nauke, pa se u najmanju ruku može na ovom mjestu metodički eliminirati iz daljega istraživanja, gdje se radi o izdvajanju specifičnog zadatka, o određivanju one naročite aktivnosti ili prakse, kojoj je pedagogija specifičnom teorijom, i po kojoj ona dobiva svoj raison d'être.

Taj se raison mora doista negdje drugdje tražiti. Svoj predmet i svoju opravdanost njime pedagogija će samo onda naći, ako utvrdi jedan zadatak, koji je i sadržajno dosta znatan i u sistemu naučnih predmeta (znanosti) dovoljno karakterističan, a prije svega od drugih teoretskih kompleksa još neokupiran ili bar ne u tolikoj mjeri okupiran, da doista može biti bazom jednog specifičnog i autonomnog kompleksa, vazda dovoljno razgraničen, orijentaciono i koncepciono snažan.

Taj se i takav eto predmet i zadatak ima tražiti u smjeru jedne aktivnosti, djelatnog procesa baš toliko, koliko svako odgajanje pretstavlja u prvom redu neku akciju, neku na učinke upravljenu djelatnost, a sama će pedagogija uvijek biti u prvom redu teorija jedne naročite prakse ili tehnike. Zadaća je naša sada samo tu djelatnost valjano karakterizirati, determinirati i definirati. »Odgojni akt« stupa time u centrum našeg interesa, on se ima podvrći analizi i određenju, on postaje konstitutivan i za odgojnu funkciju u totalnosti i za samu odgojnu nauku, on je — fatum pedagogije. Ako definicija i delineacija pojma »odgojni akt« ispadne u tom smislu, da je njome zagarantovana realna i specifična djelatnost, kauzalnost predmetno i naučno-relevantno (scijentifički) naročita smjera, ako se s tom definicijom stupa na područje jednog tvornog zbivanja, koje je svojim ciljem, sredstvima, učinkom i metodom dovoljno karakteristično i samosvojno, onda je stvar dobivena: s utvrđenom specifičnom odgojnom aktivnošću i kauzalnošću[41] utvrđena je bar potreba i opravdanost jedne autonomne

[41] U ovom se scijentifičko-metodologijskom smislu pojam kauzalnosti i uzima ovdje i u svemu daljem razlaganju. Kauzalnost nema dakle u ovom smislu spoznajno-teoretsko ili logičko-kategorijalno značenje, nego značenje predmetno-specijalnog kauzalnog mišljenja, u kojem se smislu može go-

odgojne teorije, da ne kažemo odmah — na ovom mjestu bez dokaza — i njena mogućnost kao »naučne« spoznaje.[42]

voriti na pr. i o specifičnoj kauzalnosti tehnike (u užem smislu riječi) ili o specifičnoj kauzalnosti psihotehnike, ili još specijalnije o kauzalnosti elektrotehnike, pirotehnike, psihoterapije itd. Radi se dakle o kauzalnosti u širem, slobodnijem smislu, po kojem ona služi kao kriterij i za razgraničenje pojedinih specifičnih naučnih područja, a sama po sebi može da reprezentira i vrlo raznolik i kompliciran splet učinaka i odnosa svih za dotično naučno područje konstutivnih faktora. Tako se na pr. kod Wundta (Logik II, str. 28 d.) konstituiraju specijalne duhovne nauke (na pr. sociologija) po naročitim svojim predmetnim pojavama i zakonostima, koje se reprezentiraju kao specijalni slučajevi »opće psihičke kauzalnosti«. — Da za odgoj ima smisla i opravdanja govoriti, da podleži kauzalnosti, o tom ne ćemo sumnjati — niti uza sav protest protivnika nomotetičkog karaktera duhovnih ili kulturnih disciplina. Možemo i logički opravdano razlikovati »duhovnu kauzalnost« od »prirodne kauzalnosti« i naročitu joj prirodu i značaj pridavati, ali u oba se slučaja ipak radi o kauzalnosti, o »kauzalnom slijedu«, za koji na pr. Johannsen (Der Logos d. Erzieh., str. 51) tvrdi, da ga u »odgojnom zbivanju« uopće nema. Tomu nasuprot se takva odgojna kauzalnost mora već zato postulirati, jer je odgoj naprosto jedno »ciljno djelanje« (Zweckhandeln), koje u svakom slučaju ide za izvjesnim učinkom. Samo tako je moguće i praktično ili tehnologijsko shvatanje pedagogijske nauke. Zato se ideja odgoja bez ideje kauzalnosti jednostavno sama poništava. Isp. i O. Kutzner, Der Sinn der Erziehung. — Ovo ovdje ovako prikazano pitanje odgojne kauzalnosti, kojim se očito ulazi u prave bivstvene dubine određivanja svakog odgojnog akta i time uopće odgoja i odgojne funkcije kao jednog zbivanja (Verfahren) uočeno je doduše već od izvjesnog broja pedagogijskih teoretika, ali uvijek ponekud nesvijesno i do kraja nedomišljeno. Svi njihovi prikazi te ruke jesu opet samo deskripcije konstutivnih elemenata odgojnog akta ili — po našem i — odgojne kauzalnosti, zastaju dakle upravo tamo, gdje bi prava analiza odgojne dinamičnosti, odgojnog činjenja po svojim odnosima reakcionih učinaka bila poželjna ili bar u principu postulirana (jer i u ovom našem razmatranju se ne podaje konkretnije rješenje toga zadatka). To se na pr. lijepo vidi kod samog G. Kerschensteinera, koji toliko svijesno ističe (u Theorie der Bildung, osob. str. 242 dd.) razliku među odgojem kao stanjem (ciljem) i odgojem kao postupkom (procesom). U presudnom momentu, kad analizuje »bivstvo pedagogijskog akta«, cijelo mu se prikazivanje svodi uglavnom na naglašivanje, da je pedagogijski akt prije svega akt razumijevanja (»Verstehen«) — razumijevanja u svim smjerovima: odgojnog objekta, odgojnog subjekta, odgojnog dobra — a onda iracionalan (dakle i manje više neproračunljiv) akt ljubavi (socijalan) i vjere. Da je on i akt teoretski, to je doduše također istaknuto, i na toj osnovi je postulirana i jedna teorija odgojnog postupka, ali ta se teorija ispoljuje kao jedna »receptologija« (u tradicionalnom smislu), koja doduše naglašuje, da je potrebno izučavanje odgojnih sredstava po njihovim učincima (Wirkungsweise), ali nema za osnovicu određenje same prirode i bivstva one zakonitosti, one kauzalnosti, na čijoj se razini susreću toliki — i od Kerschensteinera pobrojani — faktori i odigravaju učinci odgojnog zbivanja, pa tako zapravo »visi u zraku«. Nije dosta samo »razumijevati« ni odgajanika ni odgajatelja ni odgojna sredstva itd., nego treba od razumijevanja prijeći na djelanje, svršno utjecanje, na razložno i »razumljeno« utjecanje, a toga nema bez razložnog poznavanja bivstva dinamike tog utjecanja, bez poznavanja i formuliranja same odgojne kauzalnosti. — V. gore str. 179 (21). — Isp. i R. Hönigswald, Über die Grundlagen der Pädagogik, str. 34.

[42] Ovaj je priuzdržaj već zato potreban, što znamo, da spoznajno-teoretski imamo — naročito danas — računati i sa stajalištem, da može biti i spoznavanja, teorije, a da ona i nije »naučnog«, »diskurzivnog«, »misaonog«

Pristupajući tako određenju pojma odgojnog akta sastajemo se odmah na prvom koraku s jednom neizvjesnosti, koja je dakako odmah i od velikog značenja za dalja određivanja i distinkcije, a onda i od upravo presudnog značenja za samu fizionomiju pedagogijske nauke. Ta neizvjesnost mora biti stim veća, što se više odmičemo od razmatranja samoga odgojnog akta, što površnije taj pojam nekontrolirano uvodimo u našu pedagogijsku kalkulaciju, što više samo o tom pojmu govorimo, a manje o njemu bivstveno mislimo ili ga bivstveno gledamo. Razumljivo nam je i nagnuće naše k toj slabosti. Mjesto da uronjujemo u dubine njegova sadržaja, mi se radije držimo vidljive rasežnosti njegova opsega. Tako dolazi do toga, da umjesto da se pitamo, što je i kakav je sam taj akt, postavljamo pitanje: gdje nalazimo taj akt. Umjesto da analiziramo sam akt, dakle nešto manje više apstraktno i bezlično, mi osobito silom tradicije i inercije tražimo mjesto njega konkretnog aktera. U svakom takvom slučaju mora nam se pojačati ona opasnost, da se na onoj prvoj neizvjesnosti, koju susrećemo u samom pojmu odgojnoga akta, i koju ćemo odmah pobliže upoznati, spotaknemo i prve pogreške učinimo.

Ako dakle računajući s tom distinkcijom preduzmemo da tražimo ne slučajeve, gdje nalazimo akt odgojni — jer u tom slučaju moramo zapravo već mučke pretpostavljati, da ga bar kako tako prepoznajemo, dakle i poznajemo, da je za nas već bar kako tako definiran — nego da tražimo bivstveno određenje jednog specifičnog akta, koji će nam onda po svom pojmovnom sadržaju dati siguran ključ za utvrđivanje njegove eksistencijalne rasežnosti, onda stojimo odmah pred rečenom prvom neizvjesnošću: da li je odgojni akt kao događaj odgojnog kauzalnog procesa identičan s tim kauzalnim procesom u tom smislu, da svaki događaj odgojnog kauzalnog procesa reprezentira ujedno i događaj odgojnog akta, da li su drugim riječima pojam odgojni akt i odgojni kauzalni niz

---

podrijetla. Intuicija na pr. i nije doslovno, jezično drugo nego »teorija«, a F. Blättner (Ist Theorie der Bildung als Wissenschaft möglich? u Die Erziehung V. 1930., str. 329 dd.) uzima, da je pedagogija »eine Denkleistung«, »Denken über Bildung«, ali opet ne »naučnog« karaktera, nego je »ein praktisches Gedankenwerk«, »ein praktisches Denkverhalten«; pedagoško »mišljenje« je dakle neki praktično-spoznajni ili tačnije »voljno-tvorni« (»wollend-gestalterisch«) instrumenat, dakle neko naročito nenaučno spoznajno sredstvo, koje apelira na »pedagogijsku evidenciju« (»erzieherische Geltung«). Navodim ovo kao primjer svih današnjih očajnih pokušaja pedagogiju afirmirati, a ne znati joj ili ne htjeti joj naći naučnih fundamenata, priznati naučni karakter.

sadržajno identični pojmovi. Ili ne stoji li stvar tako, da svaki odgojni akt reprezentira doduše slučaj odgojno-kauzalnog procesa, ali obratno ne: tj. da je pojam odgojno-kauzalnog procesa širi i da su odgojni akti samo specifikacije neke opće odgojne kauzalnosti. Oblici su te »opće odgojne kauzalnosti« — kako ćemo je na čas suponirati — bezbrojni. Po običnoj jezičnoj svijesti mi znamo, da odgaja, tj. vrši odgojni akt čovjek, ali po istoj svijesti znamo, da »odgaja« i društvo, »odgaja« knjiga, ulica, »odgaja« sva živa i mrtva okolina (milieu), »odgaja« napokon ili može da »odgaja« sve, s čime dolazi odgojni objekt u naročiti reakcioni doticaj. Takvo *»panpedagogijsko«*[43] *shvatanje*, koje je i u starijoj pedagogijskoj nauci dolazilo do — makar i do kraja neizgrađenog — izražaja u obliku na pr. tolikih konstatiranih »tihih saodgajatelja«, a koje danas katkad postaje principijelnim (K r i e c k, O z v a l d, prije i nezavisno mnogi englesko-amerikanski pedagozi), razumljiva je posljedica ove neizvjesnosti u pojmu samog odgojnog akta, koju smo ovdje već na prvom koraku morali konstatirati.

Mogli bismo se naći ponukanima stvar i dalje s jezične strane promatrati i samo rješenje pitanja na toj strani tražiti. Moglo bi se činiti, kako se nekima i čini, da je čitavo pitanje samo pitanje jezične konvencionalnosti, da je samo stvar jezične tradicije ili terminološke potrebe, da se jednom za svagda odredi značenje riječi »odgoj« u rečenom širem ili užem smislu. Takva odluka može ipak da bude od stvarnog značenja, od presudne stvarne važnosti za osnovnu koncepciju i samog odgojnog akta i čitave odgojne nauke.[44] I doista može samo jedno stvarno određenje, može samo izvjesnost cijelog definitornog postupka i logički besprijekoran definitorni rezultat da odluči o užem ili širem shvatanju, može samo da donese sa sadržajnom i jezičnu izvjesnost.

Panpedagogijsko shvatanje pretpostavlja jednu opću ili bar jednu najopsežniju interpersonalnu i intersocijalnu uvjetovanost, jedno međusobno utjecanje, jedno ne samo kvantitativno, opsegovno upravo neodređeno utjecanje, nego i jedno kvalitativno, sadržajno bar vrlo neodređeno međusobno utjecanje, jednu takvu kauzalnost, kojoj specifična oznaka, sadržana u atributu »odgojan«, sastoji

---

[43] Isp. Dr. M. E t t l i n g e r, Die philosophischen Zusammenhänge in der Pädagogik der jüngsten Vergangenheit und Gegenwart, str. 21 d.

[44] Tako i R. L o c h n e r, Zur Grundlegung d. Erziehungswissenschaft u Zeitsch. f. päd. Psychol. etc., XXXI, str. 12 dd.

jedino u tom, da je učinak te kauzalnosti ili »dizanje«, ili jedno »razvijanje«, ili »potenciranje«, ili jedno »formiranje«, ili »preoblikovanje« odgojnog objekta u smjeru jednog »normiranog« ili »postuliranog« ili »predestiniranog«, ili »preformiranog« itd. stanja konačne neke ili asimptotički konačne »obrazovanosti«.[45] U tom smislu »odgaja« baš tako čovjek — i taj opet jednako, činio on to svijesno i promišljeno, po planu ili nesvijesno i nepromišljeno — kao što i jedno društvo ili drugo živo ili mrtvo biće, koje ima »obrazovne ili odgojne snage«, ali nema nikakve odgojne volje, a još manje odgojnog plana i promišljenosti. Da takvo jedno opće utjecanje sa izvjesnim — koji put vrlo maglovito definiranim — učinkom, koji u svakom slučaju sa svoje strane podleži jednom naročitom vrednosnom prosuđivanju, dakle jednom posebnom spoznajnom i naučnom kompleksu, može konstituirati kao predmet teoretskog razmatranja jednu naročitu nauku, i da bi ta nauka mogla i morala biti baš pedagogija ili nauka o odgajanju,[46] o tom bi se moglo s pravom a priori posumnjati. Tačnija analiza takvih pokušaja utvrđuje nas samo u tom uvjerenju.

Takvo shvatanje mora njegova zastupnika prije svega da pretežno vodi »u šir«, da ga dovodi svaki čas u kušnju, da se prebaci iz pitanja što? na pitanje tko? ili gdje?, koje onda pitanje vodi u nedogled opsegovnog, dakle zapravo izvanjskog i nebitnog razmatranja. Primjer samoga K r i e c k a (i O z v a l d a) pokazuje nam doista, da takvo shvatanje biti odgojnog akta, a prema tome i biti i zadatka nauke o odgoju stavlja na prvo mjesto pitanje: tko odgaja, tko je sve odgajatelj, gdje možemo konstatirati odgojne akte i odgojne učinke? I onda, kad to shvatanje traži kao sumu svega, da se utvrde personalni ili impersonalni, svijesni ili nesvijesni, prirodni ili transcendentni (metafizički), empirijski ili transcendentalni itd. »faktori« ili i »grupe faktora«, koji će nam objasniti razvoj čovjeka pojedinca ili »razvoj organičkih zajednica«,[47] i onda to zapravo znači tražiti aktera — to i znači ovdje riječ »faktor« — a ne objašnjavati i određivati sam akt, o čemu se svakako u prvom ili čak jedinom redu radi po svemu, što smo razložili.

[45] Još općenitije je na pr. ovo Krieckovo određenje: »Odgajanje je... neprestano međusobno utjecanje i međusobno oblikovanje duhovnih sila jednog životnog područja« (Philosophie der Erziehung, 1922, str. 195).

[46] Isp. K r i e c k, Erziehungsphilosophie, u Handb. der Philosophie III, G, str. 18 dd.

[47] K r i e c k, Philosophie d. Erziehung, str. 162 dd., isp. i str. 197.

I kamo bi moglo takovo široko shvatanje pojma odgojnog akta i odgajanja i voditi, nego do nekih općih razmatranja, koja bismo prije smjestili u kakvu kulturnu historiju ili kulturnu filozofiju ili filozofiju historije — kakva razmatranja doista i ispunjaju najveći dio Krieckove ovdje citirane i drugih njegovih knjiga — ili bismo im i koju noviju disciplinu koncedirali, na pr. sociologiju,[48] možda — još specijalnije i diferenciranije — »pedagogijsku sociologiju« ili »socijalnu psihologiju«, a mogli bismo možda i još koju drugu disciplinu navesti. Ali što onda ostaje pedagogiji ili — još tačnije — što specifično ostaje i postaje predmetom pedagogije kao nauke o odgajanju?

Očito ostaje kod takvog shvaćanja zanemareno pitanje konstitucije samog odgojnog akta, očito je opsegovnim njegovim proširenjem ujedno i sadržaj njegov razvodnjen, očito dakle panpedagogijsko shvatanje po biti svojoj samo pogoduje naprijed spomenutoj tendenciji, da se supstituira sadržajnom razmatranju jedno raseŽno izvanjsko konstatovanje, da se ne zalazi u dubinu biti odgojnoga akta, nego se zapada u deskripciju (»deskriptivna pedagogija«) njegovih pravih i tobožnjih nalazišta. A baš spuštanje u te dubine bivstvenog određenja odgajanja kao akta, to određivanje odgajanja kao funkcije,[49] mora nas odvesti od pedagogije odgojne svenazočnosti, od pedagogije, koja u svakom procesu neke »opće odgojne kauzalnosti« vidi realizovan i pravi odgojni akt, dotično ne nalazi ništa specifično u sadržaju samoga pojma odgojnoga akta. Onda ne bi bilo potrebno ni izbjegavati sam naziv »pedagogija«, kako to očito čini baš Krieck služeći se »općenitijim« izrazom »nauka o odgoju« (»Erziehungswissenschaft«) ili analognim složenicama.

Ali stvar nije ni ovako prikazana sasvim jednostavna i jasna. Već jezično ili terminologijski stojimo pred neraščišćenom ili bar netačno fiksiranom situacijom: ako mi vindiciramo odgojnom aktu naročitu neku specifičnost prema širem, višem ili generičnom pojmu »općeg odgojnog kauzaliteta«, ako statuiramo, da je »odgojni« akt samo izvjesni slučaj »odgojnog kauzaliteta«, onda stojimo pred terminologijskom, u zadnjem redu dakle i logičkom teškoćom, da

[48] Isp. Lochner, n. n. mj. str. 11.

[49] Krieck govori (n. n. mj. str. 164.) o »funkciji odgajanja u zbivanju«, i tu se nalaze počeci onoga, što bi se zapravo tražilo od jedne filozofije odgajanja ili — ako ćemo čednije govoriti — jedne odgojne ideologije s prvim joj zadatkom — određivanjem pedagogijskog predmeta analizom pojmova odgoj i odgojna funkcija (akt).

isti atribut, koji nekom aktu daje specifičnost, atribut naime »odgojni«, prediciramo u isti čas i kao konstitutivan biljeg neke kauzalnosti, koja pojmovno reprezentira pojmu odgojnog akta nadređenu generičnost, tj. po takvom postupku i naziranju ono isto, što čini neki akt »odgojnim«, moralo bi činiti i neku kauzalnost »odgojnom«, i obratno: svaka »odgojna« kauzalnost reprezentirala bi i jedan odgojni akt — i tako bismo opet bili kod panpedagogijskog nediferenciranog stajališta.

Ta terminologijska dotično logička teškoća nije dakako posljedica našeg stvarnog stajališta, nego je posljedica jezične tradicije i svake terminologije, koja se ne želi posve emancipirati od te tradicije. Mi smo se napokon naučili govoriti, da knjiga, da ulica, da priroda i vasiona »odgajaju«, i teško ćemo se od tog odlučiti pa stati stricte na stajalište, da samo svijesni i nekom osnovom upravljani odgajatelj u svojim odgojnim aktima *odgaja*, da samo ono, što on po svojoj naročitoj namisli i tendenciji čini, zapravo čini »odgojni akt«, samo njegovo dakle takovo činjenje kao proces da reprezentira i zbivanje *odgojnog* kauzaliteta, dok bi procesi, pod kojima se odigravaju izvjesni utjecaji faktora, kao što su knjiga, ulica, priroda, vasiona, ili tačnije rečeno reakcioni procesi: odgajanik-knjiga, odgajanik-priroda, morali biti drukčije označeni i nazivani, a ne kao procesi »odgojne« kauzalnosti. Ako bismo tu stvarnu razliku uočili, a ipak jezično ostavili neizraženom, izvrgli bismo se doista opravdanom prigovoru, da se od panpedagogizma ne ćemo ili ne možemo emancipirati: zajedničkom oznakom »odgojni« brisali bismo doista razliku među reakcionim procesom: odgajanik-odgajatelj i reakcionim procesom: odgajanik (ili svijesno biće uopće) — milieu (u najširem smislu), razliku među odgajateljem i »nijenim« ili »tihim saodgajateljem« itd.[50]

Sve te neizvjesnosti i teškoće, stvarne, logičke i terminologijske iščeznut će ili — u svijest dignute — praktično izgubiti značenje, ako se pitanje prije svega podvrgne realnoj analizi i definiciji, ako se stvarno uzmu u pretres svi oni kompleksi, koji nam

[50] Kod K r i e c k a (n. n. mj. str. 175), kojemu je »odgajanje svaka vrsta formiranja ili obrazovanja čovjeka, koja proizlazi iz duhovnog utjecanja«, obuhvata odgojni reakcioni proces ova dva relata dotično »osnovne komponente«: 1. živo biće s njegovom entelehijom i 2. izvanjske uvjete, i to one, »koji su duhovnog podrijetla«. Jasno je, da su ti »izvanjski uvjeti duhovnog podrijetla« i dosta neodređeni i u sebi — duhovno — vrlo i previše raznoliki (na pr. učitelj i ulica), da bi svi u istom smislu mogli biti »odgojni«.

se stvarnom distinkcijom nameću, koji nam se kao stvarno dovoljno fundirani ukazuju sposobnim, da nas dovedu do bivstvenijeg određenja funkcije i akta odgajanja dotično pojma odgajanja i odgojne nauke, nego što ono živi u jezičnom čuvstvu ili u nerazvijenom prednaučnom ili jednostranom naučnom shvatanju. Za takovo određenje potrebno je zaista istraživanje početi ab ovo. —

Da odgajanje u jednom naročitom, specifičnom značenju ide u plan svjetskog zbivanja, bar onog svjetskog zbivanja, koje je vezano o eksistenciju, misao i djelo čovjekovo, o tom nas može poučiti samo jedno univerzalnije razmatranje toga zbivanja.

Da je odgajanje u vezi s postanjem i razvojem ili usponom čovjeka kao duhovnog bića, o tom ne može unaprijed biti sumnje. Ako i ne mislimo s ovakvim tezama povezivati filozofijska razmatranja i ideje o kozmičkom i generičkom postanju i položaju čovjeka, ako pod čovjekom u ovakovom savezu razumijevamo i samo pojedinačni individuum, individuum u ontogenetičkom razvoju, gornja teza sadržava svoju vrijednost i može da posluži kao ishodište za određenje samoga značenja i biti fenomena »odgoj«. Ali ontogenetičko razmatranje se danas teško luči od filogenetičkog. Čovjeka je teško u individualnom razvoju izdvojiti iz filogenetičkih odnosa, čovjeka pojedinca i zakone njegova tjelesnog i duševnog života teško je razumijeti bez razumijevanja opće ljudske ili — možda i dublje — bez razumijevanja opće animalne i čak opće kozmičke njegove baze. Nije stoga čudno, da se i problem postanja čovjeka tretira u »odgojnim filozofijama«, da se problem toga postanja sa odgojno-filozofijskog gledišta kojiput raširuje do univerzalno-filozofijskog problema, a kojiput bar do filozofijskog problema života i duha. Najčednije su još granice, kojima se može taj problem za svrhe odgojnog teoretičara ograničiti, podane općim *biologijskim aspektom*, nastojanjem, da se fenomen odgajanja smjesti u okvir biologijskog tumačenja i shvatanja, i u tom okviru dovede dakako sve tamo do u najveću blizinu »zadnjih pitanja« o životu i njegovim formama, njegovu značenju i svrsi.

Duševni život, život svijesti, »inteligencije«, taj pravi i direktni objekat svakog odgajanja, postaje u tom slučaju dakako također biologijskom činjenicom, biologijskom potencijom i pada tako u okvir biologijskog razmatranja i tumačenja, a njegov odgoj,

njegovo obrazovanje postaje predmetom i zadaćom biologijske kalkulacije.[51]

Prihvatili mi kao teoretici odgajanja pitanje postanka i razvoja ili uspona čovjeka kao duhovnoga bića s ove ili s one strane, shvatili mi taj zadatak s nekog šireg ili užeg gledišta, spustili se u dubine metafizičkog tumačenja ili se ograničili više dosežnim faktima, jedno stoji, da smo se tim pitanjem našli doista na polju »filozofije odgajanja«, na polju razmatranja šireg horizonta i dubljih veza, nego je to moguće na poljima konkretnijeg i eksaktnijeg mišljenja specijalnih nauka. To je nužno utvrditi s naučno-metodičkih razloga, jer razmatranja ove vrste, kako god su nužna pretpostavka za dalja konkretnija i pozitivnija razmatranja i utvrđenja, nose u sebi nužno biljeg općenitijeg, *sintetičnijeg* mišljenja, smjelijeg kombiniranja i deduciranja, ona su ukratko nužno stvar općeg naziranja, filozofijskog uvjerenja ili — ako se želimo tako izraziti — vjerovanja. Da pedagogijska refleksija nužno vodi do takvih — možda i subjektivnijih — sintetičkih pogleda i totalnih uvjerenja, to joj samo služi na čast: ona s tim dokazuje, da ima o čemu i filozofirati, da radi sub specie aeternitatis, da je sama izražaj ljudske prapotrebe i praživotnog elana. Ali možda ona upravo s time dokazuje još i više, dokazuje, da je baš kao takva refleksija i sama faktor praživotnog zbivanja: ona naime i jest — kako ćemo uskoro vidjeti — izvjesna refleksija o tom prazbivanju, pa ako se ispostavi, da se to prazbivanje samo i događa pod tom i takvom refleksijom, pod sviješću i refleksijom odgojnog rada, onda je time otkriven i utvrđen upravo ontologijski korijen i metafizičko značenje i same odgojne ideje i odgojne ideologije.

Pokušajmo dakle u najnužnijim crtama podati nacrt čovjekova razvojnog položaja i duhovnog uspona, u onim najnužnijim crtama, koje će dostajati za lokaciju i određenje same odgojne ideje i funkcije.

---

[51] Moderni naturalista na pr. L. Gurlitt (Erziehungslehre) označit će svoje stajalište prema principijelnim pitanjima odgoja otvoreno »biologijskim«. H. H. Horne (The Philosophy of Education, str. 15) veli: »Život je veliki fundalentalni fakat, s njim mi otpočinjemo«, a biologija mu »ima dati primarni i elementarni pojam odgajanja, kojega je funkcija, kako je Spencer definira, osposobiti za potpuni život« (str. 16, isp. i 14).

Razvoj u biologijskom užem smislu, koliko je bar kao teorija[52] postuliran, znači graduelnu promjenljivost živih vrsta.[53] Nužno diferenciranje i integriranje pretstavlja se po svoj prilici kao reakcioni proces adaptacije, ali sama činjenica postojanja vrsta čini potrebnom još i jednu stabilizatornu, konzervatornu snagu. Među polovima dakle uzdržanja postignutog i pridobivanja novoga, među silom i sposobnošću baštinjenja i sposobnošću ili silom prilagođivanja oscilira i odigrava se proces eksistencije i razvijanja života. Tražiti, nalaziti i iskorišćavati sve životne mogućnosti u tako raznolikim i tako promjenljivim životnim prilikama prilagođivanjem i baštinjenjem s osobitom tendencijom iživiti, ispoljiti sve svoje i latentne energije ili sposobnosti, na dane i pristupačne utjecaje spontano svojim cijelim bivstvom reagirati u cilju, da se to bivstvo do moguće potpunosti razvije, iz neraščlanjenog i neodređenog klupka u vidljive i određene niti razmota, to je — čini se — u planu svekolikog životnog *razvoja*, u koji ulazi svaki živi organizam samo kao dijelak, slučajni sastojni odlomak životne pragromade. Ta životna gromada je prema tome ona dominantna masa, koja se nerazvijenim svojim bivstvom ispoljuje u svim slučajnim živim pojedincima i njima nadređenim momentanim životnim oblicima, koji odgovaraju momentanim potrebama i mogućnostima, pa dakle pretstavljaju i nužnu momentanu stabilnost, konstantnost, ali koji imaju i da uoče i iskoriste svaku mogućnost daljeg razvijanja do konačnog realizovanja životnog bivstva, velike entelehije te životne pragromade. Sve to vrijedi sa stajališta evolucionog gledanja i u onom nevjerojatnom slučaju, da mi — recentni ljudi — ne bismo bili više svjedoci adapcionog procesa prirodopisnih vrsta. U tom bismo slučaju mogli samo konstatovati, da je adaptacioni diferencijaciono-integracioni biologijski proces u užem smislu došao do momentane tačke ravnoteže, da je relativna biologijska harmonija postignuta.

Ali »život ne staje«, život očito nije konzumiran onim kompleksom pojava, što ga biologija u užem smislu riječi ima za sadržaj i čini predmetom svoga istraživanja. Pojam života, a s njim i pojam biologije ima se očito proširiti i proširuje se u tom smislu,

[52] Isp. K r i e c k o v citat D e V r i e s a: »Konstantnost vrsta je opažajna činjenica, njihova promjenljivost je postulat teorije«, n. n. mj. str. 199.

[53] Sama graduelnost kao utvrđena činjenica traži razvojnu promjenljivost kao objašnjenje. Isporedi H. W e r n e r, Einführung in die Entwicklungspsychologie, str. 4.

*

kako nije život određen i ograničen samo nesvijesno-somatičkim, vegetativnim i animalnim zbivanjem, nego obuhvata svaku psihofizičku manifestaciju, uključuje preko fizičkog ili fiziološkog još i fizičkim životom prožeti život psihički. Moramo se naučiti na to, da i psihu smatramo pojavom, biologijskom činjenicom, i to ne možda činjenicom, koja je samo »podvrgnuta biologijskim ili biologijskim analognim zakonima«, nego činjenicom, koja je život sam. Samo tako možemo i odgojni fakt, kako gore rekosmo, smjestiti s pravom u biologijski okvir, podvrći ga biologijskom razmatranju, učiniti ga i biologijskim faktorom i kategorijom. Biologiji se dakako tim proširuje značenje, i dok ona svakako ostaje prije svega nauka o životnim zakonima žive organizovane materije, ona baš kao nauka o životnim zakonima ne može i ne će da ignorira duševne manifestacije ni kao manifestacije izvjesnih životnih forma ni kao faktore, koji život podržavaju, život formiraju, život sačinjavaju. I makar da u momentanom kodeksu nauka ovakvo određenje biologije možda uvijek i ne odgovara tradiciji i praksi, makar se već nuždom diobe rada moraju ostaviti i možda katkad još i oštrije u teoriji povlačiti granice među susjednim naukama, tako na pr. u našem slučaju prema psihologiji, u praksi te granice ne mogu čvrsto postojati ili se svaki čas narušavaju i prekoračuju, stajališta miješaju, izvodi isprepleću. Ali i preko te prakse stajalište biologijsko može da postane i čisto principijelno, i tako principijelno stajalište diktuje nam i ovdje dalje izvode, izvode, po kojima život u svome razvoju ne staje kod »prirodnih vrsta«, po kojima životna evolucija izvodi i dalje »životne vrste«, iako se ovdje život kreće drugim smjerom, rezultira vrstama naročitog života, života svijesti i duševnosti, duha i vrijednosti. Hoćemo li te vrste zvati »tipovima« ili »životnim formama« (Lebensformen, S p r a n g e r) ili »genetičkim slojevima« (W e r n e r), to ne mijenja mnogo na stvari, glavno je *konstatovanje razvojnog fakta i na psihičkom području*, koje područje postaje isto tako biologijski relevantno i razumljivo, kao i područje »prirodnih vrsta«, jer se na njemu zapravo nastavlja opći razvojni fakat, razvoj uopće.

Poglavito pod utjecajem njemačke idealističke filozofije podržava se dosta često mišljenje, da razvoj ne pretstavlja jedan biologijski jedinstven i kontinuiran proces, da se razvoj — ako se o razvoju još i može u oba slučaja govoriti — odigrava zapravo u dva polja, na dvije »razine«. Nad razinom jednog »nižeg«,

»čisto vitalnog«, »tjelesnog« i »naturalno-duševnog« (naturhaft) razvitka nadvila se kao toto genere različna razvojna razina »višeg«, »duhovnog«, vrednosnog života čovjekova, razina, koja zapravo i nije tačno označena pojmom razvoja, ako se na pr. u smislu dubokog pedagogijskog ideologa E. O t t a ono prvo, »niže« zbivanje označuje kao »Ausgliederung«, tj. izdvajanje iz latentnosti, izlučivanje i raščlanjivanje jednog cjelovitog, ali nediferenciranog kompleksa u pojedine funkcije (dakako uz istovremeno integriranje), dok bi ono drugo, »više« zbivanje pretstavljalo proces duhovne, autonomne, vrijednostima i ciljevima povođene, smislene (sinnhaft), postupične upravljenosti (»Ausrichtung«, »Selbstausrichtung«).[54] Sva podvojenost i bespomoćnost ovakvog shvaćanja dolazi dakako onim mahom na vidjelo, kad se oba procesa imaju obuhvatiti zajedničkim medijumom života, i onda se najbolje pokazuje potreba jedinstvenijeg gledišta, gledišta, da se i na »duhovnoj« razini ne događa ništa drugo nego sveudiljno i kontinuirano razvijanje, razvoj latentnih sila iz životne praosnove, samo što su u ovom posljednjem slučaju te sile, te energije, energije svoje vrste, »sile duhovne« (»geistige Kräfte« ili čak »geistige Lebenskräfte«),[55] pa makar mi to gledište i neodlučno nazivali »naturalističko-idealističko«, kako ga i naš pisac naziva i inače u cijelom savezu svojega naučanja nekonzekventno akceptira.[56] Kraj »naturalnog«, »vitalnog«, biologijskog ili prirodopisnog razvoja stoji dakle u istoj crti i razvoj »duhovni«, razvoj kulturni kao u biti proces iste vrste, i ako se želi govoriti o dvije razine, onda se to može i mora u sasvim drugom smislu činiti.

Za nas naime sva ta i takova razlaganja znače samo konačnu konstataciju, da se je životna razvojna crta u izvjesnim regijama pojavom svijesti, pojavom duševnog života uspela na visinu, gdje se doista — naročito oku, koje nije dosta precizno — ukazuje u »sasvim« novim pojavnim oblicima. Pred nama puca svijet duhovni, život u oduhovljenoj i duhovnoj formi, u formi svijesti, svjestitog ocjenjivanja i teženja, analizovanja i sintetizovanja, elastičnog kombinovanja i svrsihodnog i vrednosnog formiranja i produciranja.

[54] Isp. Allgemeine Unterrichtslehre, str. 6, 17, 41 i dr. Ovo naučanje E. Otta navodim kao tipičan primjer iz najnovije literature. Ono prema tome ima i principijelno značenje. Isp. nasuprot Dr. V. F r a n z, Die Vervollkommnung in der lebenden Natur, osob. str. 119.

[55] Isp. kod Otta n. n. mj. str. 3, 23 d., 41.

[56] n. n. mj. str. 35.

U tom se eto čarobnom svijetu duševne kauzalnosti, koja nam se ukazuje pod vidom vrijednosti i smisla kao duhovna sloboda, odigravaju dalji procesi uspona i razvoja, sad već pretežno duhovnog razvoja. Zakoni i oblici tog duhovnog razvoja pretstavljaju dakako nešto »pojavno« novo i dadu se razumjeti i objasniti samo prema naročitim svojstvima psihičkog života, prema zakonima »duševne kauzalnosti«. Naročito je tu dakle od presudnog značenja fakat svijesti, i svi se procesi i faktori tog duhovnog razvoja imaju uzeti i shvatiti sa gledišta toga fakta, zapravo transponirati u razinu svjetitosti. I diferencijacija s integracijom u reakcionim procesima ne odigrava se više u razini animalnog fiziologijskog organičkog života, otkad je vodeću ulogu za sav dalji razvoj preuzeo čudesni onaj organ — mozak, osobito u svojim plastičnijim dijelovima — sa svojom funkcijom analizujuće, koordinirajuće, sintetizujuće i memorirajuće svijesti, nego se odigrava u oblicima duševne diferencijacije i integracije, u vidu duhovnog adaptiranja, duhovnog »opremanja« i osposobljavanja za zadatak adaptiranja, asimiliranja cijele svoje okoline u čudesnoj preciznosti i opsežnosti, osposobljavanja za svoje tako diferencirane životne dužnosti i ugodnosti u raznim »životnim oblicima« i »kulturnim slojevima«, ukratko za visoke kulturne zadatke. Duhovni je uspon ili razvoj naime kulturni uspon i duhovni život je život *kulture*.

Time je dakle dosegnut stupanj i razina »višeg«, kulturnog razvoja, ali time još nije i sama kultura konačno osvojena i oživotvorena. Nikakova, pa ni pravoga kulturnog razvoja nema bez onog drugog, konzervatornog, stabilizatornog faktora, faktora baštinjenja, pa i taj je eto nazočan i na ovoj razini, ali on dobiva ovdje opet drugi vid i po drugim zakonima se odvija. Čini se, da je po samoj prirodnoj ekonomiji života prestala potreba — za kompleksnije i finije životne zadatke i onako preoskudnog i nedostatnog — anatomijskog i fiziologijskog baštinjenja u obliku prirođenih mehanizama, refleksa i instinkata. Ulogu je konzervatornu ovdje zaista i opet preuzeo duh, svijest, mimoilazeći možda posve fiziologijsko baštinjenje (jer nipošto nije dokazano, da se stečena duševna svojstva, formalne sposobnosti porodom prenose na potomke, a pogotovu se ne može govoriti o somatičkom baštinjenju duhovnih, kulturnih sadržaja, iskustava, emocija i specijalnih vještina). Funkciju baštinjenja preuzeo je dakle u duhovnom razvojnom procesu opet plastični mozak sa svojom svjestitošću, funkciju

somatičkog konzerviranja i predavanja, tj. funkciju baštinjenja u užem smislu zamijenila je funkcija duševnog konzerviranja i tradiranja, poglavito u vidu oponašanja, pamćenja i »tradicije«. Funkcije su to zaista za duhovnu ili kulturnu evoluciju, za duhovni porast i sazrijevanje i kulturni kontinuitet neizbježno potrebne i koliko su one bile na djelu uz sudjelovanje prvo spomenutih duhovnih sila diferencijacije i integracije, toliko je bilo i historijski kulture omogućeno i realizovano. Tako je čovječanstvo i u grupama i u svojoj cjelini po duhovnim adaptivnim (progresivnim) i konzervatornim (konzervativnim) čovječjim silama civilizatorno i kulturno raslo i napredovalo od prvih početaka svojih duhovnih akata, od prvih manifestacija svoje kulturne volje, raslo silom i zakonima duha, tj. svijesti povodeći se energijom i idući tragom svoje *kulturne volje,* te sume svih duhovnih čovječjih energija.

Ali duh je reverzibilan, svijest je i znanje sama sebe, svijest se izdiže do samosvijesti, do refleksije i autokritike. Svijest je tako postala svijesna svoga vlastitog razvoja i uspona, njegovih faktora i zakona, pa nije čudo, da je doskora duhovan tj. kulturan čovjek postao sebi svijestan i same svoje kulturne volje i njom realizovane kulturne prakse. Jasno je, da su se tek u tom stadiju refleksije i kritike pravo razvezale i oslobodile sve duhovne snage, kulturna volja se mogla posve razmahati i sazrijevati. I to je eto tačka, gdje se javlja naročita jedna životna funkcija, jedan nadasve moćan faktor razvoja, tu je mjesto, gdje se »u ekonomiji našega univerzuma« (Horne) mora smjestiti funkcija i fakat odgoja, ili — kako danas neki vole kazati — funkcija čovječjeg obrazovanja.

Logički prva i historijski najranija posljedica ove kulturne refleksije morala je biti svijest i spoznaja istine, da kulturni razvoj prije svega i naročito potrebuje jedno svijesno jačanje i kontrolu onog konzervativnog faktora, koji je u sferi duhovnosti imao nadomještćivati sposobnosti i funkcije gotovo sasvim iščezlog prirodnog, somatičkog baštinjenja. Čuvanje i predavanje stečene zalihe iskustava i znanja, emocija i vrednovanja, a prije svega specijalnih praktičnih vještina, direktno i naročito predavanje »duhovne baštine« novim, mladim individuima, novoj generaciji, i mimo ono, što je svakidašnji život i saobraćaj s ljudima i stvarima slučajno i oskudno, više nekim duševnim mehanizmom, dakle zapravo nesvijesnim načinom mladom čovjeku pružao i mogao pružati, to je bila prva zadaća čovjeka, društva i čovječanstva, i

te svoje zadaće po historijskom utvrđenju se čovjek i najprije latio. Duhovna baština, postignuta kultura mora se zapravo u svakom pojedinom individuumu svijesnom predajom obnoviti (J. Cohn). S tom svijesnom predajom duhovne baštine makar i u obliku najčednije prvobitno roditeljske ili »vještakove« pouke bio je izveden *prvi odgojni ili obrazovni akt,* uveden je i uvršten odgoj u prirodni proces duhovnog ili kulturnog razvoja, umiješao se u prirodnu kulturnu praksu, tu manifestaciju primarne, nereflektirane kulturne volje, i učinio iz nje svijesnu, proračunanu, nesravnjivo potenciranu i harmoniziranu kulturnu volju. Tek kasnije naime i sve postupice su pod utjecajem razvojne samosvijesti, kulturne refleksije i drugi razvojni faktori, progresivni faktori adaptacije došli na red i uvršteni u program odgojne prakse (»formalno obrazovanje«), tako da je zapravo cijeli »odgojni« kompleks i jedna tečevina duhovne zrelosti i generatorni i inicitatorni faktor svijesnog ljudskog razvoja, svijesnog kulturnog uspona. Ako mjesto »odgoj« kažemo »učenje« ili »škola«, razumjet ćemo riječi američkog filozofa i pedagoga: »Postanje i razvoj tijela po zakonima prirode bio je proces besvijesne evolucije, a razvoj tijela i duha pod utjecajem njege u školi je proces svijesne evolucije.«[57] Ali to znači u stvari i toliko, da punog razvoja, prave kulture uopće nema bez odgoja.

Što je dakle odgoj, u čemu je bivstvo odgojne funkcije i svakog pravog i primarnog odgojnog akta?

Kulturan čovjek pojedinac u svojoj individualnosti i povremenom radu, kulturna praksa kao takova nije jamac kulturnog kontinuiteta i razvoja, prirodna kulturna volja kao kompleks danih duhovnih sila ne dostaje kao faktor pune kulture, nego je ta kulturna volja samo refleksijom, obratom na samu sebe morala sama sebe uzeti za predmet svoje brige i njege, morala sama sebe organizirati, svijesnim i promišljenim sredstvima osigurati svoju eksistenciju, kontinuitet i razvoj, morala je razviti svijesnu volju za samu sebe. Ta *refleksija kulturne volje* na samu sebe, to razumijevanje, osiguravanje i oplođivanje svoje kulturne prakse, to svijesno

[57] Horne, n. n. mj. str. 8. — Da je konzervatorni faktor razvoja jamačno i kronologijski došao najprije do izražaja, možemo suditi i po tom, što odgoj, recimo konkretnije škola, kao da je po bivstvu svojem dobrim dijelom konzervativan: baš iz skrbi za budućnost voli zagledati i ostajati kod prošlosti. U odgoju vlada polaritet prošlost-sadašnjost, odgoj se kao i svaki pravi i zdravi razvoj kreće među polovima staro-novo.

i plansko iskorišćivanje kulturnih sila, iznalaženje i primjenjivanje zakona i sredstva kulturne obnove i razvoja, *ta volja za kulturnu volju, to je eto u svom najdubljem bivstvu i značenju — odgoj* ili *obrazovanje.*

Odgoj dakle nije sama kulturna volja ili kulturna praksa kao takova, baš kako na pr. ni pjesnikovanje, pjesnička praksa, a onda ni suma svih kulturnih praksa (Vuk-Pavlović) nije odgoj, odgoj nije ni praksa kulturne prakse, tj. tehnika kulture (Kutzner), baš kako nije odgoj ni tehnika pjesnikovanja (još manje dakako teorija — prema stajalištu H. Johannsena — pjesničke tehnike, što je, kako je poznato, »poetika«), nego je odgoj (jednim dijelom svoje didakse) tehnika njege, buđenja i razvijanja pjesničkih sila i sposobnosti: *Odgoj je tehnika njege (razvijanja, obrazovanja, formiranja) kulturne volje ili kulturne prakse ili kulturnih sila.*[58]

Samo kao takav jedan i opet duhovan rad — rad kulturnog značenja, rad upravljen na jednu očitu kulturnu vrijednost, izlazi i odgoj sam kao jedna kulturna praksa, ali kao jedna naročita, specifična vrsta: on je kulturna praksa (»Kulturakt«), kojoj je isključivi i specifični sadržaj »njega kulturne volje ili prakse«. Ako pojam te »njege kulturne volje« nazovemo *odgojnom ili obrazovnom idejom* (Bildungsidee), onda je *odgoj ona kulturna praksa ili tehnika, kojoj je specifičnim predmetom obrazovna ili odgojna ideja.*

Kad smo tako ponovnom analizom i revizijom pedagogijski najznačajnijih pojmova, kao što su baš razvoj, kulturna volja i odgoj, dobili čvrsto tlo pod nogama, možemo sigurno poći dalje u preduzetu poslu određivanja konstitutivnih pedagogijskih pojmova. Prije svega imamo da rješavamo pitanje panpedagogijskog dotično njemu suprotnog shvatanja odgoja, da onda na osnovu dobivenih saznanja odredimo i snošaj pojma »opće odgojne kauzalnosti« prema pojmu odgojne funkcije i odgojnog akta onog specifičnog oblika, koji bi mogao poslužiti i specifičnosti i određenju jedne nauke o odgoju, tj. specifičnosti i autonomnosti pedagogije.

[58] Shvatanje O. Kutznera (Der Sinn der Erziehung) približava se ipak vrlo — iako polazi od drugog ishodišta — ovom našem, ali se ipak nije probilo do pune jasnoće i određenosti poglavito radi — dobro nam već poznatog tradicionalnog — miješanja tehnologijske, metodologijske misli i teleologijske ideologije, dakle jer zamjenjuje — ne držeći se biologijske linije — zadatak određenja pojma odgoja kao procesa i djelanja s određenjem idealnih

2. Odgojna kauzalnost i specifičnost pedagogijske nauke

Određenjem pojma odgoja na osnovu prikazane odgojne ili obrazovne ideje određena je i zajamčena i specifičnost odgojne tehnike, odgojne funkcije i uopće svakog odgojnog akta, jer nijedna druga kulturna tehnika nema za predmet svoje intencije baš njegovanje (pomaganje, obrađivanje, formiranje, obrazovanje) duhovnih ili kulturnih sila u njihovu razvoju i napretku. Ali prema tome je i teorija o jednoj takvoj tehnici, teorija o odgojnoj ili obrazovnoj funkciji kao jednoj naročitoj kulturnoj tehnici ili praksi ujedno i teorija o jednoj naročitoj kauzalnosti, toj osnovnoj biljezi svake specifične discipline, i time i jedna naročita, specifična, samosvojna, autonomna teorija ili samosvojna ili autonomna nauka.

Pita se samo sad, nije li ova ovdje tako izdvojena i prethodno determinirana kauzalnost ona »panpedagogijska kauzalnost«, ona kauzalnost cjelokupnog prirodnog duhovnog razvoja i uspona, kako bismo je sad mogli na osnovu naše analize pojma kulture i razvoja karakterizirati, a koju smo u predašnjem poglavlju upoznali i odbili. Očito je naime, da je ona gore utvrđena i postulirana specifična odgojna kauzalnost nekako uklopljena u ovu »kauzalnost općeg razvoja«, da je u nekom smislu njome konstituirana ili da je njen sastavni faktor, kako je to i gore rečeno. Kako bismo onda samo vodili računa i o konstatiranoj nesumljivoj razlici — tako se sad moramo pitati — među razvojem (Entwicklung, Reifung) i odgojem (Erziehung, Bildung), i ne bi li onda ili odgoj bio zapravo isto što i razvoj i prema tome i teorija odgoja, tj. pedagogija bila opet samo (pretežno deskriptivna) teorija razvoja i njegovih pojavnih forma, onako, kako to faktično nalazimo na pr. kod K r i e c k a u njegovoj »čistoj pedagogiji« (reine Erziehungswissenschaft),[59] ili obratno: razvoj bi bio neki odgoj, recimo odgoj u širem smislu, kako to izrijekom formulira na pr. H o r n e, kad kaže: »U širem smislu govoreći cjelina života je jedno odgajanje, i život sam u svim svojim fazama je velika škola... Svaki čin

razvojnih smjernica, tj. s određenjem idealne odgojenosti, odgojnog cilja za pojedinca i čovječanstvo. — Od jednostranog naglašavanja teleologijskog i vrednosnog momenta boluje i inače tako dubokoumna radnja, kakva je Über die Grundlagen der Pädagogik od R. H ö n i g s w a l d a, koji zato i utapa pedagogiju u filozofiju, a i za S. J. H e s e n a (Основе педагогике, прев. M. P. Мајсторовић, Београд 1933) s istoga je razloga pedagogija — »primijenjena filozofija«.

[59] n. n. mj. str. 7.

civilizacije je jedan odgoj.«[60] Ali u tom miješanju pojmova i naziva mora onda doći i do takvih nedosljednosti, da na pr. Krieck prikaz te svoje »čiste pedagogije« i ne zove pedagogijom, nego »odgojnom filozofijom« (Erziehungsphilosophie),[61] a stvarno i sadržajno istu disciplinu, tj. teoriju o odgoju u širem smislu zove Horne »naukom o civilizaciji«, dakle — da običajnim terminima kažemo — nekom kulturnom filozofijom ili kulturologijom.

Sve te nejasnoće i supstitucije, koje samo upozoruju na specifičnost odgojne funkcije ili odgojnog akta, dakle i na specifičnost pedagogijske nauke, dokazuju baš potrebu temeljite revizije i ponovnog definiranja svih relevantnih pojmova i iščezavaju, ako se prema našem razlaganju drži uvijek pred očima specifičnost odgojne ili obrazovne ideje i prema njoj i specifičnost odgojne funkcije i odgojne kauzalnosti, ako se u zadnjem redu ima pred očima razlika među pojavama i pojmovima razvoj i odgoj, kulturna volja i planska njega te kulturne volje, pa prema tome i uvijek ističe i potreba terminologijskog razlikovanja i terminologijske jasnoće i određenosti, koja se ima zasnovati na stvarnoj distinkciji, stvarnoj jasnoći i određenosti.

Prema razlici pojmova razvoj i odgoj, prema razlikovanju određenja kulturne volje ili prakse s jedne i određenja tehnike njege te kulturne volje s druge strane, bit će potrebno povući i demarkacionu liniju među »općom razvojnom kauzalnošću«, tj. upravo onom kauzalnošću »panpedagogijskog« shvatanja i kauzalnošću specifičnog odgojnog akta ili odgojne funkcije i na osnovu takva razgraničenja razvidjeti, koliko ima opravdanosti toj distinkciji podmetnuti pojmovnu i terminologijsku distinkciju jednog *odgoja u širem* i jednog *odgoja u užem smislu*, razvidjeti, da li uopće ima smisla i stvarnog opravdanja suponirati pojam jednog odgoja u dva oblika ili smjera ili značenja, ili je opravdanija tvrdnja: odgoja nema u širem i užem smislu, nego samo u jednom tačno određenom smislu, i prema tome ima i samo jedna teorija ili nauka o odgoju, samo jedna i jednoznačna *pedagogija*. Potrebno je dakle prema svemu sudeći podati još jednu tačniju analizu one »opće

[60] n. n. mj. str. 5.

[61] Erziehungsphilosophie, str. 5 d. — I Höper (u n. dj.) očito izbjegava oznaku »pedagogija« za sumu odgojnih faktora i teorema, pa se služi izrazom »Erziehungswissenschaft« pristajući uz opstojnost jednog »odgoja« u širem smislu riječi kraj odgoja u užem smislu, koji je predmet tehnologijskog ili primijenjenog »pedagogijskog« dijela opće nauke o odgoju.

razvojne kauzalnosti«, koja bi se prislanjala uz već izrađenu analizu samoga pojma razvoja, kao i tačniju analizu *»odgojne kauzalnosti«* u našem smislu, zasnovanu na danom već određenju samoga pojma odgoj, odgojna funkcija (akt), uzimajući dakako sam pojam kauzalnosti uvijek u naprijed (str. 186 (28) d.) označenom smislu.

Da uzmognemo obje kauzalnosti svesti na približno tačnu formulu, moramo se ovdje, gdje se radi samo o preliminarnom i sumarnom određenju načelnog karaktera — a ne treba tek upozoriti na mnogostranu, zapravo neiscrpivu strukturnu složenost i općeg duhovnog razvojnog procesa i još više reflektornog odgojnog procesa[62] u smislu naših predašnjih izvoda — poslužiti preglednim putem, koji polazi od jednostavne konstatacije, koja opet sa svoje strane proizlazi također iz našeg razlaganja u predašnjem poglavlju: da je funkcija i fakat čovječjeg odgoja ili obrazovanja samo jedan fakat općeg razvojnog duhovnog uspona izazvan i konstituiran reverzibilnošću čovječje svijesti. Prema tome izlazi odgoj, to svijesno iskorišćivanje i organizovanje kulturnih razvojnih sila, tek kao time konstituiran, da pridolazi jedan plus k onim svim faktorima, koji sami po sebi izazivaju i konstituiraju opći duhovni uspon, prirodnu kulturnu praksu i proces, kulturni razvoj uopće. Izlazi dakle, da bi za određenje specifičnosti odgojnog kauzaliteta prema kauzalitetu razvojnom, dakle i za razgraničenje obiju kauzalnosti valjalo samo onaj plus uočiti i u njegovu značenju i svoj mu konstitutivnoj važnosti podvući. I razvoj i odgoj idu zapravo istim smjerom, učinci im — kulturni, civilizatorni efekti — bar u apriornoj konstrukciji moraju biti od iste vrste, možda na idejnu bilanciju reducirani dapače i isti i jednaki, i jedan i drugi se odvijaju u zadnjem redu na istoj razini razvojnih, prvenstveno duhovnih razvojnih sila, prirodnih duhovnih zakonitosti: i razvoj i odgoj rade na istom materijalu i operiraju istim razvojnim faktorima — do jednog jedinog, koji u razvoju još ne dolazi do utjecaja, a to je ljudska svijest i njena svijesna organizatorna, na njegu, pojačanje, kontrolu i harmonisanje raspoloživih razvojnih sredstava i

[62] Treba samo imati pred očima na pr. Littovu makar i nešto pregonjenu analizu strukture pedagogijskog funkcionalnog kompleksa (»pädag. Wirkungszusammenhang«) u njegovu sastavku »Pädagogik« u Die Kultur der Gegenwart (Hinneberg) I. 6. — S razloga te složenosti i njena osobita karaktera Litt i ne priznaje tehnologijski karakter pedagogijske teorije, pridajući pojmu tehnike — neopravdano — više značenje mehaničko i realističko. — V. gore bilj. 41.

faktora upravljena tendencija. Dovoljno je dakle zapravo za spoznanje odgoja i odgojne kauzalnosti ispitati samo, kakvo značenje i važnost pripada tomu pridolazećem faktoru svijesti, svijesne organizacije u sastavu svih onih općih prirodnih faktora, koji su i razvoju zajednički.

Kako bismo u nabrajanju konstitutivnih faktora općeg prirodnog duhovnog razvoja i uspona na ovom mjestu mogli samo koordinirano navesti sve komponente pripadne mu izvršne njegove kauzalnosti — recimo dakle ovdje »prirodne razvojne kauzalnosti« — koordinirano i bez tačnijeg određenja spoznajno-teoretskog im ili kategorijalnog karaktera, tako ovdje dalje ne ulazimo ni u pobliže ispitivanje i određenje samog bivstva i kategorijalne lokacije novo pridošlog razvojnog faktora, faktora »svijest« ili »refleksija« ili — možda bolje — »razvojna samosvijest«, po kojem iz prirodne razvojne kauzalnosti, te — kako bi neki rekli »nesvijesne odgojne kauzalnosti« — postaje odgojna kauzalnost u našem smislu, ta — tako bi opet neki rekli — »svijesna, reflektirana razvojna kauzalnost«. Samo to ćemo reći, da i odgojna svijest ili kulturna samosvijest, dakle fakat svijesne odgajateljske saradnje, fakat odgajateljskog predumišljaja i možda još mnogi drugi kauzalno-konstitutivni faktor u našem ovdje uzetom smislu ne može kategorijalno stajati u istoj razini na pr. sa samim fiziologijskim ili čisto psihičkim elementarnim kauzalnim redom, koji bez sumnje čine onu ontičku osnovicu i medijum, u kojem se odigravaju i odgojni i razvojni procesi i učinci. Tako će se i odgojna kauzalnost zapravo i prvenstveno ukazati kao jedan splet fiziologijsko-psihofizičko-psihičke povezanosti, ali će najispravnije biti, ako jednostavno kažemo, da će se u zadnjem redu manifestirati po posljednjem svome bivstvu kao *psihička kauzalnost* (»psihizam«), dakako sa svom njenom problematikom, naročitom s napomenutom (u I. otsj. 2. pogl.) problematikom psihičke realizacije sadržajnog momenta u neizbježivoj korelaciji subjekt-objekt. Od baze dakle te i takve psihičnosti odvaja se bez sumnje kao superponirana nadgradnja i kao novi relevantni faktor, kao naročiti i specifični agens sama odgojna svijest ili — da kažemo konkretnije — odgajateljski subjekat sa svojom odgojnom namjerom i planom, kakav god on inače po prirodi svojoj bio, pa će onda konstituirati u prepletu s onom osnovnom psihičnošću samu odgojnu kauzalnost. I dok će za specijalnija pitanja, naročito za pitanja odgojne meto-

dičnosti spoznavanje i problematika same te osnovne psihičnosti biti bez svake sumnje od presudne važnosti, dotle za nas ovdje, gdje se radi samo o najprincipijelnim utvrđenjima, ima naročito značenje istom pitanje same strukture ili još više pitanje odgojno-konstitutivne i scijentifičke važnosti samog onog spleta osnovne razvojne psihičnosti sa ciljnošću namjernosti i svrhovitosti odgajateljeve svijesti.[63]

Jasno je, da se i u tom pitanju zapravo ponavlja problematika spoznajno-teoretske i psihologijske korelacije subjekt-objekt, koju smo maločas napomenuli i prije u svoj njenoj važnosti upoznali, ali na jednoj novoj razini, jer i odgajateljev cilj i plan pretstavlja svakako objektivni sadržaj i zadatak za psihičku realizaciju. Mi tu problematiku ne mislimo i ne moramo ni ovdje na ovoj razini dalje razmatrati, formulirati i rješavati, nego smo samo obavezani, da iznesemo sve momente, po kojima će nam postati evidentno, da pristupanje novog determinirajućeg procesualnog faktora, tj. odgajateljske svijesti i njene namjere mora bez sumnje da znatno mijenja fizionomiju »opće razvojne kauzalnosti« u metamorfozi joj do nove, tj. odgojne kauzalnosti u tolikoj mjeri, da je opravdano te dvije kauzalnosti i stvarno i scijentifički (teoretski) i terminologijski razlikovati.

To konačno i odlučno pitanje kanim ovdje opet više konkretnim spoznajama i u vidu praktičkih dokumenata da objasnim i rješavam nego zadnjim pojmovnim analizama i bivstvenim određenjima. Predočimo si dakle sasvim »skromno« (schlicht), u kakvim nam se fenomenologijski relevantnim oblicima ukazuje najprije u sasvim krupnom iskustvu razlika među slučajevima prirodnog, nesvijesnog kauzalnog razvojnog događanja i slučajevima reflektornog, namjernog kauzalnog odgojnog djelanja (pädag. Zweckhandeln), među slučajevima panpedagogijskog utjecajnog procesa i slučajevima odgajateljskog, pedagoškog utjecajnog akta, među slučajevima »odgojne« svenazočnosti i slučajevima interpersonalnoga ciljnog i planskog odgoja, među kazuistikom »deskriptivne« i konstatirajuće pedagogije Krieckove provenijencije i normativne, »receptologijske« pedagogije — recimo — herbartovske provenijencije, među primjerima i pojavnim oblicima »odgoja u

[63] Na razini praktičnog školskog rada pokušao je u nas dati sistematski nacrt empiričkih pojavnih oblika psihičkog prepleta odgajatelj-odgajanik S t. G o g a l a u djelu: Temelji obče metodike, Ljubljana 1933.

širem smislu« i pojavama odgoja u užem, tradicionalnom smislu. Dosta je da u tu svrhu citiram neka tačna opažanja i konstatacije samoga Herbarta, koji je također već uočio ovaj problem, iako dakako na primitivnijoj naučnoj razini i u primitivnijoj formulaciji. I Herbart je sebi svijestan upravo goleme odgojne važnosti svih onih faktora, koje danas svaka razumna pedagogijska nauka računa u »odgojni milieu«, u »nesvijesne« ili »tihe uzodgajatelje«, kad veli za dobra odgajatelja ovo: »On će sebi tada sam reći, da nije *on*, nego sva snaga svega onoga, što su ljudi ikad osjetili, doživjeli i mislili, istinski i pravi odgajatelj, koji njegovu dječaku *pripada* i kojemu je on samo pridodan u svrhu razborita objašnjavanja i doličnog sprovođenja.« Ali to veliko priznanje, koje Herbart iskazuje rečenim faktorima i izriče riječima, koje bi mogle čak i terminologijski zabunu izazvati, ograničeno je dodatkom: »Mlad čovjek, koji je pristupačan draži ideja, i koji *ideju odgajanja* u njenoj ljepoti, u njenoj veličini ima pred očima — taj se može pothvatiti, da podigne usred zazbiljnosti jednog dječaka do boljeg jednog stanja, ako ima misaone snage i znanosti, da tu zazbiljnost gleda i prikaže na ljudski način kao fragmenat čitave velike cjeline.« Mogućnost pravoga odgoja je dakle vezana samo uz refleksiju i znanje, uz idejno, plansko povezivanje odgojne zazbiljnosti upravo do zaokruženog svjetskog nazora, a sve pod vodstvom same velike *odgojne ideje*. Ako se dijete prepusti prirodnim faktorima nesvijesnog razvojnog utjecaja svoga milieua, makar i uz nadzor neznalačkog odgajatelja, »onda nam izraste dječak, koji se je ogledao u svemu, što je opasno, koji je spretan u prosuđivanju i tretiranju svakidašnjice, koji ima sva čuvstva, koja mu je mogao uliti uski krug, u kojem je živio. Samo ako je zaista takav izrastao, onda smijemo o sreći govoriti ... Sasvim je prirodno, ako se tamo, gdje je više slučaj nego ljudska umjetnost duhovnom dijetom ravnao, kraj često tako mršave hrane ne razvija uvijek robusno zdravlje, koje bi do zgode moglo prkositi nepogodama.«[64] Prirodna teleologija, ciljnost prirodnog makar i duhovnog razvojnog zbivanja — a takovu teleologiju moramo svakako praktično priznati — koja, kako i iz dnevnog iskustva znamo, rađa i bizarne i dapače nakazne forme (i čisto biologijski i one duhovnog ili moralnog reda), rađa životu i zbilji dorasle i nedorasle primjerke i vrste, vrste, koje u

[64] »Allgemeine Pädagogik« (ed. Bartholomäi - Sallwürk) Einl. str. 2 i 6.

sebi nose i klice prilagođivanja i napredovanja i klice skoroga sutona i propasti, — jer nekorigiranoj ili bolje rečeno nekontroliranoj prirodi se u vidu eona ne žuri, a nije ni ekonomična — očito već u kvantitativnim obzirima pretstavlja nešto drugo nego teleologija ljudske refleksije i racionalnosti. Ali i kvalitetne razlike će biti vidljive u kauzalnim nizovima njihove dinamike. Zar nije čovjek uspio da svojom kombinacijom prirodnih agencija, prirodnih sredstava i zakonitosti unoseći u proces prirodnog kauzalnog zbivanja svoja vrednosna mjerila u obliku predumišljaja i plana, novih odgojnih (u prirodopisnom smislu) ideja, odgoji čak u neku ruku nove vrste života, takve, koje, kako god su prirodnim putem postale, reprezentiraju u prirodi nešto nepoznato i novo, dakle su zapravo artefakti, u svakom slučaju bivstveno rezultat — kulture, to će reći svijesnog ljudskog rada i napona (agrikultura, hortikultura . . .). Nije li i odgojen čovjek, čovjek, koji izlazi ispod utjecaja ljudskog naročitog i smišljenog napora, ljudskog kombiniranja razvojnih zakonitosti — zapravo artefakt?

Ne dostaje li dakle već ovako krupno razmatranje za tvrdnju, da ima dovoljno indicija, da prirodna razvojna kauzalnost pristupom ljudske refleksije u obliku naročite smišljene odgojne njege, odgojne ideje, postaje u scijentifičkom smislu druga jedna kauzalnost, kauzalnost, koju treba ipak i stvarno i jezično odijeliti i napose izdignuti i afirmirati? Nemamo li zaista pravo ustvrditi: nema odgoja u dva oblika, nema odgoja u širem i užem smislu, nema kraj pedagogije i panpedagogije, a pogotovu nema samo panpedagogije, nego ima samo s jedne strane razvoja a s druge strane odgoja, ima samo teorije o razvoju (civilizaciji) i teorije o odgoju, a to će reći pedagogije.

I samo nešto malo dublje bivstveno analizovanje i razmatranje mora nam zaista razotkriti svu presudnu važnost pristupa faktora svijesti i promišljenosti k općem procesu prirodnog razvoja. Svako odgajanje, svaki se odgojni akt odigrava u neminovnom prepletu triju faktora: odgajanik — odgajatelj — vrijednost (kulturno dobro, ideal), pri čemu odgajatelj igra vidnu ulogu posrednika, katalizatora izbijajući iz kulturnog dobra sve imanentne odgojne sile, odgojne sokove, koji unapređuju, dižu i organizuju odgajanikov psihizam i njegove duhovne mogućnosti. Dok je već u prirodnom razvojnom procesu preplet onih dviju analognih faktora: razvojnog individuuma i razvojnog medija

(milieua) jedno jedva razmrsivo klupko,[65] u odgojnom procesu pristupa još odgajatelj kao prevažan faktor sa svojom namjerom i planom, to će reći sa cijelom svojom psihičnošću, svojom psihičnom strukturom, koja sama pretstavlja zamršeni preplet prirodnih svojstava, iskustava, vrednosnih pogleda i ideala odgojnoga subjekta. Ali s tim pristupom pridolazi još jedna dalja za prirodni razvoj sasvim nova međusobica i nov preplet: odgajateljev je posao u biti traženje i ocjenjivanje odgojnih situacija i sredstava, dakle upotrebljavanje i primjenjivanje prirodnih razvojnih agencija u naročitim kombinacijama, svih njegovim namjerama i ciljevima primjerenih mogućnosti prirodnog razvojnog kauzaliteta, pa odgajatelj mora i same zakonitosti tih novih međusobica prirodnih agencija proučavati i primjenjivati analogno, kako na pr. u hortikulturi vrtljar primjenjujući prirodne biologijske supstancije i zakonitosti mora sva ta svoja sredstva ne samo napose i izolirano poznavati i proučavati, nego ih mora i svrsishodno kombinirati i prema tome i naročito istraživati baš u međusobnim im vezama, istraživati zakonitosti tih veza, koje u prirodi dolaze ili neprimjetljivo ili u nepovoljnim kvantitetama ili možda uopće ne dolaze. Sve to donosi sobom pristup i sudjelovanje odgajateljeve svijesti i namjere u odgojnom procesu i sve to znači prema prirodnom razvojnom procesu jedan novum, koji je dosta znatan, da se na njegovu osnovu oba procesa i u naučnoj teoriji, scijentifički luče i jezično odijeljeno fiksiraju, da se razlikuje *razvojna* i *odgojna* kauzalnost, da se statuira i specifična naučna refleksija, specifična teorija o toj odgojnoj kauzalnosti, dakle i jedna tačno ocrtana i ograničena, samostojna nauka o odgoju ili pedagogija kao nauka o svijesnom i planskom utjecanju na čovjekove prirodne razvojne mogućnosti, o planskom vođenju (obrazovanju) kulturne volje, o tehnici svijesne njege kulturne prakse.[66]

[65] Isp. gore bilj. 62.

[66] Da podam i konkretan primjer o tom, što znači pristup odgajateljeve ličnosti i sudjelovanje njeno pri konstituiranju odgojne funkcije i odvijanja odgojnog procesa, što dakle znači zapravo odgoj prema faktičnosti prirodnog kulturnog zbivanja, mogu da navedem, što izvodi Et. de Boda u svojem referatu na VIII. filozofskom kongresu u Pragu (1934.) pod naslovom »Les problèmes de l'éducation de l'intelligence«. Iz tih se izvoda vidi, što znači psihologijska analiza činjeničnog stanja kod psihologijskog kompleksa, što ga zovemo »inteligencija«, a što znači pedagogijska refleksija i »receptologija« o metodama, kako da se taj kompleks svijesno razvija i njeguje, što znači poje-

Međutim je za utvrđivanje određenosti i specifičnosti pojma i funkcije odgoja i prema tome i jedne nauke o njemu još jedna dalja refleksija moguća i potrebna. Sama riječ pedagogija po svom sastavu i jezičnom značenju ograničuje očito odgoj i nauku o odgoju sasvim izrazito još u jednom smjeru: odgoj i odgojna nauka se tiče *djeteta,* isključivo ili bar sasvim pretežno djeteta, nedorasla čovjeka. Da li to ograničenje ima fundamentum in re, da li je tako sužívanje pojma odgoja i teorije o njemu stvarno, a onda i jezično opravdano?

I o tom ovdje samo kratka refleksija. Tačnija analiza bi nam bez sumnje pokazala, da se po prirodi stvari tek onda može pravo govoriti o svijesnoj, planskoj i promišljenoj, racionalnoj njezi kulturne volje i skrbi za kulturnu obnovu i potenciranje, ako se prije svega i naročita, specifična pažnja posveti »najplastičnijem dijelu čovječanstva«, njegovoj mladeži, nedoraslu čovjeku, djetetu, kao prenosiocu i pioniru kulture, u neku ruku momentanom reprezentantu kulture in statu nascendi. Opet je to i stvarno i scijentifički dovoljno važan momenat, da se teorija njege toga najplastičnijeg, toga tako markantnog čovječjeg razvojnog doba odvoji naučno od svih drugih razmišljanja i teorija, koje su na pr. u obliku vođenja odraslih, pučkog prosvjećivanja i »odgajanja« (andragogija, Volks-, Gemeinschaftserziehung, »prosvjetna politika«) također mogući — ali očito ne jednako važni — slučajevi svijesne skrbi i njege opće kulturne volje. Pravi je i bivstveni je odgoj prema tome samo odgoj djeteta, i teorija odgoja je zaista u punom i pravom smislu riječi i termina samo *pedagogija,* a nikakva andragogija (»adultna pedagogija«), kao što to nije — kako smo prije vidjeli — niti panpedagogija.

Ne postoji dakako nikakva stvarna zapreka a niti praktična mogućnost, da se riječ »odgoj«, koja se bez sumnje primarno u jezičnoj svijesti po svome značenju slaže sa rezultatima svega našeg izvođenja, pa prema tome i naučni termin »pedagogija« ne uzima i u onom širem smislu, dakako uz najstrožu rezervaciju i uz izrazitu svijest, da se tu radi o — možda u prvom redu praktičnom, ekonomskom — proširenju prvobitnog i pravog značenja. Kraj svih razlika postoje bez sumnje i stvarne i važne dodirne tačke među

dine komponente misaonog procesa u njihovoj strukturnoj i razvojnoj važnosti uočiti i edukatorno (obrazovno) potcrtavati (naglašavati), utvrđivati i kombinirati.

odgojem i razvojem, pa onda i među teorijama o jednom i drugom, pa kao što se u proširenom i prenesenom smislu govori i piše na pr., da neka medicina »liječi« ili da je neka trava »ljekovita«, tako se može i govoriti i pisati, da neka knjiga »odgaja«, da je neko društvo »odgojno« — cum grano salis. Po našim utvrđenjima bi bilo zapravo ispravno samo govoriti i pisati, da odgajatelj knjigom odgaja, da praktični i teoretski odgajatelj neko društvo djetetu dopušta ili preporučuje, jer ta mjera ima »odgojni efekat«, kao što bi bez sumnje jezično bilo ispravnije, da se kaže, da liječnik medicinom liječi. Baš eto taj odgojni efekat, rezultat utjecaja odgojnog može bez sumnje biti sasvim analogan ili u sretnim slučajevima ili pod vidom eonskog razmatranja i identičan sa rezultatom prirodnog povoljnog razvijanja, ali taj momenat — u smislu svih naših gornjih izvoda — nije presudan i mjerodavan za tačnu naučnu delineaciju i lokaciju ovih naših pojmova i termina. Drugo je odgoj i teorija o njemu, a drugo su »odgojna« sredstva i faktori uzeti makar i u vidu najopćenitijeg prirodnog kulturnog razvoja i kulturnog uspona, kojima se odgajatelj *služi*, a njegova teorija s njima računa, s njima kalkulira.

Odgoj i teorija o njemu su prema svim našim izvodima *svoji*. Pedagogija se može i mora *služiti* mnogim drugim disciplinama, a da zato ipak ostaje specifična i svoja pod auspicijama svoje specifične *odgojne ideje* (odgojnog smisla, odgojnog logosa), ona bi to mogla biti, i kad bi bila samo primijenjena nauka, kad bi možda bila i samo primijenjena psihologija, jer i u tom slučaju ima dosta kriterija za specifičnost i samostalnost jedne takove psihologijski fundirane tehnologije.[67] Ali ako sve uočimo, što smo gore mogli iznijeti u prilog teze o specifičnosti pedagogijske teorije, i zamislimo se na pr. u riječi H ö p e r a: »Kraj nerazvijenog stanja nauke o odgoju nailazimo na cijeli svežanj samih izama: ne gledajući na historizam prije svega je tu psihologizam, pa sociologizam i biologizam. Da spoznamo, kako su malo opravdana presezanja navedenih nauka, treba samo da sebi predočimo nauku o odgoju kao

[67] Tako na pr. i citirani već B o d a drži pedagogiju samostalnom naukom (une science à part), jer ima svoj navlastiti objekt (predmet, Gegenstand), a inače je primijenjena nauka, naročito primijenjena psihologija. Pedagogija bi se u tom smislu možda mogla najbolje isporediti na pr. sa pravnom naukom (Rechtswissenschaft), čiji analogni položaj s pedagogijom ističe i H ö p e r n. n. mj. str. 124.

*

jednu produženu ili primijenjenu psihologiju... Izlaska iz tog položaja, u kojem su širom vrata otvorena svim samovoljama jednog načina razmatranja, koji je našoj nauci tuđ, može biti samo onda, ako se drži na pameti pri *svakom* istraživanju i izvođenju *smisao odgoja* (der Erziehungssinn, od mene podvučeno!) i ako strane nauke — kao metodički svjestito upotrebljene *pomoćne nauke* (od mene podvučeno!) — dobiju u nauci o odgoju tako reći svoje čvrsto sistematsko mjesto, s kojega ne mogu iskrivljivati i škoditi nego koristiti.«[68] Ako se dakle dublje zamislimo u sve to, izaći će nam slika pedagogije još jedinstvenija i markantnija, tako samosvojna, da možemo govoriti o nauci o odgoju kao jednoj zaista auto-nomnoj nauci, nauci, koja sama sebi zakone traži i nalazi, jer se i odgojna funkcija — njen predmet — odvija po vlastitoj zakonitosti, po specifičnoj odgojnoj zakonitosti.

*

Potrebno će biti, da na koncu saberemo rezultate našega izlaganja. Izvjesna oporost zadatka i mnogostruko križanje problemnih pogleda toga zadatka traži očito, da se ti rezultati naročito izdvoje i upravo u obliku teza utvrde. Jamačno se može pritom govoriti i o negativnim rezultatima, koliko je bilo potrebno i koliko je uspjelo ukloniti prije svega neke osnovne »idole« i nedovoljno izrađene pojmove pedagogijske sadašnjice, ali nama se ipak radi o pedagogijskim pozitivnostima, pa ovdje neka budu kao takvi pozitivni rezultati ove teze fiksirane:

1. Eksistencija pedagogije kao nauke nije vezana o mogućnost ili nemogućnost teleologijskog naučnog određenja t. j. određenja pojma odgoja kao idealnog i normativnog stanja odgojenosti, jer pedagogijsko teleologijsko normiranje nije uopće specifičan pedagogijski problem nego problem bilo filozofije bilo kojeg drugog naučnog kompleksa, a pedagogija bi mogla u najboljem slučaju sarađivati u njegovu rješavanju.

2. Naučna eksistencija, fizionomija i autonomija pedagogije odvisi od specifičnosti odgojne funkcije, a ova od specifičnosti odgojne kauzalnosti, koja se može uvidjeti i utvrditi samo tačnim određenjem pojma odgoja kao procesa svršnog čovječjeg djelanja (Zweckhandeln) naročite vrste.

---

[68] n. n. mj. str. 96 i 98.

3. Odgoj je svršna i planska (promišljena) njega (vođenje, formiranje) prirodnih mogućnosti čovjeka u njegovu razvoju na razini duhovnih (kulturnih) mu težnja t. j. odgoj je svijesna njega kulturne volje čovječje.

4. Odgoj je prema tome također kulturan akt, ali upravljen na jednu naročitu kulturnu vrijednost, na odgojnu ili obrazovnu ideju.

5. Odgoj je svijesno čovječje djelo i prema tome nije identičan sa sveopćim prirodnim nesvijesnim kulturnim razvojem nego je odgoj osviješteni i kontrolirani (normirani) razvoj. Zato bivstveno nema odgoja u širem i odgoja u užem smislu, i nauka o odgoju nije nikakva panpedagogija nego jednostavno pedagogija.

6. Odgoj kao svjestito (svršno i plansko) upravljanje i normiranje čovječjeg kulturnog kontinuiteta i napretka ima i po tradiciji i po potrebi stvari za objekat dijete, nedorasla čovjeka. Nauka o odgoju zato nije ni andragogija nego jedino pedagogija.

7. Priroda strukture odgojnog procesa kao svijesna čovječjeg (odgajateljskog) djelanja po svojoj složenosti i specifičnosti upućuje na jednu specifičnu izvršnu kauzalnost, na odgojnu kauzalnost, koja zajamčuje i specifičnost odgojne funkcije i specifičnost jedne nauke o njoj.

8. Nauka o odgoju ili pedagogija je prema tome specifična i prema drugima jasno razgraničena nauka sopstvene zakonitosti, ona je autonomna nauka.

9. Pedagogija je nauka ili teorija o jednoj naročitoj praksi i prema tome je pedagogija i teoretska nauka naročite zazbiljnosti i praktična ili tehnologijska nauka naročitog zadatka, ona je ujedno i teoretska i normativna nauka.

10. Pedagogija se kao nauka o naročitoj (specifičnoj) i scijentifički dostatno izrazitoj i važnoj zazbiljnosti i samostalnom zadatku, kao nauka determinirana i vođena jednom naročitom vrednosnom idejom, idejom odgoja ili obrazovanja, ukazuje u dostatnoj mjeri kao jedna »čista« nauka, ali kako je ona ipak osnovana na odgojnom kauzalitetu, u kojem se prepleću makar i na specifičan način razne izvršne komponente i razne parcijalne kauzalnosti, pa je zato kraj sve svoje samosvojnosti i autonomije upućena na razne druge nauke (pomoćne pedagogijske nauke), za nju se možda može u neku ruku i s izvjesnim ograničenjem opravdano reći, da partici-

pira i na karakteru onakvih nauka, koje obilježujemo kao »primijenjene«.

11. Pedagogija prema tome bivstveno nije ni primijenjena psihologija ni primijenjena filozofija (ili koja druga nauka), a još manje sama filozofija ili dio filozofije (filozofijska disciplina).

12. Pedagogija je autonomna, čista teorijom fundirana tehnologijska (normativna) nauka, koja se naslanja na brojne pomoćne nauke, prije svega na psihologiju i filozofiju.

Sadržaj

I. Pedagogija u borbi za predmet	Strana
1. Pedagogijska obnova i njena metoda	159 (1)
2. Analiza obnovnog zadatka	170 (12)
II. Određenje pedagogijske predmetnosti	
1. Razvoj, kulturna volja i odgoj	184 (26)
2. Odgojna kauzalnost i specifičnost pedagogijske nauke	202 (44)

Grofovi Višnjegorski

Napisao pravi član

Dr. Ljudmil Hauptmann

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 30. juna 1934.

Usred borba koje je vodio car Henrik IV s papom zbog investiture, papina stranka izabra 25 marta 1090 godine opata Tiemona za salzburškog nadbiskupa, premda je nadbiskupsku stolicu onda zapremao vjerni pristaša carev, Bertold Mosburški. U bojevima koji se stoga zametnuše između oba takmaca, Tiemo bi 6 decembra 1097 ametom potučen kod Saaldorfa blizu Salzburga. A kad odande pobježe u Korušku da se skloni u Friesach, uhvatiše ga Bertoldovi saveznici, savinjski markgrof Starhand i njegov brat Ulrik te ga baciše u tamnicu. Dugo je čamio u zarobljeništvu, na-

[1] Literatura: Tangl K., Über den angeblichen Markgrafen Poppo-Starchand von Soune. Mitteilungen der Historischen Vereines für Steiermark 4 (1853) 114 i d.; isti, Windischgraz und die Herren von Windischgraz bis zu ihrer Erhebung in den Freiherrnstand im Jahre 1551. Istotamo 15 (1867), 61 i d. Richter E., Untersuchungen zur historischen Geographie des ehemaligen Hochstiftes Salzburg und seiner Nachbargebiete. Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung. EB. I (1885) 642, 665 i d. — Witte H., Genealogische Untersuchungen zur Reichsgeschichte unter den salischen Kaisern. Istotamo EB. V (1896/1903) 38. — Trotter K., Die Grafen von Moosburg. Verhandlungen des Historischen Vereines für Niederbayern. 53 (1917), 9 i d. — Kos F., O ustanoviteljih Zatiškega samostana. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 1 (1918) 193 i d. — Hauptmann L., Krain. Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4 (1929) 594 i d. — Thaller F., Die Grafen von Plain und Hardeck. Dungern, Genealogisches Handbuch zur bairisch-österreichischen Geschichte. 1 (Graz 1931) 66 i d.

Kratice: KUB. = Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain.
MC. = Jaksch, Monumenta Historica ducatus Carinthiae.
MG. DD. = Monumenta Germaniae DD.
Sbg. UB. = Hauthaler-Martin, Salzburger Urkundenbuch.
St. UB. = Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark.
Gr. = Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev.

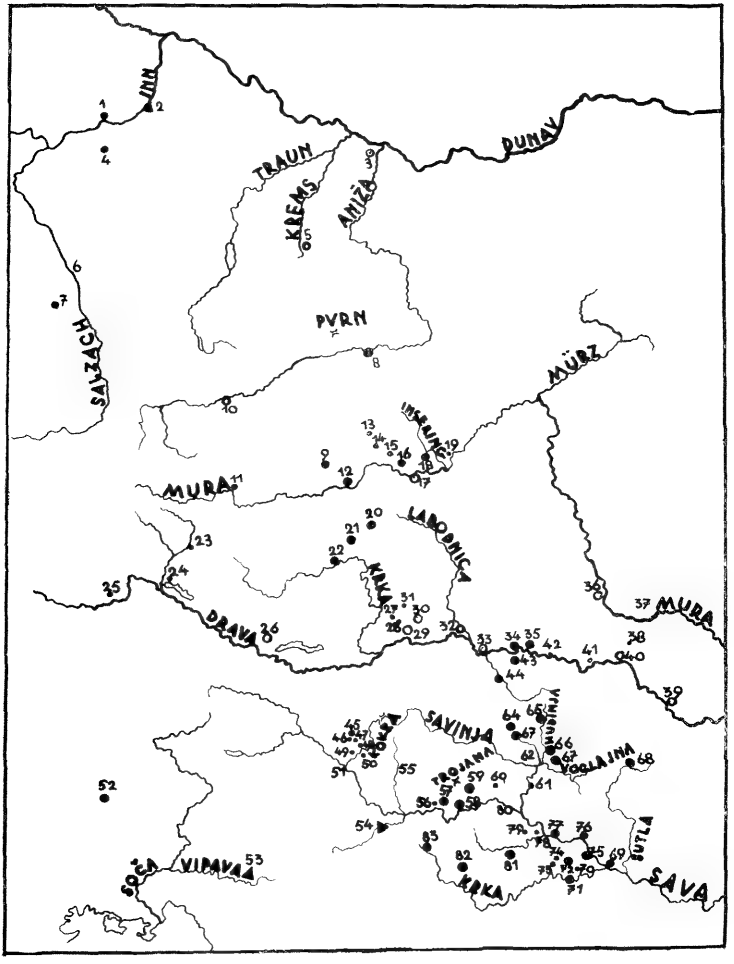

1. Posjedi roda sv. Heme

● posjedi Hemina roda
▲ sumnjivi posjedi Hemina roda

1 Ehring
2 Reichersberg
3 Samesleiten
4 Mosbach
5 Kirchdorf
6 Salzburg
7 Plain
8 Admont
9 Meinhardsdorf
10 Haus
11 Tamsweg
12 Puchs
13 Zeiring
14 Winden
15 Pöls
16 Reifenstein
17 Judenburg
18 Schönberg
19 Rasnitz
20 Zeltschach
21 Friesach
22 Krka
23 Leoben
24 Kraut
25 Radlach
26 Hohenwart
27 Gornje Trušnje
28 Srednje Trušnje
29 Velikovec
30 Vovbre
31 Djekš
32 St. Paul
33 Dravograd
34 Muta
35 Marenberg
36 Leibnitz
37 Weitersfeld
38 Jarenina
39 Ptuj
40 Maribor
41 Sevnica
42 Brezno
43 Vuzenica
44 Slovenji Gradec
45 Sv. Lovrenc
46 Babni vrt
47 Bašelj
48 Preddvor
49 Breg
50 Tupaliče
51 Kranj
52 Adegliacco
53 Vipava
54 Ljubljana
55 Kamnik
56 Bitiče
57 Ljubek
58 Tirna
59 Gallenberg
60 Trbovlje
61 Laško
62 Celje
63 Rabensberg
64 Dobrna
65 Vitanje
66 Vojnik
67 Reifenstein
68 Rogatec
69 Brežice
70 Naklo
71 Kostanjevica
72 Raka
73 Radulja
74 Brezovo
75 Krško
76 Rajhenburg
77 Sevnica
78 Novi Grad
79 Boštanj
80 Svibno
81 Mokronog
82 Šumberg
83 Višnja gora.

pokon se ipak oslobodi i pođe u krstaški rat gdje pogibe. Braću pak — veli životopis njegova nasljednika Konrada — »ultio divina... ita percussit ut cum duo illi fratres tota Karinthia potentissima dominatione potirentur, nullius mortalis hominis contradictionem habentes, subito per comitem Pernhardum qui cum paucissimis militibus Karinthiam intravit, funditus contriti sunt et ad nichilum redacti omni pristina potentia perdita.«[2]

Koruškom vladahu na izmaku jedanaestog vijeka Eppensteini; pored njih stajahu Spanheimi, nećaci posljednjeg eppensteinskog vojvode Henrika III, kojeg i naslijediše godine 1122, kad koruški prijesto pripade Henriku IV, bratu Timeonova osvetnika, grofa Bernharda. Gdje je tu bilo još mjesta za gospodstvo markgrofa Starhanda i Ulrika, prilično je nejasno. Što znamo o njima *dosad*, ograničuje se na nekoliko vijesti o njihovim posjedima u gornjoj murskoj dolini, blizu Maribora, i u Savinjskoj marki, pa o zaštitništvu koje su vršili nad krčkom biskupijom; ali je sve to premalo da bi se moglo govoriti o njihovoj vlasti nad cijelom Koruškom. Ili dakle naš biograf pretjeruje, ili se iza njegovih riječi krije uspomena na dubok politički prevrat koji je ostao do danas nezapažen. S obzirom na oskudicu pripovijednih izvora, to se pitanje može prečistiti samo genealoškim istraživanjem.

U tu svrhu polazimo najbolje od priznate činjenice da Starhand, Ulrik i njihov brat Werigand, pradjed grofova Višnjegorskih, vuku lozu od onoga Askvina kojega je po svoj prilici već njegova rođakinja, sv. Hema, postavila za zaštitnika svome manastiru u koruškoj Krki.[3] U isto vrijeme kao on spominje se još neki grof Askvin koji je milošću kralja Henrika II godine 1007 dobio Ehring na rijeci Innu.[4] Osim toga imađaše otprilike šezdeset huba u Radlachu kod Greifenburga i u Krautu sjeverozapadno od Millstattskog jezera (isp. kartu 1). Kad je on prije godine 1060 umro, neki Wezil podari Salzburgu ne samo onaj posjed u Radlachu koji je već *bio* u njegovim rukama, nego i sve što ga je tamo išlo kao Askvinova baštinika. Zbog teškoća koje bi mu mogli zadavati drugi nasljednici, obeća ujedno i to da će dati Salzburgu, ako ne bi mogao izvršiti svoje darivanje, drugi posjed u blizini, izuzevši Leoben sjeverno od Gmünda.[5]

[2] Gr. III, 417. — MC. III, 505.
[3] Gr. III, 126. — MC. I, 17.
[4] MG. DD. III, 99.
[5] Sbg UB. I, 242.

Uporedo s tim vijestima koje donosi Codex Balduini jedan drugi izvor, Annales Reicherspergenses,[6] spominje dva brata, Aribona i Wernera koji podijeliše baštinu »naslijeđenu od svojih pređa« među sobom tako da je Aribo primio Radlach a Werner Kraut južno od Gmünda. Ali doskora pokloni Kraut za spas svoje duše manastiru u Reicherspergu te predade onda sve skupa Salzburgu. Budući da ime odmila za Wernera glasi Wezil, to se Codex Balduini i Annales Reicherspergenses poklapaju tako savršeno da sad dobivamo vezu

grof Askvin

Aribo — Wezil (Werner)

Wezil je darivao Kraut crkvi, jer se već odmah poslije smrti jedinog mu djeteta zapodjela kavga oko baštine »inter proximos et consanguineos«. Ali baš time razljuti svoje rođake toliko da je morao još na samrtničkoj postelji doživjeti kako Aribonov sin Albvin napade Kraut i provaljuje čak u manastir Reichersberg. U tom je pothvatu imao sudjelovati i neki grof Ulrik, ali u posljednjem trenutku odustade od svoje namjere, zastrašen naglom smrću Albvinovom koju smatraše za kaznu božju.

Reichersberški ljetopisi stavljaju osnutak manastira u godinu 1084. Poslije toga je Wezil živio još neko vrijeme sa svojom ženom, a zatim stupio u manastir i tamo umro u dubokoj starosti.[6] Kako je njegov otac godine 1007 morao biti već odrastao, to možemo produžiti životno doba obaju pokoljenja do krajnjih granica vjerojatnosti, pa ćemo ipak i u najboljem slučaju s datumom Wezilove smrti zapeti negdje usred devedesetih godina. Ali baš iz tog vremena znamo već grofa Ulrika, potomka grofa Askvina, i selo Radlach, današnji Marenberg u istočnom kutu grofije Junske, koje držaše u svojim rukama grof Werigand. Pred sobom imamo dakle dva reda podataka sa po tri jednaka imena — Askvin, Ulrik, Radlach — sva iz istog poriječja, dravskog, i iz istog doba, druge polovine jedanaestog stoljeća. Ako držimo na umu da je upravo Werigandova porodica kasnije zaista presađivala mjesna imena iz domovine na kolonijalno tlo, onda se sam po sebi nameće zaključak:

1) *Grof* Askvin i *krčki zaštitnik* Askvin bijahu jedna ista ličnost.

[6] MC. III, 462, 650.

2) Kad je podjelom baštine jedna loza Askvinovih potomaka izgubila alode u Gornjoj Koruškoj, ponijela je sa sobom domaće ime Radlach te osnovala pod istim imenom novo naselje u dolini štajerske Drave iznad Maribora, trseći se i kraj toga još za grofa Ulrika da se vrati u stari zavičaj.

Genealoški je razmak od grofa Askvina do Marenberžana prijeporan. S jedne strane krčki falsifikat iz sedamdesetih godina dvanaestog vijeka, koji se osniva na carskoj povelji od 1066/67, spominje nekog markgrofa Starhanda, zaštitnika krčkoga,[7] a s druge strane naši podaci iz početka dvanaestog stoljeća govore o Starhandu, *markgrofu Savinjskom*, i njegovom bratu, Werigandu, *zaštitniku krčkom.*

Moguće je sad dvoje. Ili imamo ovdje posla sa dva Starhanda, jednim koji je bio markgrof *i* zaštitnik, i drugim koji je ustupio zaštitništvo svome bratu, ili je živio samo jedan Starhand, tj. onaj markgrof Savinjski koji je umro između 1103 i 1130, kad se kao zaštitnik navodi već njegov brat Werigand. Prvo mišljenje zastupaju Tangl i — kako mi piše — također Trotter, dok se za drugo zalaže Jaksch te zato smatra Askvina za oca Starhandu, Ulriku i Werigandu.[8] No je li markgrofovska titula dovoljan razlog da se od jednog lica naprave dva? Ta, je li ta titula uopće tačna?

Najkasnije od sredine jedanaestog stoljeća Savinjske marke uopće više nije ni bilo. Postojala je samo Velika Kranjska, sastavljena od Kranjske i Saunije u užem smislu, tj. celjskog okruga. Do godine 1070 vladao je tom novom markom Ulrik Weimar-orlamündski; 1077 pripade *privremeno*, 1093 *trajno* Akvileji. Markgrofom kranjskim bijaše otada akvilejski patrijarh. Koju je dakle ulogu mogao onda još vršiti Starhand, »marchio de Soune«?

Na žalost znamo o ustrojstvu Velike Kranjske baš u prvo vrijeme akvilejske vladavine premalo, da bi se moglo na naše pitanje odgovoriti direktno. Srećom u drugoj polovini dvanaestog stoljeća zastor se diže i odjednom stoji pred nama Velika Kranjska sa dva gospodara, jednim — patrijarhom — koji bijaše markgrof samo po imenu, i drugim iz dinastije andechs - meranske kojemu je patrijarh dao marku u feud. Ako nećemo pretpostaviti da je uzorak toj neobičnoj ustavnoj novosti došao sa strane, onda smo primorani da

[7] Gr. III, 263. — MC. I, 28.
[8] Istotamo IV/2, rodoslov X.

joj tražimo korijen prije svega u Kranjskoj samoj. Tu pak nailazimo godine 1141 na zagonetnu ličnost nekoga »comes Poppo de Creine«.[9]

S obzirom na savremenika »Poppo filius Popponis comitis«[10] mislilo se da je naš kranjski Popo sin Popona Weimar-orlamündskoga, unuk markgrofa Ulrika. Ali budući da u izvorima nema ni traga ni glasa o tom tobožnjem Ulrikoviću, to je Hasenöhrl zabacio tu hipotezu,[11] a Jaksch poistovetio »Popona sina Poponova« sa grofom Poponom II Vovbrskim (de Huninburch[12]). Očigledno se hvatao za tu misao zato što je hipotetični Popo kao svjedok potvrdio baš u Velikovcu darivanje manastiru sv. Pavla, a Velikovec leži tik do Vovbra. Osim toga pak Jakscha potače na to još druga isprava iz istog vremena za isti manastir koja izrijekom piše gotovo na istom mjestu među svjedocima: »Poppo comes de Huninburch«.[13] Pitanje se dakle nameće: da li nije onaj »comes Poppo de Creine« možda Popo II Vovbrski?

Grofovi Vovbrski imađahu u trinaestom stoljeću u *Sauniji* alode Celje, Šoštanj, akvilejski feud Mozirje i nekoliko feuda od krčke crkve i manastira Sv. Pavla; u *Kranjskoj* im pak pripadaše veliko vlastelinstvo Lož na Krasu. Ali se s njima susrećemo u Sauniji također već oko godine 1175 za grofa Ulrika I; isti Ulrik čak bijaše onda i zaštitnik crkve u Ložu i stajaše u vezi s Furlanskom gdje se bavio 1158. Prije te godine Furlanskim se odnosima isticaše samo pobočna loza vovbrskih grofova, Hohenwarti, koji su izumrli oko 1150: Pilgrim, otac Güntera, markgrofa »de Soune« ili »Cylie«, bio je peharnik akvilejskog patrijarha te se zvao po furlanskom gradu Pozzuolu blizu Vidma, a zajedno se s njim katkad pojavljivao u Akvileji i njegov brat Popo II[15] Vovbrski. Jasno je dakle da nenadna pojava Ulrika Vovbrskog u Akvileji i na Savinji stoji u vezi s hohenwartskom baštinom. Iz nje pak, čini se, potječe i kranjski Lož koji je onda Poponu II Vovbrsko-hohenwartskom lako pribavio naslov »comes de Creine«.

Zaista se ta pretpostavka potvrđuje kratkim računom. Samo naime četiri grofovske porodice imađahu u dvanaestom stoljeću u

[9] Gr. IV, 169. — Sbg. UB. II, 203.
[10] Gr. IV, 77. — MC. III, 572.
[11] Hasenöhrl V., Deutschlands südöstliche Marken. Archiv für österreichische Geschichte 82, 419 i d.
[12] MC. IV/2, Index.
[13] Gr. IV, 71. — MC. III, 574.
[14] Istotamo III, 973, 1132. — KUB. II, 41, 96.
[15] Gr. IV, 70a, 198, 199, 269. — MC. I, 79, 229; III, 620, 844, 875.

Kranjskoj posjede. Od tih se ni Ortenburžani ni grofovi Bogenski nisu služili imenom Popo. A grof Popo I Andeški sjeđaše u Giechu ili Plassenburgu, dok kranjski posjed, vlastelinstvo Kamnik, pripadaše ocu i bratu.[16] »Comes de Creine« može se prema tome pribrojiti samo četvrtoj porodici, grofovima Vovbrsko-hohenwartskim.

A sada pomislimo! U drugoj polovini dvanaestoga stoljeća vladahu cijelom Velikom Kranjskom grofovi Andechs-meranski kojih se vazalstvo prema patrijarhu prvi put ogleda u ispravi od 1150.[17] Deset godina prije življahu još dva Hohenwarta, Popo »comes de Creine« i nećak mu Günter »marchio de Soune«. Pravi je markgrof imao prema tome već prije Andechsa zamjenika, Güntera, a možda i Popona, jer kako se comes i marchio često upotrebljavaju bez razlike, moglo je »comes de Creine« značiti ne da je bio Popo grof *iz* Kranjske, već grof koji je *vladao* Kranjskom kao Günter Saunijom. Svakako Velikokranjsko namjesništvo nije bilo nov izum andeškog doba, nego je nastalo proširenjem starijeg savinjskog namjesništva ili spajanjem savinjskog sa kranjskim.

Korijen te ustanove seže po svoj prilici natrag čak do godine 1093, kad je patrijarh primio od cara marku koja se već raspala na gomilu dinastičkih teritorija. Naročito u Sauniji dobra polovina zemlje bijaše u rukama Starhanda i njegove braće, a ako pribrojimo njihovu rodu još i vovbrske grofove, onda raspolagahu pače sa gotovo dvije trećine marke ili u ime vlasništva ili feuda ili zaštitništva. Markgrof Ulrik Weimar-orlamündski bio im je još dorastao, jer je imao čvrst oslonac u Kranjskoj i Istri. Patrijarhu se pak taj temelj srušio, mač mu je sezao prema sjeveroistoku jedva preko Krasa. Stoga nije nikakvo čudo ako je morao pristati na osnutak namjesništva na Savi.

Iz svega toga sad naravno izlazi da godine 1066 Starhand nije mogao biti markgrof. Krčki krivotvoritelj dao je svome Starhandu markgrofovsku titulu samo stoga što ga je pomutnjom držao za istoimenog velikaša od 1103, ne sluteći da prije Akvileje za vlade Ulrika Weimarskog nije još kucnuo čas da se vlast u zemlji preda markgrofu-namjesniku. Dakako i pored te zabune krčkog pisca još uvijek ne bi bilo isključeno da se godine 1066 i 1103 radi o istom Starhandu. Ali odrešito govore protiv toga naše vijesti o Starhandovim nećacima, Ulriku Atemškom i Majnhalmu, Ditriku i Henriku

[16] Gr. IV, 195, 235, 247, 392. — MC. III, 770, 984, 1377/1, 3.
[17] Istotamo III, 900.

de Puchs. Svi se ti naime javljaju u ispravama tek šezdeset do osamdeset godina poslije smrti tobožnjeg svog djeda Askvina, što je tako kasno da se mora još jedno koljeno uvrstiti — baš onaj Starhand od 1066. Uz njega pristaje onda i onaj Markvart, »filius Ascuini«, koji se spominje za nadbiskupa Gebharda (1074/88) blizu Puchsa zajedno sa Wernerom, Askvinovim baštinikom u Radlachu.[18]

Na drugu prazninu u genealogiji krčkih zaštitnika ukazuje historija grada Schönberga. Pored Puchsa i Reifensteina Schönberg je jedan od glavnih gradova što su ih Askvinovići imali u gornjoj murskoj dolini. Već 1103 nalazimo ministerijala Liutolda Schönberškog u pratnji markgrofa Starhanda i Ulrika.[19] Kad su Askvinovići osnivali nove gradove na svojim južnim posjedima, nadjenuli su jednome blizu Celja po domaćem primjeru ime Reifenstein, a drugom blizu središta svojih kranjskih vlastelinstava, Višnje gore, ime Schönberg (Šumberk). Od godine 1141 izmjenjuju se dolenjski Schönberg sa istarskim Crnim Gradom u tituli grofa Majnharda Ortenburškoga. Pošto je taj umro između 1183 i 1194, vratio se Šumberk opet Askvinovu rodu koji je onda zastupao grof Albert Višnjegorski. I kad ne bi jedna isprava izrijekom tvrdila da je Majnhard po krvi srodan nekom bratučedu grofa Alberta,[20] mogli bismo dakle već po historiji schönberškog grada zaključiti da je imao za majku sestru Starhanda II koja se udala za crnogradskog Ortenburžana. Ja sam nekad mislio da je to bio Adalbert II. No Trotter mi svraća pažnju na akvilejsku listinu od 1129,[21] iz koje se razabira da treba razlikovati dva Majnharda Crnogradska, Majnharda I, supruga Starhandove sestre, u prvoj polovini dvanaestog vijeka, i Majnharda II u drugoj.

Krvno srodstvo veže Askvinoviće još za drugi koruški rod. Werigandovi naime sinovi, gospoda de Puchs, nose u protivnosti sa svojom sestrom Hemom imena sasvim tuđa njihovoj tradiciji — Majnhalm, Ditrik i Henrik Pris. Budući da su ta imena značajna baš u Werigandovo vrijeme za gospodare koruškog grada Kreiga,[22] to ona pretpostavljaju da je Werigand uzeo za ženu gospođu Kreišku. Otvoreno ostaje pri tome samo pitanje da li se Werigand oženio kćerju ili — kao što misli Trotter — udovicom jednoga

[18] Sbg. UB. II, 105.
[19] MC. III, 616, 617.
[20] Gr. IV, 583.
[21] Rubeis, Mon. eccl. Aquil. 564.
[22] MC. I, 40; III, 496, 521, 525 i d., 547, 574.

Kreiga koja bi bila sa sobom dovela sinove iz prvoga braka. Ipak je mnogo vjerojatnija prva pretpostavka, jer je Werigandova *prava* kći, Hema, naslijedila zemlje upravo kod *Puchsa*, dok su naprotiv tobožnji *posinci* Werigandovi raspolagali starom baštinom Askvinovića u Sauniji kao Višnjom gorom i drugim.

Treća porodica koja odaje po svoj prilici vezu sa gospodarima Puchsa, bili su slobodni Werigand i Rudolf de Witenswalt. Obojica su morali predati svoj posjed u Jarenini u Slovenskim goricama salzburškoj crkvi, kako bi se Rudolf riješio anateme. Braća bijahu očigledno samo slabo imućni. Rudolf se osim u vezi s Jareninom nikad ne spominje, a Werigand jedva četiri puta.[23] Prema tome treba, kako se čini, i pored Zahnova kolebanja[24] tražiti njihov Witanswalt u blizini krajeva gdje se kretahu, tj. u Weitersfeldu, samo osam kilometara zračne crte sjeverno od Jarenine i sedamnaest jugoistočno od Leibnitza, kamo je Werigand došao 1142 da se odreče svojih prava na Jareninu. To više udaraju u ovakvim okolnostima u oči četiri isprave koje nas vode u neočekivanu daljinu. U prvoj, datiranoj iz Friesacha, Werigand de Witanswalt svjedoči da je nadbiskup Konrad potvrdio manastiru u Reichersbergu što mu je poplonio Werner, sin Askvinov, nedaleko od Radlacha. U drugoj — iz Villacha — nastupa Werigand u društvu Ulrika Atemškog i njegova bratučeda Majnhalma de Puchs; u posljednje dvije čitamo »Weriant filius Ascuini« na čelu slobodne gospode pred kojom Konrad Salzburški daruje Admontu trideset huba grofa Weriganda kod Marenberga. Odnos Weriganda de Witanswalt prema Askvinovićima, kako se vidi, tako je čvrst da naslućujemo u njegovu ocu Askvinu sina *grofa Askvina*.

Naposljetku Werigandovo ime potsjeća još i na Weriganda de Grêz (Slovenji Gradec) koji se navodi sad sa predikatom sad bez njega naročito u noticama Sv. Pavla od godine 1091 do 1106. Okolina u kojoj ga nalazimo prikazuje ga kao jednog od najuglednijih dinasta na jugu. Spanheimi mu povjeriše zadatak da im ishodi kod pape »libertas Romana« za njihovu zadužbinu St. Paul, a toj ulozi odgovara i njegovo mjesto među svjedocima koruških isprava: neposredno do Spanheima, Weimar-Orlamünda i grofova Vovbrskih. Začudo je samo što se nikad ni uz njega ni uopće s njim ne pokazuje *grof* Werigand, premda bi mu morao biti gospodar Marenberga

[23] Gr. IV, 150, 178, 236. — Sbg. UB. II, 120, 141, 176, 177, 196, 225.
[24] St. UB. I, str. 230, 930.

najbliži susjed. Zato pak stoji uz njega grofov rođak Ditrik Kreiški, pa se i grofovo imanje čudnovato isprepleće s njegovima. Jer ako se pođe iz Vitanja, koje je krčka crkva primila od sv. Heme, dolazi se prvo u Slovenji Gradec, onda u Marenberg a na kraju u Sevnicu, drugi posjed Weriganda Slovenjegradskog. Ime, vrijeme života, mjesto među svjedocima, odnos prema kreiškoj gospodi[25] i geografski poredaj imanja, sve dakle navodi na to da Werigand iz *Slovenjeg Graca* nije bio niko drugi nego *grof Werigand*. S tim se podudara historija spanheimskih posjeda.

U jedanaestom stoljeću o njima se i ne govori; u dvanaestom nailazimo na njih odjednom svugdje od štajarske Drave do Krasa. Tako su spanheimski redom: Marenberg, Slovenji Gradec, Laško, Motnik, Kostanjevica i Ljubljana sa cijelom ljubljanskom kotlinom. No ni u jednom od ovih slučajeva ne čujemo ni izdaleka: otkud Spanheimima tako iznebuha toliko i toliki posjedi. Pirchegger nagađa da je ovo ili ono možda aribonska baština.[26] Jer Rikarda, supruga prvog Spanheima u Koruškoj, grofa Sigfrida, bijaše po svoj prilici iz roda bavarskih Aribonovića. Ali da su ti ikad imali bar pedalj zemlje u Marenbergu, Slovenjem Gracu, Sauniji ili Kranjskoj, za to nema ni najklimavijeg uporišta.

Jednaka neizvjesnost obavija porijeklo bogenskih posjeda Krškog, Dobrne, kod Preddvora i u Vipavi. Obično se tvrdi da je grof Bertold stekao Krško po svojoj ženi Liutkardi, unuci markgrofa Ulrika Weimar-orlamündskoga. No premda je Ulrik kao markgrof Velike Kranjske *mogao* imati posjeda u Dolenjskoj i Sauniji: *da* ih je imao ili on ili kogod iz njegove porodice, to se nigdje i ne natuca. Naprotiv, već Bertoldova majka Hadwiga raspolaže hubama kod Preddvora i Vipave, a Bertoldova teta Dobrnom.[27] Bogenski je dakle posjed kod nas svakako stariji od Liutkardine udaje. Ali koliko je star?

Godine 895 dao je kralj Arnulf bavarskom velikašu Waltuniju dobra u trušenjskoj dolini, na Djekšu, Undrimu u murskoj dolini pa Rajhenburg i Krško na Savi. Za mađarskih najezda propadoše ta dobra; ali pošto je bavarska ofenziva u drugoj polovini desetog vijeka potisla granicu do Sutle i Krke, javiše se stari

[25] Gr. III, 395, 402; IV, 20. — MC. III, 496, 498, 506, 535.
[26] Pirchegger H., Geschichte der Steiermark 1, 126.
[27] Gr. IV, 338, 339, 342, 358, 760, 762. — MC. I, 159, 187; III, 1377/8, 9. — KUB. I, 152.

vlasnici i 1016 pokloni Henrik II Heminu sinu Wilhelmu *»quicquid habemus inter fluenta Souuuę et Sounę, Zotlę et Niringę«;* a 1025 Konrad II dodade još trideset kraljevskih huba *»inter fluenta Gopriunizę, Chodinię et Oguanię et inter fluenta Gurkę et Souuuę«.*[29] Ali jedanaest godina poslije ubiše Wilhelma, a Hema upotrebi stoga 1043 svoje golemo bogatstvo da osnuje manastir u Krki. Samo se u privilegiju izrijekom izuzimaju Tirana, Hotunje, Kameno, Ponikva, napokon »ono što je zamijenjeno« Salzburgu (tj. Rajhenburg), i »što je god komu poimence zavještano«.[30] Kako Krško poslije Heme osvanjuje kao bogensko, to se je teško uvjeriti da nije baš ono jedno od »poimence zavještanih« dobara. Uistinu se drugi bogenski alod, Dobrna, na karti jasno ispoljuje kao dubok isječak iz prostranog teritorija Vitanje—Rabensberg što ga je krčka crkva dobila od Heme.

Treći je primjer naročito zanimljiv. Iz Kranja se naime dolazi uz Kokru u Preddvor. Jedva dva do četiri kilometra odande ležalo je ispod Storžiča među Sv. Lovrencom i Bašljem brdo i devet huba koje je grofica Hadviga Bogenska podarila preko Henrika I Prisa vetrinjskom manastiru. Približno u isto vrijeme imađahu:

grof Majnhard iz Šumberka tri poljane i sedam huba u Preddvoru, pa tri hube u Bregu;

njegov brat, biskup Ulrik iz Trevisa, jednu crkvu sa tri hube u Preddvoru i drugu sa svim što pripada u Tupaličama,[31] a

grofica Hema Trebenjska jedan dvor, osam huba i dvije gostione u Babnom vrtu.[32]

Henrik Pris je Askvinović; Hema je njegova sestra, a Majnhard i Ulrik sinovi su majke iz iste porodice. Posjedi im leže u najbližem susjedstvu te su gotovo iste veličine nalik na dijelove jedne cjeline. Iz toga kraja vodi osim toga put preko Kokrskog prijelaza i Drave u Hemine Trušnje, Krku i Friesach. I gorenjska dakle imanja grofova Bogenskih potječu od Heme ili u najmanju ruku od njenog roda.

No zemljovid ukazuje još na nešto drugo. Ako naime produžimo kokrski put preko Kranja, stižemo u Ljubljanu, otkud je

[28] Gr. II, 309. — MC. I, 3.
[29] Gr. III, 35 (Sava, Savinja, Sotla, Mirna), 68 (Koprivnica, Hudinja, Voglajna, Krka). — MC. I, 12, 14.
[30] Gr. III, 124, 126. — MC. I, 16, 17.
[31] Gr. IV, 323, 324, 336, 338, 339. — MC. III, 928, 1377/5, 7—9.
[32] Gr. IV, 32. — KUB. I, 106.

išla stara cesta preko Vipave u furlanski Videm. Blizu Vidma leži Hemin Adegliacco-Edilach; u Vipavi pak nailazimo opet na bogenske alode.[33] Nije li dakle možda i spanheimska Ljubljana samo stara stanica na Heminu putu Friesach—Edilach? Ali da vidimo dalje!

Usred spanheimskog vlastelinstva Kostanjevice imaju Askvinovići Naklo; sjeverozapadno od Nakla dolazi bogensko selo Raka, a opet dalje na sjeverozapad spanheimsko Brezovo,[34] na istok pak bogenska gospoštija Krško koja zajedno s Kostanjevicom ispunjuje cijeli prostor »između rijeka Krke i Save«, Heminu baštinu. Spanheimi dvanaestog stoljeća sjede prema tome ovdje na Heminu tlu.

U Laškome stvar je ista. Vlastelinstvo, alod grofa Bernharda Spanheimskog prostiralo se duž cijelog toka Savinje od vovbrskog Celja do Save, pa *uz* Savu preko Trbovlja a *niz* Savu gotovo do Sevnice.[35] Tu je graničilo sa salzburškim teritorijem Sevnica—Brežice koji je nastao iz Heminog Rajhenburga; na zapadu pak leže u trokutu Trojana—Trbovlje—Sava višnjegorski Gallenberg, Bitiče, krčki Ljubek i Hemina Tirna.[36] Bernhardovo se dakle Laško kao klin zabijao u Hemin teritorij; a budući da se o njemu izrijekom veli da je dodirivao i Savu i *Savinju,* to je onda i Laško bilo nekada Hemino.

Više isprava imamo na raspolaganje za historiju Bernhardove vlasti nad marenberškom pokrajinom od Dravograda do Sevnice. Jedna isprava od 1147 nabraja među njegovim ministerijalima Helfricha de Godentin, tj. iz Gortine zapadno od Marenberga. Tri druge govore o Bernhardovim poklonima manastiru St. Paulu koji se ticahu okružja Brezno—Remšnik blizu Sevnice, a iz pete saznajemo da mu je poslije darivanja Sv. Pavlu ostalo još preko sto huba koje on i njegova supruga predadoše za slučaj smrti Admontu.[37] Te se hube sterahu od spomenutih zemalja Sv. Pavla preko Marenberga uz Dravu do Vrata kod Mute, zahvatajući i desni brijeg rijeke. Malo zatim nailazimo također na dva admontska podanika koji se zvahu po jednom selu toga kraja.[38] Kako se Admont već godine 1161 žalio što mu St. Paul ote više od polovine njegove

[33] Gr. III, 124; IV, 339.
[34] Gr. IV, 211, 614; V, 152. — MC. IV/1, 1632.
[35] Dopsch A., Oesterreichische Urbare. I/2 (1910) zemljovid.
[36] Gr. III, 126; IV, 207, 326; V, 489.
[37] Gr. IV, 237, 240, 451, 851; V, 349. — MC. III, 838, 848, 1041, 1421; IV/1, 1834.
[38] Gr. IV, 275. — St. UB. I, 321.

zemlje,[39] pa je taj manastir zaista imao kasnije i Marenberg i Vuzenicu, to dakle nema sumnje da je bila cijela dolina rijeke Drave od Dravograda do koruško-ptujske granice nekad Bernhardova. Ali baš tu je sutjesku imao prije njega grof Werigand. Bernhard je dakle i ovdje zašao barem na tlo Hemina *roda.*

Treći put nailazimo na nj u Slovenjem Gracu. God. 1186 slovenjegradski okrug bijaše andechs-meranski.[40] 1164 vladaše njime markgrof štajerski Otakar III koji je smjestio na gradu i svoga ministerijala Henrika Slovenjegradskog.[41] Između te dvije godine pada borba cara Friderika I s papom Aleksandrom III. Kako na carevoj strani stajahu Andechs-Merani a na papinoj Štajerci,[42] to ne ćemo pogriješiti ako uzmemo da su Andechsi upotrebili baš tu borbu da se dočepaju Slovenjeg Graca. Prilika im je poslužila to bolje što je Otakar III umro još 1164 godine ostavivši kao nasljednika samo jednogodišnje dijete. Štajarska je vlast prema tome trajala u Slovenjem Gracu vrlo kratko. Jer još 1147 vladao je tu Bernhard,[43] a tek naredne godine prešao je posjed na njegova nećaka Otakara III zajedno s ostalom baštinom Laškim, Marenbergom i Mariborom. Bernhard je pak opet držao Slovenji Gradec jedva nešto preko trideset godina, jer je početak njegove vlasti prilično tačno datiran dvjema podacima iz godine 1106, od kojih jedan spominje Weriganda još kao svjedoka za Slovenji Gradec, dok drugi već uvrštava Otona Slovenjegradskog među ministerijale grofa Bernharda.[44] A sada se sjetimo Tiemonove katastrofe!

Smjelim udarcem Askvinovića bio je boj između cara i pape za alpske zemlje završen. Tiemo se ni poslije bijega iz tamnice nije mogao održati na svojoj stolici. Njegova se stranka raspade, Spanheimi se povukoše. Nesmetano je otsad vladao salzburškom metropolijom carski nadbiskup Bertold, a pored njega se blistala slava pobjedilaca, Askvinovića, koji sebi osvojiše i najuglednije mjesto na koruškom dvoru. Kad vojvoda Henrik III, stric spanheimskih grofova, osnivaše zadužbinu svoje kuće, manastir St. Lambrecht u Gornjoj Štajerskoj, svečanom aktu prema tome ne prisustvovahu njegovi nećaci, već markgrof Starhand i Ulrik.[45]

[39] MC. III, 848/2.
[40] Gr. IV, 722. — St. UB. I, 675.
[41] Gr. IV, 189, 479. — MC. III, 762 — St. UB. I, 485.
[42] Pirchegger n. sp. m. 1, 169 i d., 250.
[43] Gr. IV, 238. — MC. III, 839.
[44] Gr. IV, 17, 20. — MC. III, 528, 535.
[45] Gr. IV, 7. — MC. III, 516.

No tri godine poslije — 1106 — položaj se stubokom promijenio. Car Henrik IV umrije, njegov sin Henrik V, saveznik papin, zauze njemački prijesto, a ujedno zasjede na salzburšku stolicu vatreni pobornik hijerarhične stranke Konrad I, koji smjesta protjera nadbiskupa Bertolda i njegova pristašu, biskupa krčkoga. S njima pak bijahu prvi na udaru naravno Askvinovići. Jer prevrat u Salzburgu i Krki oteo im je prirodne saveznike. Napast je dakle morala biti za Spanheime velika da se popnu na njihovo mjesto, znajući da borbi protiv Tiemonovih mučitelja ne može nedostajati blagoslova njegova osvetnika Konrada I.

Zaista o Starhandu od godine 1106 nema više ni riječi; Ulrikova se porodica javlja tek nekoliko decenija kasnije iz Furlanske, o Werigandu pak čitamo osim u jednom falsifikatu od 1124[46] samo još godine 1130, kad je izgubio pravo zaštitništva nad krčkom crkvom zbog »impotentiae«.[47] Ta se naime »nemoć« osjećala u Krki baš posljednjih godina, kad mađarski zulumi dokazaše da su stari čuvari istočne granice, Hemin rod, bili uistinu Bernhardovim prepadom »redacti ad nichilum«. Niko otada nije više priječio Mađare da pale, plijene i vode narod u ropstvo, dok nije ustao kao spasilac nadbiskup Konrad. Doletjevši u Sauniju prinudio je pljačkaše 1131 na mir i obnovio protiv njih stare salzburške tvrđave, Ptuj i Rajhenburg.[48]

Oskudne vijesti o spanheimskim posjedima na Dravi i Savi dobili su time, čini se, konačno objašnjenje. Jer ako nađosmo Bernharda kao gospodara upravo tamo gdje su vladali Hema i njezin rod — u Laškom, Slovenjem Gracu i Marenburgu —, ako vidimo dalje Askvinoviće lišene vlastelinstva »Cezt« kod Rogaca,[49] onda je ipak jasno da je uzrok Werigandovoj »nemoći« ležao u tome što je Bernhardova pobjeda uništila materijalnu podlogu njegove vlasti na jugoistoku, ugrabivši njemu i njegovoj porodici alode od Drave do Save. Među njima treba sad pribrojiti po svoj prilici i Kostanjevicu, možda čak Ljubljanu, svakako pak Slovenji Gradec. Jer se doduše moglo još sumnjati da li je Werigand Slovenjegradski istovetan sa Werigandom Marenberškim, dok je za to govorila samo istovetnost nasljednika, Bernharda Spanheimskog;

[46] Istotamo I, 54.
[47] Gr. IV, 99. — MC. I, 58; Ergänzungsheft str. 8 n. 628.
[48] Gr. IV, 103, 109.
[49] Istotamo IV, 169. — Sbg. UB, II, 203.

ali se ne može više sumnjati u to, kad vidimo da je Slovenji Gradec prešao u Bernhardove ruke presudne godine 1106.

Jedva dvije godine poslije ovog sloma Werigandove moći na jugu iznenađuje nas ime »Werigandus comes de Plain« sjeverno od Alpa. Nehotice nam se time skreće pažnja na to da se snaha Weriganda Marenberškog udala u drugom braku za gornjoaustrijskog plemića iz Samesleitena, da je zet Werigandova brata Henrika, Erhinger de Mosbach, nosio ime po Mosbachu blizu Reichersberga, i da je jedan ministerijal Alberta Višnjegorskog imao posjed u gornjoaustrijskoj Riedmarki.[50] K svemu tomu dolazi još i to da su Askvinovići imali u Schönbergu ministerijala koji nas svojim plainskim imenom — Liutold — potsjeća na stari običaj da se ministerijali krste imenom svoga gospodara. Skoro se dakle čini kao da je grof Werigand imao posjeda i na sjeveru, pa se poslije svoga poraza povukao onamo. No hipoteza bi još dugo ostajala hipotezom, da nema triju važnih isprava: u prvoj od godine 1129 stoji na čelu svjedoka za neki poklon Weriganda Plainskog i njegova sina Liutolda »Meginhalm de Carinthia et filius eius Ditrich« — gospodari *Kreiga;* druga navodi u St. Radegundu u Koruškoj unuka Werigandova, Liupolda Plainskog, i neposredno do njega — Majnhalma *de Puchs;* a prema trećoj Liutold Plainski daruje Admontu sredinom dvanaestog stoljeća jednu hubu u *Rasnitzu.*[51] Selo leži kod Knittelfelda istočno od potoka Ingeringa, zapadno od njega leži — Werigandov *Schönberg.* Još u devetnaestom vijeku gospoštija Reifenstein, koja potjecaše od gospodara Puchsa, imala je zemlje u Rasnitzu i Schönbergu. Van svake je dakle sumnje da je Tangl s pravom tvrdio da je Werigand Marenberški Werigand Plainski. Ako se pak danas protiv njega upozoruje na to da »svugdje tamo gdje u dvanaestom stoljeću grofovi Plainski nastupaju kao posjednici, u desetom i jedanaestom vijeku grofovska prava vrše takozvani grofovi Raschenberg-Reichenhall«, pa da se i »inače rijetko ime Liutold nastavlja bez prekida u obje porodice«,[52] onda je polemika tu promašila svoj cilj. Jer treba samo zamisliti da je nekad grofica Reichenhallska pošla za Askvinovića, pa se glatko razumije kako je Hemin rod mogao naslijediti od Raschenberga i posjede i ime.

[50] Gr. IV, 207; MC. I, 138. — St. UB. I, 485, 499, 537. — Gr. IV, 653; St. UB. I, 661.

[51] Sbg. UB. I, 596/24. — MC. I, 187/2. — St. UB. I, 136.

[52] Thaller n. sp. m. 1, 68.

Jedinstvo Askvinovića i Plaina rješava i pitanje porijekla gospode de Hoheneck (Vojnik). Jer su im imena plainska — Liupold i Wergand; a posjed im je — Hemin. Vojnik leži naime nedaleko od Celja između potoka Koprivnica, Hudinje i Voglajne, gdje je Konrad II odmjerio 1025 Heminu sinu Wilhelmu trideset kraljevskih huba. Upravo ovdje pak leže i sela Hotunje, Kameno i Ponikva koja je Hema izuzela kad je 1043 zavještavala svoja imanja Krki.[53]

Zato ispadaju iz naše genealogije kranjski Scharfenbergi, gospoda Svibenska, iako ih Jaksch spaja s Werigandovim bratom Henrikom Prisom.[54] Ali je Henrikov rod izumro već s njegovim unucima Gotfridom i Henrikom približno 1211. Gotfrid i Henrik Presečki s ovima nisu više bili ni istovetni ni njihovi potomci, već ministerijali koji poslije smrti svojih gospodara prijeđoše u vlasništvo višnjegorske loze Werigandovića.[55] Ni svibenska imena ne daju nikakvog oslonca za to da bi njihovi nosioci potjecali od Henrika Prisa. Jer prvo ime, Konrad, s kojim ulaze u historiju,[56] posve je nepoznato Višnjegorcima; kasnija pak imena Wilhelm i Liupold osim neutralnog Henrika donijela im je porodična veza s Vojničanima.[57]

Na kraju ostaje samo još pokušaj da se produži genealogija Askvinovića također unatrag. U tu svrhu počinjemo pregledom starobavarskog plemstva koji je sadržan u spisku svjedoka triju isprava nadbiskupa Odalberta iz godine 927.[58] Među velikašima koji su se tada okupljali oko nadbiskupa kod Gospe Svete i Krnskog grada u Koruškoj, nalazimo gotovo sva imena koja se poslije upravo tipično ponavljaju u najuglednijim porodicama Bavarske i njenih krajina. Bio je tu Markvart, pradjed Eppensteina, Otakar, predak štajarskih Otakara, Diotmar, djed sv. Heme, drugi Diotmar, sin nadbiskupa Odalberta, pradjed Diotmara Dornberg-Lungauskoga,[59] neki Wilhelm potsjeća na grofove iz Friesacha, Sieghard na grofove Burghausen-Schalla, napokon jedan – Askvin, Starhand i Weriant na naše krčke zaštitnike.

---

[53] Gr. III, 68, 126. — MC. I, 14, 17.
[54] MC. IV/2, rodoslov X.
[55] Gr. V, 687. — KUB. II, 99.
[56] Gr. IV, 563. — St. UB. I, 564.
[57] Gr. V, 769, 803. — St. UB. II, 397. — KUB. II, 120.
[58] Gr. II, 368—370. — Sbg. UB. I, 68 n. 2, 23, 57.
[59] Istotamo I, 141, n. 80, 328 n 156; 336 n 163, 167 n 487, II, 105, 196.

Weriant bijaše 945 grof Karantanski.[60] Kasnije se više ne spominje, ali se piše o grofu Askvinu koji je pao za ustanka bavarskih Liutpoldovića protiv Otona I.[61] Drugi grof Askvin izgubio je Ribnicu na Vrbskom jezeru za bune protiv Otona II, a suvremenik mu bijaše opet jedan Weriant, suprug neke Trute.[62] Treći Weriant, zaštitnik Sv. Petra u Salzburgu, stoji uz bok Heminu rođaku, našem Askvinu od 1007/43,[63] a sva trojica imaju po jednog Waltunija pored sebe. U Hemino doba nastupa jedan Waltuni deset puta, od tih šest puta zajedno s Weriantom zaštitnikom,[64] sedmi put oba se imena ponavljaju u brixenskoj ispravi za koruški Pliberk.[65] Drugi Waltuni svjedoči za tradiciju Trutinu, a treći prisustvuje 927 zboru kod Gospe Svete. Imena Weriant-Askvin-Waltuni protežu se dakle u neprekinutom nizu kroz tri pokoljenja od Heme-Askvina do onog Waltunija koji je dobio 895 od Arnulfa kraljevska dobra u trušenjskoj dolini, na gori Djekšu, u Rajhenburgu, Krškom i Ingeringu. Zar ga ne veže onda možda srodstvo sa krčkim zaštitnicima?

Dakako, Waltuni važi inače za pretka Hemina supruga Wilhelma. Ali jedino što se o tom Wilhelmu zna sastoji se u tome da je 980 stekao posjed u Karantaniji.[66] Prije se svi njegovi odnosi s Karantanijom ograničuju na to da se tamo dva puta javlja kao svjedok neki grof Wilhelm: jedan put 927 u Odalbertovoj pratnji, drugi put oko 963 u pratnji nadbiskupa Friderika.[67] Sasvim je dakle proizvoljno ako se hoće iz toga zaključiti da se tu radi baš o Heminu Wilhelmu, a još je proizvoljnije ovome pripisati Waltunijeva dobra. Hoće li se uopće išta zaključiti iz blijedih naših izvora, onda se može samo postaviti hipoteza da je Waltuni bio zajednički pradjed i Hemi i Askvinu. Time bi se onda naravno najlakše obrazložilo ne samo krvno srodstvo između Heme i Askvina nego i Waltunijev posjed u njenim rukama. Ali može li ta hipoteza podnijeti?

Kad je Hema umrla doskora poslije osnutka svoga manastira — po svoj prilici kao kaluđerica ili bar na rukama kaluđerica —

[60] Jaksch, Kärnten. Erläuterungen zum Historischen Atlas d. österreichischen Alpenländer I/4, 54.
[61] MC. III, 112, 117.
[62] Istotamo III, 140, 146. — Sbg. UB. I, 255 n 2.
[63] Istotamo I, 186 n. 23; 260 n 13, 14; 33 i d., 37 i d., 40, 108.
[64] Istotamo I, 260 n. 13, 33, 34, 38, 40, 108.
[65] Gr. II, 517. — MC. III, 176.
[66] Gr. II, 470. — MC. I, 9.

TUDI POSJEDI:

GOSPODA SVIBENSKA

BISKUPIJA FREISING

KASAZI

2. rij roda sv. Heme

ostade Krki iz njene baštine deset kraljevskih povelja, među njima jedna o Kirchdorfu na Kremsu koji je primio Waltuni 903 od Ludvika Djeteta.[68] Kirchdorfa nikad ne nalazimo među krčkim posjedima. Čim vlasnik izađe na vidjelo, prepoznajemo u njemu biskupa bamberškoga čije bijaše vlastelinstvo Schlierbach i u njemu Kirchdorf.[69] U skladu s time tvrdi legenda da je Hema obdarila i Bamberg, i veli — kao i krčki falsifikati dvanaestog vijeka — da je bila u krvnom srodstvu sa carem Henrikom II.[70]

Pirchegger se tek nedavno ogradio od hiperkritike koja pobija vjerodostojnost te priče, te je ukazao na vojvodski rod starobavarskih Liutpoldovića, preko kojih bi se dala Hema spojiti s Henrikom II, unukom Liutpoldovića po ženskoj lozi.[71] Zaista je čudnovato da se trebamo samo odazvati ovoj pobudi, pa već stojimo usred naše galerije hipotetičnih pređa grofova Plainskih — pred Weriantom I. Konci koji se pletu, kako se čini, od njega do Liutpoldovića,[72] ukrštavaju se tu odjednom s drugima iz smjera Waltuni-Hema. Jer Weriant imađaše Haus na Aniži, a Hema na istoj rijeci Admont.[73] Između oba pak posjeda vodi put na sjever preko Pyrna u Waltunijev Kirchdorf, a na jug preko Rottenmannskih Tura na njegova imanja u Undrimi na Muri.

Heminim srodstvom sa carem Henrikom dali bi se onda protumačiti i zagonetni počeci Mute. Do 1255 nema je u izvorima. Kad se taj grad 1255 odjednom pojavio, bijaše bamberški.[74] Sve naokolo pripadaše Sv. Pavlu. Prije njega vladao je ovdje Bernhard Spanheimski. No ni manastir St. Paul ni Bernhard nikad nisu stajali u makakvim odnošajima s Bambergom. Ali je Bernhard stekao sav taj kraj od grofa Weriganda Marenberškog, jer Muta leži blizu Marenberga. S Kirchdorfom, koji je Bamberg primio od Heme, vanredno bi se dakle slagala bamberška Muta kao dar jednoga od Askvinovića.

Ipak ostajemo kraj svega toga još uvijek na periferiji problema. U njegovu sredinu vodi nas tek tradicija o prvobitnoj

[67] Sbg. UB. I, 176 n 10.
[68] Gr. II, 336. — MC. I, 6.
[69] Strnadt, Archiv für österreichische Geschichte 94, 472 i d., 497, 505, 599.
[70] MC. I, uvod str. 1 i d.; str. 45 n 6. — Acta SS. 29. juna, sv. 27, 458 i d.
[71] Pirchegger, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 26, 41.
[72] Istotamo 26, 37 i d.
[73] Sbg. UB. I, 118 n 57; II, 140.
[74] St. UB. III, 177.

opremi krčke crkve. Sva su naime dobra temeljne isprave potvrđena kraljevskim poveljama — deset na broju — iz Hemine ostavštine; naprotiv pak, sva dobra kraljevskih povelja nisu navedena u temeljnom privilegu. Nema tamo Krškog, Rogaca, Zeltschacha, Undrime i Kirchdorfa. Tek kad se 1172/76 krivotvorila potvrda cara Lothara, umetnulo se što je bilo prije izostavljeno. Falsifikator je tada jednostavno prepisao iz Heminih carskih povelja sve što su njeni rođaci ikada dobili, pa je na taj način mirne duše svojatao za svoju crkvu krajeve između Krke i Save — Kostanjevicu, Krško —, između Save i Savinje — Rajhenburg, Laško, — i »in valle que dicitur Oliupesburc« — Kirchdorf.[68]

Za Zeltschach bi se moglo još misliti da je u Heminu privilegu od 1043 samo slučajno ispao, jer je Hema tada ipak dala Krki »quicquid sibi proprietatis erat in toto tractu Frisach«. Ali se taj izraz odnosi samo na vlastelinstva Metnitz, Grades i trgovište Friesach na lijevom brijegu potoka Metnitz, dok je Zeltschach pripao Krki istom 1160 povodom smrti posljednjeg grofa iz Zeltschacha čiji se rod tamo javlja već 1060/88.[75]

Slično je s Rogacem. Godine 1141 odrekla se grofica Hema Trebenjska u korist Salzburgu svih prava na posjed »Cezt« kod Rogaca koja je naslijedila po ocu, grofu Werigandu.[49] Ipak se poslije u cijelom kraju ne može naći ni komadić salzburške zemlje, a kamoli vlastelinstvo kao Cezt koje bijaše tako veliko da ga je morao nadbiskup Konrad otkupiti za sto huba. Ali umjesto Salzburga nalazimo u istom kraju najkasnije 1165/92 krčkog biskupa i njegov »feudum principale« Rogatec.[76] Cezt je prema tome Rogatec. Čak kad se sad uzme da je Konrad predao Rogatec krčkoj crkvi odmah poslije svog sporazuma s Hemom 1141, ostaje ipak još uvijek najmanje jedanaest godina za koje je falsifikator prevario svoje čitaoce, umetnuvši Rogatec u spisak krčkih posjeda od 1130.

Isto je učinio s Undrimom. Prema urbaru od približno 1290 godine krčka je crkva imala ovdje jedva nekoliko huba »in Winden apud Muram«.[77] Neznatnost toga posjeda tako se kosi s veličinom sigurnih poklona Heminih da se nimalo ne iznenađujemo kad nas jedna isprava od 1164 upućuje posve drugim pravcem.[78] Biskup

[75] MC. I, 23, 197, 213.
[76] Gr. IV, 802. — MC. I, 353 a; II, 602.
[77] Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 25, 21 i d.
[78] Gr. IV, 471. — MC. I, 243.

Roman Krčki, vrlo ugledan na salzburškom dvoru,[79] dao je naime tada svome kaptolu osim zemalja u Lungauu još i polovinu imanja »apud Muram«, koje je dobio od Wilhelma de Trahoven. Između trojice Wilhelmovih sinova[80] čini se da je Valhun onaj koji je 1164 uživao krčki feud u Lungauu; sigurno je njegov brat Eberhard imao tamo posjeda kod Tamswega.[81] Taj — čest svjedok u salzburškim ispravama — dao je jedan dio svoga imanja u Tamswegu Salzburgu, ali je obratno imao i salzburške zemlje u feud.[82] Ako se sad pogleda zemljovid, pokazuje se da je Wilhelmov Winden ležao tačno između salzburških posjeda u Zeiringu i Pölsu. Sa mnogo razloga smijemo dakle pretpostaviti da je Winden star feud što ga je imao Wilhelm od salzburškog nadbiskupa, a da je biskup Roman upotrebio naklonost svoga metropolite da s njegovim dopuštenjem otkupi Wilhelmu Winden koji je mogao Krčanima odlično služiti kao stanica na dugom putu iz Krke krčkoj solani u Admontu. Umetanjem Rogaca, Zeltschacha i Undrime u falsifikat od 1130 htio je dakle krivotvoritelj samo osigurati novo dobivene posjede.

No ako ne na Hemu samu, to nailazimo u Undrimi bar na njezin rod. Jer je Undrima samo ime za staru grofiju Judenburg, a u njoj imađahu Askvinovići Reifenstein i Meinhardsdorf na zapadu, Schönberg i Rasnitz na istoku, što se začudo slaže s obujmom gospoštije Reifenstein koje su podanici sjedjeli još 1822 u istim granicama. Dokučiti treba dakle samo to, otkud Askvinovićima taj posjed. Mogućnosti imaju tu dvije, što se dobro vidi ako se pomisli da se teritorijalna vlast Hemina roda osnivala na tri vrste imanja.

U prvi skup idu alodi koji ne pokazuju nikakvih znakova da potječu od Heme. To su dolenjska dobra sa središtem u Višnjoj gori, Slovenji Gradec i Marenberg. Drugi skup pretstavljaju krčke zemlje nad kojima Askvinovići vrše zaštitničku vlast, dakle u Koruškoj krajevi oko Krke, Friesacha i Trušnja, u Sauniji pak vitanjska oblast, čitava pokrajina od Celja i Laškoga do Sutle i široki pojas zemlje od Save do Mirne s Boštanjem, Novim gradom i Mokronogom. Treći skup napokon obuhvata vlastelinstva koja je Hema izdvojila za Askvina, prije nego što je predala svoj imetak Krki: Rogatec, Reifenstein, Laško i po svoj prilici također Kosta-

[79] MC. I, uvod X.
[80] Istotamo III, 521, 535, 838.
[81] Sbg. UB. I, 663 n 166.
[82] Istotamo II, 300 a.

njevicu. Na isti je način mogla dopasti Askvinovih ruku i Undrima. Ali isto tako treba računati i s tim da ju je Askvin naslijedio bez posredovanja direktno od Waltunija. Kako je stalno da je i Hema raspolagala jednim dijelom Waltunijeve baštine, to bi se moglo iz ovakve podjele zaključiti da je Waltuni bio doista pradjed i Hemi i Askvinu. Kojemu od ovih tumačenja treba dati prednost, bez novih se izvora ne da više reći. Svakako je pak važno već i to da se i s obzirom na imanja ne može utvrditi nikakva veza između Hemina supruga, grofa Wilhelma, undrimskog Waltunija.

Rezultat genealoških istraživanja o Višnjegorcima prema tome duboko zasijeca u slovensku historiju. Prije svega golemi posjedi jednog jedinog roda, Hemina, koji se prostirahu od Inna i Kirchdorfa preko Aniže, Mure, Krke, Drave, Savinje, Sutle i Save do Ljubljanice (?) i dolenjske Krke upravo plastično predočuju socijalnu strukturu stare Slovenije. Jer iz njih izlazi da su njemački kraljevi nagrađivali svoje doglavnike tako kneževskim imanjima na kolonijalnom tlu da su ih mogli tamo naseliti samo veoma malo. Gdje je još bilo mjesta na primjer u Sauniji i Dolenjskoj kad je gotovo sav kraj od izvora Mislinje i Sutle preko Save do Krke s malo izuzetaka bio alod Hemina roda (isp. kartu 2). Slobodno plemstvo koje se doselilo k nama iz Bavarske moralo je dakle biti vanredno malobrojno, mnogo slabije nego što se obično misli. Ali je ta visoka bavarska aristokracija nevjerojatnim opsegom svojih teritorija upravo fizički ugušila domaće plemstvo kasaza, od kojih se jedva ovdje ondje sačuvalo po koje selo, dok je sav ostali narod kmetovao novoj gospodi.

Drugi plod višnjegorske genealogije leži u njenom značenju za političku historiju Slovenije: s jedne strane jer pokazuje kako je naglo raspadanje markgrofovske vlasti u Kranjskoj dovelo već najmanje oko 1100 godine do osnutka namjesništva, a s druge strane jer nam otkriva duboku krizu koja je spojena s uskrsnućem Spanheima. Do 1106 ne igraju naročite uloge u Koruškoj. Uzdizalo ih je doduše srodstvo s eppensteinskim vojvodom, ali ako ostavimo po strani njihove posjede u Ptujskoj marki, onda se njihova teritorijalna vlast ograničavala na labodsku dolinu, uostalom i tu još skučena salzburškim i bamberškim zemljama. Nade da će ih papinska stranka uznijeti bile su katastrofom od 1097 uništene. Tek preokret u Salzburgu 1106 dao je Spanheimima opet odvažnosti i snage da

se obore na svoje takmace te na ruševinama njihova gospodstva sagrade svoju vlast u markama. Troškove pak toga previranja morala je snositi slovenska Posavina, kojom počeše opet harati mađarski čopori, dok joj se nije smilovao salzburški nadbiskup.

Tumač genealogiji

I. Waltuni. 29 IX 895 obdaren kraljevskim dobrima u Koruškoj, Gornjoj Štajarskoj i na Savi, 26 IX u Gornjoj Austriji (MC. I, 3, 6).

II. Askvin. I. Od 13 V 1007 dalje, umro između 1043 i 1060, 15 VIII (MG. DD. III, 138; MC. I, 17; Sbg. UB. I, 242, n. 22): grof, zaštitnik krčke crkve, »consanguineus« sv. Heme, posjednik u Ehringu i Radlachu.

III. Hema. Od 6 I 1043 do 1044, umrla 29 VI možda 1045 godine (MC. I, 16, 17, 19; MG. Necrol. II, 147, 298, 451): supruga grofa Wilhelma I Friesaškog, osnivačica manastira u Krki; daruje svoja imanja u Admontu nadbiskupu Baldvinu za podizanje drugog manastira.

IV. Aribo. Od približno 1060 do približno 1075 (Redlich, Acta Tirolensia I, 169, 173, 203, 226): zajedno sa VII nastupa sad kao svjedok sad kao posjednik u kraju između Greifenburga i Millstattskog jezera, vlasnik trideset huba u Radlachu.

V. Markvart. 1074/88 (Sbg. UB. II, 105, 140): filius Ascuini.

VI. Starchand I. 1066/67 (MC. I, 28): zaštitnik krčke crkve.

VII. Werner. Od 1043/60 dalje, umro oko 1090, 5 X. (Sbg. UB. I, 242, n. 22; II, 105, 140, 176; MG. SS. XVII, 448, 455): iz Reichersberga, osnivač tamošnjeg manastira oko 1084, posjednik u Radlachu, Krautu i Leobenu na rijeci Lieser, suprug Dietberge, sestre nadbiskupa Gebharda Salzburškoga, umrle 22. X.

VIII. Albvin. Umro oko 1090 (MC. SS. XVII, 455; Sbg. UB. II, 176).

IX. Starchand II. Poslije 7 XII 1097, umro između 7 I 1106 i jula 1141 (MC. III, 505, 516, 517; Sbg. UB. II, 203): markgrof-namjesnik u Sauniji.

X. Ulrik I. Od 1097 poslije 7 XII do 7 I 1103 (MC. III, 505, 516, 517, 650): grof, umro prije 1152, ostavljajući udovicu Gerburgu (KUB. I, 106).

XI. Werigand. Od 1 V 1091 dalje, umro između 18 X 1130 i jula 1141 (MC. I, 54, 58, 201; III, 496, 498, 505; Sbg. UB. II, 120, 203): grof, »nasljedni zaštitnik« krčke crkve, gospodar Slovenjeg Graca i Marenberga, grof Plainski (Dungern, Geneal. Hb. 1, 69).

XII. N., supruga grofa Majnharda I Crnogradsko - ortenburškog.

XIII. Gebhard, svjedok između 1074/84, umro prije 1084 (Sbg. UB. II, 105, 176; MG. SS. XVII, 448).

XIV. Askvin II. Spominje se približno 1121/1139, ali nejasno da li onda još živ. (Sbg. UB. II, 120, 196).

XV. Albero. 1152 (KUB. I, 106).

XVI. Ulrik II. Od 1136 do 2 II 1170 (KUB. I, 79, 106; Rubeis Mon. eccl. Aquil. 604): iz Attemsa. Prije augusta 1139 povišen za markgrofa tuscijskog gdje do 1152, ali još 1163 s naslovom »Thuscie marchio«, no oko 1170 »marchio de Attens« (KUB. I, 128; Rubeis n. sp. m. 587).

XVII. Hema. Od jula 1141 do 1163 (St. UB. I, 208; KUB. I, 106; MC. III, 1061): supruga grofa Wolfrada Trebenjskog.

XVIII. Ditrik iz Puchsa. Od 29 V 1132 dalje, umro između 1138 i 26 IV 1145 (MC. I, 138; III, 641, 642, 692; KUB. I, 79): sa svojom braćom (XIX, XX) osnivač manastira u Zatičini; njegova udovica Marjeta udata za Roberta iz Samesleitena.

XIX. Henrik I. Pris iz Puchsa. Od 1105/26 do 17 IX 1166, umro 14 XI (MC. III, 521; St. UB. I, 499; MG. Necrol. II, 185): vazal markgrofice Kunigunde Štajarske (St. UB. I, 485, 499), suprug Liutbergin (KUB. I, 106; II, 1).

XX. Majnhalm iz Puchsa. Od 29 V 1132 dalje, umro u februaru između 1155 i približno 1165 (MC. I, 187; III, 641, 642; St. UB. I, 488; MG. Necrol. II, 388). Od 1136 sa predikatom »Kranjski« (MC. III, 673), 1152 »Višnjegorski« (KUB. I, 206) suprug Sofijin (St. UB. I, 488).

XXI. Liutold, grof Plainski (isp. XI).

XXII. Rudolf Weitersfeldski, umro prije 14 V 1142 (Sbg. UB. II, 141, 196, 225; zbog datuma isp. MC. III, 750).

XXIII. Wergand Weitersfeldski. Od približno 1121/30 do 14 V. 1142 (Sbg. UB. II, 120, 141, 176, 177, 225).

XXIV. Liupold I iz Vojnika. Od 1165 do 27 V 1173 (St. UB. I, 485, 551; MC. I, 279).

XXV. Liutkarda 1166 (Rubeis n. sp. m. 603): supruga Henrika iz Manzana.

XXVI. Henrik II. Pris. Od približno 1160 do 1207 (St. UB. I, 400; KUB. II, 1; MC. III, 1597); zaštitnik freisinškog vlastelinstva Katscha u Gornjoj Štajarskoj.

XXVII. N., udata za Erchamberta iz Mosbacha (St. UB. I, 485, 499).

XXVIII. Albert Višnjegorski. Od 2 VII 1177 do 1209, umro doskora poslije toga (KUB. I, 173; II, 18, 19): zaštitnik manastira u Zatičini. Od 1200 grof (Gr. IV, 920).

XXIX. Wergand iz Vojnika. Od 27 V 1173 do 15 VI 1195 (MC. I, 279, III, 1269, 1291, 1452; St. UB. I, 576, 579; KUB. I, 173a).

XXX. Gotfrid Pris, približno 1180 (KUB. II, 1).

XXXI. Henrik III Pris. Od približno 1180 do 1211 (KUB. II, 1; MC. I, 430; III, 1597).

XXXII. Engelbert, grof Višnjegorski. 25 X 1213 (Gr. V, 209), umro prije 18 VII 1228 (KUB. II, 57).

XXXIII. Sofija. Od 1227 dalje, umrla 28 II 1256 (KUB. II, 15, 19, 57, 74; St. UB. II, 461; Dungern, Geneal. Hb. 1, 26): supruga markgrofa Henrika IV Istarskog.

XXXIV. Liupold II iz Vojnika. Od 27 VI 1199 do 18 IX 1231, umro prije juna 1241 (MC. I, 373; IV/1, 1632, 1812, 1899, 1900; St. UB. II, 87, 211a, 285, 397).

XXXV. Wilhelm I iz Vojnika. Od 8 I 1220 do juna 1241 (MC. IV/1, 1812, 1899, 1900, 1938; St. UB. II, 211a, 285, 397).

XXXVI. Jelisaveta Mladogorska. Od juna 1241 do 1242 (St. UB. II, 397; KUB. II, 120): teta Wilhelma Svibenskog.

XXXVII. Wilhelm II iz Vojnika. U junu 1241 (St. UB. II, 397).